เหาะไปดู ยมโลก กับ....พญายม

โดย หมอกระเหรี่ยงธรรมดา

นายแพทย์ สอาด ทองแท้ พบ .กบ..นบ.

ดีเทอร์เดอร์ม

เป็นสบู่เหลวเอนกประสงค์ที่จะช่วยถนอมผิวคุณ ให้ชุ่มชื่นด้วยไขมันตามธรรมชาติ ไม่ระคายผิวเพราะมีความเป็นกลาง ทั้งยังช่วยบรรเทา สิว ผื่น และอาการคันต่างๆ เหมาะสำหรับผิวเด็กถึงผู้ใหญ่

ด้วยอภินันทนาการ

จาก

นายแพทย์สอาด ทองแท้

กรมราชทัณฑ์

คำนำ

เนื่องในวารดิถีที่กรุงรัตนโกสินทร์ ได้สถาปนามาครบ ๒๐๐ ปี ใน พ.ศ. ๒๕๒๕ นี้ รัฐบาลไทยได้จัดงานสมโภชเพื่อเป็นการระลึกถึงพระมหากรุณาธิคุณ ของกษัตริย์ราชวงศ์จักรี ที่ปกปักรักษาความเป็นเอกราชพสกนิกรอยู่ร่มเย็นเป็นสุขมาตราบเท่าทุกวันนี้ ผู้เขียนซึ่งเป็นประชาชนคนหนึ่ง ก็สมควรที่จะต้องมีส่วนร่วมในงานนี้ เพื่อเป็นการแสดงความกตัญญูกตเวทิคุณ จึงเห็นว่าการไปดูงานในต่างประเทศของผู้เขียนได้เขียนไว้แต่ปี ๒๕๑๙ ซึ่งก็เป็นเวลา ๖ ปีมาแล้ว เคยนำลงในวารสารราชทัณฑ์ครั้งหนึ่งใน พ.ศ. เดียวกัน บรรดานักเลงหนังสือจากสถาบันต่าง ๆ ในครั้งนั้นได้รุมกันขอ จนผู้เขียนสิ้นเนื้อประดาตัว พร้อมทั้งบอกว่า เป็นการไปดูงานที่พิสดารแหวกแนว ไม่เหมือนใคร แต่ไม่ค่อยจะมีบทอัศจรรย์ด้วยความย่ามใจในครั้งนั้น ผู้เขียนจึงได้หอบต้นฉบับไปปรึกษาพระอาจารย์แห่งสำนัก กุโสดอ คือท่านประดิษฐ์ พานิชการ อดีต อธิบดีกรมราชทัณฑ์ ที่เหาะไปกับผู้เขียนนั้นเอง ว่าสมควรที่จะนำออกเผยแพร่

เพื่อเป็นการฉลองกรุงรัตนโกสินทร์ครบ ๒๐๐ ปี กับเขาหรือไม่เพราะที่ลงในวารสารราชทัณฑ์ครั้งนั้น ไม่เป็นการแพร่หลาย ท่านคิดอยู่นานแล้วก็ถามข้าพเจ้าว่า เอ มันจะไม่โบราณไปหรือหมอ ข้าพเจ้าก็ตอบว่าไม่โบราณครับ เพราะหนังสือเล่มนี้เต็มไปด้วยเนื้อหาของประวัติ-ศาสตร์ ยิ่งเก่า ยิ่งนาน ก็ยิ่งดี เหมือน บรั่นดี แหละครับ ท่านก็หัวเราะแล้วก็พูดว่า "It's a good idea" ตกลงเอาเลยพร้อมทั้งอนุมัติให้ผู้เขียนพิมพ์ได้ หนังสือจึงมาอยู่ในมือของท่านด้วยประการฉะนี้

หมอกระเหรี่ยงธรรมดา

แก้คำผิด

หน้า	บรรทัดที่	คำว่า	แก้เป็น
๑๖	๘	๑๙.๐๐ น.	๙.๐๐ น.
๒๕	๑๐	สถานทูตไทย	สถานทูต
๓๐	๑๕	เอาตาม	เองตาม
๕๑	๑๓	ก็ใชที่	ก็ใช่ที่
๙๐	๓	ไอ้พวกตรวจ คนเข้าเมือง	ไอ้พวกด่าน ศุลกากร
๙๑	๔	Palaes'	Palais
๙๒	๖	เหลื่อม	เหลี่ยม
๑๖๐	๑๒	พ้น	ทัน

เหาะไปดูยมโลก กับ พญายม

โดย หมอกะเหรี่ยงธรรมดา

กาลครั้งหนึ่งเมื่อไม่นานมานี้ ท่านอธิบดีกรมราชทัณฑ์ได้เรียกข้าพเจ้าเข้าไปพบ และขู่เข็ญข้าพเจ้าว่า นี่หมออาดไปเมืองนอกเสียทีซิ ให้ไปตั้งหลายครั้งแล้วไม่ยอมไปสักที ครั้งนี้เป็นโอกาสครั้งสุดท้ายแล้วนะ ถ้าไม่ไปก็อย่ามาเรียกผมว่าอธิบดีอีกต่อไป แล้วก็เป็นอันว่าเราขาดจากกัน ข้าพเจ้าก็ทราบว่าท่านเย้าเล่น และเป็นนายที่ใจดีที่สุดในโลก การที่ท่านพูดออกมาเช่นนี้ท่านคงจะต้องมีไพ่เหนือกำอยู่ในมือแล้ว ข้าพเจ้าจึงได้ซักไซ้เกี่ยวกับการจะเหาะไปกันครั้งนี้ว่า มันเนื่องในงานอะไรและใครเป็นผู้อุปถัมภ์รายการท่านก็สาธยาย ว่าเพื่อนรักของท่านคนหนึ่งชื่อหม่อมหลวงจิตรสาร ชุมสาย ทำงานตำแหน่งใหญ่อยู่ในบริษัท K.L.M. จะดำเนินการช่วยเหลือโดยให้บริษัทการบินเชื้อเชิญท่านไปบินรอบปฐมฤกษ์ (Inaugural Flight) จากกรุงคาราคัส (Caracas) นครหลวงของประเทศเวเนซูเอลา (Venezuela) อเมริกาใต้มายังเมืองแฟรงเฟิท (Frankfurt) ประเทศเยอรมันนีตะวันตก (West Germany) และจากนั้นก็จะเข้าดูงานคุกในยุโรปตามที่โอกาสจะอำนวยให้ แล้วท่านยังเบ่งต่อไปว่า ถ้าบริษัทการบินเชิญมา ถ้าเชิญท่านคนเดียวท่านจะไม่ยอมรับจำจะต้องขู่เข็ญ

ให้เชิญข้าพเจ้าด้วยจึงจะยอมรับ ซึ่งเรียกว่านายข้าพเจ้าแน่แค่ไหนเชิญท่านพิจารณาเอาเองก็แล้วกัน ข้าพเจ้านั่งสงบฟังท่านชักสีซอ จะกระดิกหูสักนิดก็หาไม่ ได้แต่พยักหน้าและดูท่าทางที่ท่านพูด สังเกตว่าท่านมีความภูมิใจมาก นึกว่าลูกน้องเข้าใจซาบซึ้ง แล้วท่านก็พุ่งของท่านต่อไปว่า การไปครั้งนี้เราจำจะต้องออกค่าใช้จ่ายเองในการเดินทาง ที่นอกเหนือไปจากเส้นทางที่ได้รับเชิญพร้อมทั้งค่าที่พักและอาหารการกิน คิดเป็นเงินพระบาทสมเด็จ–พระเจ้าอยู่หัวแล้วเท่ากับเงินเดือนของข้าพเจ้า ๑๒ เดือน พร้อมทั้งดอกเบี้ย หน้าของข้าพเจ้าถอดสีทันที แต่อาศัยที่ผิวหมึกของข้าพเจ้าช่วยไว้ ท่านจึงไม่สามารถสังเกตเห็นได้ ท่านปิดท้ายรายการว่า เราจำเป็นต้องเสียสละให้ราชการในการไปครั้งนี้ นอกจากจะได้เปิดหูเปิดตาดูงานคุกในต่างประเทศ เพื่อนำมาปรับปรุงแก้ไขงานของเราให้ดีขึ้นแล้ว รัฐบาลไทยยังไม่ต้องควักเงินแม้แต่แดงเดียว

หลังจากการยื่นคำขาดของท่านอธิบดี ข้าพเจ้าก็กลับมาทำการบ้านอย่างหนัก ในสมองเต็มไปด้วยตัวเลขบัญญัติไตรยางค์สองชั้น ดอกทบต้น ต้นทบดอก บวกลบคูณหารปรากฏว่า คิดไป

ร้อยครั้งผลลัพธ์มันออกมาติดลบทุกครั้ง แต่ด้วยยาจกมานะและเป็นหมอกะเหรี่ยงมา จนในแว่นแคว้นกะเหรี่ยงยอมรับนับถือ (ข้าพเจ้าเข้าใจเอาเองนะ พลเมืองกะเหรี่ยงไม่เกี่ยว) ถ้าจะปฏิเสธกับท่านก็เป็นการเสื่อมเสียเกียรติในวงการกะเหรี่ยงอย่างยิ่ง ข้าพเจ้าจึงยอมตอบตกลงกับท่านด้วยความขมขื่น ถึงอย่างไรก็ดี ข้าพเจ้ายังมีความอุ่นใจอยู่อย่างหนึ่งว่า ท่านเป็นผู้นำที่มีความเชี่ยวชาญในกิจการต่างประเทศอย่างยอดเยี่ยม สามารถพูดภาษาต่างประเทศได้คล่องแคล่วถึง ๒ ภาษา ซึ่งจะได้ทำให้ข้าพเจ้าหลุดพ้นออกจากหมอกะเหรี่ยงธรรมดา กลายเป็นหมอกะเหรี่ยงระดับชาติได้ในอนาคตด้วยเหตุนี้ ข้าพเจ้าจึงยอมตกลงโดยปราศจากเงื่อนไขต่อมาประมาณ ๑ สัปดาห์ ท่านก็เรียกข้าพเจ้าไปพบพร้อมทั้งแสดงหลักฐาน เป็นลายลักษณ์อักษรของสายการบิน K.L.M. ๒ ฉบับพอจะจับความได้ว่าเป็นหนังสือ ที่ BKK/UG ๑๒๒ และ ๑๒๓ ลงวันที่ ๑๕ เมษายน ๒๕๑๙ ขอเชิญท่านและข้าพเจ้าให้ไปเหาะเป็นปฐมฤกษ์ จากกรุง คาราคัส ไปยัง แฟรงเพิท ในวันที่ ๑๔ พฤษภาคม ๒๕๑๙ เที่ยวบินที่ KL ๗๗๘ และในการที่จะไปครั้งนี้ค่าเหาะจากกรุงเทพมหานคร เพื่อจะไปนั่งเครื่องบินที่กรุงคาราคัส และค่าเหาะจากแฟรงเพิทกลับมายังกรุงเทพมหานคร และค่าที่พักขณะที่รอเครื่องบิน อยู่ที่กรุงคาราคัส บริษัท

K.L.M. จะเป็นผู้จ่ายให้ทั้งสิ้น และถ้าเราตกลงจะไปก็ขอให้ตอบไปเป็นลายลักษณ์อักษร ว่าแล้วก็ลงชื่อ H. Van Der Rest ตำแหน่ง Acting Managing Director หลังจากท่านได้คาดคั้นข้าพเจ้าจนเป็นที่แน่ใจแล้วว่าไม่เบี้ยว ต่อมาในวันที่ ๑๙ เมษายน ๒๕๑๙ ท่านก็ร่างหนังสือขึ้น ๓ ฉบับ ฉบับหนึ่งเป็นภาษาไทยธรรมดา ที่ มท.๐๙๐๑/๒๕๖ ลงวันที่ ๑๙ เมษายน ๒๕๑๙ เป็นการขออนุมัติต่อกระทรวงเพื่อการนี้ และก็ได้รับอนุมัติเป็นที่เรียบร้อยในวันเดียวกัน ส่วนอีก ๒ ฉบับ เป็นหนังสือตอบการรับเชิญของบริษัทการบิน ลงวันที่ ๑๙ เมษายน ๒๕๑๙ เช่นเดียวกัน ท่านเป็นผู้ร่างเองแล้วก็จับมือข้าพเจ้าเซ็นลงไป เป็นภาษาอังกฤษเห็นไหมเล่าท่านเริ่มพัฒนาข้าพเจ้าตั้งแต่ไก่โห่ทีเดียว ถัดจากนั้นก็เป็นเรื่องเกี่ยวกับการเตรียมตัวที่จะต้องเดินทาง เป็นต้นว่าหนังสือเดินทาง, ใบรับรองสุขภาพ, ตั๋วเครื่องบิน,กระเป๋าเดินทาง, เสื้อผ้าของใช้ที่จะนำติดตัวไป และรายการกำหนดการเดินทาง (Itinerary) ด้วยความเอื้อเฟื้อของ หม่อมหลวงจิตรสาร ชุมสาย คนดังของ K.L.M. และเจ้าหน้าที่หลายฝ่าย ทุกอย่างก็เรียบร้อยมีติดขัดอยู่เพียงอย่างเดียวเท่านั้นแต่มีความสำคัญมาก คือ เราไม่สามารถจะทำ วีซ่า (Visa) ผ่านเข้าเมืองเวเนซุเอลา ได้เพราะไม่มีความสัมพันธ์ทางการฑูตต่อกันเลย และทั้งไม่มีตัวแทนของเขา

อยู่ในประเทศไทยด้วย จำเราจะต้องเสี่ยงเทียนไปตายเอาดาบหน้าก็แล้วกัน ต่อไปก็เป็นเรื่องที่ท่านจะพัฒนาข้าพเจ้าให้พร้อมที่จะเดินทางไปกับท่านด้วยความเหมาะสม ท่านคงจะเบื่อหน่ายต่อการที่จะต้องไปวิ่งไล่จับไก่โดยที่ข้าพเจ้าเป็นผู้ปล่อย ท่านก็โยนหนังสือที่ท่านได้เขียนขึ้นด้วยประสพการณ์ของท่านเอง ซึ่งพาดหัวเรื่องว่า "สำหรับผู้ที่จะเดินทางไปต่างประเทศ" มีความยาวประมาณ ๕ หน้าพิมพ์กระดาษฟุลแก๊ป ข้าพเจ้าอ่านและท่องจำจนขึ้นใจ และก็เป็นประโยชน์ให้แก่ข้าพเจ้าอย่างมหาศาลในภายหลัง ระหว่างนั้นท่านก็ได้พาข้าพเจ้าออกงานสังคมที่จะต้องพบปะสนทนากับชาวต่างประเทศหลายครั้งหลายหน จนกระทั่งเป็นที่แน่ใจของท่านว่าข้าพเจ้าได้ถูกพัฒนาจนถึง กะเหรี่ยงระดับจังหวัดแล้วส่วนการเตรียมอุปกรณ์เครื่องใช้ ในการเดินทางนั้นแม่บ้านของข้าพเจ้าได้เป็นผู้จัดให้ทั้งหมด ทำเหมือนกับว่าเหม็นหน้าข้าพเจ้าเต็มทน ไปเสียให้พ้นก็จะดี เพราะอยู่สู้เวรสู้กรรมกันมานานตั้ง ๑๕ ปีแล้ว

หลังจากได้มอบหมายงานราชการ ทั้งท่านและข้าพเจ้าจนเป็นที่เรียบร้อยแล้ววันที่ ๗ พฤษภาคม ๒๕๑๙ ก็มาถึง ซึ่งเป็นวันที่จะต้องออกเดินทางตามกำหนดเวลา โดยสายการบิน K.L.M. เที่ยวบินที่ KL ๘๔๔ ออกเวลา ๒๒.๕๐ น. รู้สึกว่าท่านเฉย ๆ ใน

ตอนเช้าท่านยังมาปฏิบัติราชการอยู่ ส่วนข้าพเจ้านั้นตรงกันข้าม มีความตื่นเต้นมาก การงานไม่เป็นอันทำ เพราะตั้งแต่เป็นเด็กกะเหรี่ยง เดินตัดทุ่งเมืองสุพรรณเข้ามาเสนอหน้าอยู่ในเมืองหลวง ตื่นถีบปากกัดจนกระทั่งอายุปาเข้าไป ๔๕ ขวบ ได้เลื่อนฐานันดรมาเป็นหมอกะเหรี่ยงธรรมดา ก็ยังไม่เคยไปเมืองนอกสักที แต่เมืองนานั้นไปบ่อยมากเพราะหมอกะเหรี่ยงชอบเหล้าเถื่อน ขอให้ปกปิดให้ข้าพเจ้าเป็นความลับ ด้วยประเดี๋ยวคนไข้รู้เข้าจะทำให้ขาดความเลื่อมใสไป ข้าพเจ้ารีบไปสนามบินดอนเมืองตั้งแต่ไก่โห่ก่อนเครื่องบินออกถึง ๒ ชั่วโมง ไปถึงก่อนท่านอธิบดีตั้ง ๑ ชั่วโมง ในขณะที่กำลังรอท่านอยู่นั้นหมอวัฒนา เวชวงศ์วาน ซึ่งเป็นทันตแพทย์ของกรมได้มาบอกข้าพเจ้าว่า หัวหน้าทราบหรือเปล่าว่าเขาให้เราทั้งสองงดการเดินทาง ข้าพเจ้างงไปหมด มีความดีใจและเสียใจระคนกัน ที่ดีใจก็ด้วยเหตุว่าเงินเดือน ๑๒ เดือนของข้าพเจ้ายังคงหมุนเวียนอยู่ภายในกรุงสยาม ที่เสียใจก็ด้วยเหตุว่าข้าพเจ้าได้บอกประกาศทั่วแว่นแคว้นกะเหรี่ยงว่าจะไปต่างประเทศ ถ้าให้งดการเดินทางข้าพเจ้าจะเอาหน้าไปซุกไว้ที่ขาหนีบใครดี สาเหตุที่งดพอจะจับความได้ว่าเกี่ยวกับเจ้า วีซ่า ตัวการนั่นเทียวทางบริษัท K.L.M. พยายามติดต่อขอทำวีซ่าเข้าเวเนซูเอลาไม่ได้ ขอให้เลื่อนการเดินทางไปอีก ๑ เดือน จนกว่าจะติดต่อ

ทำวีซ่าแล้วเสร็จ และในการที่ไม่สามารถเข้าเมืองคาราคัสซึ่งเป็นต้นทางของการบินรอบปฐมฤกษ์ได้ เมื่อเป็นเช่นนี้ การเดินทางฟรีโดยสายการบิน K.L.M. ก็เป็นอันว่าระงับไว้ทั้งหมด และแล้วท่านอธิบดีก็มาถึงสนามบิน พอท่านทราบข่าวท่านก็ชักจะไม่พอใจเป็นอย่างยิ่ง และถ้าไปไม่ได้ก็จะเป็นการเสียเหลี่ยมกะเหรี่ยงอย่างข้าพเจ้า ท่านจึงประชดและเอาจริงเอาจังแก่บริษัทการบินว่าถ้าไม่อนุญาตให้ไปท่านและข้าพเจ้าจะยอมเสียเงินค่าเครื่องบินเองสุดท้ายคุณประเสริฐ เมฆมณี ได้ช่วยพูดและเจรจากันจนถึงวาระสุดท้าย ผู้จัดการใหญ่จึงอนุญาต โดยมีเงื่อนไขว่า วีซ่า เราต้องทำเอาเอง และถ้าเข้าเวเนซุเอลาไม่ได้ ทางสายการบินจะจัดที่อื่นให้ไปแทน พร้อมทั้งจะจัดเจ้าหน้าที่สายการบินมาคอยให้ความสะดวกที่สนามบิน ณ กรุงแอมสเตอร์ดัม เพื่อที่จะได้ไปทำวีซ่าได้สะดวกที่กรุงเฮก (Hague) จากนั้นท่านก็ยิ้มออกแล้วก็เคลื่อนขบวนพร้อมด้วยผู้ไปส่งมากมายไปยังห้อง V.I.P. ซึ่งการเปิดห้อง V.I.P. นี้ ท่านได้คัดค้านมาตั้งแต่ต้นแล้วว่าไม่ต้องเอิกเกริก จะไปอย่างเงียบ ๆ ไม่แคร์ว่าใครจะไปส่งหรือไม่ไปแต่ท่านรองอธิบดีทนดูไม่ได้ ถึงจะฆ่าจะแกงกันอย่างไรก็ต้องขอเปิดห้อง V.I.P. ให้ได้ ผลสุดท้ายหมอกะเหรี่ยงเลยได้รับผลบุญไปด้วย แหมดีใจอย่าบอกใครเชียว และก็เป็นการบังเอิญที่

เครื่องบินเสียเวลาไปประมาณ ๑ ชั่วโมง มิฉะนั้นผู้ที่มาส่งซึ่งจะดูว่าจะไปจริงหรือเปล่าไม่ใช่มาหลอกกันเล่นจะต้องยืนกัน ขาแข็งหลังจากร่ำลาและสนทนาปราศรัยกันจน เหม็นกลิ่นน้ำลายเต็มไปหมด คุณพูลศักดิ์ ผลอนันต์ก็มาบอกว่าพร้อมแล้วที่เครื่องบินจะออก จึงได้นำท่านและข้าพเจ้าไปขึ้นเครื่องบิน พอเวลาประมาณ ๐๐.๒๐ น. ย่างขึ้นวันที่ ๘ พฤษภาคม ๒๕๑๙ เครื่องบินก็เริ่มเหาะขึ้นสู่ฟากฟ้าเมืองไทย เมื่อขณะที่ท่านและข้าพเจ้าย่างเท้าขึ้นสู่เครื่องบินและแอร์โฮสเตสได้พาเข้าไปนั่งตามเบอร์แล้ว ข้าพเจ้างงไปหมดเพราะมันมีปุ่มกดมากมายเหลือเกิน จนปัญญาแล้วจะปล่อยไก่ออกมาอายชาวบ้านเขา จึงค่อย ๆ กระซิบถามท่านว่า ปุ่มอะไรเป็นอะไรท่านก็กรุณาบอกให้พร้อมทั้งหัวเราะไปด้วย โธ่มาด้วยกันแท้ไม่น่าถามเลย พอเครื่องบินจัดระดับได้ดีแล้ว เราก็ปลดเข็มขัดออกให้สูบบุหรี่ได้ ท่านเห็นข้าพเจ้านั่งตัวแข็งทื่อท่านก็เลยปลอบใจข้าพเจ้าว่า หมอไม่ต้องกลัวเครื่องบินตกหรอกน่า กัปตันมันกลัวตายยิ่งกว่าเราอีก แล้วถ้ามันตกเราตายคนเดียวเมื่อไหร่เล่า พอข้าพเจ้าสำเหนียกในคำเตือนก็ชักหายกลัวทั้ง ๆ ที่ขณะเครื่องบินขึ้นนั้นฝนตกอยู่ตลอดเวลา เป็นอันว่าเรียบร้อยทั้งท่านและข้าพเจ้าได้มุ่งหน้าสู่กรุงแอมสเตอร์ดัม ซึ่งจะต้องนั่ง กิน

นอน กันบนเครื่องบินเป็นเวลาถึง ๑๕ ชั่วโมง ถ้าหากกัปตันไม่คิดสั้น ท่านและข้าพเจ้าคงจะได้กลับมาพบหน้าญาติและเพื่อนฝูงอีกภายใน ๓๐ วัน ข้างหน้านี้

ท่านและข้าพเจ้าได้ร้อนแรมกันมาบนเครื่องบิน ผลัดกันเดินเข้าห้องน้ำ ง่วงก็ง่วงนอนไม่หลับจนถึงประมาณ ๐๔.๐๐ น. ของเวลาท้องถิ่น เครื่องบินก็ร่อนลงยังเมือง ดูไบ (Dubai) ซึ่งตั้งอยู่ริมทะเลอาหรับ (Arabian Sea) เขาบอกให้เราลงชั่วคราวได้ (Transit) สนามบินสร้างใหม่ เล็กกว่าดอนเมืองของเรามาก แต่สวยงาม ตัวตึกที่ทำการเป็นหินอ่อนทั้งหลัง และเป็นศิลปแบบแขก ๆ ลงทุนในการสร้างมหาศาล แต่เขาไม่ยี่หระอะไรเพราะเป็นเมืองเศรษฐีน้ำมัน โดยเฉพาะที่น่าพิศมัยที่สุดก็ตรงที่เหล้าที่สนามบินราคาถูกมาก ขนาดตราขาว (White Label) ราคาคิดเป็นเงินไทยเพียง ๔๕ บาทเท่านั้น สำหรับเรื่องเหล่านี้ข้าพเจ้าทบทวนความรู้แต่สมัย ม.๖ ซึ่งเราอ่านพระราชนิพนธ์ของรัชกาลที่ ๖ เรื่องอาบูหะซัน คนอาหรับกินเหล้าได้เฉพาะเวลากลางคืนเท่านั้นกินกลางวันถือว่าเป็นบาป คนจึงกินกันน้อย เหตุที่บัญญัติ ให้กินกลางคืนก็คงเพราะเมืองอาหรับเป็นเมืองร้อน ถ้าขืนรับประทานในเวลากลางวันตับคงแตกตายแน่ เมื่อได้เวลาก็ถูกต้อนขึ้นเครื่อง

บินก่อนขึ้นต้องผ่านด่านตรวจกันอย่างเข้มงวดกวดขัน แม้แต่ผู้ลงชั่วคราวก็ยังทำเช่นนี้ ไม่รู้จะทำไปหาพระแสงอะไร เมื่อขึ้นเครื่องก็เข้านั่งประจำที่ตัวใครตัวมันแล้วก็เหาะต่อไป นั่งครึ่งหลับครึ่งตื่นมารู้สึกตัวก็อีกทีก็มองเห็นทะเลอยู่เบื้องล่าง พระอาทิตย์ขึ้นสดใส พอประมาณสัก ๐๗.๐๐ น. เวลาบนเครื่องบิน เขาก็เอาน้ำส้มคั้นมาแจกคนละ ๑ ถ้วย เพื่อเป็นการเปิดเปลือกตา และอีกมิช้ามินานเขาก็นำอาหารเช้ามาให้คนละ ๑ ถาด เราก็มีหน้าที่กิน รับประทานเสร็จก็นั่งอมขี้ฟันกันต่อไป พอประมาณ ๐๘.๐๐ น. กัปตันเขาก็ชี้ชวนให้ผู้โดยสารชมภูมิประเทศว่า เบื้องล่างเป็นประเทศอะไรภูเขาอะไร เราก็มองดูไปยังงั้น เห็นแต่ยอดเขามีน้ำแข็งปกคลุม เทวดาแม้แต่องค์เดียวก็ไม่มี เห็นแต่นางฟ้าในเครื่องบินซึ่งตัวโตกว่าเรามาก อีกประมาณ ๑๕ นาที เครื่องบินจะร่อนลงที่สนามบินแฟรงเฟิท เขาก็บอก เราก็หยุดซุกซนเข้านั่งประจำที่ พอเครื่องบินลงสนามแล้ว กลับห้ามลงเสียอีกเราเลยต้องถูกขังอยู่ในเครื่อง บุหรี่ก็สูบไม่ได้เขาห้าม จึงต้องเดินงุ่นง่านกันต่อไป อีกประมาณ ๑ ชั่วโมง ซึ่งที่นี่เป็นที่ที่เขาบรรจุอาหารเข้าไปในเครื่องบิน และขนถ่ายของเสียต่าง ๆ ที่ผู้โดยสารหมักหมมไว้ให้ จึงต้องเสียเวลานานหน่อย พนักงานส่วนใหญ่เป็นหญิงแต่งตัวมีระเบียบ เมื่อกิจกรรมของการบินเรียบร้อยเราก็บินต่อไป มุ่งหน้าสู่กรุงแอมสเตอร์ดัม

พอเครื่องบินขึ้นตั้งลำได้เรียบร้อยก็มีการแจกอาหารว่างกินกันอีก พอกินเสร็จเรียบร้อย กัปตันช่างพูดก็บอกเราอีกว่า จวนจะถึงสนามบินแล้วให้เตรียมตัวรัดเข็มขัดและงดสูบบุหรี่ จากนั้นล้อก็แตะสนามบิน สคิป โฟล (Schiphol) ซึ่งเขาบอกเราว่าเป็นสนามบินที่ใหญ่ที่สุด ในโลก ก็เห็นจะจริงของเขาเพราะตามที่เราได้ตรวจดูแล้วปรากฏว่า เขาแบ่งประตู (Gate) ออกเป็น A, B, C, D, และแต่ละตัวอักษรยังมีเลขที่จาก ๑ - ๕๕ ประตู รวมทั้งสนามจะมีประตูถึง ๒๒๐ ประตู เมื่อเครื่องบินหยุดเป็นที่เรียบร้อยแล้วเราแทบจะลุกไม่ขึ้นด้วยเหตุว่านั่งกันมานานถึง ๑๕ ชั่วโมงรากมันงอกเสียแล้ว เมื่อจัดการกับกระเป๋าถือเรียบร้อยแล้ว ท่านและข้าพเจ้า ก็หิ้วคนละใบ เดินลงเครื่องบินไปตามท่องวงช้าง (AVIATION BRIDGE) นางฟ้า ก็มายืนเข้าแถว ที่ประตูคอยยิ้มหวานอำลา พอมาถึงด่านตรวจคนเข้าเมืองเราก็งัดหนังสือเดินทางใบรับรองสุขภาพให้เขาดู เขาเอาไปอ่านแล้วก็ประทับตราเราก็ผ่านไปได้โดยสะดวกดาย พอพ้นด่านก็มีแหม่มสูงอายุคนหนึ่ง ท่าทางสุภาพชื่อ เดอร์ แวน เลิฟ (De Van Love) เดินยิ้มหวานเข้ามาหาท่านอธิบดี ปรากฏว่าเป็นคนของบริษัท การบิน K.L.M. ซึ่งทางบริษัทได้ โทรพิมพ์ทางไกล (Telex) ให้มาคอยช่วยเหลือเกี่ยวกับ

การดำเนินการขอทำวีซ่า ผ่านเข้าประเทศเวเนซูเอลาตามที่ได้ตกลงกันไว้ก่อนเดินทางจากกรุงเทพ ฯ ซึ่งได้สนทนากับท่านอธิบดีอย่างยืดยาวซึ่งไม่ใช่ภาษากะเหรี่ยงข้าพเจ้าจึงไม่กระดิกหูเดินตามไปเรื่อยพอเขามองหน้าเรา เราก็ยิ้มยิ้มจนเหงือกแห้งท่านได้ เอาจดหมายจากกรุงเทพ ฯ ของสายการบินให้แหม่มดู หลังจากอ่านดูแล้ว ก็กุลีกุจอติดต่อกับ สถานทูตไทย ที่กรุงเฮก กำหนดวันและเวลา ที่ท่านและข้าพเจ้า จะไปถึงหลังจากแหม่ม ได้ต้อนรับด้วยอัธยาศรัยไมตรี ซึ่งจะให้ความช่วยเหลือจนสุดความสามารถแต่ท่านอธิบดีกลับหยิ่งเสียอีกตอบเขาว่า สามารถช่วยตัวเองได้ พอบอกขอบใจกันแล้วแหม่มก็อำลาไป พร้อมทั้งให้นัมเบอร์โทรศัพท์ และทั้งสั่งว่าหากขัดข้องหรือเรียบร้อย ก็ให้แจ้งให้เขาทราบด้วย จากนั้นท่านและข้าพเจ้าก็เดินทางไปยังที่ ที่เขาจะต้องเอากระเป๋า ใส่ของของเราออกมาเวียนเทียนให้เราดู ซึ่งที่นี่สะดวกมากเพราะเขาขึ้นป้ายบอกเราว่ากระเป๋าเหล่านี้มาจากสายการบินอะไร เที่ยวที่เท่าใด เมื่อกระเป๋า เวียนมาถึงเราก็หยิบมันลงมาโดยไม่ต้องแคร์ใคร เพราะท่านสอนข้าพเจ้าไว้อย่างนั้นเมื่อได้กระเป๋าสมใจแล้ว ก็ต่างคนต่างลากกันออกมาที่ประตูออกเดินผ่านทางที่เขาเขียนไว้ว่า ไม่มีอะไรจะต้องแจ้ง (Nothing to Declare) เขาก็ไม่ตรวจอะไร ท่านก็จัดการด้วยความชำนาญพาข้าพเจ้าขึ้นรถบัสจากสนามบินไปลงยังสถานีของสายการบินในตัวเมือง(Air Termrnal)

จากนั้น ก็นั่งแท๊กซี่ไปยังโรงแรมแอทแลนตา (Atlanta) อันเป็นย่านกลางเมือง ตั้งอยู่ที่ถนนเรมบรันด์ (Rembrands)ซึ่งเป็นย่านที่พลุกพล่าน เอาใบจองโรงแรมให้พนักงานต้อนรับดูเขาก็จัดการยัดเรา ๒ คนเข้าห้องพักเดียวกัน ทั้ง ๆ ที่เราจองจากกรุงเทพฯ ว่าห้องเดี่ยว เราก็ตกอยู่ในสภาพจำยอมซึ่งเพื่อน ๆ เคยบอกไว้ว่าฝรั่งมันจะทำวิธีนี้ ผลที่สุดก็มาพบเข้ากับตนเองจริง ๆ ท่านและข้าพเจ้ารู้สึกว่าจะเมื่อยล้าเต็มทนผลัดกันเข้าห้องน้ำ ทำความสะอาดร่างกายเพื่อที่จะได้ยิ้มได้อย่างเปิดเผย และไม่ต้องโทษกันว่า ใครเป็นผู้ส่งคลื่นรบกวนแล้วก็ต่างคนต่างนอน ข้าพเจ้าลืมบอกไปว่า กรุงแอมสเตอร์ดัมนี้เวลาท้องถิ่นช้ากว่ากรุงเทพ ฯ ถึง ๖ ชั่วโมง ฤดูใบไม้ผลินี้ เวลากลางวันมากกว่ากลางคืน ตีสี่ก็เริ่มสว่างแล้วและสองทุ่มจึงจะมืดขณะถึงสนามบินก็เป็นเวลาประมาณ ๑๐.๐๐ น. กว่าจะถึงโรงแรมและได้พักผ่อนก็เกือบจะเที่ยงวัน แล้วก็ไปตื่นเอาประมาณ ๑๖.๐๐ น. อากาศเท่า ๆ กับหน้าหนาวเมืองไทย เราเลยทนได้อย่างสบาย เนื่องจากเวลาที่แตกต่างและช้ากว่ากรุงเทพ ฯ ถึง ๖ ชั่วโมง จึงดูเหมือนว่าเราออกเดินจากกรุงเทพ ฯ วันที่ ๘ พฤษภาคม ๒๕๑๙ เวลา ๐๐.๒๐ น. ถึงกรุงแอมสเตอร์ดัม วันที่ ๘ พฤษภาคม ๒๕๑๙ เวลา ๑๐.๐๐น. ซึ่งทั้งสองแห่งนี้ ห่างกันเป็นระยะทางถึง ๒๓,๐๐๐ กว่าไมล์ใช้เวลา เดินทางไม่ทันข้ามวัน แต่ความจริงที่กรุงเทพ ฯ กลายเป็นวันที่ ๙ พฤษภาคม ๒๕๑๙ ไปแล้ว

อันว่าประเทศเนเทอร์แลนด์ (Netherlands) หรือที่เรียกกันทั่วไปว่าฮอลแลนด์ (Holland) นั้น มีพื้นที่ประมาณ ๑๓,๙๖๗ ตารางไมล์ เล็กกว่าประเทศไทยหลายสิบเท่า ปกครองโดยระบอบรัฐธรรมนูญ มีกษัตริย์หญิงเป็นประมุข อาณาเขตตะวันออกจดประเทศเยอรมันนี ทิศใต้จดเบลเยี่ยม ทิศเหนือและทิศตะวันตกจดทะเลเหนือ มีเมืองใหญ่ๆ ที่สำคัญอยู่ ๔ เมืองคือกรุงแอมสเตอร์ดัมเป็นเมืองหลวง, กรุงเฮก เป็นเมืองที่ตั้งรัฐบาล และศาลโลก, เมืองยูเทรท (Utrecht) เป็นที่ประทับของพระราชินี และเมืองรอตเตอดัม (Rotterdam) ซึ่งเป็นเมืองท่า ที่ใหญ่ที่สุดในโลกแห่งหนึ่ง อยู่ทางด้านทะเลเหนือต่ำกว่ากรุงเฮก ภาษาที่ใช้คือภาษาดัทช์ (Dutch) และสามารถพูดภาษาอื่นได้อีกถึง ๓ ภาษา คือ อังกฤษ ฝรั่งเศส และเยอรมัน มีพลเมืองประมาณ ๓๐ ล้านคน เคยแอบมามีเมืองขึ้นแถวใกล้บ้านเรา คืออินโดนีเซีย (Indonesia) และ นิวกินี (NewGuinea) และทางแถบหมู่เกาะในอเมริกาใต้ เช่น คาราเซา (Caracao) อรูบา (Aruba) ประเทศเนเธอร์แลนด์ แปลได้ความว่าประเทศต่ำ (Low Country) ซึ่งความจริงต่ำกว่าระดับน้ำทะเลเขาจึงต้องทำเขื่อนกั้นริมทะเล เรียกว่า (Dikes) การทำมาหากินของประชาชนส่วนใหญ่ เป็นการกสิกรรมปลูกข้าว เลี้ยงสัตว์ โดยเฉพาะ หมูกับวัว ผลิตนมขาย การอุตสาหกรรมกำลังพัฒนา กิจการทหารค่อนข้างซบเซา เมื่อสงครามโลกครั้งที่ ๒ ถูกเยอรมันบุกเพียง ๕ วัน ก็จอด (๑๐-๑๕ พฤษภาคม ๒๔๘๓)

การเศรษฐกิจแข็งมาก เงินสกุล กิลเดอร์ (Guilders) ใช้ได้ทั่วยุโรป และมีสายการบินที่ใหญ่ที่สุดสายหนึ่งในโลก เมื่อทราบเรื่องราวเมืองฮอลแลนด์กันพอสมควร แล้ว ท่านอธิบดี และข้าพเจ้าก็จะพาท่านย่ำกรุงแอมสเตอร์ดัม ต่อไป

พอตื่นขึ้นก็ชักชวนกันออกย่ำ เพราะอาหารกลางวันยังไม่ได้ตกถึงท้องเลย ออกไปเดินตามถนนสายต่างๆ ก่อนไปท่านเตือนข้าพเจ้าว่า ให้ระวังขี้หมา เพราะเมืองนี้ขี้หมามาก ท่านคงเคยเหยียบมาก่อนข้าพเจ้ามากมาย ไม่เช่นนั้นคงบอกไม่ถูก แต่ก็แปลกดีขี้หมาเมืองนี้ไม่ยักกะส่งกลิ่นเหม็น เหมือนเมืองไทยแฮะ เวลาเดินไปทางไหนท่านก็หลอกให้ข้าพเจ้า จำทดสอบปฏิภาณอยู่เสมอความจริง ท่านมาเมืองนี้จนจำไม่ได้ว่าสักกี่ครั้ง ท่านชอบมากเพราะมันเป็นแหล่งกลางของสายการบินทั่วโลก ท่านไปทางไหนๆ มาก็ต้องผ่าน และพักผ่อน ๓-๔ วันเป็นประจำ พอตกเย็นผู้คนเดินกันมากมาย มีพวกอ้ายมืดเดินกันเกลื่อนไปหมด มีโรงหนังพรรค์อย่างว่าและร้านขายหนังสือโป๊ (Sex Shop) โดยเปิดเผยบ้านเมืองสะอาดดี ยกเว้นขี้หมา มีของขายมากมายให้พกเงินเท่าไหร่ก็ไม่พอซื้อ ของรับประทานก็หาง่าย มีร้านอาหารจีนและอาหารพื้นเมืองทุกหัวระแหง ที่ขึ้นหน้าขึ้นตาก็คืออาหารอินโดนีเซียและปลาไหลอมควัน เดินกันจนเมื่อยพอหิวก็รับประทานอาหารอินโดนีเซีย แล้วก็กลับมาพักผ่อน

วันที่ ๙ พฤษภาคม ๒๕๑๙ เราตื่นกันแต่เช้าตรงกับวันอาทิตย์ จะติดต่ออะไรก็ไม่ได้ เลยตัดสินใจไปเที่ยวกับบริษัทนำเที่ยว เราเลือกไปดูสวนทิวลิป (Tulips) ซึ่งตั้งอยู่ที่ ตำบลคอยเคนฮอฟ (Keukenhof) นับเป็นโชคดีของเราที่ไปในฤดูกาลเปิดให้ชม คือในปีหนึ่งเขาเปิดให้ชมได้ เฉพาะกลางเดือนเมษายนถึงสิ้นเดือนพฤษภาคมเท่านั้น รถวิ่งประมาณ ๔๐ นาทีก็ถึง หลังจากเราบอกความประสงค์เขาแล้ว เขาก็เอารถมาบริการตระเวนรับทุก ๆ โรงแรม เอาไปรวมกันไว้ที่บริษัทท่องเที่ยว พอถึงเวลา ๑๙.๐๐ น. เขาก็จัดเราขึ้นรถทัวร์แบ่งเป็นพวก ๆ ว่าคันไหนจะไปที่ใด ในรถคันที่นั่งข้าพเจ้าสังเกตว่า เราสองคนเท่านั้นที่เป็นชาวเอเซีย นอกนั้นเป็นพวกอั้งม้อทั้งนั้น คนท่องเที่ยวมีจำนวนมาก เพราะตรงกับฤดูการท่องเที่ยวของเขา รถเต็มทุกคัน เมื่อเรียบร้อยแล้วรถก็ออก เราก็ดูสองข้างทางไปตลอดเวลา ฟังไก๊ด์เขาพูดรู้บ้างไม่รู้บ้าง ซึ่งส่วนใหญ่เขาจะอธิบายถึงประวัติของสถานที่สำคัญ ๆ ที่เราผ่านไปว่ามีความเป็นมาอย่างไร เท่าที่เราสังเกตได้พบว่า กรุงแอมสเตอร์ดัมนั้น เป็นเมืองที่เต็มไปด้วยคลอง ขุดไว้อย่างมีระเบียบเรียบร้อยเป็นรูปครึ่งวงกลม ซ้อนกันหลายสิบวงส่วนปลายของครึ่งวงกลมทั้งสองข้างจะออกไปจดทะเล น้ำในคลองไม่เน่าเหมือนบ้านเราเขารักษาได้ดีมาก เขามีบริการท่องเที่ยวทางเรือ

ตามคลองต่าง ๆ ดังกล่าว เป็นลำเป็นสันทั้งกลางวันและกลางคืน ความสวยงามของเมืองหลายแห่งนี้ เป็นความสวยงามแบบเมืองเก่า ๆ ในยุโรปทั่วไปเพราะได้ตั้งมานานถึง ๗๐๐ ปีแล้ว ตึกรามก็เป็นแบบเก่าสูงไม่เกิน ๕ ชั้น แต่มีการก่อสร้างอย่างประณีต ประตูหน้าต่างก่อสร้างแบบสวยงามทุกหน้าต่างจะมีซุ้มยื่นออกมา แล้วมีกระถางไม้ดอกวางเรียงอยู่สีสรรงดงาม กำแพงตึกเขาไม่โบกปูนแบบบ้านเราเขาพยายามใช้อิฐเรียง เพื่ออวดความสวยงามของอิฐ ถนนหนทางก็ไม่กว้างนัก แต่สะอาด พื้นถนนเขาทำด้วยหินแข็งตัดเป็นก้อนแบบอิฐบ้านเราเอามาปูเรียงกันเป็นลวดลายสวยงาม การจราจรจัดเป็นแบบทางเดียว (One Way) จึงทำให้ไม่มีรถติดและวิ่งทางขวา ตรงข้ามกับบ้านเรา รถราง (Srteet Cars) เขายังมีใช้อยู่ตามถนนใหญ่ ๆ หลายสาย และได้ถูกปรับปรุงให้สวยงามน่านั่งและไม่ส่งเสียงหนวกหูแต่อย่างใด รถทัวร์ค่อย ๆ วิ่งออกจากตัวเมืองออกสู่ชนบท สองข้างทางจะมีบ้านปลูกเป็นระเบียบรูปร่างดูเหมือน ๆ กันไปหมดแสดงว่าชาวดัทช์ ไม่นิยมที่จะอยู่แฟลท (Flat) กัน อีกประมาณ ๑๕ นาที จะถึงจุดหมายปลายทางเราได้พบสิ่งที่ตื่นตาตื่นใจสองข้างทางมากก็คือ ไร่ทิวลิป เขาไม่ได้ปลูกแบบสวนดอกไม้อย่างบ้านเรา เขาปลูกกันเป็นหมื่นเป็นแสนไร่แบบคนไทยปลูกข้าว และแต่ละแปลงจะปลูกออกดอกเป็นสีเดียว

กันหมดสลับกับแปลงอื่น ๆ ซึ่งมีสีผิดแผกแตกต่างกันออกไป แลดูสลับซับซ้อนสวยงามสุดพรรณา จึงดูเหมือนเราเอาผ้าสีต่าง ๆ มาปูเรียงกันตื่นตาตื่นใจตลอดทาง ข้าพเจ้าแสดงเป็นช่างภาพจำเป็นตามที่ท่านอธิบดีบัญชา ผลที่ปรากฏช่างล้างฟิล์มบอกว่าคุณไปถ่ายเอาฟ้ามาทำไมเศร้ามาก เมื่อมาถึงสวนคอยเคนฮอฟ ซึ่งเทียบได้ว่าเป็นสวนพฤกษชาติของรัฐ มีนักท่องเที่ยวมากันนับหมื่นผู้คนเต็มไปหมด หลังจากเสียค่าผ่านประตู และนัดหมายกับรถนำเที่ยวแล้วเราก็เดินเข้าสวนไป ภายในสวนได้ถูกตกแต่งไว้สวยงามดูไปทุกทิศทุกทางเหมือนกับได้มาอยู่ดินแดนแห่งความฝัน เดินชมไปตามทางภายใต้ต้นไม้อันร่มรื่น ผู้คนหลามไหลเหมือนมีงานมหกรรมแสดงสินค้าราชทัณฑ์นั่นเทียว ท่านและข้าพเจ้าได้ผลัดกันถ่ายภาพเอามาเป็นที่ระลึกพอสมควรสิ่งที่ถูกใจท่านและข้าพเจ้ามากที่สุดก็คือ ภายในสวนมีของรับทานขายอยู่ ๒ อย่างคือ กินแล้วเมากับกินแล้วอิ่ม ท่านและข้าพเจ้าเลือกเอาทั้ง ๒ อย่าง แต่อย่าเที่ยวผลีผลามเข้าไปซื้อไม่ได้นะ ต้องเข้าแถวซื้อแบบอารยชนจึงจะได้กิน เดินกันไปกินกันไป ท่านก็รำพึงกับข้าพเจ้าตลอดทางว่าอีกกี่ร้อยปีเมืองไทยของเราจึงจะทำได้อย่างเขา พูดแล้วท่านก็ถอนใจ ข้าพเจ้าไม่กล้าเตือนท่านเป็นแต่คิดตอบในใจว่า ท่านอย่าคิดยาว แล้วเราก็เดินไปตามทางที่เปรียบเสมือนว่า โรยไว้ด้วยดอก

ผู้เขียนที่สวนพฤกษชาติ คอยเคนฮอฟ (KEUKENHOF) กรุง
แอมสเตอร์ดัม ฮอลแลนด์

อดีตอธิบดี ฯ ณ กรุง เฮก (HAGUE) ประเทศฮอลแลนด์

กุหลาบ จนกระทั่งถึงเวลาที่รถนำเที่ยวเขานัดให้ไปพบแล้วเดินทางกลับ เข้าถึงบริษัทท่องเที่ยวเวลา ๑๒.๐๐ น. หาอาหารกลางวันรับประทาน เรื่องอาหารนี้รู้สึกว่าจะเป็นเรื่องใหญ่มาก ท่านอธิบดีได้ตระเตรียมมาจากกรุงเทพ ฯ ด้วยฝีไม้ลายมือที่หาตัวจับยาก เมื่อนำมาปนกับอาหารต่างชาติลงไปแล้ว จะมีรสอร่อยเหมือนกับนั่งรับประทานอยู่ในกรุงเทพ ฯ ผู้ใดต้องการขอเชิญไปขอสูตรจากท่านท่านไม่หวงท่านเป็นนักปรุงอาหารและรู้จักชนิดของอาหารมากกว่าแม่ครัวบางคนเสียอีก แต่ท่านไม่ชอบคุย ชอบรับประทานอย่างเดียวขืนบอกไปคนอื่นจะแย่งกินหมด เพื่อมิให้เป็นการเสียเวลาเพราะวันรุ่งขึ้น เราจะต้องปฏิบัติภารกิจเกี่ยวกับวีซ่าหนังสือเดินทางเข้าเวเนซูเอลา ท่านและข้าพเจ้าหลังจากท้องตึงแล้ว เพื่อใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์เป็นการทัศนาการทางเท้ายืดเส้นยืดสายตามควรก็เดินมุ่งหน้าไปยังสถานีรถไฟซึ่งอยู่ไม่ห่างจากโฮเต็ลที่พักนัก เพื่อศึกษาหาลู่ทางว่าจะเดินทางไปกรุงเฮกกันอย่างไรดี หลังจากเดินสำรวจความกว้างยาว ทางขึ้นทางลง ประตูเข้าประตูออก และชานชาลา ของสถานีรถไฟว่ามีอยู่เท่าไหร่ แล้วก็สอบถามพนักงานขายตั๋ว การ์ดรถ พนักงานขับรถ ตลอดจนกระทั่งพนักงานแบกของ พอสรุปได้ว่า รถไฟจะออกจากสถานี เวลา ๐๖.๐๐ น. และจะออกทุก ๆ ๓๐ นาที ส่วนตารางต่าง ๆ ที่เขียนไว้ที่สถานีนั้นเป็น

อันว่าเราอ่านไม่รู้เรื่อง เพราะเป็นภาษาดัทช์ พอได้ความเช่นนั้นแล้วย่ำกลับที่พัก ท่านเป็นคนขยันกว่าข้าพเจ้ามาก พอตอนเย็นก็เคี่ยวเข็ญข้าพเจ้าออกไปเดินดูบ้านดูเมือง และกรุงแอมสเตอร์ดัมยามราตรี มิฉะนั้นจะขาดทุนและเมื่อไหร่จะได้มีโอกาสเช่นนี้สักที ข้าพเจ้าแข็งใจเดินไปกับท่าน เพราะเหตุว่ารองเท้าของข้าพเจ้าเกิดทรยศจะขว้างทิ้งก็เสียดายเพราะ ราคารองเท้าเมืองนอกมันแพงใจขาด ท่านพาข้าพเจ้าเดินไปหนาวก็หาเบียร์กินแก้หนาว เดินไปเดินมาก็มาถึงย่านสะพานถ่านโดยไม่รู้ตัว ผู้คนจอแจ คุณมืดยืนกันเกะกะไปหมด มีสินค้าตั้งโชว์ให้เลือกโดยเปิดเผย จะเลือกคุณแหม่ม คุณมืด หรือคุณอินโดนีเซีย ได้ตามใจชอบ พร้อมทั้งมีการเชิญชวนให้ซื้อสินค้าตลอดเวลา ห้องโชว์สินค้าประเภทนี้เขาแต่งเป็นตู้กระจกบังตาด้วยม่านสีชมภู ถ้าห้องโชว์ใดสินค้าถูกซื้อม่านก็จะรูดปิด เปิดไฟแดงเป็นสัญญลักษณ์ไว้มิให้ผู้อื่นเข้าไปย่างกราย ราคาค่างวดก็ไม่แพงขนาด ๒๐ – ๒๕ กิลเดอร์ คิดเป็นเงินไทยก็ประมาณ ๑๕๐ บาท บางรายก็ตกลงสนนราคากันได้ยิ่งกว่านั้น บางรายยังไม่ทันต่อรองราคาก็ลดให้เองเป็นที่น่าสังเวช มีกติกาว่ากันเพียง ๑๕ นาที คือเอากันง่ายๆ นาทีละ ๑๐ บาท ด้วยเหตุนี้เงินทองจึงไหลไปเทไป เมื่อมาเทียบกับกรุงเทพของเราแล้ว ข้าพเจ้าขออุปมาอุปมัยว่า เราเคยกินอาหารตามภัตตาคารเสีย

จนเคยตัว แล้วเราจะมากินอาหารหาบเร่ชนิดผสมนมเนยด้วยแล้ว กินไม่ลง มันเอียนเหลือกำลัง เราเดินหาความรู้กันในทั้งแง่ดีและแง่เสื่อม ผู้คนต่างชาติต่างภาษาเดินขวักไขว่มากมายยังกะมีงานมหกรรม แต่จะมีเรื่องชกต่อยหรือขบวนการอันธพาลแม้แต่น้อยก็ไม่มี ของเขาควบคุมได้อย่างน่าอัศจรรย์ ถ้าเป็นเมืองไทยข้าพเจ้าคิดว่าโรงพักและโรงพยาบาล คงทำงานกันไม่หวาดไม่ไหว เดินจนท่านเมื่อย สำหรับข้าพเจ้าไม่ต้องพูด เพราะกัดฟันเดินอยู่แล้ว ก็ย่ำกลับที่พักนอนให้อิ่ม เพราะความเป็นความตายของเราแขวนอยู่กับวันรุ่งขึ้น

วันที่ ๑๐ พฤษภาคม ๒๕๑๙ ตรงกับวันจันทร์ และตรงกับวันพระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ ซึ่งเป็นวันหยุดราชการของไทย ชาติอื่นไม่เกี่ยว ท่านและข้าพเจ้าตื่นกันแต่เช้ายอมขาดทุนอาหารเช้าโรงแรม คิดแล้วก็ไม่เห็นมีอะไร มีขนมปัง ๒ – ๓ ชิ้น กาแฟ ๑ ถ้วย เนย ๑ ก้อน แล้วก็มามาเลดหรือที่เราเรียกว่า แยม ๑ ถ้วย ก็เท่านั้นเอง รับประทานทุกวัน ๆ ด้วยความจนใจที่ไหน ๆ ในอาณาจักรฝรั่งนี้อาหารเช้าก็เหมือนกันหมด เราแต่งตัวกันเต็มยศ อากาศค่อนข้างหนาวกว่าเมื่อวาน เตรียมหนังสือเดินทางใบรับรองสุขภาพ และตั๋วเรือบิน

พร้อมด้วยรูปถ่าย ย่ำออกจากโรงแรมไปยังสถานีรถไฟ ซึ่งเขาเขียนว่าเป็นสถานีรถไฟระหว่างชาติ (International Railway Station) เพราะมีสายรถไฟไปฝรั่งเศสก็มี ไปเบลเยี่ยมก็มี ฯลฯ ก่อน ๖ โมงเช้า เดินเข้าไปซื้อตั๋วที่ช่องขายตั๋ว เขาก็ไม่ขายเสียอีก เขาให้ไปซื้อที่ชานชาลา พอถึงชานชาลาไม่รู้จะซื้อตั๋วอย่างไรอีก เพราะไม่เห็นมีที่ขาย เดือดร้อนอีกต้องถามพนักงานที่เขาเดินไปเดินมาแถวนั้น แล้วเราก็ยื่นเงินให้เขาตามที่เขาบอก เขาก็เอาไปยัดใส่เครื่อง อัตโนมัติ ที่ตั้งอยู่ แล้วตั๋วมันก็หลุดออกมาจากเครื่อง ๒ ใบเขาก็ยื่นให้คนละใบ เราก็ทำตัวงอขอบคุณเขา แล้วเขาก็ชี้ให้เราไปยืนรอรถตามหมายเลขชานชาลา เป็นสายรถไฟภายในประเทศที่จะไปกรุงเฮก รถไฟออกเวลา ๐๖.๓๐ น. มุ่งหน้าไปยังกรุงเฮก ซึ่งสอบถามเขาว่าจะใช้เวลาเดินทางประมาณ ๔๐ นาที รถของเขาก็ผิดกับของเราเขาใช้ไฟฟ้าแบบรถราง ขบวนหนึ่งอย่างยาวก็มี ๕ ตู้และทางรถไฟเขาก็ต่ำกว่าระดับ ๒ ข้างทาง ดูเหมือนกับวิ่งไปในคู แต่ก็เร็วพอสมควร รถไฟถึงกรุงเฮกประมาณ ๐๗.๓๐ น. ซึ่งเป็นเวลาเช้ามาก หน้าที่สำคัญต่อไปก็คือเราจะต้องหาสถานฑูตไทยให้พบ แล้วก็ไม่พ้นแท๊กซี่อีกตามเคย เขาพาเรามาส่งหน้าสถานฑูต เห็นพญาครุฑตัวแดงหลา แต่ปิดเงียบเชียบเหมือนป่าช้าท่านและข้าพเจ้าพยายามหาทางเข้า กดปุ่มต่าง ๆ

บรรดามีทั้งหมดแต่ไร้ผล สอบถามฝรั่งที่กำลังตัดสนามหญ้าอยู่บ้านข้างเคียงได้ความว่า ตัวทูตและพนักงานต่าง ๆ ไม่ได้อยู่ที่นี่ เป็นเพียงสถานที่ทำงานเท่านั้น บังเอิญวันนั้นเป็นวันหยุดราชการของไทยเราดังได้กล่าวแล้ว แต่เลขานุการเอก คุณนิรันดร์ ภาณุพงศ์ ได้นัดกันทางโทรศัพท์แต่วันวานได้กรุณาเปิดสถานทูตมาจัดทำให้เราเป็นพิเศษ คือนัดไว้ ๐๙.๐๐ น. เราจึงต้องร้องเพลงรอกันต่อไป อาศัยที่ท่านเป็นคนขยันจึงพาข้าพเจ้าเดินลงไปชมหาดทรายกรุงเฮกซึ่งติดกับทะเลเหนือ ริมทะเลที่นี่สวยงามมาก เขาทำไว้เป็นที่พักผ่อนแบบหาดพัทยาของเรา มีสะพานยื่นออกไปในทะเลแบบบางปู สร้างไว้สวยงามระดับชาติทีเดียว อากาศค่อนข้างหนาวกว่ากรุงแอมสเตอร์ดัม จึงทำให้น้ำในตัวเราล้น เราจึงแอบไปปล่อยเอาออก ณ ที่ที่เขาทำไว้บนสะพานปกติจะต้องเสียเงิน แต่เราอาศัยความเช้าคนเก็บเงินยังไม่มาเลยฟรี รู้สึกภูมิใจจริง ๆ ที่เอาเปรียบฝรั่งได้ แล้วเราก็ฟาดอาหารเช้ากันแบบฝรั่งเช่นเคย

อันว่ากรุงเฮก หรือเจ้าของประเทศเขาเรียกของเขาว่า ฮาก (Haag) นั้นเป็นเมืองที่มีชื่อเสียงกระฉ่อนโลก เพราะเป็นที่ตั้งของศาลโลก และมีกิจกรรมระดับโลกตั้งอยู่ที่นี่ทั้งสิ้นเราต้องมาสูญเสียเขาพระวิหารก็ที่ศาลแห่งนี้ มีสถานทูตของทุก ๆ ชาติตั้งอยู่ เป็นเมืองที่มีความสงบมาก ในสภาพทั่วไปแล้วดูสง่ากว่ากรุง

แอมสเตอร์ดัม ซึ่งเป็นเมืองหลวงเสียอีก คำว่า Hasg นี้แปลได้ความว่า Wood คือ ป่าเราดี ๆ นี่เอง เมื่อสมัย ๗๐๐ – ๘๐๐ ปีก่อนโน้น กษัตริย์แห่งฮอลแลนด์ใช้เป็นที่ล่าสัตว์ บริเวณที่เป็นสถานที่ราชการทุกวันนี้เป็นพระราชวังเดิมของกษัตริย์ซึ่งสร้างในสมัยศตวรรษที่ ๑๓ สิ่งที่ดึงดูดนักท่องเที่ยวมายังกรุงเฮกก็เห็นจะมีอยู่ ๒ อย่าง คือ เมืองย่อส่วนเรียกว่า มาดิวโรดัม (Madurodam) ซึ่งทำไว้สวยงามในเนื้อที่ประมาณ ๑ – ๒ ไร่ จนแล้วจนรอดท่านและข้าพเจ้าก็อดดูจนได้เพราะโอกาสไม่อำนวย อีกอย่างหนึ่งก็คือ นักนิยมกินปลาเฮอร์ริ่ง (Herring) เพราะมีการนำปลาเฮอร์ริ่งขึ้นท่าประมงที่ตำบล เชเฟ่นนิงเกน (Scheveningen) มากที่สุด และเป็นที่ตากอากาศชายทะเลที่สวยงามแห่งหนึ่ง กิจกรรมระดับโลกที่ได้มีการประชุมกัน ณ. กรุงเฮก เรียกว่า Hague Conferences กระทำครั้งแรกในปี ๑๘๙๙ ครั้งที่ ๒ ในปี ๑๙๐๗ สาระสำคัญแห่งการประชุมครั้งแรกนั้นก็คือ เรื่องการลดกำลังอาวุธ และห้ามใช้อาวุธบางชนิดในการสงคราม เช่นการใช้ก๊าซพิษ เป็นต้น ส่วนการประชุมครั้งที่ ๒ นั้น ได้ยกเอาการประชุมครั้งแรกมากำหนดรายละเอียดกันต่อไป เช่น มีการวางกติกาในการประกาศสงคราม การทำสงครามทั้งทางบก และทางทะเล ให้คำนึงถึงทรัพย์สินส่วนบุคคล และเรือสินค้าของประเทศที่เป็น

กลาง กับว่าด้วยการปฏิบัติต่อเชลย การประชุมครั้งนี้ยังไม่เป็นที่ตกลงกันได้มากนักก็หมดเวลานัดให้มาตกลงกันใหม่อีก ๘ ปีข้าง–หน้า แต่สุดท้ายปี ๑๙๑๔ เยอรมันก็ก่อสงครามโลกขึ้น ก็เป็นอันว่าข้าพเจ้านอกเรื่องเกินไปมาก ขอกลับมาพบกับเจ้าหน้าที่สถานฑูตไทยเสียที พอ ๐๙.๐๐ น. เศษ ก็ได้พบกับ คุณนิรันดร์ ภาณุพงศ์ เลขานุการเอก ประจำสถานฑูตไทยในกรุงเฮก หลังจากท่านได้ยื่นจดหมายที่นำไปจากเมืองไทย และเขาได้รับการติดต่อจากแหม่ม เดอ แวน เลิฟ จากแอมสเตอร์ดัม เขาก็รีบกุลีกุจอร่างหนังสือเองพิมพ์เอง กระทำให้ด้วยความเต็มใจ และแล้วเขาก็จับเราใส่รถมุ่งไปยังสถานฑูตเวเนซุเอลา ซึ่งอยู่ห่างจากสถานฑูตไทยประมาณ ๕ กิโลเมตร เมื่อหาพบแล้วเขาก็พาเราเข้าไปในสถานฑูตไทย แจ้งความประสงค์ว่าจะทำวีซ่า เขาก็จัดแจงงัดกระดาษให้ท่านและข้าพเจ้าคนละแผ่นเพื่อกรอกข้อความ ขณะที่กำลังกรอกข้อความกันอยู่นั้น ท่านอธิบดีก็เอะอะขึ้น เพราะท่านไปอ่านรู้เรื่องเข้าว่าใบที่เรากำลังกรอกนั้นเป็นของสถานฑูต ตูนีเซีย (Tuni sia) จึงหันมาบอกข้าพเจ้า เกือบไปแล้วไหมละ จะไปอาฟริกาเหนือเสียให้ได้ ถ้าหากปล่อยหมอกะเหรี่ยงฉายเดี่ยวละก็คงไม่ได้กลับมาพบเพื่อนฝูงแน่ ๆ ตกลงคุณเลขานุการเอกก็พาเราไปใหม่จนกระทั่งพบสถานฑูตซึ่งอยู่ติด ๆ กันนั้นเองแต่เราเข้าผิด เมื่อเข้าไปแจ้งความ

จำนงค์เขาก็ขอหนังสือเดินทางเราทั้ง ๒ คน พร้อมกับบอกว่าท่านฑูตไม่อยู่ จะทำได้หรือไม่ขอให้มาฟังผลตอน ๑๖.๐๐ น. ท่านอธิบดีมีความมั่นใจว่าจะต้องได้ และคุณเลขานุการเอกก็ว่าเช่นนั้น เลี้ยงเชื่อไว้ก่อนยังได้ เราเป็นเจ้าภาพเลี้ยงเลขานุการเอกและภรรยา โดยเลือกร้านอาหารจีนที่ดีที่สุดและแพงที่สุดเท่าที่จะหาได้ในกรุงเฮก และตอนบ่ายก็มานั่งรอฟังผลกันอยู่ที่สถานฑูตไทยด้วยความกระวนกระวายใจ พอจวนจะถึงเวลาอดรนทนไม่ได้ก็โทรศัพท์ไปถาม เขาก็ตอบมาว่าเรียบร้อยให้ไปรับได้ ข้าพเจ้าดีใจจนหน้าเขียว แต่ท่านหน้าแดงยิ้มกันจนเหงือกแห้ง รีบขมีขมันไปรับ พอถึงสถานฑูตเวเนซุเอลาเขาก็นำหนังสือเดินทางทั้ง ๒ เล่มมาคืนพร้อมทั้งมีวีซ่าเรียบร้อยเมื่อตรวจดู แล้วปรากฏว่าเขายอมให้เราเข้าออกเมืองเขาได้มีระยะเวลาถึง ๑ ปี ท่านดีใจมากและยื่นขันพนมมือพร้อมทั้งกล่าวคำขอบคุณเป็นภาษาต่างประเทศ ข้าพเจ้าก็ทำตามท่านบ้าง ไอ้เรื่องทำตามนี้ถนัดมานานแล้ว จากนั้นก็อำลาเลขานุการเอก บอกว่าจะขับรถไปส่งเรายังกรุงแอมสเตอร์ดัม แต่ท่านไม่ยอมให้ส่งเราเพียงสถานีรถไฟ แล้วเราจะจับรถไฟไปกันเอง จนถึงกรุงแอมสเตอร์ดัมโดยสวัสดิภาพ

วันที่ ๑๑ พฤษภาคม ๒๕๑๙ ตรงกับวันอังคาร เราตื่นกันสายหน่อย อากาศค่อนข้างจะเย็นลงเรื่อย ๆ มีลมหนาวพัดรุนแรงจนเราต้องสวมเสื้อนอก ภารกิจของเราในวันนี้ก็คือ เราจะต้อง

อำลากรุงแอมสเตอร์ดัม เพื่อเดินทางไปยังกรุงคาราคัส ตามที่ท่านอธิบดีได้ใฝ่ฝัน และสู้อุตส่าห์ลงทุนกันแทบสิ้นเนื้อประดาตัว โดยสายการบิน K.L.M. เที่ยวบินที่ KL ๗๓๓ ซึ่งจะออกบินเวลา ๒๐.๓๕ น. หลังจากรับประทานอาหารเช้าแล้ว ท่านมากระซิบกับข้าพเจ้าว่า พนักงานเสริฟสาวที่นี่หน้าตาดี เสียอยู่อย่างเดียวเดินเป็นม้ากระทืบโรง ข้าพเจ้าก็เลยชักจะสนใจแล้วก็สังเกต ปรากฏว่าจริงของท่าน แต่ตามธรรมเนียมของฝรั่ง จะให้นิ่มนวลแบบคนกระเหรี่ยงอย่างไรได้ เพราะเขาอยู่เมืองหนาว ถ้าขืนทำอย่างแบบบ้านเราคงแข็งตาย เดี๋ยวจะตกเครื่องบิน ท่านและข้าพเจ้าจึงรีบออกจากโรงแรม เพื่อไปจัดการกับตั๋วเครื่องบิน เดินหาบริษัทการบินถามเขาตะบันไป คนเมืองนี้เขาโอบอ้อมอารีย์มาก มีชายกลางคนชาวดัทช์คนหนึ่งได้ยอมเสียเวลาการไปทำงานของเขาเพื่อชี้ช่องให้จนเราหาพบ เขาต้องเสียเวลานำทางเราไปไม่น้อยกว่า ๑๕ นาที พอถึงบริษัทการบินเราก็งัดเอาตั๋วออกมาแสดง เพื่อขอการยืนยันว่าในการเดินทางครั้งนี้มีอะไรขัดข้องหรือไม่ การกระทำเช่นนี้เขาเรียกว่า Reconfirmation เจ้าพนักงานเขาทำขยุกขยิกกับเครื่อง Telex สัก ๕ นาทีก็ได้รับคำตอบว่าเรียบร้อย และเขาอวยพรเราไม่ให้ตกเครื่องบินตาย เราขอบใจตามธรรมเนียม แล้วก็เดินออกมาเพื่อหาธนาคาร แลกเงิน เพราะเรามีเช็คเดินทาง

(Traveler's Cheque) เป็นสกุลดอลล่าร์ ซึ่งจะต้องเปลี่ยนมาเป็นเงิน กิลเดอร์ของฮอลแลนด์ เพื่อชำระหนี้ค่าโรงแรม และอีกส่วนหนึ่งจะต้องแลกเป็นเงินของ เวเนซูเอลา ซึ่งมีหน่วยใช้เรียกว่า โบลิวาร์ (Bolivar) เพื่อนำไปใช้ตอนเข้าเมืองของเขา ซึ่งเงินโบลิวาร์นี้ถ้าไปแลกตามธนาคารพาณิชย์จะไม่มี จำจะต้องไปแลกที่ธนาคารชาติ เดินหาธนาคารชาติกัน จนเมื่อยปากและเมื่อยมือเพราะถามเขาเสียจนน้ำลายแห้ง เราเดินเข้าธนาคารชาติกันอย่างสง่าผ่าเผยเพราะดอลล่าร์ยังเต็มกระเป๋าอยู่ ขอแลกเงินกันคนละประมาณ ๔๐ ดอลล่าร์แต่อนิจจาธนาคารฮอลแลนด์ทำไมถึงได้ยากจนเช่นนี้ มีเงินสกุลโบลิวาร์ไม่พอให้เราแลกคิดดูก็แล้วกัน ท่านและข้าพเจ้ามั่งมีขนาดไหน เราเลยเบ่งทับทันที มีเท่าไหร่เอาหมดนิสัยแบบนี้ข้าพเจ้าพยายามแก้แล้วแก้อีกไม่หายสักที ถ้าถูกเหยียบหลาย ๆ ครั้งอาจจะหายได้ จากนั้นเราก็มุ่งตรงมายังโรงแรมเพราะเขาให้เราออกจากโรงแรมเวลา ๑๑.๐๐ น. ถ้าเกินกว่านั้นเขาจะคิดเงินเพิ่มขึ้นอีก ๑ วัน เวลาออกนี้เขาเรียกว่า Check Out การกำหนดเวลาให้ออกนี้บางแห่งก็ ๑๒.๐๐ น. บางแห่งก็ ๑๓.๐๐ น. แล้วแต่ความสะดวกของเขา เมื่อเราจัดการเรียบร้อยแล้วเราก็ฝากกระเป๋าเขาไว้ ออกเดินดูของ เห็นแล้วมันเขียวไอ้ร้าน Sex Shop ใจหนึ่งก็อยากซื้อ แต่ความอับอายขายหน้าจะตามมา เพราะเราจะ

ต้องเดินทางไปอีกหลายประเทศ หากมีการตรวจกระเป๋าย่อมจะเสียหน้า ข้าพเจ้าไม่ค่อยมีหน้าจะเสียหรอก แต่ท่านอธิบดีพาข้าพเจ้ามาจะพาท่านเสียไปด้วย จึงคิดตัดใจได้ ขอเพื่อนฝูงอย่าได้ลงโทษข้าพเจ้าเลยที่ต้องผิดหวัง ประมาณ ๑๗.๓๐ น. เราก็มายังโรงแรมขนกระเป๋าบรรดามีขึ้นรถแท๊กซี่ มุ่งไปยังสถานีรถบัสของสายการบิน (Air Terminal) เมื่อถึงสถานีก็จัดการซื้อตั๋วแล้วก็ขึ้นรถบัสมุ่งหน้าต่อไป ยังสนามบิน พอถึงสนามบินก็ขนกระเป๋าตามเคยเข้าสนามบินคนแบกกระเป๋า (Porter) ไม่มีได้เงินเราเพราะทั้งท่านและข้าพเจ้ายังพิตเปรียะ จัดการลากกระเป๋าไปยังช่องที่จะต้องชั่งน้ำหนักและเสียค่าธรรมเนียม (Check In) เขาก็นำกระเป๋าของเราขึ้นชั่งและในขณะเดียวกันเราก็ยื่นตั๋วเครื่องบินให้เขาดูด้วย เขาจะจัดการกับตั๋วของเรา ๒ ประการคือ เขาจะฉีกตั๋วเที่ยวที่เราจะบินออกจากสมุดตั๋วแล้วเอาไปใส่ซองซึ่งเป็นตั๋วอีกชนิดหนึ่งสำหรับแสดงเมื่อตอนจะขึ้นเครื่องบิน เรียกว่า Boarding Card และมีประการที่ ๒ จะมีกระดาษบอกเลขของกระเป๋าเดินทางของเรานำมาติดที่กระเป๋าใบหนึ่ง และเย็บติดกับสมุดตั๋วเครื่องบินอีกใบหนึ่ง (Baggage tag) ทั้งนี้ก็เพื่อที่เราจะได้สามารถตามหากระเป๋าของเราพบเมื่อถึงปลายทางแล้ว จากนั้นเราก็หิ้วกระเป๋าถือเดินไปยังช่องตรวจหนังสือเดินทาง

เขาจะเขียนไว้ว่า Passport Check หรือ Immigration แล้วก็ควักหนังสือเดินทางและใบรับรองสุขภาพให้เขาตรวจดู ถ้าไม่มีข้อบกพร่องใด ๆ เขาก็จะให้เราเดินผ่านเข้าไปอยู่ในบริเวณที่สามารถจะเดินไปขึ้นเครื่องบินตามประตู (Cate) ที่เขาระบุไว้ใน Boarding Card เราก็จัดการเดินหาประตูให้รู้ที่ทางไว้ก่อนจากนั้นเราก็เดินดูของซึ่งเขาจัดไว้จำหน่ายแก่ผู้โดยสารขาออก เรียกว่า Tax–Free Shopping Centre มีของขายตั้งแต่ราคาถูกที่สุดไปจนถึงราคาแพงที่สุด ราคาเป็นหมื่นเป็นแสนเป็นล้านก็มี แต่สิ่งที่ดึงดูดเรามากที่สุดก็คือ เหล้ากับบุหรี่ ซื้อเท่าไหร่เขาไม่ว่า แต่ต้องแสดงหนังสือเดินทางให้เขาดู เขาจะจัดการใส่ห่อให้เรียบร้อยและห้ามเปิดจนกว่าจะขึ้นเครื่องบินเรียบร้อยแล้ว ถ้าหากเราซื้อไปมากเกินกว่า ๒๐๐ มวน การนำผ่านด่านเข้าอีกประเทศหนึ่งเราต้องรับผิดชอบเอาเอง และถ้าเป็นเหล้าหากเกินกว่า ๒ ขวดเราก็ต้องรับผิดชอบเอาเช่นกัน เดินชมของกันเพลิน ส่วนใหญ่จะไม่ซื้อ เดินให้มันเกะกะทางเขาเล่นไปยังงั้นเอาตามนิสัยกะเหรี่ยงขณะที่เดินไปทุกหนทุกแห่งจะได้ยินเขาประกาศกรอกหูเราอยู่ตลอดเวลาว่า ผู้โดยสารโปรดฟัง บริษัทการบินอะไร จะบินไปยังที่ใดเที่ยวบินที่เท่าใด ถึงกำหนดที่จะออกแล้ว ให้เดินไปยังประตูที่เท่าไรหลายภาษาด้วยกัน เป็นภาษาเจ้าของประเทศเสียภาษาหนึ่งและ

จะต้องมีภาษาอังกฤษอีกภาษาหนึ่ง ถ้าเราฟังไม่รู้เรื่องก็ไม่ยาก-เย็นอะไร เขาจะมีกระดาษแผ่นโตแขวนไว้ทุกหนทุกแห่ง มีการบอกบริษัทการบิน เที่ยวบิน ไปที่ไหน ออกเวลาเท่าไร เป็นระบบไฟฟ้า ถ้าตาไม่บอดหูไม่หนวกรับรองไม่ตกเครื่องบินแน่ ท่านสอนข้าพเจ้าว่า ถึงอย่างไรบริษัทการบินก็ไม่ยอมให้เราตกเครื่องบินได้ และสิ่งนี้เท่าที่ข้าพเจ้าสังเกตก็เป็นจริง ถ้าคนที่ซื้อตั๋วเครื่องบินไว้แล้วไม่มาตามกำหนดเวลาเครื่องบินออก เขาจะประกาศตามตัวพร้อมทั้งส่งเจ้าหน้าที่ออกหา ตัวเอาจนพบจนได้ เดินไปเดินมาเราก็มาหยุดตรงร้านขายอาหารกับเหล้า เราจัดการกินเพียงเบาะ ๆ เพราะถึงอย่างไรบนเครื่องบินจะต้องเลี้ยงอาหารเย็นเราแหง ๆ พอใกล้เวลาก่อนเครื่องบินออก ๓๐ นาที เราก็ไปถึงประตูที่ระบุไว้ในตั๋ว เขาก็จัดการต้อนเราเข้าแถว เพื่อจะทำการตรวจค้นของต้องห้ามก่อนที่จะขึ้นเครื่องบินทีละคน เขาบังคับเอากระเป๋าถือเราไปเปิดตรวจสำหรับตัวเรานั้นเขาเอาเครื่องมืออะไรก็ไม่ทราบมาแตะโน่นแตะนี่ ทำให้เราจักจี้พอดู ข้าพเจ้ายืนกางแขนเจ็บใจปล่อยเต่าให้ฝรั่งดมเสียบ้างที่ด่านนี้ท่านอธิบดีผ่านไปโดยเรียบร้อยทั้ง ๆ ที่มีพริกป่นตำหรับปรับปรุงใหม่กับมะนาว ส่วนข้าพเจ้าถูกยึดแอลกอฮอล์เช็ดแผล ข้าพเจ้าอธิบายแล้วอธิบายอีกมันก็ไม่ฟัง เขาบอกจะต้องถามกัปตันเครื่องบินก่อนว่าจะอนุญาตหรือไม่ ท่าน-

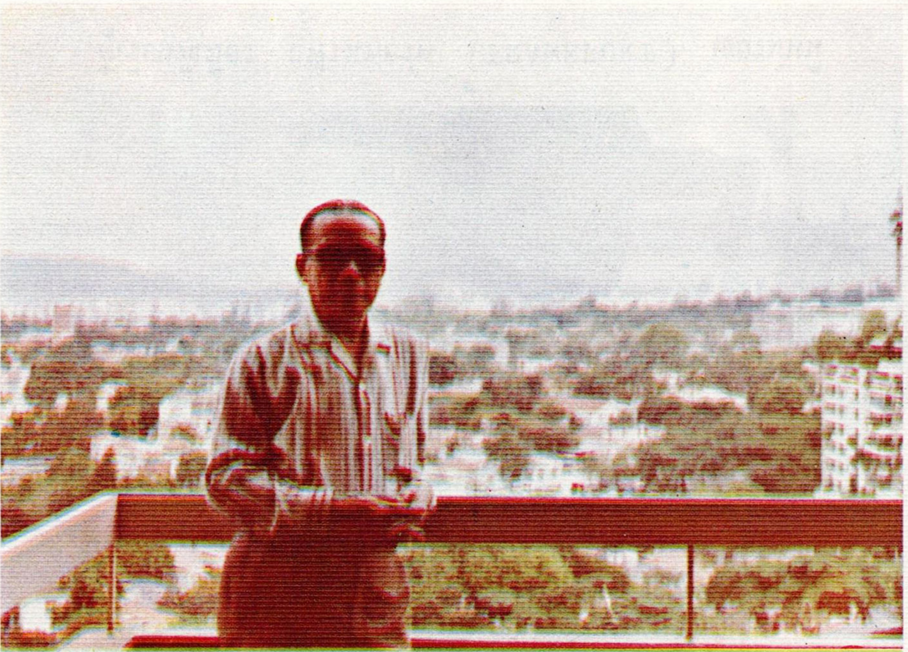
อธิบดีหันกลับมาช่วยข้าพเจ้าชี้แจงมันก็ไม่ยอมอีก เลยตกลงยอมให้มันยึดไป เขาคงกลัวเราเอาไปเผาเครื่องบินเขาอย่างพวกจี้เครื่องบิน ฝรั่งนี่โง่จังเลยข้าพเจ้าคิดในใจใครเล่าจะคิดสนทำเช่นนั้น เมื่อเรียบร้อย เราก็เดินเข้าคอกตามที่เขาจัดไว้ให้เพื่อรอขึ้นเครื่องบินเมื่อถึงเวลาก็เดินขึ้นเครื่องบินตามที่เจ้าหน้าที่เขาชี้ช่อง พร้อมทั้งแสดงตั๋วบอร์ดดิ้งการ์ด เขารับไปแล้วก็ฉีกไปส่วนหนึ่ง อีกส่วนหนึ่งคืนให้เรา ส่วนที่คืนให้เรานี่แหละคือ เลขหมายเก้าอี้ ที่นั่งบนเครื่องบิน ข้าพเจ้าลืมบอกไปหน่อยว่า ขณะที่เราเอาตั๋วเครื่องบิน ให้เขาดูตอนนำกระเป๋าเดินทางเข้าชั่งนั้นเขาจะถามเราว่าสูบบุหรี่หรือเปล่า ถ้าสูบเขาก็จะออกตั๋วบอร์ดดิ้งการ์ดชนิดขี้ยาให้ คือ สูบกันตามสบาย ส่วนที่พวกขี้ยานั่งเขาเรียกว่า Smoking Section ส่วนอื่นเขาจะติดไว้ที่ ที่นั่งว่า No Smoking ข้าพเจ้ายังแปลกใจอยู่นิดเดียวว่า ทำไมเขาจึงไม่จัดที่ไว้สำหรับพวกที่ขี้เมาบ้าง ผมถามท่านอธิบดีท่านก็หัวเราะหาว่าข้าพเจ้าวิตถารเมื่อนางฟ้าจัดการให้ผู้โดยสารนั่งเรียบร้อยข้าพเจ้าก็กวาดตาดูหน้ามนุษย์ทั้งหลายในเครื่องบิน ปรากฏว่ามีคนไทยอยู่ ๑ คน กับกระเหรี่ยง ๑ คน นอกนั้นหน้าตาไม่มีความคล้ายบรรพบุรุษของเราเลย พูดจาภาษาอะไรไม่รู้เรื่องจากนั้นเครื่องบินก็เริ่มแผดเสียงคำรามและพาเราเหาะขึ้นสู่ท้องนภากาศ นางฟ้าได้แจกราย

การเหาะให้ดูว่าเราจะต้องใช้เวลา เดินทางกันประมาณ ๑๕ ชั่วโมง เครื่องบินออกจากกรุงแอมสเตอร์ดัม เวลา ๒๐.๓๕ น. และจะถึงกรุงคาราคัส เวเนซุเอลา เวลา ๐๕.๓๕ น. วันรุ่งขึ้นตามเวลาท้องถิ่น แต่เวลาทั้ง ๒ แห่งต่างกันถึง ๖ ชั่วโมงจะต้องบินไกลเป็นระยะทางถึง ๒๒,๐๐๐ ไมล์ เมื่อหันมามองแผนที่ตามเส้นทางที่จะบินแล้วใจหาย จะพบแผ่นดินเพียงนิดเดียว คือ เขาแวะที่กรุงลิสบอน(Lisbon)เมืองหลวงของประเทศโปรตุเกส(Portugal) จากนั้นก็จะบินข้ามมหาสมุทรแอตแลนติคอย่างเฉียง ๆ ลงสู่ทวีปอเมริกาใต้ โดยจะไม่ได้พบเห็นแผ่นดินกันอีกเลยเป็นเวลาไม่น้อยกว่า ๑๒ ชั่วโมง ถ้าหากมีอันเป็นไปว่า ดวงขาดทำให้คิดถึงภาพยนตร์เรื่อง Jaws ซึ่งกำลังดังเหมือนพลอยู่ในเมืองไทยแล้วขนลุก จากนั้นทั้งท่านและข้าพเจ้า ก็ไม่คิดเรื่องนี้กันอีก ทำตนเหมือนเด็กว่าง่าย เขาเอาของมาให้เรากิน เราก็กิน ง่วงก็หลับนกกันไป เพราะเส้นทางบินของเรา บินย้อนการหมุนของโลก จึงเป็นเวลากลางคืนอยู่ตลอดเวลา ก็ดีไปอย่างถ้าเป็นกลางวันเราก็คงชมดูโน่นดูนี่แล้วก็มานั่งเสียวไส้ คิดถึงเงินประกันชีวิต กลัวเมียจะรวยให้วุ่นวายไปเปล่า ๆ มารู้ตัวเอาอีกทีก็เมื่อพ้าสางกัปตันเขาปลุกบอกให้เราเตรียมตัว ตามธรรมเนียม ก่อนที่เครื่องบินจะร่อนลงสนามและแล้ว เราก็มาเหยียบสนามบิน ของกรุงคาราคัส ได้อย่างผยอง

วันที่ ๑๒ พฤษภาคม ๒๕๑๙ ตรงกับวันพุธ เราก็พบว่า สนามบินแห่งนี้ เป็นสนามบินเล็ก ๆ เล็กกว่าดอนเมืองของเรามาก ใช้ระบบแบบเดียวกันตั้งอยู่ริมทะเลอากาศชายทะเลเหมือนบางแสนของเรา เขาถ่ายเทเราจากเครื่องบิน มาขึ้นรถบัส จากรถบัสมายังช่องจะเข้าเมือง (Arrival) พอลงจากรถ ก็เดินเข้าไปยังช่องตรวจคนเข้าเมือง หลังจากแสดงหลักฐานหนังสือเดินทาง และใบรับรองสุขภาพแล้ว ก็ผ่านด่านตรวจกระเป๋า คือ เขาเอากระเป๋าของเราไปเข้าถ้ำมองด้วยตาทิพย์ (X-Ray) ส่วนตัวเรา เขาก็ตรวจแบบไม่ไว้หน้าเป็นอันว่าทั้งท่าน และข้าพเจ้าสอบได้ จากนั้นก็รีบเดินไปคอยกระเป๋าเดินทาง ซึ่งเขาจะนำออกมา เวียนเทียนให้เราดูเมื่อรับกระเป๋าเดินทางกันมาแล้ว เราก็กระชากลากถูไปออกทางประตูที่เขียนว่า ไม่มีอะไรที่จะแถลง (Nothing to Declare) มาหยุดอยู่ตรงถนนหน้าสนามบิน ท่านก็สั่งให้ข้าพเจ้าเฝ้ากระเป๋าไว้แล้วท่านก็ไปสอบถามเจ้าหน้าที่สนามบิน ปรากฏว่า ประเทศนี้ไม่มี Air Terminal เหมือนบ้านเราไม่มีผิด จำจะต้องขึ้นรถแท๊กซี่เข้าเมือง คุณแหม่มแกบอกว่าค่าแท๊กซี่ประมาณ ๑๐ ดอลล่าร์ เราไม่มีทางเลือก รถแท๊กซี่ที่นี่คันโตเป็นรถอเมริกันทั้งนั้น คนขับพูดอังกฤษได้นิดหน่อย พูดฝรั่งเศสได้มากกว่า พาเราวิ่งเข้าเมืองแบบไต่เขาสูงขึ้นไปเรื่อย ๆ จนหูอื้อ

แบบขึ้นเขาใหญ่ของเรานั่นแหละ สนามบินห่างจากตัวเมือง ประมาณ ๒๕ กิโลเมตร ใช้เวลาวิ่งประมาณ ๔๐ นาที ที่นี่รถวิ่งทางขวาแบบยุโรป สองข้างทางที่ผ่านเป็นภูเขาทั้งสิ้น มีบ้านคนปลูกตามไหล่เขาเป็นหมู่ ๆ แบบบ้านชนบทดูเข้าท่าดีเหมือนกัน วัสดุก่อสร้างใช้อิฐและหิน ต้นไม้ที่ขึ้นบนภูเขาไม่มีต้นใหญ่เลย มีต้นเล็ก ๆ และเตี้ย ๆ ส่วนใหญ่เป็นหญ้าเสียมากกว่า เขาทำแบบถนนเจาะภูเขาได้ยาวมากทีเดียว เขาคุยโม้กับเราว่าต้องลงทุนทำถึงกิโลละ ๑ ล้าน ดอลล่าร์ ท่านแย้งว่ามันจะไม่แพงทนไหวหรือ มันเล่นรวมเอาค่าทำอุโมงค์ยาว ๆ เข้าไปด้วยตั้ง ๒–๓ อุโมงค์ แท๊กซี่ได้พาเรามาจอดตรงหน้าโรงแรมสูงประมาณ ๑๔ ชั้น มีป้ายเขียนไว้ว่าโรงแรมคอนติเนนตัล แอนตามิรา (Continental Antamira) ตามที่เราปรารถนา นำใบจองให้เขาดู เขาก็พยักหน้า ท่านก็บอกกับเขาว่า ต้องการชั้นต่ำ ๆ แต่เขาไม่ฟังเสียงหรือไม่รู้เรื่องก็ไม่ทราบ เพราะพูดกันไม่ค่อยรู้เรื่อง บ๋อยที่นี่ไม่กระดิกหูภาษาอังกฤษแม้แต่คำเดียวเขาจัดแจงเอากระเป๋าของเรายัดเข้าลิฟท์พร้อมด้วยท่านและข้าพเจ้า พอกดปุ่มผางมันก็วิ่งจู๊ด ๆ ขึ้นดูตามลำดับเลขถึงชั้น ๑๒ มันก็หยุด แล้วบ๋อยก็จัดแจงให้ท่านลงพร้อมทั้งกระเป๋า ข้าพเจ้าไม่รู้เรื่องก็เดินตามท่านออกมาด้วย พอเดินออกมาได้ ๓ – ๔ ก้าว ก็มีเสียงตะโกนตามหลังมาว่า ซินยอ ๆ

(Signor) พร้อมทำท่าทำทางให้ข้าพเจ้าเดินเข้าลิฟท์ ข้าพเจ้าก็ทำตาม เพราะกลัวจะถูกเหยียบ ลิฟท์ก็ขึ้นไปอีกชั้นหนึ่งเขียนว่า PH บ๋อยเขาให้ข้าพเจ้าเดินออกไปเข้าห้อง ข้าพเจ้าใจหาย ตั้งแต่เดินทางออกจากแคว้นกระเหรี่ยง ไม่เคยพลัดพรากจากกันเลย จำเพาะจะต้องมามีอันเป็นตรงไอ้เมืองที่พูดกันไม่รู้เรื่องนี่เองข้าพเจ้าพยายามพูดภาษาอังกฤษช้า ๆ แต่จะพยายามเท่าใดบ๋อยก็เป็นโรคสันนิบาตอยู่นั่นเอง หัวเขาส่นท่าเดียว หมดปัญญาข้าพเจ้าจึงไปคว้าหูโทรศัพท์ยกขึ้นพูดกับรีเซฟชั่นข้างล่าง คุยกันอยู่พักหนึ่งก็เป็นอันทราบว่า ท่านอธิบดีพักอยู่ห้องไหนเลยโล่งหัวอกไป สักครู่ท่านก็โทรมาหาข้าพเจ้าถามทุกข์สุข ข้าพเจ้าก็ตอบว่าเรียบร้อยดี ทำความตกลงกันว่าจะนอนพักกันซักคนละงีบแล้วจึงค่อยว่าเรื่องอื่นกันต่อไป เพราะยังเช้ามาก โรงแรมแห่งนี้เราอยู่กันฟรี เพราะบริษัทการบิน K.L.M. เป็นเจ้าภาพและผู้เชิญเรามาเป็นโรงแรมชั้นหนึ่งทีเดียว ภายในห้องมีเครื่องสุขภัณฑ์พร้อม มีโทรทัศน์ วิทยุ ตู้เย็น ยังกับพระราชาเลยทีเดียว เสียอยู่ตรงที่พูดกันไม่รู้เรื่องเท่า–นั้นเอง ณ ประเทศนี้เองทั้งท่านและข้าพเจ้าก็กลายเป็นนักเล่นเพลงยาวเขียนจดหมายถึงบ้าน ถึงเพื่อนฝูง ว่ากันไปตามเพลง เพื่อนำความประหลาดใจให้ผู้อ่านและเป็นการยกย่องตนเองว่า ครั้งหนึ่งในชีวิตคนกระเหรี่ยงก็ได้มาเหยียบผืนแผ่นดิน ลาตินอเมริกันกับ–

อดีตอธิบดีฯ ที่กรุง คาราคัส (CARACAS) ประเทศ เวเนซูเอรา

ผู้เขียนที่เมือง แฟรงเฟอร์ท (FRANKFURT) เยอรมันนี ตะวันตก

เขาเหมือนกัน โรงแรมตั้งอยู่บนเนินอยู่ติดกับภูเขาสูง ซึ่งมีเมฆปกคลุมอยู่ตลอดเวลา อากาศเย็นสบาย อุณหภูมิประมาณ ๒๐ องศาเซ็นติเกรด เราสามารถมองเห็นทิวทัศน์ของนครหลวงแห่งนี้ได้ชัดเจน มีตึกสูงระฟ้ามากมายสุดที่จะนับให้ครบถ้วนได้

ก่อนที่ท่านอธิบดี และข้าพเจ้าจะนำท่านย่ำกรุงคาราคัส ข้าพเจ้าจะขอแนะนำ ให้ท่านรู้จักกับ ประเทศเวเนซูเอล่าพอเป็นสังเขปไว้ เผื่อวันหน้าหากถูกเนรเทศมาจะได้ไม่ลำบาก ประเทศเวเนซูเอล่า (Venezuela) ตั้งอยู่ในตอนเหนือของทวีปอเมริกาใต้มีอาณาเขตทิศเหนือจดทะเลคาริบเบียน (Caribbian) ทิศใต้จดบราซิล (Brazil) ตะวันออกจดไกวอะนา (Guiana) และทิศตะวันตกจดโคลัมเบีย (Colombia) เทียบพื้นที่แล้วประมาณ ๒ ใน ๓ ของประเทศไทย ประชากรมีประมาณ ๓๐ ล้านคน เนื่องจากเป็นประเทศที่ใกล้เส้นศูนย์สูตร อากาศน่าจะต้องร้อนแต่ระดับความสูงของภูมิประเทศแตกต่างกันมาก จึงทำให้บางภาคของประเทศที่อยู่ระดับต่ำร้อนมาก แต่ที่ระดับสูงก็เย็นสบายดีอย่างเช่น กรุงคาราคัส สูงกว่าระดับน้ำทะเลถึง ๑,๐๐๐ เมตร อากาศจึงเย็นสบายตลอดปี ประชากรที่นี่เป็นเลือดผสมระหว่างคน ๓ เผ่าคือ เผ่าอินเดียนแดง, นิโกรและสเปน เรียกว่า Mestizos แต่ทำไมถึงตัว

ข่าวกว่าคนกะเหรี่ยงก็ไม่ทราบ ภาษาที่ใช้พูดและทางราชการเป็นภาษาสเปน นับถือศาสนาโรมันแคธอลิค (Roman Catholicism) ประเทศนี้ ได้ถูกค้นพบโดย Christopher Columbus ในปี ๑๔๙๘ และผู้ค้นพบเห็นว่ามีฝั่งทะเลคล้ายสเปน เลยตั้งชื่อเป็นคำสเปนว่า Venezuela ซึ่งแปลว่า Little Venice ประเทศนี้เป็นเมืองขึ้นของสเปนมาช้านาน พึ่งจะประกาศปลดแอกเมื่อปี ๑๘๑๑ นี่เอง โดยวีระบุรุษที่มีชื่อว่า SimonBolivar เขาเป็นชาวคาราคัสโดยกำเนิด ขณะนี้อนุสาวรีย์ของเขาได้ตั้งอย่างเป็นสง่าราศีอยู่ที่ใจกลางกรุงคาราคัส เขาเป็นบุคคลที่ประชาชนยกย่องมาก จนกระทั่งนำชื่อของเขามาตั้งเป็นสถานที่ต่าง ๆ มากมาย เช่น เป็นชื่อของประเทศ Bolivia ชื่อของรัฐ และ เอามาเป็นชื่อของหน่วยเงินตรา ชีวิตของเขาเริ่มเป็นนักการเมือง และนักการทหารในสมัยเดียวกับที่นโปเลียนเรืองอำนาจ เขาฉวยโอกาสในตอนที่นโปเลียนได้ส่งกองทัพเข้าย่ำยีสเปน จนสเปนต้องยินยอมผสมพันธุ์ด้วย เขาก็ประกาศอิสรภาพ แบบตีท้ายครัวกันเลยทีเดียว การเศรษฐกิจของประเทศนี้ขึ้นอยู่กับทรัพยากรธรรมชาติ มีบ่อน้ำมันที่ผลิตได้ถึง ๑๕ % ของโลก คิดเป็น ๙๐ % ของรายได้ของประเทศส่วนการเกษตรกรรมนั้นคิดเป็นรายได้ของประเทศประมาณ ๗ % เท่านั้น ข้าพเจ้ารู้เพียงแค่นี้ หากต้องการทราบมากกว่านี้ขอเชิญท่านเหาะไปดูเองเถอะครับ

ท่านอธิบดีและข้าพเจ้าจะขอพาท่าน ย่ำกรุงคาราคัสต่อไป อันว่าเมืองนี้เมื่อเทียบกันแล้วเล็กกว่ากรุงเทพ ฯ มาก แต่การวางผังเมืองเป็นระเบียบเรียบร้อยกว่าเรา ส่วนมากจะเป็นของใหม่แทบทั้งสิ้น เมื่อเราได้มาถึงกรุงคาราคัส เรามีความรู้สึกว่าได้พลัดบ้านเมืองมาไกลแสนไกลจะหาคนเอเซียทำยายากจริง ๆ ซึ่งทำให้ท่านและข้าพเจ้ามีความไว้เนื้อเชื่อใจกันมากขึ้น ถึงกับฝากผีฝากไข้กันท่านได้ปรารภกับข้าพเจ้าว่า นี่หมอถ้าหากว่าเราตายเมียเขาคงไม่มาเผาเราแน่ ครั้นจะเอาศพกลับก็คงไม่มีเงินเสียค่าเครื่องบิน ถ้าตายจริงก็ฝังมันไว้ที่นี่ก็แล้วกัน จริงของท่าน ขนาดข้าพเจ้าส่งจดหมายทาง Air Mail กว่าจะถึงบ้านยังปาเข้าไป ๑๕ วัน อาหารการกินไม่ต้องพูดกันมันก็เมืองยุโรปเราดี ๆ นี่เอง เราจำเป็นต้องพกเอา มะนาว น้ำพริกนรก ตำหรับใหม่ติดตัวไปทุกหนทุกแห่ง ตอนแรก ๆ ท่านไม่ค่อยไว้ใจข้าพเจ้าให้เป็นผู้ถือกลัวถูกอม แต่ตอนหลังท่านชักจะไว้ใจ ว่าข้าพเจ้าซื่อสัตย์ เพราะเวลานั่งรับประทานทีไรเป็นต้องหยิบออกมาให้ท่านอย่างเปิดเผยทุกครั้ง จนท่านต้องห้ามเพราะอายเขา พอตกบ่ายเราก็ชักชวนกันออกจากโรงแรม ก่อนออกก็ขอแผนที่และบัตรโรงแรมติดตัวไปเพื่อเป็นการไม่ประมาทเผื่อหลงทางจะได้ยื่นให้เขาดู เพราะพูดกันไม่รู้เรื่องอยู่แล้ว พอออกมาหน้าโรงแรมท่านก็ชี้ให้ข้าพเจ้าดูร้าน ๆ

หนึ่งอย่างตื่นเต้นแล้วพูดว่า นี่เมียผมเขาแอบมาค้าขายที่นี่ตั้งแต่เมื่อไหร่ ข้าพเจ้าหันไปดูจริงเสียด้วย หน้าร้านเขาเขียนยี่ห้อของเขาว่า Nian แปลกดีจริง ๆ ชาวเมืองนี้เขานิยมนุ่งกางเกงรัดรูปกันมากทั้งหญิงและชายทำให้เกิดจินตนาการได้ดีมากโดยไม่ต้องไปขอเปิดดู สุภาพสตรีที่นี่รูปร่างดี ทั้งวัยรุ่นและสูงอายุ ทั้งท่านและข้าพเจ้ายอมรับอย่างราบคาบเลยว่า เขามีบั้นท้ายสวยที่สุดในโลก และมีหน้าอกงามหาที่ติมิได้ เหตุผลทางทฤษฎีก็สนับสนุนเพราะเมืองนี้ตั้งอยู่บนยอดเขาเดินขึ้นลงเขาตั้งแต่เล็กแต่น้อย และมีเลือดผสมถึง ๓ เลือด ยังเจ็บใจตัวเองทำไมไม่มาเลือกเกิดที่เมืองนี้ก็ไม่รู้ ร้านรวงที่นี่เขาจัดเป็นระเบียบเรียบร้อย ร้านขายของชำเขาจัดเป็นแบบ Super Market หมด ส่วน Department Store นั้นมีน้อย ร้านอาหารแบบยุโรปหัวก่ายท้ายเกย มีร้านอาหารจีนอยู่ใกล้ ๆ โรงแรมถึง ๒ ร้าน เป็นอันว่าเราสะดวกโยธิน เราพยายามเดินกันเพื่อจะได้เห็นบ้านเมืองเขาให้ได้มากที่สุด และเพื่อจะได้มีบั้นท้ายสวยอย่างเขาบ้าง ถนนหนทางของเขาไม่กว้างแบบยุโรป แต่ว่าสะอาดกว่าของเรา การจราจรรถวิ่งทางเดียว รถยนต์นิยมใช้กันมากกว่าในยุโรปมีรถโดยสารแบบยุโรปแต่ไม่มีรถราง มีการจราจรติดขัดบ้างแต่ไม่ถึงกับต้องมาวางมวยกัน ขณะที่เดินกันอยู่นั้น ท่านเหลือบไปเห็น

ของจำเป็นแก่การยังชีพของเราทั้งสองเข้าชนิดหนึ่ง คือ มะนาว ดูไม่มีอะไรแตกต่างจากมะนาวไทยเลย ขนาดลูกโตกว่าของเรานิดหน่อย เปลือกหนากว่า แต่รสชาดมิได้มีผิดเพี้ยน เราจึงจัดการซื้อมาลองลิ้มชิมรสดู ๖ ใบ เขาคิดราคา ๑ โบลิวาร์ ก็ประมาณ ๕ บาท คิดแล้วถูกกว่าของเมืองไทยในฤดูเดียวกัน ประกอบกับของเมืองไทยที่เรานำติดตัวมาก็ร่อยหรอลงไปทุกขณะด้วยเหตุนี้ก่อนจะเดินทางออกจากกรุงคาราคัส เราจึงต้องซื้อของเขาติดตัวมาอีก ๒๕ ลูก กลางวันเรารับประทานอาหารแบบนั่งเป็น กินของแกล้มเหล้าที่หน้าโรงภาพยนต์แห่งหนึ่ง รับประทานอาหารพื้นเมืองของเขา เจ้าของมีลูกสาวคอยบริการ กว่าจะได้กินแต่ละอย่างก็นั่วแทบต้วน แต่ก็อร่อยดีตรงที่เขามีลูกสาวสวยมาคอยยืนเฝ้าดูเรานี่เอง

วันที่ ๑๓ พฤษภาคม ๒๕๑๙ ตรงกับวันพฤหัส เรามีความรู้สึกผิดหวังในการมาครั้งนี้มาก เพราะไม่รู้จะไปไหน บริการนำเที่ยวก็ไม่มี สุดท้ายท่านก็ชวนข้าพเจ้าออกไปเดินชมเมืองของเขาในย่านจอแจที่เรียกว่า Plaza คนเมืองคลั่งไคล้วีระบุรุษของเขามาก ไม่ว่าที่ไหนเขาจะตั้งชื่อสถานที่มีคำว่า โบลิวาร์อยู่ทั่วไป เราเริ่มออกเดินทนกันหลังจากรับประทานอาหารเช้าแล้ว จุดแรกเราก็เดินไปยัง Bolivar Plaza ซึ่งเป็นที่ที่แสดงสรรพสินค้าพื้นเมือง ซึ่งตั้งอยู่ที่ถนนกว้างใหญ่แบบราชดำเนินของเรา ของที่

แสดงต่าง ๆ ตามร้านสู้ในยุโรปไม่ได้ จากนั้นก็เดินไปย่านโบ๊เบ๊ มีแผงลอยตั้งกันอยู่เป็นย่าน พวกที่ขายของแบบนี้ก็มิใช่คนยากจนนัก เขามีรถเก๋งขนาดใหญ่บรรทุกของของเขามา แล้วนำแผงลอยของเขามาด้วย พอถึงที่ขายเขาก็กางมันออก ขายเสร็จเขาก็เก็บเข้ารถหมด ที่บริเวณนั้นก็โล่งเตียนตามเดิม พอบ่าย ๒ โมง แผงลอยเขาจะเก็บหมดไม่ตื๊อเหมือนของบ้านเรา นอกจากนั้นก็เดินดูร้านอาหารมีชนิดแปลก ๆ ท่านอธิบดีซึ่งเป็นผู้เชี่ยวชาญในเรื่องนี้ได้อธิบายให้ข้าพเจ้าฟัง เหลือกำลังที่ข้าพเจ้าจะจดจำได้ เมื่อดูย่านนี้แล้วก็มีความอยากต่อไปว่า จะไปดูอนุสาวรีย์ของ SIMON BOLIVAR ถามเขา ๆ ก็บอกว่าอยู่ไกล ถึงเดินทนอย่างไรก็อย่าเสี่ยงท่านก็เลยเลิกล้ม ความตั้งใจ เปลี่ยนเป็นนั่งรถเมล์สายรอบเมือง ค่ารถตลอดสาย เก็บค่าโดยสารครึ่งโบลิวาร์ราวสิบสลึง จึงเป็นที่สบอารมณ์กะเหรี่ยงเป็นอย่างยิ่ง เราก็เลยนั่งรถบัสชมเมืองกัน เรื่องบ้านเมืองของเขานี้ถ้าหากข้าพเจ้าชมเขาก็อย่าได้หมั่นไส้ข้าพเจ้าเลย ที่บอกเล่าให้ฟังนี้เป็นความจริง ๑๐๐ % บ้านเมืองเขาโดยทั่วไปสะอาดมากแบบยุโรป ตึกรามบ้านช่องสร้างเป็นระเบียบ มีตึกระฟ้ามากมาย สูงขนาด ๑๕–๒๐ ชั้น แต่ละตึกดูแล้วเจริญตา มีการปลูกต้นไม้ดอกและประเภทใบสวยงามตามช่องหน้าต่าง ปรากฏว่า ตึกเหล่านั้นเป็น

อาพาตเม้น (Apartment) ที่อยู่อาศัยทั้งนั้น จึงทำให้เรานึกเศร้าใจเมื่อเรามาเทียบกับที่ถนนดินแดงของเรา รถพาเราวิ่งคดเคี้ยวไปเรื่อยๆ จนถึงบริเวณชานเมือง ที่เป็นย่านคนจนอยู่จะเห็นบ้านหลังเล็ก ๆ สูง ๑–๒ ชั้น สร้างกันตามใจชอบ แต่ก็มีระเบียบขึ้นไปตามไหล่เขาดูเต็มเป็นพืดไปหมดและก็มีทางเดินคดเคี้ยวขึ้นไปตามบ้านเรือนต่าง ๆ ด้วยเหตุข้าพเจ้าเป็นหมอจึงทำให้คิดถึงสวัสดิภาพของคนอยู่ว่า ถ้าหากเจ็บไข้ ได้ป่วย เขาจะแบกหามกันลงมาอีท่าไรจนบ้านนี้ก็ยังคิดไม่ออก เนื่องจากบ้านเมืองของเขาสร้างอยู่บนยอดเขาจึงทำให้เรางง เพราะวิ่งไป ๆ เดี๋ยวยอดเขาโน้นบังยอดเขานี้บังเดี๋ยวก็ไปโผล่อีกที่หนึ่ง จนไม่สามารถจะจำอะไรได้สุดท้ายรถก็มาถึงปลายทางเราก็ลง ท้องเบื้องล่างของเราเริ่มป่องจนรับน้ำหนักไม่ไหว ท่านและข้าพเจ้าก็เดินไปข้างรั้ว เหลียวซ้ายแลขวาก็ยังเห็นคนอยู่นั้นเอง สุดท้ายมันเหลืออดต้องยืนหลับตา นั่นแหละจึงสามารถผ่านความทุกข์ไปได้ ขากลับเราก็ขึ้นรถสายเดิมย้อนกลับมาซึ่งก็ได้เห็นบ้านเมืองไปอีกแบบหนึ่ง รถวิ่งผ่าน Park หลายแห่งแต่ละแห่ง มีคนไปพักผ่อนกันมากพอสมควร สุดท้ายเราก็มาลงที่เดิมความหิวก็เริ่มคุกคามเรา จึงต้องเข้าไปซัดอาหารแบบอิตาเลียนกันพอกันตายไปได้หนึ่งมื้อ แล้วก็เดินดูบั้นท้ายเขาเรื่อยไปตามย่านที่อยู่อาศัยของคนรวย ๆ จนเมื่อยขา คนที่นี่นิยมใช้รถยนต์กันมาก

พอ ๆ กับบ้านเรา แต่เขาไม่ติดเพราะวิ่งทางเดียว น้ำมันก็แพง ลิตรหนึ่งตกราว ๑๕ บาท ดู ๆ ก็แปลกเขาเป็นเศรษฐีน้ำมันแท้ ๆ

วันที่ ๑๔ พฤษภาคม ๒๕๑๙ ตรงกับวันศุกร์ เป็นวันสุดท้ายที่ท่านและข้าพเจ้าจะอยู่ที่เมืองนี้ โดยจะต้องเหาะตามรายการที่เขาเชิญเราจริง ๆ โดยสายการบิน K.L.M. เที่ยวบินที่ KL ๗๗๘ เวลา ๒๐.๑๐ น. ตอนเช้าเราก็ไปยังบริษัทการบินเพื่อขอการยืนยันว่ามีการเปลี่ยนแปลงใด ๆ หรือไม่ จะโทรศัพท์ไปก็ได้แต่มันไม่เป็นการผจญภัย กว่าจะหาบริษัทพบก็ทำเอาท่านและข้าพเจ้าเหน็ดเหนื่อยอย่างแสนสาหัสถามใครก็ไม่รู้บอกก็บอกส่งเดชเดินกลับไปกลับมาบังเอิญโชคดี มาพบชาวอเมริกันเข้าที่ข้างสถานทูตของเขาอีคราวนี้พูดกันรู้เรื่องเราจึงสามารถเดินไปถูกและก็ได้รับคำยืนยันว่าไม่มีการเปลี่ยนแปลง ท่านได้พูดคุยกับพนักงานต้อนรับ ปรากฏว่า พนักงานแหม่มผู้นี้เคยมาเมืองไทย จึงให้ความสะดวกดี เรื่องที่ไม่น่าจะเกิดขึ้นก็พลันมาเกิด ณ ที่นี้อีก คือ ข้าพเจ้าบอกท่านว่าปวดเบา ท่านก็กระซิบตอบมาว่า ท่านปวดหนัก ยิ่งกว่าข้าพเจ้าเสียอีก เรารีบเดินกันลงมาเพื่อจะหาที่ทำธุระ ปรากฏว่าหาไม่เจอถามพนักงานที่ยืนอยู่ตรงเชิงบันไดก็พูดกันไม่รู้เรื่อง ถามถึงสองสามคน พอคนสุดท้ายเราก็หน้าเขียวแล้ว ข้าพเจ้าจึงตัดสินใจว่าถ้าเราขืนใช้

ภาษาพูดที่เราจำได้มาจากยุโรป ซึ่งได้งัดเอาออกมาใช้จนสิ้นไส้สิ้นพุงแล้วคงไม่เป็นผลแน่ เลยยกมือขึ้นแล้วก็กำชูแต่นิ้วชี้ออกมานิ้วเดียว แล้วก็เอามาแตะที่หน้าขา พร้อมทั้งแยกเขี้ยวแล้วก็เป่าลมให้ผ่านออกมาทางไรฟันเท่านั้นเอง ภาษาสากลของข้าพเจ้าได้ผลเขารีบกุลีกุจอชี้ทางให้ทันที จึงโล่งอกไปที จากบริษัทการบินเรากลับมาโรงแรมทำการ Check Out ก็ฝากกระเป๋าเขาไว้อย่างเคยและก็ถึงเวลาอาหารกลางวัน ท่านบอกว่าก่อนจากเมืองนี้เราจะต้องกินอาหารอย่างหรูสักมื้อหนึ่ง จึงชักชวนกันเข้าไปรับประทานอาหารจีน ชื่อว่า ร้านใต้หวัน ซึ่งอยู่ใกล้ ๆ โรงแรม บ๋อยเป็นคนจีนพูดภาษาอังกฤษได้ดี เจ้าของร้านเป็นหญิงจีนลักษณะอ้วน ๆ แบบซินแซเนี้ยวในเมืองไทย ขณะที่รับประทานอาหารอยู่นั้นรสอาหารมันไม่ค่อยจะเป็นสับปะรด ท่านจึงหันไปขอเครื่องปรุงชนิดหนึ่งแต่เจ้าของร้านไม่สนใจท่านจึงตะโกนเป็นภาษาไทยไปว่า "นี่เจ๊ มานี่หน่อย" ข้าพเจ้างงไปหมด จึงถามท่านว่าเขารู้เรื่องหรือครับ ท่านก็ตอบว่า ไม่ต้องการให้รู้เรื่องดอก แต่ต้องการให้มันมาสนใจเราผลก็จริงดังคาดเขารีบตะโกนบอกบ๋อยให้มาหาเราทันที ข้าพเจ้าเลยได้ลูกไม้เพิ่มขึ้นอีกอย่างหนึ่ง พอ ๑๖.๓๐ น. เราก็มาเอากระเป๋าของเรานำขึ้นแท๊กซี่มายังสนามบิน สนามบินที่นี่เขาไม่ใหญ่โตอะไรมีประตู (Gate) เพียง ๑๐ ประตู เราก็ลากกระเป๋าของเราเข้า

Check In และเสียค่าธรรมเนียมรับ Boarding Card ผ่านด่านตรวจคนเข้าเมืองตรวจกระเป๋าถือเสร็จ เขาก็ขังเราไว้ภายในช่องผู้โดยสารขาออก มีของขายชนิด Tax-Free พอสมควร ท่านและข้าพเจ้าก็กินเหล้าเมายากันไปตามเรื่อง เพื่อกำจัดเงิน Bolivar ให้หมดไป เพราะเหลือมาก็ไม่รู้จะเอาไปทำอะไร พอถึงเวลาเขาก็ประกาศให้เราไปขึ้นเครื่องบินเที่ยวของใครของมัน ตามลำดับออกประตูเดียวกันแต่ต่างเวลากันเท่านั้นเอง แล้วเครื่องบินก็ออกตามเวลา ท่านหันมาบอกข้าพเจ้าว่า เมืองเวเนซูเอล่านี้ขอมาครั้งแรกและก็เป็นครั้งสุดท้ายด้วยเพราะไม่สนุกเลย ถ้าคนหนุ่ม ๆ ห้ามมาเด็ดขาดถ้าไม่เชื่อจะต้องหัวโตกลับมาอย่างแน่นอน

๑๕ พฤษภาคม ๒๕๑๙ ตรงกับวันเสาร์ เราได้บินข้ามน้ำข้ามทะเลกันมาแวะลงที่กรุงลิสบอน ก็พอฟ้าสางพอดี เขาห้ามลงเราก็ไม่แคร์อะไร พอเขาจัดการเกี่ยวกับกิจการบินของเขาแล้วเราก็มาถึงเมือง แฟรงเฟิท ตามเวลา คือ ๑๒.๔๐ น. ก่อนลงเขาก็เอากระดาษแผ่นขาว ๆ ประมาณเท่าโปสการ์ด มีรายการให้เรากรอกว่ามาจากที่ไหน ชื่อแซ่ประการใด และจะไปลงที่ใดหนังสือเดินทางเลขที่เท่าใด กรอกเสร็จก็ลงชื่อแล้วนำสอดไว้ในหนังสือเดินทางซึ่งจะต้องนำไปแสดงพร้อมกับหนังสือเดินทางตอนเข้าเมือง เราได้ทำตามระเบียบของการเดินทางอย่างครบถ้วน พอลงถึงสนามบิน

เราก็ถูกตรวจตามระเบียบของคนเข้าเมือง ผ่านไปได้สบายมาก สนามบินแห่งนี้เป็นสนามบินที่ใหญ่โตมากขนาดพอ ๆ กับที่กรุงแอมสเตอร์ดัม มีการออกแบบที่ทันสมัย บางสิ่งบางอย่างสวยกว่าเสียด้วยซ้ำไป เราเดินกันจนหลงทางกว่าจะไปถึงที่รับกระเป๋าก็ปรากฏว่าเขาได้เวียนเทียนกันเรียบร้อยไปแล้ว ถามเขา เขาก็ชี้ไปชี้มา เราก็เดินไปเดินมาก็ยังไม่ได้ความ สุดท้ายท่านก็เอาใบนำเบอร์ของกระเป๋าเดินทางที่ติดกับตัวให้แหม่มเยอรมันดู จึงได้ความปรากฏว่า เขานำกระเป๋าของเราไปเวียนเทียนจนเวียนหัวแล้วก็ยังหาคนรับไม่พบ เขาจึงนำไปเก็บไว้เพื่อเจ้าของจะได้มาทวง เมื่อรับกระเป๋าแล้วท่านก็ต้องปากมากต่อไป ถามเขาว่ามีรถบัสไปยัง Air Terminal หรือไม่เพราะท่านเกลียดแท๊กซี่เข้ากระดูกดำตรงที่มันคอยจะต้มเราอยู่เรื่อย ยิ่งเห็นหน้าข้าพเจ้าเข้าด้วยแล้วมันร้องว่าหวานแน่ ๆ สอบถามว่าเมืองนี้ไม่มี Air Terminal และไม่มีรถบัสดังกล่าว มีแต่รถไฟแต่ต้องลงไปชั้นล่าง เราจะค้างกันที่แฟรงเฟิทเพียงคืนเดียว เช้าเราก็จะต้องเดินทางไปยังกรุงเบอร์ลินด้วยความรอบคอบ ท่านจึงไปยังบริษัทการบิน P.A.A. หน่วยที่สนามบินนั้นเอง เพื่อทำการ Reconfirmation เสียให้เสร็จ และทำการแลกเงินมาร์ค (Mark) ทำกันให้เรียบร้อยไปเลยทุกอย่างก็สำเร็จลงด้วยดี เราจึงจัดการลากกระเป๋ากันลงมาแล้วมาขึ้นรถไฟ

จากสนามบินไปยังสถานีรถไฟในเมืองใช้เวลาประมาณ ๓๐ นาที จากนั้นเราก็ต้องว่าแท๊กซี่ต่อไปยังโรงแรม Am Zoo เป็นโรงแรมเล็ก ๆ ตั้งอยู่หน้าสวนสัตว์ ซึ่งอยู่ย่านใจกลางเมือง พอเข้าพักเรียบร้อยก็ไม่ต้องพูดพล่ามทำเพลง พอวางกระเป๋าเรียบร้อย ท่านก็ชวนข้าพเจ้าออกย่ำทันที เพราะเวลาเรามีน้อย ซึ่งวันรุ่งขึ้นเราก็จะต้องจากไปแต่เช้า สิ่งที่จะลืมเสียไม่ได้ก่อนออกย่ำก็คือ มะนาว น้ำพริกนรก แผนที่และนามบัตรของโรงแรม กล้องถ่ายรูปติดตัวไปด้วย

ท่านอธิบดีและข้าพเจ้าจะขอซ้อมความเข้าใจกับท่านเกี่ยวกับเรื่องของเมืองนี้ บางทีท่านผู้อ่านเคยไปประเทศเยอรมันตะวันออกมาแล้ว อาจเข้าใจไขว้เขวกัน เมือง Frankfurt ที่ว่านี้เป็นเมืองอยู่ในเยอรมันตะวันตก ชื่อเต็มว่า Frankfurt Am Main ส่วนในเยอรมันตะวันออกก็มีชื่อว่า Frankfurt An Der Oder ซึ่งเป็นคนละเมืองกัน คำว่า Frankfurt นั้นแปลได้ความว่า Ford of The Franks แปลว่า เมืองของชนชาติแฟร้งค์ ซึ่งเป็นชนชาติที่มีมานานตั้งถิ่นฐานอยู่ในยุโรปกลางและแผ่กระจายไปทั่วยุโรป และในราวศตวรรษที่ ๑๙ ชนชาติต่าง ๆ ในยุโรปกลางจึงมารวมตัวกันเป็นสหพันธ์ ตั้งเป็นอาณาจักรขึ้นเรียกว่า อาณา–จักรไรช์ (Reich) คนภายนอกเรียกกันว่า ประเทศเยอรมันนี อาจ–

กล่าวได้ว่า เมืองนี้เป็นเมืองเก่าแก่ที่สุดของประเทศเยอรมันนี้ก็ว่าได้ เพราะพวก Frank ได้มายึดชัยภูมิ ณ ที่นี้ก่อนคริสตกาลประมาณ ๕๐๐ ปี และมาในราว ค.ศ. ๑๑๔๗ จึงได้มีการสถาปนากษัตริย์ขึ้นปกครอง เรียกว่า พระเจ้า Henry เป็นครั้งแรกกษัตริย์องค์นี้ได้ตั้งเมืองนี้เป็นนครหลวง มีสถาปัตกรรมเป็นแบบ Goethic เพราะ Goethe เกิดที่เมืองนี้ เมืองนี้ตั้งอยู่บนสองฟากฝั่งของแม่น้ำ Main ซึ่งจะไหลไปบรรจบกับแม่น้ำ Rhine อีกทีหนึ่ง ศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมได้ถูกทำลายลงอย่างยับเยินเมื่อสงครามโลกครั้งที่ ๒ จะเหลือบ้างก็แต่โบสถ์และพิพิธภัณฑ์เก่า ๆ แต่ในขณะที่ท่านและข้าพเจ้าได้ไปเหยียบ เมืองนี้กลายเป็นเมือง Frankfurt ที่ใหม่เอี่ยมมีตึกรามถนนหนทางและผังเมืองอย่างยอดเยี่ยมเป็นเมืองที่สะอาดที่สุดในยุโรปก็ว่าได้ มีความเจริญทั้งในด้านวัตถุ การค้าขาย การคมนาคม และการอุตสาหกรรม ในปีหนึ่งเขาจะมีการแสดงสินค้าของยุโรปทั้งหมดถึง ๒ ครั้ง เรียกว่า International Fair ผู้คนเคร่งศาสนา นับถือนิกายโรมันแคธอลิคกับโปรเตสเตน มีพลเมืองทั้งหมดประมาณ ๒ ล้านคน วันที่ท่านและข้าพเจ้ามาถึงเป็นวันเสาร์พอดี จึงทำให้ดูเมืองนี้ไร้ผู้คนเขาหยุดกันจริง ๆ เราเดินไปในสถานที่ต่าง ๆ เหมือนเดินอยู่ในเมืองร้าง มีห้องโชว์สินค้าสวยงาม เราได้แต่เดินดูซื้อไม่ได้ ที่เดินกันนั้น

หามีเจตนาจะชมบ้านเมืองของเขาอย่างเดียวก็หาไม่ มีความในใจอยู่ว่าจะหาร้านอาหารจีนสักแห่งหนึ่งแต่จนแล้วจนรอดก็หาไม่พบ สุดท้ายอาหารมื้อเย็นของเราจึงกลายเป็นอาหารญี่ปุ่นไป เพราะเดินไปเจอเอาร้านญี่ปุ่นเข้า เมื่อรับประทานเสร็จเราก็กลับโรงแรม เพราะทนไม่ไหวมันช่างเงียบเหงาเหลือเกินสู้มานั่งกินเหล้ากันในโรงแรมดีกว่าสนุกกว่าตั้งเยอะ พอค่ำลงเราก็รีบเข้านอนก็ด้วยเหตุว่าในตอนเช้าวันรุ่งขึ้นเราจะต้องเดินทางไปยังกรุงเบอร์ลิน

๑๖ พฤษภาคม ๒๕๑๙ ตรงกับวันอาทิตย์ เราจัดการกับเรื่องค่าที่พักเสร็จก็ออกจากโรงแรมจะไปสถานีรถไฟถามพนักงานโรงแรมเขาก็บอกให้ไปโดยรถรางหรือแท็กซี่ก็ได้เราเลือกแท็กซี่เพราะขี้เกียจหิ้วกระเป๋า จากนั้นก็จับรถไฟไปยังสนามบิน การเข้าออกเมืองนี้สะดวกมาก ไม่ต้องใช้วีซ่าแต่ประการใด ส่วนการตรวจตรากระเป๋าก็เป็นเรื่องที่เขาเข้มงวดกับเราเล็กน้อย แต่ถ้าบินอยู่ในเขตยุโรปเขาก็ไม่เข้มงวด ถ้าไปจากเอเซียหรือจากที่อื่น ๆ เขาจะเข้มงวดมาก เราเดินทางไปเบอร์ลินโดยสายการบิน P.A.A. เที่ยวบินที่ PA ๖๘๔ ออกเวลา ๐๙.๐๐ น. บินอยู่ประมาณ ๑ ชั่วโมงก็มาถึงยังสนามบินเบอร์ลิน เป็นสนามเล็ก ๆ และเก่า ๆ เทียบกับเมือง Fraukfnrt ไม่ได้เลยพอถึงเราก็ลงผ่าน

ด่านตรวจคนเข้าเมืองและรับกระเป๋าเดินทาง เราก็ออกมาที่หน้าสนามบินจับรถบัสเข้าเมือง เมืองเบอร์ลินนี้ก็แปลกไปอีกอย่างคือไม่มี Air Terminal เขามีรถบัสออกจากสนามบินแล้วก็วิ่งเข้าเมืองเป็นรถโดยสารธรรมดา หยุดรับคนกันเรื่อยไป ท่านอธิบดีเห็นว่าถ้าจะไม่ได้การก็เลยถามผู้โดยสารที่มาด้วยซึ่งพูดภาษาฝรั่งเศสได้ โดยจุดมุ่งหมายของเราคือจะลงที่ใดถึงจะใกล้โรงแรมที่จองไว้มากที่สุด พอถึงจุดเขาก็บอกให้ลง เราก็แบกกระเป๋าของเราคนละ ๒ ใบ แบบบ้านนอกเข้ากรุง ลากกันไปตามถนน ท่านกระซิบบอกข้าพเจ้าว่า ไม่ต้องไปอายใครเขาดอกเราอยู่กันวันสองวันก็ไปแล้วใครจะมารู้จักเรา เพราะขณะที่เราลากกระเป๋ากันอยู่นั้นพวกฝรั่งเขายืนดูเราอย่างสนใจ นึกว่าเราเป็นชาวสก๊อตมาเที่ยวกรุงเบอร์ลิน คือ ไม่ยอมเสียเงินเอาเสียเลย สุดท้ายก็ยังหาโรงแรมไม่พบอยู่ดี จะลากกระเป๋าข้ามถนนก็ใช่ที่ ถามไปถามมาเขาก็ตอบว่า คุณควรจะไปแท๊กซี่เสียดีกว่า สุดท้ายลากกระเป๋าแทบตายก็ยังต้องเสียค่าแท๊กซี่จนได้ แท๊กซีมาหยุดที่หน้าโรงแรมซาวอย (Savoy) ซึ่งไม่ห่างจากจุดที่เราขึ้นแท๊กซีเท่าใดนัก เดินประมาณ ๒ ช่วงตึกก็ถึง แต่เนื่องจากระบบจราจรเมืองนอกเขาต้องวิ่งทางเดียวจึงทำให้ต้องอ้อมกันพอสมควร และแล้วเราก็เข้าพักในโรงแรมสมความปรารถนา โรงแรมนี้จัดเป็นโรงแรมชั้น

หนึ่ง แต่มีพนักงานต้อนรับเพศตัวผู้อยู่ตัวหนึ่ง มรรยาททรามมาก ซึ่งท่านอธิบดีและข้าพเจ้าจะได้แฉพฤติการณ์ของเขาในอันดับต่อไป อันว่ากรุงเบอร์ลินนี้เป็นนครที่ใหญ่โตมาก เป็นเมืองหลวงของประเทศเยอรมันนีมาก่อนสงครามโลกครั้งที่ ๒ พอสงครามโลกครั้งที่ ๒ สิ้นสุดลง โดย ฮิทเลอร์ (Hitler) ฆ่าตัวตายแล้ว เยอรมันก็ยอมแพ้ โดยปราศจากเงื่อนไข (Unconditional Surrender) ประเทศสี่มหาอำนาจ มี สหรัฐอเมริกา, รัสเซีย, อังกฤษ และฝรั่งเศสก็จัดการ เข้ายึดครองเยอรมัน โดยแบ่งสรรปันส่วนกันออกเป็น ๒ ประเทศ คือ เป็นเยอรมันตะวันตก (West Germany) ซึ่งมีอเมริกา อังกฤษ และฝรั่งเศสยึดครองอยู่ กำหนดการปกครองแบบสหพันธรัฐเรียกว่า Federal Republic of Germany กับอีกประเทศหนึ่งเรียกว่า เยอรมันตะวันออก (East Germany) มีการปกครองระบอบสาธารณรัฐประชาธิปไตย เรียกว่า German Democratic Republic ยึดครองโดยรัสเซีย ส่วนกรุงเบอร์ลินนั้นตั้งอยู่ในเขตเยอรมันตะวันออก อยู่ในเขตยึดครองของรัสเซีย ซึ่งในสงครามโลกครั้งที่ ๒ นั้น มหาอำนาจตะวันตกกับตะวันออกมีความมุ่งหมายที่จะเข้ายึดครองกรุงเบอร์ลินกันให้ได้ก่อน เพื่อที่จะยื้อแย่งของดีกัน เพราะมีนักวิทยาศาสตร์ชั้นหัวกระทิมากมาย

ผลที่สุดรัสเซียก็เข้ามาได้ก่อน ฝ่ายมหาอำนาจตะวันตกเห็นท่าจะไม่เข้าทีจึงหาวิธีทิ้งร่มลงกลางเมือง เข้าทำการยึดครองเช่นกัน ด้วยเหตุนี้กรุงเบอร์ลินก็เลยต้องแบ่งแยกออกเป็น ๒ ส่วนตามประเทศเยอรมันไป คือเป็นเบอร์ลินตะวันตก กับเบอร์ลินตะวันออก ซึ่งเราจะเห็นว่าผลของการทิ้งร่มนี้เองจึงทำให้เบอร์ลินตะวันตกมีสภาพเหมือนเกาะเข้าไปอยู่ใจกลางของเยอรมันตะวันออก เส้นเขตแดนที่แบ่งกรุงเบอร์ลินออกเป็น ๒ ส่วน เขาเรียกว่ากำแพงเบอร์ลิน (Berlin Wall) ซึ่งท่านอธิบดีและข้าพเจ้ามีความปรารถนาอย่างแรงกล้าในการที่จะไปดูให้เห็นประจักษ์ตาสักครั้ง ถึงแม้จะไม่ถึงกรุงเบอร์ลินก็มิได้เสียใจอย่างใดเลย สภาพของกรุงเบอร์ลินนั้นโดยทั่วไปแล้วจะเห็นว่าสิ่งก่อสร้างต่าง ๆ เก่ากว่า Frankfurt มาก ถนนหนทางก็แคบกว่า การจราจรก็แบบรถวิ่งทางเดียว ตึกรามต่าง ๆ ที่หักพังจากการสู้รบเขาก็เก็บเอาไว้ให้ดู ผู้คนคึกคักเบอร์ลินตะวันตกนี้มีอาณาเขต กว้างกว่าเบอร์ลินตะวันออก ประชากรก็หนาแน่นกว่า ดังท่านอธิบดีและข้าพเจ้าจะพาท่านย่ำไปตามที่กำลัง ๒ ขาของเราจะมีแรงพาไป หลังที่เราจัดแจงกับสัมภาระของเราแล้ว ก็เดินออกมาพบร้านอาหารจีนร้านหนึ่งใกล้ ๆ โรงแรม ด้วยความหิวก็เดินเข้าไปนั่งเลือกเอามุมสงบมุมหนึ่ง แล้วทั้งท่านและข้าพเจ้าก็พูดภาษากระเหรี่ยงกัน มีบ๋อยคนหนึ่งเดินเข้ามาหา

เรา ขณะที่เรากำลังดูเมนูกันอยู่นั้นก็พูดปรึกษากันไป มีเสียงถามจากบ๋อยคนนั้นว่า ต้องการอะไรครับ ทั้งท่านและข้าพเจ้าหันมาสบตากันด้วยความประหลาดใจ พร้อมทั้งดีใจด้วย เป็นอันว่าต้องมีการซักประวัติกันพอหอมปากหอมคอละ พ่อหนุ่มที่มาทำหน้าที่บ๋อยคนนี้เป็นคนไทย ๑๐๐ % เกิดที่เชียงใหม่ จบการศึกษา มศ. ๕ แล้วดิ้นรนมาด้วยลำแข้งมาเรียนที่เบอร์ลิน ซึ่งเขามาอยู่ได้ ๓ ปีแล้ว ขณะนี้มีงานทำจนสามารถมีรถส่วนตัวใช้ และไม่ต้องพึ่งเงินทางบ้านแม้แต่สตางค์แดงเดียว ตกลงอาหารมื้อนี้เราไม่ต้องดัดจริตจีบปากจีบคอพูดให้เมื่อยมือเลย เมื่อเสร็จธุระแล้วเราก็รางวัลให้พองาม พ่อหนุ่มเกิดถูกใจบอกกับท่านและข้าพเจ้าว่ามีอะไรที่จะให้เขารับใช้บ้าง โอกาสทองแบบนี้ใครจะปล่อยให้พลาดเขาบอกเขาเลิกงาน ๑๘.๐๐ น. จากนั้นว่างเราก็นัดเขาให้มาช่วยบริการเรานำท่องกรุงเบอร์ลินยามราตรีในเวลา ๒๐.๐๐ น. แน่ยิ่งเสียกว่าความตาย พ่อหนุ่มดังกล่าวมาพบเราตามเวลาที่โรงแรม หลังจากท่านได้ชักชวนอุ่นเครื่องกันหนาวพอสมควรแล้ว เราก็ออกจากโรงแรมมุ่งตรงไปยังร้านอาหารไทยแห่งหนึ่ง ก่อนไปพ่อหนุ่มคนนี้ได้แวะรับแฟนสาวชาวเยอรมัน ๒ คน ไปกับเราด้วย ร้านอาหารดังกล่าวนี้มียี่ห้อว่าบ้านไทย (Baan Thai) ตั้งอยู่ที่ถนนอะไรไม่ทราบ แต่รู้ว่าถนนนี้จะเทียบได้เท่ากับซอย

ทรัพย์ของเราเมื่อประมาณ ๓๐ ปีก่อนโน้น ทำให้หญิงรังเกียจอยู่บ้างในการที่จะร่วมทางไปด้วย เมื่อถึงร้านอาหารดังกล่าวเราก็เข้าไปนั่งเขาแต่งร้านแบบไทยจริง ๆ นั่งกับพื้น มีหมอนข้าง มีโต๊ะอาหารเตี้ย ๆ และนั่งห้อยขาได้ด้วย มีหญิงไทยหน้าตาแบบชาวอิสานคนหนึ่งทำหน้าที่เป็นพนักงานต้อนรับ รู้สึกทั้งท่านและข้าพเจ้ามีความสดชื่นขึ้นมาก เพราะพบคนไทยหลายคน ปรากฏว่าร้านบ้านไทยนี้เจ้าของเป็นชาวเยอรมันเคยมาเมืองไทยพูดไทยไม่ได้ และอาหารไทยที่ทำก็เป็นแบบไปทางยุโรปเสียมากกว่าชิมแล้วอร่อยสู้อาหารจีนยังไม่ได้เลย เมื่อจัดการกันอิ่มก็นำเด็กสาวเยอรมันไปส่งบ้าน จากนั้นก็เป็นเรื่องของชายโสดหนีเมียมาเมืองนอกจะว่ากันต่อไป พ่อหนุ่มไทยก็ขับรถพาเราไปดูเนื้อสดเร่ขายตามข้างถนนในย่านที่เขาถนัด ชอบใจเจ้าไหนก็แวะลงกระแหนะกระแหน ไม่ชอบใจก็ขับรถชลอดูไป ประเภทสุนัขเห่าใบตองแห้ง ซักถามพ่อหนุ่มไทยคนนี้ว่าการมายืนล่าเหยื่อกันตามข้างถนนแบบนี้ ถ้าหากมีการตกร่องปล่องชิ้นกันแล้วจะดำเนินการสถานใดคำตอบก็ออกมาว่า ในสวนสาธารณข้างหลังนี้ก็ได้ครับในรถนี้ก็ได้ครับ หรือจะพากันไปยังที่พักของเขาก็ได้ครับ แหมดูมันสะดวกไปเสียทุกอย่าง ข้าพเจ้าขอชมเชยแม่ค้าเนื้อสดเมืองนี้จริง ๆ ตรงที่ว่าหุ่นของเขางาม อายุไม่มาก แต่ที่เหนือที่สุดก็ตรงที่

อากาศหนาวเข้ากระดูกดำ เขาสามารถยืนแต่งตัวอวดส่วนโค้งส่วนเว้าอยู่โดยไม่รู้จักหนาวได้นี้ช่างเก่งแท้ ๆ เมื่อเรานั่งรถดูกันไม่รู้กี่รอบจนเบื่ออยากแล้วพ่อหนุ่มคนนี้ก็จะพาเราไปเข้าคลับ (Club) พอถึงหน้าคลับเขาก็มีการประกาศโฆษณาไว้อย่างตื่นเต้นคือ คนที่จะเข้าไปในครั้งนี้จะต้องเข้าไปพบมนุษย์สมัยหิน ไร้ซึ่งเสื้อผ้าที่จะปกปิดกาย อาจดุร้ายถึงกับเป็นมนุษย์กินคนหรือไม่ยังสงสัยมาจนกระทั่งบัดนี้ เพราะท่านอธิบดีท่านไม่ยอมเข้า ซึ่งท่านก็มีเหตุผลที่น่าฟังหลายประการ คือประการแรก ก็เข้าไปดูผู้หญิงแก้ผ้า ซึ่งในเมืองไทยจะเอาสักเท่าไหร่ก็ได้ ประการที่สอง อาจมีรายการต้มตุ๋นเกิดขึ้นได้ในคลับประเภทนี้ ประการที่สาม ไม่คุ้มกับค่าของเงินที่เข้าไปดู และเราก็ไม่ชอบเต้นรำกับคนที่ไร้วัฒนธรรมด้วย สู้การไปพักผ่อนไม่ได้ เราก็เลยบอกพ่อหนุ่มไทยคนนั้นว่า ขอขอบคุณที่มีเจตนาดี ขอได้โปรดนำเราไปส่งที่พักเพื่อเราจะได้พักผ่อนต่อไปพอถึงโรงแรมพนักงานต้อนรับชายคนหนึ่งก็ชี้ชวนให้เราท่องเที่ยวในวันรุ่งขึ้น เขาก็เอารายการให้ดู มีการท่องเที่ยวในกรุง–เบอร์ลินตะวันตก และในเบอร์ลินตะวันออก ถ้าจะไปตะวันออกต้องเอาหนังสือเดินทางไปด้วยเขาจะอนุญาตให้เป็นชั่วคราว เราตกลงซื้อตั๋วล่วงหน้า โดยท่านอธิบดีตกลงจะขอเที่ยวเบอร์ลินตะวันตก จุดประสงค์ที่ยิ่งใหญ่ก็คือเพื่อจะดูกำแพงเบอร์ลิน ตกค่ำ

ท่องเที่ยวประมาณคนละ ๑๗ เหรียญอเมริกัน และเขาสัญญาว่าเช้ารถจะมารับเราจากโรงแรมประมาณไม่เกิน ๐๙.๐๐ น. จากนั้นเราก็ขึ้นไปพักผ่อนยังห้องของเรา พูดคุยกันจนกระทั่งรำคาญตัวเองว่าทำไมเราถึงได้พูดกันแบบคนลิ้นไก่สั้น และเหมือนกับว่ามีใครเอาเท้ามาเหยียบที่เปลือกตาของเราไว้ จนกระทั่งทนไม่ได้ต้องต่างคนต่างนอน

๑๗ พฤษภาคม ๒๕๑๙ ตรงกับวันจันทร์ เราตื่นนอนแต่เช้าประมาณ ๐๗.๐๐ น. ทั้งท่านและข้าพเจ้าก็ลงมายังห้องอาหารเช้าโรงแรมชาวอยนี้จัดเป็นโรงแรมที่หรูมากโรงแรมหนึ่ง แต่ก็เทียบกับเมืองไทยไม่ได้ เพราะของเราหรูกว่าของเขา เมื่อรับประทานอาหารเสร็จ เราก็ไปบอกกับพนักงานต้อนรับว่าเราได้ซื้อตั๋วนำเที่ยวไว้ พนักงานที่เราซื้อตั๋วเขาเมื่อคืนนี้ได้ออกเวรไปแล้วคงมีแต่ผู้หญิงคนหนึ่ง กับมนุษย์ผู้ชายคนหนึ่ง ซึ่งมนุษย์ผู้ชายคนนี้ท่านอธิบดีเรียกมันว่า ไอ้หนวด เป็นชาวเยอรมันที่ไร้มรรยาทที่สุดเท่าที่เคยพบมา พอเอาตั๋วให้ดูเขาก็บอกเราให้รอ แล้วรถจะมารับเอง เราก็นั่งรอกันจนกระทั่ง ๑๐.๐๐ น. รถก็ไม่มารับ ท่านก็ไปถามเขาอีกว่าทำไมรถไม่มา เขาก็ตอบว่า เขาไม่รับรู้ ขอให้ไปที่บริษัทนำเที่ยวเอง ซึ่งเขาบอกว่าอีก ๕ นาที รถนำเที่ยว

จะออกแล้วขอให้ไปที่โบสถ์แห่งหนึ่งซึ่งบริษัทนำเที่ยวนั้นตั้งอยู่ ถ้าไม่ไปตั๋วก็จะใช้ไม่ได้และไม่ยอมพูดกับเราอีก ท่านอธิบดีโกรธมากทีเดียวตั้งแต่เป็นลูกน้องท่านมา ๑๔ ปีแล้ว ไม่เคยเห็นโกรธแบบนี้ ท่านจึงหันไปพูดกับ พนักงานต้อนรับหญิง ซึ่งเขาแสดงความเห็นใจ แต่ก็ช่วยอะไรเราไม่ได้ สุดท้ายท่าน ก็เลยเอาตั๋วนำเที่ยวยื่นให้แก่พนักงานหญิงนั้นพร้อมกับพูดว่า คุณโกงผม จงไปจัดการคืนตั๋ว แล้วเอาเงินมาคืนกันเสียดี ๆ ด้วยความโมโหแบบซาบซึ้งตรึงใจ ทั้งท่านและข้าพเจ้าก็เดินออกจาก โรงแรมพร้อมทั้งสาปแช่งกันไปตลอดทาง วิธีดับโมโหก็ไม่ยากอะไร เดินให้มันเมื่อยขาเข้าไว้ เราเดินดูสินค้ากันใน ย่านกลางเมืองเดินจากโรงแรมมาประมาณ ๓ ช่วงตึก ก็มีร้านสินค้ามากมายอันว่าเมืองเบอร์ลินนี้จะปลอดภัยเหมือนเมืองอื่น ๆในยุโรปก็หาไม่การขโมยทรัพย์สินก็ยังคงมีเช่นกัน ท่านชี้ให้ข้าพเจ้าดูตู้โชว์สินค้าตู้หนึ่งถูกทุบจนกระจกแตกละเอียดแล้ว ก็ทำการกวาดต้อนสินค้าภายในตู้ไปจนหมดสิ้น เจ้าของตู้กำลังยืนดูปลงอนิจจัง และกำลังนำช่างมาทำการซ่อมแซมใหม่ ตึกรามในกรุงเบอร์ลินจะเห็นว่าเป็นของเก่าเสีย ๗๐ % ส่วนที่สร้างใหม่ ๆ ประมาณ ๓๐ % ของเก่า ๆ เขาจะพยายามบำรุงรักษาให้อยู่ในสภาพที่ดี ส่วนไหนที่มีการสู้รบกันจนตึกพังไม่มีชิ้นดีเขาก็จะรื้อแล้วสร้างใหม่ เดินดูสินค้าแต่ไม่

ซื้อกันจนเมื่อยขาเราก็เดินไปรับประทานอาหารกลางวัน ที่ร้านอาหารจีนซึ่งมีพ่อหนุ่มไทยคนนั้นคอยบริการเราอยู่ เรารับประทานบะหมี่และเหล้าแดงกันพอสมควร พร้อมทั้งเล่าเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นให้พ่อหนุ่มไทยคนนั้นฟัง เขาก็บอกว่า เขาจะช่วยเหลือเพราะเขาสามารถ พูดภาษาเยอรมันได้เป็นที่เข้าใจกันดี แต่สุดท้ายก็เป็นอันไม่ต้องช่วยเรา เพราะในตอนบ่ายท่านอธิบดีก็มาเอาตั๋วที่โรงแรมแล้วเราทั้ง ๒ ก็เดินไปยังบริษัทนำเที่ยวเพื่อที่จะไปดูกำแพงเบอร์ลินให้ได้ เพราะเขามีรอบบ่ายอีกรอบหนึ่ง เดินหาบริษัทนำเที่ยวกันแทบจะหมดกำลังใจ เพราะคนเมืองเบอร์ลินนี้ชอบชุ่ยกันจริง ๆ ชี้ส่งเดชให้เราเรื่อยไป เราก็คนต่างเมืองอยู่แล้ว จนวาระสุดท้ายจะหมดเวลาท่านเหลือบไปเห็นรถนำเที่ยว ซึ่งเป็นบริษัทเดียวกับที่เราซื้อตั๋วจอดอยู่ ๒ คัน ท่านก็นำตั๋วที่เรามีอยู่ไปสอบถามดูเขาก็ยืนยันว่าคืนเงินให้เราไม่ได้ แต่สามารถจะไปเที่ยวในรอบบ่ายนี้ได้โดยใช้ตั๋วเดิมนี้ได้แต่เราจะขาดทุนประมาณ ๔๐ บาท เพราะตั๋วรอบบ่ายถูกกว่ารอบเช้า ๒ เหรียญอเมริกัน แค่นี้เราก็ดีใจจนเนื้อเต้นรีบขึ้นรถนำเที่ยวแบบ ๒ ชั้น เราเลือกเอาชั้นบนคนท่องเที่ยวมีน้อยประมาณ ๒๐ คนเขาพาเราวิ่งรอบ ๆ กรุงเบอร์ลินพร้อมทั้งอธิบายสถานที่ต่าง ๆ ให้เราฟัง ซึ่งไม่ค่อยจะรู้เรื่องเท่าใดนัก สุดท้ายเขาก็วิ่งมาหยุดยังส่วนหนึ่งของกำแพงเบอร์ลิน ให้นักท่อง

เที่ยวเดินไปลูบคลำกำแพงเล่น ถ้าหากใครไม่ชอบใจจะทำการรดน้ำให้กำแพงก็ได้ ท่านร้องขึ้นมาว่า ฮี่โธ่ ! นึกว่าจะเป็นกำแพงที่โอ่อ่าเหมือนกำแพงเมืองจีน ที่แท้ก็คือรั้วบ้านเราดี ๆ นี่เอง กำแพงคุกของเรายังโก้เสียกว่า ซึ่งความจริงก็เป็นเช่นนั้น กำแพงเบอร์ลินคือกำแพงที่สร้างขึ้น ด้วยซีเมนต์บล็อกนำมาเรียงกันขึ้นเป็นกำแพงหนาบ้างบางบ้าง ตามความชอบใจ ข้างบนมีลวดหนามขึงสำหรับไว้ให้นกกระจอกจับสูงประมาณสัก ๔ เมตรเห็นจะได้ บางส่วนก็ทาสีขาวเรียบร้อยดี แต่ไกด์เขาบอกว่าที่เห็นว่าทาสีเรียบร้อยนั้นเพิ่งจะทาเมื่อ ๗ วันมานี้เอง ขณะที่เราเข้าไปใกล้กำแพงเราได้ยินเสียงปืนกลของฝ่ายรัสเซียหลายชุด ไม่ทราบว่าเขายิงใครเราชักเสียวเหมือนกัน เพราะขณะที่ได้ยินเสียงปืนเรากำลังรดน้ำกำแพงอยู่ เขาหยุดให้เราดูประมาณ ๒๐ นาที แล้วเขาก็พาเราไปยังกำแพงอีกส่วนหนึ่ง ณ ที่ใหม่นี้นั้นเป็นรัฐสภาของเยอรมันเป็นตึกที่สร้างไว้อย่างสง่าและไม่ถูกทำลาย เขาเก็บไว้เป็นพิพิธภัณฑ์วัตถุสำหรับให้นักท่องเที่ยวดู โดยไม่ได้ใช้ประโยชน์อะไร ด้านหลังตึกเป็นกำแพงเบอร์ลิน ด้านข้างเป็นสวนสาธารณและด้านหน้าเป็นสนามหญ้ากว้างใหญ่ และถัดจากสนามนี้จะเห็นมีอนุสาวรีย์ มีทหารรัสเซียยืนยามอยู่ ซึ่งไม่ทราบเหมือนกันว่าเป็นอะไร ถ้าจะเดาก็เข้าใจว่าคงเป็นที่เก็บกระดูกของพวกทหารที่ตาย

ในการสู้รบในสงครามแย่งกรุงเบอร์ลินกันนี้เอง รู้สึกว่าท่านอธิบดีมีอารมณ์ดีขึ้น อธิบายประวัติศาสตร์เยอรมัน ให้ข้าพเจ้าฟังหลายเรื่อง พอรถนำเที่ยวพาเรากลับมาถึงบริษัทของเขาความโมโหของท่านก็หมดไป เรากลับโรงแรมทำพิธีอุ่นเครื่องของเราให้ร้อนเพราะเราจัดหาติดกระเป๋ามาจาก สนามบินอย่างพร้อมเพรียงในห้องพักเขามีตู้เย็น มีของแช่ไว้พร้อม อยากรับประทานอะไรก็เปิดมากินได้ แล้วจดเอาไว้ให้เขา แต่ขอคุยสักนิดหนึ่งว่า อันว่าน้ำประปาเมืองฝรั่งนี้เชื่อถือได้ รับประทานอร่อยปราศจากกลิ่นและสีพร้อมทั้งแช่เย็นตามธรรมชาติมาให้เราดื่มด้วย ฉะนั้น พวกฝรั่งจึงไม่ค่อยนิยมกินโซดาเขากินน้ำอย่างอื่นกัน เช่น น้ำแร่ น้ำผลไม้ โดยเฉพาะเขารับประทานเบียร์กันอย่างน้ำประปา เราก็เอาตามอย่างเขาเหมือนกัน เสียอย่างเดียวเดินเข้าห้องน้ำกันไม่หวาดไม่–ไหว พอประมาณ ๒ ทุ่มพ่อหนุ่มไทยก็มาหารับอาสาพาเราไปรับประทานอาหารจีนร้านที่หรูที่สุดแห่งหนึ่งในกรุงเบอร์ลิน ฝรั่งนิยมกินกันไม่น้อยเลย ที่นั่งเต็มไปหมดเราไม่ลืมมะนาวและน้ำพริกนรกของเรา เพราะเปรียบเสมือนกล่องดวงใจ ถ้าขาดอาหารจีนก็เถอะไม่เป็นท่าเลย เพราะเขาปรุงรสเข้ามาทางยุโรปเสียตั้ง ๕๐ % เรากินกันอย่างเศรษฐี ขอให้อร่อยก็แล้วกัน พออิ่มหนำสำราญเราก็ออกท่องราตรีกันอีกจนพ่อหนุ่มไทยคนนี้หมดภูมิ สุดท้ายเขาก็มาส่งเรา

ที่ที่พัก พร้อมทั้งอยู่คุยกับเรา เขาเล่าว่าผู้คนเมืองเยอรมันนี้เขาสอนให้เด็กพึ่งตัวเอง พ่อแม่ไม่มีมรดกอะไรที่จะให้ พออายุได้ ๑๖ ปี ไม่ว่าหญิงหรือชาย เขาจะต้องเดินออกจากบ้าน หาเงินหางานทำเอาเอง และศึกษาด้วยลำแข้งด้วยเหตุนี้ผู้หญิงเยอรมันจึงมีสภาพเหมือนรถใช้แล้ว ถ้าใครนิยมใช้รถเซกั้นแฮนด์ก็ขอให้มาอยู่เมืองเยอรมัน เด็กของเขาปล่อยแบบเสรีรับผิดชอบตนเอง จะด้วยเหตุผลกลใดไม่ทราบ สาวเยอรมันชอบหนุ่มไทยมาก ถ้าบอกเป็นคนไทยจะทำให้ง่ายเข้าถึง ๕๐ % เด็กทีนเอจรูปร่างสวยงาม แต่พอมีครอบครัวแล้วในไม่ช้าอายุราว ๓๐ ขวบก็จะกลายเป็นพะโล้แบบหมดส่วนโค้งส่วนเว้าไปเลย ดังนั้น พ่อหนุ่มไทยของเราคนนี้จึงมีแฟนสาวเยอรมันหลายคนทั้งนี้ อาจเป็นเพราะเยอรมันมีผู้หญิงมากกว่าชาย เพราะสงครามโลกครั้งที่ ๒ ทำให้ผู้ชายตายเรียบขณะนี้จำนวนผู้หญิงมีมากกว่าผู้ชายถึง ๓๐ % นักเรียนไทยในเบอร์ลินมีอยู่ประมาณ ๑๕๐ คน ทุก ๆ คนเห็นคงจะเปรมไปตาม ๆ กัน เล่นเอาท่านและข้าพเจ้านึกอิจฉาเขาจริง ๆ

๑๘ พฤษภาคม ๒๕๑๙ ตรงกับวันอังคาร เราตื่นกันแต่เช้าเพราะจะต้องเดินทางจากเบอร์ลินไปยังกรุงลอนดอน รู้สึกท่านจะดีใจมากเพราะเกลียดขี้หน้าไอ้หนวดเป็นกำลัง เมื่อจัดการกับ

ผู้เขียนที่กรุง เบอร์ลิน ตะวันตก

อดีตอธิบดีฯ ที่หอนาฬิกา บิดเบน กรุงลอนดอน

อาหารเช้าเรียบร้อยแล้วเราก็จับแท๊กซี่ไปยังสนามบินซึ่งเครื่องบินจะออกเวลา ๑๐.๑๕ น. โดยสายการบิน บริติสแอร์เวย์ (B.E.) เที่ยวบินที่ ๖๑๗ ซึ่งเป็นสายการบินของอังกฤษ เราได้จัดการเกี่ยวกับการเข้าเมืองออกเมืองตามปกติ ไม่มีอะไรพิเศษ เราก็บินมุ่งหน้าไปสู่กรุงลอนดอน อากาศค่อนข้างจะมีเมฆและหมอกมาก เครื่องบินโคลงเคลง แต่เราชินเสียแล้ว ใช้เวลาบินประมาณ ๒ ชั่วโมง ก็มาถึงกรุงลอนดอนสมความปรารถนา สนามบินกรุงลอนดอนเป็นสนามบินเก่า ๆ ความสะดวกสบายแบบยุโรปนั้นมีไม่มาก เมื่อเราลงจากสนามบินก็ต้องใช้เดินกันเป็นส่วนใหญ่ เพราะเขาไม่มีพื้นเลื่อนได้แบบผืนแผ่นดินใหญ่ เมื่อเรารับกระเป๋าของเราเรียบร้อยแล้ว ก็นั่งรถบัสมายัง Air Terminal จากนั้นเราก็ลากกระเป๋ากันมาขึ้นแท๊กซี่ แท๊กซี่ที่อังกฤษแปลกประหลาดกว่าเมืองในยุโรปทุกเมืองภายในมีเนื้อที่กว้างขวาง ด้านหน้าข้างคนขับจะนั่งไม่ได้ นั่งได้เฉพาะตอนหลังเท่านั้น สามารถนั่งได้ ๔ คน อย่างสบาย การขึ้นก็ต้องมีระเบียบ เขาจัดคิวให้ขึ้น จะผลีผลามแบบเมืองอื่น ๆ ไม่ได้ การจราจรในเมืองอังกฤษคับคั่งพอดู รถวิ่งทางเดียวเป็นส่วนใหญ่ และวิ่งทางซ้ายแบบบ้านเรา แท๊กซี่พาเรามายังโรงแรมพิคาดิลลี่ (Picadilly) ซึ่งเป็นย่านใจกลางเมือง ซึ่งเราก็เข้ามาพักได้อย่างเรียบร้อย

ยังไม่ทันจะเปลี่ยนเครื่องแต่งตัวท่านก็พาข้าพเจ้าออกเดินชมนคร ลอนดอน พอโผล่ออกจากประตูโรงแรมก็ได้ยินเสียงจากหนุ่มไทย ๒ คน เขาพูด "เฮ้ยนั่นคนไทยนี่หว่า" เราจึงหันไปดูแล้วก็ทักทายกันตามธรรมเนียมเขาก็เสนอว่า ให้ช่วยเหลืออะไรบ้าง เราก็ขอบคุณเขาเพราะเราช่วยตัวเองได้ เราเดินกันแถวพิคาดิลลี่แล้วก็ไปเข้าย่านโซโห (Soho) ซึ่งเป็นย่านคนจีนแบบเยาวราชของเรา หรือจะเรียกว่าย่านโบ๊เบ๊ของเราก็ว่าได้ มีคนจีนอยู่ปนกับฝรั่งจนไม่รู้ว่าใครเป็นใคร เรามีความสบายใจตรงที่ว่าเราใช้ภาษาพูดกันรู้เรื่อง และได้ทราบมาก่อนว่า คนอังกฤษเจ้ายศเจ้าอย่าง มีระเบียบ ไม่ว่าจะทำอะไรต้องมีการเข้าคิวกันทั้งนั้นจะกินข้าวก็ต้องเข้าคิว จะขึ้นรถก็ต้องเข้าคิว ด้วยอุปนิสัยของคนอังกฤษที่สุภาพและมีระเบียบเช่นนี้ จึงทำให้ประเทศนี้มีเมืองขึ้นทั่วโลกแบบพระอาทิตย์ไม่ตกดิน เราจึงไม่ค่อยระวังเรื่องความปลอดภัยนัก เดินกันจากบ่ายไปจนถึงเย็น พบอนุเสาวรีย์ของบุคคลสำคัญมากมายจนจำไม่หวาดไม่ไหว ล้วนแต่เป็นประวัติศาตร์ของอังกฤษทั้งนั้น เดินเข้าปาร์ค (Park) ของเขามีชื่อว่า เซ็นเจมส์ (St. James) ซึ่งโตกว่าเขาดินเราเล็กน้อย มีความสะอาดและมีสนามกว้างขวางมาก ด้านทิศใต้ไปจดพระราชวัง บัคกิงแฮม (Buckingham) เป็นที่ประทับของพระราชินีอังกฤษ มีทหาร

แต่งตัวยืนยามแบบที่เราเห็นในรูป คือ มีหมวกยอดแหลมแล้วมีพู่ห้อยลงมา เสื้อสีแดง กางเกงสีเข้ม ยืนไม่กระดุกกระดิก ซึ่งเราก็ไม่ได้สนใจมากนัก สนใจปาร์คของเขามากกว่า เพราะเขาจัดได้สวย มีห่าน มีเป็ด มีหงษ์ มีนกชนิดต่าง ๆ แบบเขาดินของเรา อากาศค่อนข้างหนาว แต่สัตว์พวกนี้ไม่แสดงความหนาวให้เราเห็นเลย คงว่ายน้ำกันตามปกติ ไม่มีการจับเจ่าเหงาหงอย ซ้ำยังเชื่องเสียด้วย จากนั้นเราก็เดินของเราเรื่อยไป มุ่งหน้าไปทางรัฐสภาของอังกฤษ (House of Representatives) ซึ่งมีหอนาฬิกาบิกเบน (Big Ben) ตั้งอยู่ นาฬิกานี้มีเสียงดังและเที่ยงตรงที่สุดในโลก เมื่อตีบอกเวลาจะดังไปในรัศมี ๑ ไมล์ เขาเล่าว่า ครั้งหนึ่งเคยบอกเวลาผิดพลาดไป ทำให้เจ้าหน้าที่ปวดเศียรเวียรเกล้าไปตาม ๆ กัน ค้นไปค้นมาจึงได้พบว่า ครั้งหนึ่งเมื่อมีการซ่อมทาสีให้แก่หอนาฬิกานั้น ช่างทาสีได้เอากระป๋องสีไปแขวนไว้กับเข็มนาฬิกา ด้วยน้ำหนักของกระป๋องสีจึงทำให้นาฬิกาเดินผิดพลาดไป และ ณ สถานที่ที่ต่อเนื่องกันนี้ยังมี พฤฒิสภา (House of Lords) และโบสถ์ เวสมินสเตอร์ (Westminster) ซึ่งใช้ในการประกอบราชพิธีต่าง ๆ ของอังกฤษ สถานที่ดังกล่าวทั้งหมดนี้ตั้งอยู่บนฝั่งของแม่น้ำเทมส์ (Thames) ท่านและข้าพเจ้าได้เดินกันไปจนถึงกลางสะพานเห็นน้ำไหลเชี่ยวมาก ท่านก็มีเรื่องเล่าให้ข้าพ

เจ้าพึ่งตั้งแต่สมัยท่านเป็นนักเรียนโรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย ว่ามีครูของท่านคนหนึ่งเป็นชาวอังกฤษ ได้มากระโดดน้ำตาย ในแม่น้ำนี้ เนื่องด้วยเหตุว่าอกหัก แต่สะพานไหนไม่ได้ระบุ ชัดแจ้ง ด้วยเหตุเขามีสะพานมากมายจนเรานับไม่ถ้วนแม่น้ำ นี้มิได้ใหญ่โตอะไร เล็กกว่าแม่น้ำเจ้าพระยาประมาณกึ่งหนึ่ง เห็นจะได้ และสะพานเขาก็ไม่ได้สร้างสูงแบบบ้านเรา ทั้ง แม่น้ำเห็นจะมีที่ทำสูงอยู่แห่งเดียว เรียกว่าเทาเออร์บริด (Tower Bridge) ซึ่งส่วนใหญ่นักเรียนในประเทศไทยรู้จักดี เพราะครูอังกฤษจะต้องเอ่ยถึงสะพานนี้ให้ฟังอยู่เสมอ ๆ พอเมื่อย ขาหนักเข้าเราก็เดินกลับโรงแรม ในระยะทางที่เดินผ่านมาจะ พบอนุสาวรีย์ของบุคคลสำคัญของอังกฤษมากมาย สร้างไว้บน เกาะกลางถนน ท่านก็ชี้ให้ข้าพเจ้าดู คนโน้นคือใคร คนนี้คือใคร เหลือที่จะจดจำได้ ที่ข้าพเจ้าสนใจก็เห็นจะมีท่านลอร์ดเนลสัน (Lord Nelson) ซึ่งจำง่ายเพราะนั้นเป็นรูปคนแขนด้วน กับรูป ของฟลอเร็นไนติงเกล (Florence Nightingale) ซึ่งเป็นสุภาพสตรี คนแรกของอังกฤษที่ริเริ่มกิจการพยาบาล จนกระทั่งวงการพยาบาล ทั่วโลกถือว่าสตรีผู้นี้เป็นมารดาแห่งการพยาบาล ในขณะที่เราเดิน มาถึงโรงแรมก็พอดีได้รับข่าวจากโรงแรมว่าเย็นนี้จะมีฝรั่ง ๒ นาย มาพบ และพอประมาณ ๖ โมงเย็นก็มาจริง ๆ เขาทั้งสองท่านนั้น

คือ มิสเตอร์ เทรเวอร์ รัทเทอร์ (Mr. Travor Rutter) กับ มิสเตอร์ วอลเทอร์ เคอร์รี่ (Mr. Walter Curry) ซึ่งทั้งสองท่านนี้เคยทำงานอยู่ที่ บริติช เคานซิล (BRITISH COUNCIL) ในประเทศไทยมิสเตอร์ รัทเทอร์ เคยเป็นผู้อำนวยการ บริติช เคานซิล ส่วนมิสเตอร์ เคอร์รี่เป็นรองผู้อำนวยการ มีความสนิทสนมกับท่านอธิบดีทั้งในด้านราชการและด้านส่วนตัวเป็นอย่างดี ได้มาแจ้งข่าวว่า เขาจะทำการจัดให้เราได้ดูงานเรือนจำ และต้องการพบปะกับบุคคลใดตามที่เวลาจะอำนวยให้ เราก็ตกลงว่าเราจะไปดูงานเรือนจำเป็นที่แน่นอนอย่างหนึ่งละ แต่อีกอย่างหนึ่งเป็นของแถมแกมบังคับ คือ จะต้องให้เราไปฟังการอภิปรายใน เฮ้าส์ ออฟ ลอร์ด (House of Lords) โดยเป็นแขกของท่านรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศิลปกรรม (Minister of the Arts) คือ ท่านลอร์ดโดนัลด์สัน (Lord Donaldson) ในตอนบ่ายของวันที่ ๑๙ พฤษภาคม ๒๕๑๙ และไปดูงานเรือนจำในวันที่ ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๑๙ เป็นอันว่าเขาจะได้จัดแจงเป็นหมายกำหนดการส่งมาให้เราเพื่อรับรู้เป็นทางการ จากนั้นเขาก็หิ้วเราทั้งสองไปรับประทานอาหารเป็นการส่วนตัว ณ ย่านโซโห (Soho) เป็นที่ที่ใกล้กับที่ทำงานของคุณรัทเทอร์ อาหารมื้อนี้เป็นข้าวผัด แบบผัดกระหรี่ รสอาหารอร่อยกว่าข้าวผัดในเมืองไทยมาก สอบถามได้ความว่า

พ่อครัวเป็นชาวกรีก (Greek) อย่าลืมนะครับถ้าหากผ่านไปยังกรุงเอเธนอย่าลืมกินข้าวผัดกรีกให้ได้เชียวนะครับมิฉะนั้นจะต้องมานั่งเสียใจในภายหลัง เมื่อรับประทานอาหารเสร็จเราก็แยกย้ายกันกลับ คุณเคอร์รี่พักอยู่ห่างออกไป ๒๓ ไมล์ ส่วนคุณรัทเทอร์อยู่ห่างออกไปอีก ๑๔๐ ไมล์ ซึ่งเขาจะต้องนั่งรถไฟใต้ดินกลับบ้านซึ่งเขาบอกว่าเป็นขบวนสุดท้ายพอดี ส่วนเราก็อวดดีกันตามเคยเขาถามว่ากลับถูกไหมเราก็บอกว่ากลับได้ แต่ความจริงยังไม่รู้จะเริ่มต้นกันอย่างไรเลย เขาก็ใจดีชี้ทิศทางให้เรา ฝนตกพรำ ๆ หนาวก็หนาว ลมก็แรง เราก็แยกจากเขามาเดินกันตามยถากรรมมาพบเอาจตุรัส พิคาดิลลี่โดยไม่รู้ตัว อันว่าเมืองอังกฤษนี้ฝนตกโดยไม่มีปี่มีขลุ่ย นึกจะตกก็ตก นึกจะหายก็หาย การพยากรณ์อากาศจะกระทำล่วงหน้าไม่ได้เลย ไม่เหมือนเมืองไทยการเปลี่ยนแปลงของอากาศช้ามาก ถึงอย่างไรก็ตาม ของเราก็ทายได้เก่งพอควรแต่ถ้าจะให้เก่งขึ้นก็ควรจะมาทายที่อังกฤษ เพราะเดาเข้าไว้ก็จะต้องถูกจนได้ อย่างเช่นวันนี้รับประทานอาหารเสร็จก็มีฝนตกเล็กน้อย ทะเลมีคลื่นจากเล็กน้อยถึงปานกลางและอาจถึงแรงที่สุดคนเดินถนนจงระวังจะเปียก เราไม่สามารถจะทนเปียกฝนต่อไปได้จึงกลับมาหลบฝนที่โรงแรมมีโทรทัศน์ให้ดูด้วยอยู่มาตั้งหลายเมืองพึ่งจะดูโทรทัศน์รู้เรื่องก็ได้ที่เมืองนี้เอง

๑๙ พฤษภาคม ๒๕๑๙ ตรงกับวันพุธ เราตื่นกันสายพอสมควรหลังจากแจ้งบ๋อยให้ทราบ เราก็นั่งรอคิวรับประทานอาหารเช้าความจริงไม่ใช่ว่าจะเป็นเช่นนี้เสมอไปโรงแรมนี้คนพักมากโต๊ะอาหารไม่พอ เขาจึงจัดที่นั่งสำหรับรอคิวไว้ให้พอถึงคิวเขาจะเรียกเราเองเมื่อเสร็จแล้ว ท่านและข้าพเจ้าจะต้องไปพบผู้ดูแลนักเรียนไทยเพื่อต้องการพบข้าราชการของกรมราชทัณฑ์สองนาย ซึ่งได้รับทุนตามแผนโคลัมโบ ให้ไปศึกษาดูงานในประเทศอังกฤษ คือนายสมบูรณ์ ประสบเนตรและนายเกียรติศักดิ์ วงศ์ไชยสุวรรณเพื่อจะถามทุกข์สุข และเป็นการเยี่ยมเยียนในโอกาสที่ผ่านมาประเทศนี้ท่านวางแผนการนั่งรถเมล์เพื่อเป็นการฝึกข้าพเจ้า ให้มีความฉลาดขึ้น เอาแต่เดินทางแบบเศรษฐีเวลาตกยากแล้ว จะทำอย่างไรสำนักงานผู้ดูแลนักเรียนไทยตั้งอยู่ใกล้สวน ไฮด์ปาร์ค(Hyde Park) เราจึงไปยืนรอรถเมล์กัน ที่ป้าย (Bus Stop) แห่งหนึ่งเขามีป้ายเรียงกันเป็นแถว และบอกเราด้วยว่าป้ายไหนเป็นรถสายที่เท่าใดรถจะจอดป้ายใครป้ายมันผิดกับเมืองไทยที่มีเพียงป้ายเดียว รถสายไหนจะจอด ก็ได้การขึ้นรถโดยสารของเขาก็มีระเบียบ ต้องเข้าแถวกันขึ้น ใครมาทีหลังก็ต้องต่อคิวเขาไม่แย่งกันแบบบ้านเราคิดแล้วน่าเศร้าใจมาก รถเมล์ของเขาเป็นแบบรถท่องเที่ยวสองชั้นท่านและข้าพเจ้านั่งชั้นบน เพื่อชมวิวของนครลอนดอน ควักเงินรอเพื่อ

จะจ่ายค่าโดยสารแต่คนเก็บเงินก็ไม่มาสักทีนั่งประมาณ ๑๐ นาที ก็ก็ถึงจุดหมายที่จะต้องลง เป็นอันว่าเราขึ้นรถเมล์ฟรีอีกโดยมิได้คดโกงเขา ลงจากรถก็เดินกันพอเมื่อยขา มาถึงสำนักงานผู้ดูแลนักเรียนไทยพอดี พอก้าวขึ้นถึงสำนักงานก็ได้พบกับ คุณสำราญ ถาวรายุธ ผู้ดูแลนักเรียนไทยในอังกฤษซึ่งรู้จัก สนิทสนมกับท่านเป็นการส่วนตัวมาก่อนได้ให้การต้อนรับอย่างอบอุ่นพยายามติดต่อข้าราชการไทยทั้งสอง ให้เราโดยค้นจากบัญชี ที่นักเรียนแจ้งไว้ แต่เป็นที่น่าเสียดาย ปรากฏว่าข้าราชการทั้งสองของเรานั้น พักอยู่ไกลจากกรุงลอนดอนมาก คือ ห่างประมาณ ๑๕๐ ไมล์ ท่านจึงตัดสินใจไม่สร้างความลำบากให้แก่เขาทั้งสอง ที่จะต้องเดินทางมาพบเป็นอันว่าเลิกล้มความตั้งใจผู้ดูแลนัก เรียนไทยที่นี่มีอัธยาศัยไมตรีอันดียิ่งพอท่านและข้าพเจ้าจะอำลาเขาก็ให้รถพร้อมทั้งคนขับเพื่ออำนวยความสะดวกให้ท่านและพร้อมทั้ง ตบท้ายรายการว่าเย็นนี้ขอเชิญรับประทานอาหารแบบไทยแท้กัน ที่บ้านพักนอกเมืองของเขา ท่านทำท่าอิดเอื้อน อยู่พักหนึ่ง แต่ข้าพเจ้านั่งใจเต้นไม่เป็นขบวนอยู่ข้าง ๆ คิดในใจว่าถ้าหากปฏิเสธละก็เป็นได้เห็นดีกันนายก็นายเถอะ จะต้องมีการประท้วงกันอย่างรุนแร ง สุดท้ายท่านก็รับปากแล้วหันมายิ้มเยาะข้าพเจ้าท่านชอบทำทีเล่นทีจริงให้เราใจเสียเล่นเสียอย่างนั้นแหละ ไม่น่าเลยจากสำนัก

งานผู้ดูแลนักเรียนไทยพ่อหนุ่มคนขับรถก็เป็นคนไทยทำงานอยู่กับผู้ดูแลนักเรียนมีนิสัยดีมาก ได้พาเราไปยังพิพิธภัณฑ์ ขี้ผึ้งของมาดามตูโซส์ (Madame Tussaud's) ตามที่เราขอร้องอันว่าพิพิธภัณฑ์ขี้ผึ้งนี้มีอยู่สองแห่งที่ยังถกเถียงกันว่าของของใครจะเป็นของแท้กว่ากัน คือ ที่กรุงลอนดอนแห่งหนึ่ง และที่ปารีสอีกแห่งหนึ่ง ในเรื่องของใบมีดที่ใช้ประหารพระนางแมรี่อังตัวเนทท์ (Marie Antoinette) พระราชินีในพระเจ้าหลุย ที่ ๑๖ ซึ่งแต่ละแห่งก็อ้างว่าของตนเป็นของแท้ข้าพเจ้าคิดว่าคนที่รู้ว่าอันไหนแท้หรือไม่แท้นั้นก็คือคนทำ บ่วยการมานั่งเถียงนอนเถียงกัน ให้เสียเวลากินเหล้า ไปเปล่า ๆ ณ พิพิธภัณฑ์แห่งนี้จัดได้ว่าเป็นที่ชุมนุมของบุคคลสำคัญ ชนิดที่มีชื่อเสียงกระฉ่อนโลกทั้งสิ้นนับจากพระราชา พระราชินี จักรพรรดิ์ วีรบุรุษ รัฐบุรุษ ผู้นำของประเทศต่าง ๆ ตลอดจนนักประพันธ์ ดาราภาพยนตร์และไอ้มหาโจร มาดามตูโซส์ ได้นัดหมายมาประชุมกัน ณ ที่แห่งนี้ โดยจัดให้ชุมนุมกันตามฐานันดร มิได้ปะปนกัน นอกจากนั้นยังมีส่วนหนึ่งที่แสดงถึงการยุทธนาวีระหว่างนโปเลียนกับท่านลอร์ดเนลสัน (Nelson) แม่ทัพเรืออังกฤษ มีเสียงปืนยิงกันดังตูมตาม ยิงกันไฟแลบแปลบ ๆ ได้กลิ่นควันปืนด้วย

ทหารกำลังทำหน้าที่อย่างเคร่งเครียดเหมือนกับเราไปยืนอยู่ในสนามรบจริง ๆ ถ้าไม่เชื่อถามท่านอธิบดีดูก็ได้ ท่านเล่าให้ข้าพเจ้าฟังว่า สาเหตุที่เกิดพิพิธภัณฑ์แห่งนี้ขึ้นก็เนื่องมาจากการปฏิวัติในฝรั่งเศส สมัยพระเจ้าหลุยที่ ๑๖ และพระนางแมรี่อังตัวเนทท์ พวกกบฏจับกษัตริย์ปลงพระชนม์ด้วยเครื่อง กีโยตีน (Guillotine) พระนางแมรี่อังตัวเนทท์ ก็ถูกปลงพระชนม์ด้วย มาดามตูโซส์ ซึ่งเป็นนางต้นห้อง ของพระราชินีได้เอาศีรษะของพระนางรักษาไว้โดยหลอมด้วยขี้ผึ้ง เพื่อไม่ให้เน่าเปื่อยด้วยความรักนาย แล้วก็หลบหนีมายังประเทศอังกฤษ จึงเกิดพิพิธภัณฑ์ขี้ผึ้งขึ้นในอังกฤษด้วยประการฉะนี้ และเรื่องราวที่ท่านเล่าอีกเรื่องหนึ่งเท่าที่จำได้จากขี้ปากท่าน มาเล่าสู่กันฟัง คือ เรื่องการยุทธนาวีที่เขานำมาแสดงนี้ เป็นการรบกันที่สมรภูมิ ทราฟัลกา (Trafalgar) ปากทางเข้า ทะเลเมดิเตอร์เรเนียน (Mediterranean) เป็นการทำสงครามระหว่าง อังกฤษกับฝรั่งเศส และสเปน แม่ทัพที่บัญชาการรบฝ่ายฝรั่งเศส และสเปน คือ นายพล De Villeneuve ชาวสเปน ฝ่ายอังกฤษคือ ท่านลอร์ดเนลสัน และขณะที่ฝ่ายอังกฤษเป็นผู้กำชัยชนะเพียงเส้นยาแดงเดียวท่านเนลสันก็ถูกยิงตาย ก่อนตายท่านเนลสันได้กล่าวปัจฉิมวาจาไว้ว่า "บัดนี้ข้าพเจ้าพอใจแล้วขอบอบคุณพระเจ้า ข้าพเจ้าได้ทำหน้าที่โดย

สมบูรณ์แล้ว" (Now, I am satisfied, Thank god,I have done my duty) ชาวอังกฤษยกย่องท่านและนับถือเป็นแบบฉบับและตั้งให้เป็นวีรบุรุษแห่งราชนาวี (British Naval Hero) ศพของท่านได้ถูกนำมาฝังไว้ที่โบสถ์ เซ็นต์ปอลส์ (St. Paul's) ณ ประเทศอังกฤษ ถ้าหากท่านผู้อ่าน สนใจประวัติของท่านเนลสัน ขอได้โปรดหาอ่านเอาเองนะครับ เพราะจะนำมาเล่า ก็จะยืดยาวเต็มทน และขอเชิญไปพบกับท่าน ได้ทุกโอกาสที่พิพิธภัณฑ์มาดามตูโซส์ ท่านอธิบดีได้พาข้าพเจ้าเข้าชมด้วยความชำนาญ เพราะท่านมาหลายครั้งแล้ว พร้อมทั้งอธิบายถึงประวัติของบุคคลสำคัญที่มาชุมนุมกัน ณ พิพิธภัณฑ์แห่งนี้ ทำไมถึงรู้มากนักก็ไม่รู้ พิพิธภัณฑ์แห่งนี้ ประกอบไปด้วยตึกธรรมดาตั้งอยู่ติดกับย่านการค้าไม่ใหญ่โตนัก มีการแสดงหุ่นขี้ผึ้งให้ดู มีอยู่สามชั้น พอสรุปได้ว่าชั้นบนสุดเป็นหุ่นขี้ผึ้งของพวกดาราตลกบ้าง คนที่เขาคิดว่าสวยที่สุดในโลกบ้าง เช่น บ๊อบโฮป, ชาลีแชบปลิ้น, มาริลีน มอนโร และดาราอื่น ๆ อีกมากมาย เขาปั้นเหมือนและเท่าของจริง เสียอย่างเดียวที่พูดไม่ได้เท่านั้น ถ้าผู้ไม่รักความสงบ เข้าไปยืนลูบคลำหุ่นเล่นแล้วถ่ายรูปส่งกลับบ้าน เป็นได้บ้านแตกสาแหรกขาดกันเป็นแน่แท้ ชั้นถัดลงมาเป็นที่ชุมนุมของพระราชา ทั้งฝ่ายทางโลกและทางธรรม มีบุคคลสำคัญของโลกมากมาย ถ้าเราต้องการ

จะพบกับบุคคลสำคัญ ในประวัติศาสตร์ ก็ขอให้มาพบได้ ณ สถานที่แห่งนี้ เขาปั้นเท่าของจริงเป๊ะเลย มีไฝกี่เม็ด มีขนกี่เส้น เห็นหมด บางทีคนที่ยืนชมอยู่แล้วยืนนิ่ง ๆ ทำให้เราเข้าใจผิดว่าเป็นหุ่นขี้ผึ้งไปก็มีส่วนชั้นล่างสุดเป็นชั้นของพวกผู้ร้ายใจอำมหิตทั้งสิ้น มีการแสดงการประหารชีวิตด้วยวิธีการต่าง ๆ มีการทรมานบุคคลที่ถูกจองจำแบบทารุณกรรม ร้ายเหลือกว่าเมืองไทยมากมายนัก บางอันจะเขียนไว้ว่าเป็นการกระทำที่น่าอัปยศที่สุด ในประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติที่เรียนจำได้ปฏิบัติต่อนักโทษแบบทารุณกรรมเช่นนั้น เท่าที่ข้าพเจ้าเห็นเป็นรูปเสือและกางเกงติดกันเป็นเหล็กโปร่ง ๆ เอาสวมตัวคนไว้ภายในเป็นโครงกระดูก ของมนุษย์ที่ตายอยู่ในชุดเสื้อผ้าที่เป็นเหล็กนั้นซึ่งเขานำมาจากเรือนจำแห่งหนึ่ง ซึ่งข้าพเจ้าจำไม่ได้ต้องขออภัยด้วยด้วยเหตุนี้ทั่วโลกจึงได้เดือดร้อนเกี่ยวกับมาตรการการลงโทษจึงได้หาทาง ที่จะลงโทษให้เป็นมาตรฐานเดียวกัน เพื่อมิให้เป็นการทารุณกรรมกันแบบป่าเถื่อนเช่นกาลก่อน เขาจึงวางมาตรฐานการปฏิบัติต่อ ผู้ต้องขังเสียใหม่เรียกว่า มาตรฐานขั้นต่ำในการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังของสหประชาชาติ ซึ่งทั่วโลกได้ใช้กันอยู่ในปัจจุบันนี้ และรายการสุดท้ายที่ได้ชมคือ การยุทธนาวีดังได้กล่าวมาแล้ว จากนั้นเราก็ต้องให้เด็กขับรถนำเรามาส่งยังโรงแรม เนื่องด้วยท่าน ได้รับหมาย

กำหนดการนัดแนะจากท่านลอร์ดโดนัลด์สัน ว่าจะให้เราไปฟังการอภิปรายใน เฮ้าส์ออฟ ลอร์ด ในตอนบ่ายวันนี้ในฐานะที่เป็นแขกรับเชิญของท่านลอร์ด ซึ่งท่านลอร์ดผู้นี้เคยชอบพอและคุ้นเคยกับท่านอธิบดีมาก่อน สมัยเมื่อท่านได้มาเยี่ยมประเทศไทยเมื่อไม่นานมานี้และในวันพรุ่งนี้ จะต้องไปดูกิจการเรือนจำสองแห่ง คือเรือนจำชายแวนดส์เวิธ (Wandsworth) และเรือนจำหญิง (Holloway) สำหรับเรือนจำชายนั้น ท่านตอบปฏิเสธไป เพราะท่านเคยดูมาแล้วและเวลาก็ไม่อำนวยให้ด้วย สำหรับเรือนจำหญิงนั้นเป็นอันว่าตกลงพอกลับมาถึงโรงแรมก็ได้พบกับแหม่มสาวคนหนึ่งยืนรอหน้าแหลมอยู่ก่อนแล้วเขาก็ไม่พูดพร่ามทำเพลงเขาบอกว่าเขาเป็นเลขานุการินีของท่านลอร์ดจัดแจงหิ้วเราทั้งสองขึ้นรถต่อไปยัง เฮ้าส์ ออฟ ลอร์ด เลขานุการินีก็พาเราเดินผ่านด่านต่าง ๆ แบบมีพิธีรีตองอย่างมากมาย โดยแจ้งว่าเราเป็นแขกของท่าน ลอร์ด โดนัลด์สัน ก่อนเข้า เขาก็ยึดกล้องถ่ายรูปของเราไว้ แล้วซักถามพอได้ความเขาก็นำเราไปยังห้องประชุม ซึ่งบรรดาท่านลอร์ดทั้งหลาย กำลังนั่งอภิปรายถกเถียงกันอยู่ เขาจัดที่นั่งให้เราเข้าฟังอย่างสมเกียรติ ถ้าใครส่งเสียงคุยกันเขาจะมีเจ้าหน้าที่คอยห้ามปรามทันที เขาได้แจกหัวข้อเรื่องที่เขาจะสัมมนากันให้เราด้วย ขณะที่เราเข้าไปฟังนั้นเขากำลังพูดกันถึงเรื่องคำพิพากษาที่ไม่เป็นธรรม ที่สั่งให้ประหารชีวิตนักโทษชาย

๒ คน และจำคุกนักโทษหญิง ๒ คน โดยศาลฎีกาของ Namibia ในทวีปอาฟริกาใต้ โดยนัยว่าสหประชาชาติได้ประกาศว่า ประเทศดังกล่าวยังเป็นประเทศที่ตั้งขึ้น โดยผิดกฎหมาย จึงไม่มีสิทธิเสรีภาพ ในทางศาลที่จะตัดสินเช่นนั้น รัฐบาลอังกฤษควรจะประท้วงไปยังสหประชาชาติ ท่านลอร์ดได้ลุกขึ้นพูดแก้ต่าง ๆ ให้แก่รัฐบาลอังกฤษหลายครั้ง เพื่อที่ท่านจะได้โชว์แขกเช่นท่านอธิบดีว่าเขามีความสำคัญเพียงใด แขกกระเหรี่ยงไม่เกี่ยว พอเรื่องถกเถียงสิ้นสุดลง ท่านลอร์ดก็เดินมาพบท่านอธิบดีและข้าพเจ้า พาออกจากห้องประชุมมายังห้องทำงานของท่าน หลังจากอำลากันเป็นที่เรียบร้อยแล้วเขาก็ปล่อยให้เรากลับโรงแรมเองตามยถากรรม ซึ่งธรรมเนียมแบบนี้ในอังกฤษเป็นเรื่องปกติ ถ้าหากเขามีรถรับส่งเราแบบในเมืองไทยที่นิยมกระทำกันก็ต้องเป็นชั้นแขกบ้านแขกเมืองกันทีเดียว ท่านและข้าพเจ้ารู้สึกว่าจะมีความพอใจในสิ่งนี้ เพราะเราจะได้ประพฤติเกเรเกกมะเหรกได้ตามนิสัยเดิม เราเดินกลับโรงแรมกันด้วยความชำนาญ มานอนกระดิกขารอรถ ผู้ดูแลนักเรียนไทยว่าจะมารับเราไปหม่ำข้าวกันในตอนเย็น การมาอยู่ในอังกฤษนี้มีความรู้สึกว่าเราจะหาเวลาเป็นของเราได้ยาก คุณรัทเทอร์ กับคุณเคอร์รี่ คอยที่จะบริการเราเสียเรื่อย บอกตรง ๆ กะเหรี่ยง

รำคาญเต็มที ประมาณ ๒๐.๐๐ น. รถผู้ดูแลนักเรียนก็มารับ ข้าพเจ้าดีใจอย่างหาที่เปรียบมิได้ เพราะตั้งแต่ออกจากแว่นแคว้นกะเหรี่ยงมายังไม่เจออาหารไทยจริง ๆ สักมื้อเดียว เรานั่งรถออกไปนอกเมืองวิ่งไปทางใต้ของกรุงลอนดอน ใช้เวลาเดินทางประมาณ ๓๐ นาที ระยะทางประมาณ ๑๓ ไมล์ ก็มาถึงยังบ้านพักของผู้ดูแลนักเรียนไทย คุณสำราญ ถาวราวุธ เขาก็จัดแจงเตรียมอาหารไว้พร้อม เราไปถึงก็จัดการอุ่นเครื่องกันได้ทันที อากาศนอกเมืองรู้สึกว่าหนาวกว่าในเมือง ต้องอาศัยเครื่องทำความร้อนจึงค่อยสบายขึ้น อาหารที่เขาจัดให้เรามี แกงป่าเนื้อ เนื้อเค็มทอด ปลาสลิดเค็ม และสลัดผัก เราไม่พูดพล่ำทำเพลงเรียกว่ากินกันชนิดแหกหม้อ เจ้าของบ้านพร้อมภรรยาได้ต้อนรับเราด้วยอัธยาศรัยไมตรีอันดียิ่ง พอยุ้งของเราเต็มเหลือกำลังที่จะยัดเข้าไปได้เราก็รีบอำลาเพราะอากาศยิ่งเย็นลง ๆ จนถึง ๗ ํ เซ็นเซียส เราก็มาถึงโรงแรม และได้นัดกับพ่อหนุ่มบริการว่าตอนบ่ายวันรุ่งขึ้นจะต้องพบกันอีกที่สำนักงานผู้ดูแลนักเรียนไทย แล้วเราก็พักผ่อนกัน รู้สึกว่าสนุกก็สนุก เหนื่อยก็เหนื่อยมันพะยะค่ะ

๒๐ พฤษภาคม ๒๕๑๙ ตรงกับวันพฤหัส เราตื่นกันแต่เช้าลงมาคอยคุณรัทเทอร์ กับคุณเคอร์รี่ เพราะเขานัดจะมานำเราไปดูกิจการเรือนจำหญิง ประมาณ ๐๘.๐๐ น. เขาก็มาถึงพร้อมทั้งมีรถ

บริการที่จะนำเราไปยังเรือนจำ ๑ คัน เรียกว่าต้อนรับให้ความสะดวกกันแบบแขกเมืองทีเดียวซึ่งบริติชเคานซิลจัดให้รัฐบาลไม่รู้เรื่อง หลังจากรับประทานอาหารเช้ากันที่โรงแรมแล้ว คุณเคอร์รี่ก็เป็นคนนำเราไปยังเรือนจำหญิง Holloway ทันที ตามหมายกำหนดการนั้นเราจะต้องไปถึงเรือนจำเวลา ๑๐.๐๐ น. ซึ่งตั้งอยู่ที่ถนน Parkhurst London No. 7 อยู่ในเขต Islington เราก็อ่านไปอย่างนั้นเอง ความจริงไม่รู้ว่าอยู่ตรงไหน รถพาเราวิ่งมาประมาณ ๓๐ นาที ก็ถึงเรือนจำ เรือนจำหญิงแห่งนี้สร้างไว้มุ่งหมายที่จะรับนักโทษหญิงในอาณาเขตกึ่งหนึ่งของอังกฤษตอนใต้ รับผู้ต้องขังระหว่างพิจารณา อุทธรณ์ฎีกา นักโทษเด็ดขาด ทั้งโทษระยะสั้นและระยะปานกลาง และรับนักโทษวิกลจริตทั่วประเทศ เรือนจำนี้สร้างขึ้นเมื่อ ค.ศ. ๑๘๕๒ ขณะนี้เรือนจำแห่งนี้กำลังจะย้ายไปอยู่ใหม่ในที่ใกล้ ๆ กันนั้นซึ่งกะว่าจะสร้างแล้วเสร็จภายในปี ๑๙๗๘ ด้วยเหตุนี้เรือนจำแห่งนี้จึงไม่มีการบูรณะซ่อมแซมแต่ประการใด คุณเคอร์รี่ได้ติดต่อกับผู้บัญชาการเรือนจำเป็นที่เข้าใจกันดี เขาก็อนุญาตให้เราเข้าชมกิจการของเรือนจำได้

ผู้บัญชาการเรือนจำแห่งนี้เป็นหญิงอายุประมาณ ๕๐ ขวบ ตัวเล็ก ๆ มีความสง่าและน่ารักพอ ๆ กัน ได้พาเราเข้าไปชมงานธุรการ ห้องเยี่ยมญาติ เรือนขัง ห้องสมุด ห้องอาหาร โรงครัว

ห้องแพทย์ หน่วยพยาบาล หน่วยฝึกวิชาชีพ และห้องสันทนาการ พูดกันไปแล้วเรือนจำแห่งนี้สู้ของ ทัณฑสถานหญิงของเรา ไม่ได้ งานฝึกวิชาชีพเขาทำเป็นงานอดิเรกเสียมากกว่า ซึ่งข้าพเจ้าจะขอกล่าวการดำเนินงานและสภาพของเรือนจำเป็นลำดับไป

สภาพของเรือนจำ เจ้าพนักงาน และผู้ต้องขัง

เรือนจำนี้จัดเป็นเรือนจำที่มีความมั่นคงปานกลาง ถ้าเทียบกับบ้านเราก็คงจะเป็นชนิดความมั่นคงสูงสุด มีเรือนขังอยู่สองหลัง เป็นตึกสามชั้นมีสองปีก โรงพยาบาลหนึ่งหลังเป็นตึกสามชั้น และดัดแปลงเป็นโรงฝึกวิชาชีพอยู่ในตัว มีโรงครัวหนึ่งหลัง เรือนขังส่วนใหญ่เป็นแบบขังเดี่ยวแทบทั้งสิ้น โรงครัวหนึ่งหลังมีการแยกทำอาหารหลายชนิดมีอาหารปกติ อาหารคนป่วย อาหารมารดา อาหารเด็ก นอกนั้นก็เป็นโรงเก็บของ สถานที่แคบไม่มีสนาม มีร้านค้าของเรือนจำอยู่ภายในตัวอาคารที่เป็นโรงพยาบาล พื้นที่ทั้งหมดภายในเรือนจำประมาณ ๓—๔ ไร่

เจ้าพนักงานของเรือนจำมีทั้งหมด ๒๒๐ คน รวมทั้งแพทย์ พยาบาล นักสังคมสงเคราะห์ นักอาชญาวิทยาด้วย มีพนักงานเป็นชายเสีย ๓๐ คน นอกนั้นเป็นหญิง ผู้ที่ทำงานเป็นผู้คุมแท้ ๆ มีอยู่ ๑๓๐ คน ผู้ต้องขังทั้งหมด ๓๘๐ คน เป็นคนระหว่าง ๑๕๐ คน

(Remand) นอกนั้นเป็นนักโทษเด็ดขาด (Convicts) เมื่อคิดถึงประชากรของอังกฤษแล้วจะเห็นว่า เขามีอยู่ประมาณ ๕๐ ล้านคนเศษมีนักโทษทั่วประเทศประมาณ ๔๐,๐๐๐ คน สำหรับในกรุงลอนดอนนี้เขายังมีเรือนจำในเขตอื่น ๆ อีก ๖ แห่งเป็นเรือนจำเปิดเสีย ๓ แห่ง และเป็นเรือนจำปิดอีก ๓ แห่ง ขณะที่เข้าเยี่ยมเรือนจำนี้มีเด็กติดมารดา ๑๐ คน มีมารดาและกำลังจะเป็นมารดาอีก ๒๐ คน

การแพทย์และการสุขาภิบาลของเรือนจำ เรือนจำนี้มีแพทย์ปริญญาประจำอยู่ถึง ๔ คน (Full time) ส่วนใหญ่เป็นจิตแพทย์ นอกนั้นก็เป็นพยาบาลและนักสังคมสงเคราะห์ ทำการรักษาพยาบาลหนักไปในด้านศึกษาวิจัยเกี่ยวกับโรคจิต (Psychiatry) เครื่องมือทางด้านการแพทย์ก็ไม่มีอะไรมาก โบราณกว่าบ้านเราคิดว่าเขาคงจะมีหน่วยอื่นที่ใหญ่โตกว่าแห่งนี้ คนป่วยก็ไม่ค่อยมีเขาทำงานกันอย่างจริงจังในด้านการศึกษาอบรมเกี่ยวกับการเลี้ยงทารก การอนามัยของสตรีก่อนคลอด และหลังคลอด การอบรมผู้หญิงให้รู้จักสิ่งเหล่านี้รู้สึกว่าจะมีประโยชน์มาก ท่านอธิบดีสนใจเป็นอย่างยิ่ง เพราะทัณฑสถานหญิงของเรามีผู้ต้องขังประมาณ ๑,๐๐๐ คน มีเด็กติดมารดาไม่น้อยกว่า ๓๐ คน มีมารดาและผู้ที่

กำลังจะเป็นมารดาไม่น้อยกว่า ๕๐ คน สมควรที่จะเอาแบบอย่างของเขามากระทำได้คือ มีการอบรมมารดาก่อนคลอด และหลังคลอด ว่าควรจะปฏิบัติอย่างไร อบรมการเลี้ยงทารก อบรมการปรุงอาหารสำหรับทารก สำหรับแม่ก่อนคลอดและหลังคลอด โดยมีแพทย์ พยาบาล และผดุงครรภ์ผลัดเปลี่ยนกันมาอบรมให้อาทิตย์ละ ๒ ครั้ง การสุขาภิบาลของเรือนจำนั้นไม่ต้องพูด ของเขาสะอาดมาก ธรรมชาติช่วยเขาอยู่แล้ว บริเวณเรือนจำโดยทั่วไปแล้วพูดได้ว่าสะอาดกว่าที่อยู่อาศัยบ้านผู้ดีเมืองไทยเราด้วยซ้ำ สำหรับการคลอดบุตรนั้นเขาจะมีแพทย์ภายในคอยดูแล พอถึงกำหนดคลอดก็ส่งออกไปยังโรงพยาบาลภายนอก สำหรับการคลอดปกติก็อนุญาตให้ ๒๔ – ๔๘ ชั่วโมง

การควบคุมและการฝึกวิชาชีพ การควบคุมของเขาไม่ค่อยจะเป็นระเบียบเรียบร้อยนักแบบเมืองไทย มีการต่อเติมคำประกาศของเจ้าพนักงาน ให้มันมีความหมายตรงกันข้ามอยู่เสมอ ๆ เห็นนักโทษเดินไป เดินมากันในเรือนขังไม่ค่อยจะสนใจใยดีต่อเจ้าหน้าที่นัก แต่ห้องหับต่าง ๆ ที่ใช้คุมขังมีความสะอาดมาก โดยมากจะเป็นห้องขังเดี่ยว (Single Cell) เครื่องใช้ในการหลับนอนเท่ากับโรงแรมชั้น ๒ ในบ้านเรา มีห้องน้ำภายในตัว

ทุกห้อง นักโทษของเขาน้อยเขาจึงทำได้ ส่วนการฝึกวิชาชีพนั้นไม่ได้ทำขึ้นหน้าขึ้นตาแบบบ้านเรา ไม่มีการบังคับ ใครอยากทำก็ให้ทำและต้องมีความสมัครใจด้วย มีรายได้ตอบแทนพอสมควร ที่เรือนจำแห่งนี้มีการฝึกอาชีพอยู่ไม่กี่อย่าง ส่วนมากจะทำโดยการจ้างของหน่วยราชการอื่น ๆ หรือจากคำสั่งของพ่อค้า มีจักร์เย็บผ้าประมาณ ๑๕ เครื่อง มีการทอพรมตามที่เขาสั่ง และมีการรับบรรจุหีบห่อ เฉลี่ยแล้วนักโทษคนหนึ่งจะมีรายได้ราว ๙๐ เพนซ์ต่อ ๑ อาทิตย์คิดเป็นเงินไทยก็ราว ๆ ๓๕ บาท

การสูทกรรม เรื่องอาหารการกินของเขา เขามีโรงครัวต่างหาก ๑ หลัง เป็นที่ทำอาหารหลัก และนอกจากนั้นเขายังมีครัวเสริมอีกหลายแห่ง ตั้งอยู่ภายในตัวอาคารเรือนขังและเรือนพยาบาล พวกครัวเสริมเหล่านี้เขาจะทำอาหารพิเศษ เช่นอาหารคนป่วย อาหารหญิงมีครรภ์ อาหารหญิงหลังคลอด อาหารเด็ก และนอกจากนั้นยังมีครัวสอน ซึ่งเป็นครัวที่เขาส่งแม่ครัวและนักโภชนาการมาทำการสอนผู้ต้องขังด้วย ผู้ต้องขังในเรือนจำแห่งนี้จะได้รับค่าอาหารวันละ ๔๘ เพนซ์ ก็ตกประมาณ ๑๘ บาท นอกจากนั้นยังมีร้านค้าแบบเรือนจำของเรา มีของขายที่จำเป็นแก่การครองชีพพอสมควร

การสันทนาการ เรือนจำแห่งนี้เขามีการพักผ่อนหย่อนใจและผ่อนคลายอารมณ์ตึงเครียดโดยมีห้องสมุด (Library) ห้องประกอบพิธีกรรมทางศาสนา มีอนุศาสนาจารย์ (Chaplain) มาคอยให้การอบรม มีห้องพักผ่อน (Sitting Room) มีโทรทัศน์ให้ดูด้วย ส่วนการออกกำลังกายกลางแจ้งนั้นไม่มีเพราะเขาไม่มีพื้นที่มาก ๆ เหมือนบ้านเรา ด้วยเหตุนี้ผู้ต้องขังของเขาจึงอยู่แต่ภายในบริเวณเรือนขัง ทำให้ง่ายต่อการควบคุม การแต่งกายก็แต่งกันตามสบาย แบบทัณฑสถานหญิงของเรา ขณะที่เขาพาเราชมนั้น ห้องขังทุกห้องเปิดหมด ดูของเขาสะอาดเจริญตาเจริญใจ หนังสือภายในห้องสมุดก็มีมากมีทั้งประวัติศาสตร์และสารคดี นอกจากนั้นยังมีเรื่องประโลมโลก (Fiction) ทั้งเรื่องสั้นและเรื่องยาวอีกด้วย

หลังจากเขาพาเราเดินชมกิจการพอสมควรแล้ว เขาก็พาท่านและข้าพเจ้าเข้าห้องประชุมชั้นสุดยอดของเรือนจำ โดยพบประสนทนากับเจ้าหน้าที่ระดับสูง เพื่อที่จะได้แลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันในด้านการราชทัณฑ์ ท่านอธิบดีได้ถามถึงปัญหาเรื่องยาเสพติด เรื่อง After Care และเรื่องคุมความประพฤติ (Probation) เรื่องยาเสพติดให้โทษนั้นเขาก็กำลังประสบปัญหาแบบของเรา ซึ่งบอกว่าพวกวัยรุ่นมีการเสพติดกันมากขึ้น ขณะนี้เขามีผู้ต้องขังคดีนี้อยู่ถึง

๒,๐๐๐ คนซึ่งแพ้เราอย่างราบคาบ ปัญหาด้าน After Care เขาทำกันอย่างจริงจัง มีเจ้าหน้าที่โดยเฉพาะสำหรับการนี้เขาเริ่มงานด้านนี้ตั้งแต่ก่อนที่ผู้ต้องขังจะพ้นโทษ คือ เขาวางแผนติดตามผู้ต้องขัง คอยให้ความช่วยเหลืออบรมสั่งสอน ก่อนที่จะเดินออกจากประตูคุกไปจนกระทั่งถึงหัวบันไดบ้าน แล้วจากนั้นก็อาจต้องตามตื๊อกันต่อไปอีก หากรัฐบาลสั่งให้ดูแล ถ้าไม่สั่งก็เป็นอันว่าจบเพียงแค่นั้น ต่อไปปัญหาอันสุดท้ายก็คือ ปัญหาเรื่องการคุมความประพฤติเมืองอังกฤษเขาทำกันอย่างจริงจัง คือ เขามีเจตนาที่จะไม่ให้บุคคลต้องจำคุกด้วยโทษเล็ก ๆ น้อย ๆ ซึ่งเป็นการทำลายอนาคตของคนโดยใช่เหตุ กล่าวคือ ผู้ใดที่ถูกศาลตัดสินจำคุกระยะสั้น ๆ ก็ไม่สมควรที่จะต้องเข้ารับโทษ ศาลจะทำการผ่อนคลายโดยให้รอการลงโทษเอาไว้ แล้วจัดแจงส่งพนักงานควบคุมความประพฤติมาดูแล พร้อมทั้งกำหนดเงื่อนไขให้ปฏิบัติในระยะเวลาที่กำหนดให้ถ้าพนักงานควบคุมความประพฤติรายงานว่าได้กระทำผิดเงื่อนไขนั้นแหละจึงจะต้องรับโทษ ถ้าผู้ถูกคุมความประพฤติ คนใดประพฤติดีครบตามเงื่อนไขในระยะเวลาที่กำหนด ก็เป็นอันพ้นโทษไป และไม่มีใบแดงด้วย มาตรการการคุมความประพฤตินี้ที่อังกฤษเขาได้กระทำกันมาแต่ปี ๑๙๔๘ โดยออกเป็นกฎหมายเรียกว่า (Criminal Justice Act) ซึ่งทำให้เกิดประโยชน์อย่าง

มหาศาล คือ ไม่ต้องสร้างคุกให้มากแบบบ้านเรา ไม่ต้องเปลือง งบประมาณในการนำคนมาขังไว้โดยไร้ประโยชน์คิดแล้วตกคนละ ๑๔ ปอนด์ต่อเดือน และไม่ต้องมีนักโทษเต็มบ้านเต็มเมืองแบบ บ้านเรา คิดแล้วประเทศอังกฤษมีพลเมือง ๕๐ ล้านคนเศษ มีเรือนจำอยู่ทั่วประเทศ ๔๘ แห่ง มีผู้ต้องขัง ๔๐,๐๐๐ คน คิด แล้วเขามีพลเมืองมากกว่าเรา ๑๐ ล้านคน เขามีนักโทษน้อยกว่าเรา ๒๐,๐๐๐ คน เป็นอันว่าประเทศไทยของเราชนะขาดลอยทั้งปริมาณ เรือนจำและจำนวนนักโทษ เมื่อถกเถียงสนทนาแลกเปลี่ยนความ รู้กันจนเป็นที่เมื่อยมือแล้ว คุณเคอร์รี่ก็จัดแจงอำลาผู้บัญชาการ เรือนจำ นำเราไปรับประทานอาหารกลางวันที่โรงแรม Ecclestion ซึ่งอยู่ไม่ห่างจากหอนาฬิกาบิกเบนเท่าใดนัก ณ ที่นี้เราได้พบกับ เจ้าหน้าที่ชั้นสูงของกรมราชทัณฑ์อังกฤษ คือ Mr. Canovan, Mr. Honey และคุณรัทเทอร์ก็ไปร่วมกับเราด้วยขณะรับประทาน อาหารก็สนทนากันถึงเรื่องไม่เป็นเรื่อง แต่เจ้าหน้าที่ของเขาสนใจ อย่างยิ่งในเรื่อง After Care และเรื่องการคุมความประพฤติ (Probation) เขาได้ส่ง มิสเตอร์ เพียร์ซ (Mr. W.H. Pearce O.B.E.) ซึ่งเป็นผู้เชี่ยวชาญทางด้าน Probation มายังประเทศไทย ซึ่งสวนทางกับท่านอธิบดีและข้าพเจ้า มาเผยแพร่เรื่องการคุม ความประพฤติ ให้ขบวนการยุติธรรม ในประเทศกะเหรี่ยงได้

สำเหนียกบ้าง และเจ้าหน้าที่เขายังบอกว่า เมื่อท่านอธิบดีกลับไปถึงบ้านแล้วก็คงจะได้พบกับ มิสเตอร์ เพียร์ซ อย่างแน่นอน และก็จริงดังคาด พอท่านเหยียบผืนแผ่นดินไทยมิสเตอร์ เพียร์ซ ก็กำลังทำเรื่องโด่งดังเกี่ยวกับการคุมความประพฤติอยู่แก่ขบวนการยุติธรรมในเมืองไทย ท่านบอกข้าพเจ้าว่า เรื่องนี้ท่านได้ต่อสู้มาเป็นเวลาเกือบ ๑๐ ปีแล้ว เพื่อที่จะให้ศาลของเราเข้าใจเรื่องการคุมความประพฤตินี้ แต่ศาลเมืองไทยมิได้ตื่นตัวในเรื่องนี้เลย จึงทำให้นักโทษเต็มบ้านเต็มเมืองแล้วยังไม่พอ ยังทำให้ท่านได้รับความอับอายแก่วงการราชทัณฑ์ในต่างประเทศเป็นอย่างยิ่ง

พอรับประทานอาหารเรียบร้อย คุณเคอร์รี่ก็นำเราไปยังสำนักงาน ผู้ดูแลนักเรียนไทยเพราะเราได้นัดกับเด็กขับรถไว้ว่าบ่ายวันนี้ขอให้ช่วยพาเราไปซื้อของฝากลูกฝากเมียบ้าง พอเขาส่งเราที่สำนักงาน ผู้ดูแลนักเรียนแล้วเขาก็อำลาเรากลับ ผู้ดูแลนักเรียนไทยไม่อยู่ เด็กก็พาเราไปซื้อของยังร้านดีพาร์ทเม้นแห่งหนึ่งชื่อว่าร้าน มาร์ค สเป็นเซอร์ (Mark Spenser) ขณะที่จะเดินเข้าร้าน มีฝนตกและลูกเห็บตกอย่างไม่มีปี่มีขลุ่ย เสียงตกลงกระทบรถที่จอดอยู่ตามข้างถนนดังสนั่นหวั่นไหว ทำให้กะเหรี่ยงตื่นเต้นเป็นยิ่งนัก พอซื้อได้สมความปรารถนาแล้ว ข้าพเจ้าก็มา

ซื้อหนังสือตำราแพทย์ยังร้าน Foyle เป็นร้านใหญ่โตมาก มีหนังสือทุกสาขา เขายอมให้เราซื้อด้วยเงินสกุลอื่น ๆ ได้ด้วย พอตกเย็นท่านและข้าพเจ้าพร้อมด้วยเด็กขับรถ ก็หาอาหารจีนรับประทานกันย่าน Soho จากนั้นเด็กก็นำเรามาส่งโรงแรม พร้อมกับยินดีที่จะมาบริการเราในตอนเช้าเพื่อรับเราไปส่งยัง Air Terminal

วันที่ ๒๑ พฤษภาคม ๒๕๑๙ ตรงกับวันศุกร์ เราตื่นกันตามปกติ จัดการรวบรวมของที่กระจัดกระจายลงกระเป๋าให้เรียบร้อย แล้วจึงลงมารับประทานอาหารเช้า พอเสร็จเด็กที่นัดไว้ก็มาพอดี เขาช่วยขนกระเป๋าขึ้นรถแล้วนำเราไปส่งยัง Air Terminal เขาจะไปส่งเราที่สนามบินแต่เราไม่อยากรบกวนเขาเมื่อถึงที่แล้วเราก็จัดการให้รางวัลแก่เด็ก กับเป็นการกำจัดเงินปอนด์ ในกระเป๋าให้หมดไป แล้วเราก็จับรถบัสไปยังสนามบิน ที่กรุงลอนดอนนี้มีสนามบินอยู่หลายแห่ง ก่อนขึ้นรถเราจะต้องบอกเขาด้วยว่าไปสนามบินอะไร ซึ่งในปารีสก็เช่นเดียวกัน ขณะขึ้นรถได้ยินเสียงพูดของคนไทยคนหนึ่งพูดเสียคนเดียว คนอื่นไม่ต้องพูด พอเห็นท่านอธิบดีกำลังขึ้นมาเขาก็ทักทายเรา เป็นคนดังเมืองไทยคนหนึ่ง คือ คุณชาย ถนัดศรี สวัสดิวัฒน์ เป็นหลานเมียของท่านอธิบดี เห็นท่านเรียกคุณหมึก ๆ ท่านนั่งใกล้กับ

คุณชาย หลังจากแนะนำให้รู้จักหมอกะเหรี่ยงแล้ว คุณชายก็เริ่มเปิดฉากสาธยายถึงเรื่องของอาหารในฝรั่งเศส อันดับแรกก็เริ่มด้วยเป็ดนโปเลียน คุณชายคงจะแค้นใจเป็ดตั้งแต่อยู่ในเมืองไทยแล้ว เพราะมันชอบพอกับภรรยาของท่านถึงขนาดที่จะคบคิดกันตัดอวัยวะที่มีสัมประสิทธิ์การขยายตัวสูงของคุณชายมาแล้ว แต่ท่านมาต่างประเทศเสียก่อนแผนการณ์จึงล้มเหลวไป อันว่าเป็ดนโปเลียนนี้เป็นเป็ดพันธุ์พิเศษที่นโปเลียนสั่งให้เลี้ยงไว้ และเมื่อนำมารับประทานจะต้องจดเลขที่ไว้ด้วยว่าตัวที่เท่าใด ฉะนั้น เป็ดชนิดนี้ผู้ใดจะไปกินก็ตาม เขาจะมีเลขที่และประกาศนียบัตรให้แก่ผู้รับประทาน ว่าเป็นเป็ดตัวที่เท่าใด ขณะนี้เป็นตัวที่ ๒ ล้านเศษแล้ว ราคาค่างวดก็พอทนไหว คือ เป็ด ๑ ตัว รับประทานได้ ๒ คนพอดี ๆ ตัวหนึ่งราคาคิดเป็นเงินไทยก็ราว ๆ ๑,๒๐๐ บาท รวมทั้งเหล้าแดงด้วยก็เห็นจะตกราว ๆ ๑,๕๐๐ บาท ท่านอธิบดีนั่งฟังแล้วก็ยิ้มไปยิ้มมา แล้วหันมาถามข้าพเจ้าว่าจะลองหรือไม่ ข้าพเจ้าตอบว่าถ้ามีสปอนเซ่อร์แบบคุณชายก็น่าจะลองดู รถวิ่งประมาณ ๓๐ นาที ก็ถึงสนามบิน คุณชายบินกลับประเทศไทย ส่วนท่านและข้าพเจ้าจะต้องเดินทางมาราธอนกันต่อไป โดยสายการบิน Air France เที่ยวบินที่ AF ๘๔๕ ออกเวลา ๑๐.๓๐ น. มุ่งหน้าไปยังกรุงปารีส (Paris) การเข้าเมืองออกเมืองที่นี่ก็

เหมือนกับที่อื่น ไม่มีข้อปฏิบัติที่นอกเหนืออะไร มีพิเศษกว่าที่อื่นก็ตรงเขาจะระบุชื่อสนามบินไว้ในตั๋ว เมื่อเราไปทำ Reconfirmation ด้วยเหตุว่าในกรุง London มีสนามบินอยู่หลายสนามและในกรุง Paris ก็เช่นกัน ถ้าไม่ทำเช่นนั้นเราอาจไปสนามบินผิด และก็จะกลายเป็นกะเหรี่ยงดงไปโดยปราศจากข้อแก้ตัวใด ๆ เครื่องบินเที่ยวนี้ทำให้หมดความสนุกเพราะเราต้องรัดเข็มขัดกันตลอดเวลา แต่ระยะทางบินสั้นมาก ประมาณ ๑ ชั่วโมง ก็ถึงกรุงปารีส แต่เนื่องด้วยเวลาท้องถิ่นปารีสเร็วกว่าลอนดอน ๑ ชั่วโมง จึงทำให้เราต้องตั้งนาฬิกากันใหม่สนามบินที่กรุงปารีสนี้ทันสมัยกว่าในอังกฤษมาก และก็ทันสมัยกว่าในยุโรปทั้งหมดด้วย พอลงจากเครื่องบินก็มีทางเลื่อนไปตลอดโดยไม่ต้องเดิน ผ่านด่านและรับกระเป๋าเดินทางได้สะดวกโยธิน จากนั้นท่านและข้าพเจ้าก็ต่างคนต่างลากกระเป๋าถูลู่ถูกังกันไปเพื่อจะหารถบัสไปยัง Air Terminal ขณะที่กำลังจะผ่านทาง Nothing to Declare นั้นท่านอธิบดีเดินไปหน้าข้าพเจ้าโดยไม่หันมามองเลย ส่วนข้าพเจ้าทำเป็นเต๊ะท่าไม่แคร์ใครดันไปสบตากับพนักงานตรวจเข้า เขาเลยกวักมือนำกระเป๋าของเราไปตรวจเสียป่นปี้ไปเลย แต่เขาไม่ยักติดใจเรื่องมะนาว กลับดันไปสนใจกล้องถ่ายรูป เขาทำเป็นดูไปดูมาแต่สุดท้ายก็ให้ผ่าน ข้าพเจ้ารู้สึกเสียใจ

มากตรงที่ ไม่เชื่อฟังคำสอนของท่านอธิบดี ที่เคยสอนไว้ว่า ให้ทำแบบญี่ปุ่น คือ ทำเป็นพูดไม่รู้เรื่องเข้าไว้และอย่าเที่ยวไปสบตากับไอ้พวกตรวจคนเข้าเมือง ให้มุ่งไปที่ช่อง Nothing to declare แล้วก็ให้เดินลอยนวลออกไปอย่างไม่รู้ไม่ชี้อะไรทั้งนั้น ด้วยความเผลอเลอของข้าพเจ้า จึงต้องได้รับผลอย่างที่เป็นอยู่ขณะนี้ กว่าจะผ่านการตรวจก็กินเวลาราว ๑๐ นาที พอเดินมาพ้นประตู ก็มองไม่เห็นท่านเสียแล้ว หมดท่าเข้าก็เลยยืนอยู่ตรงนั้นเอง ส่วนท่านก็เดินอย่างไม่เหลียวหลังเพื่อไปหารถบัสเข้าเมือง พอได้ความก็หันมาหาข้าพเจ้า แต่อนิจจาหมอกระเหรี่ยงหายไปไหนแล้วก็ไม่รู้ คงนึกว่าข้าพเจ้าเดินตามไปอย่างที่ได้เคยทำกันมา ท่านต้องย้อน เดินกลับมายังประตูอีก แล้วก็พบข้าพเจ้าจึงได้รู้ว่าข้าพเจ้าถูกตรวจค้น ท่านเลยสวดว่าสอนแล้วไม่จำสบายแฮไป รถบัสได้พาเราวิ่งเข้ากรุงปารีสมาอย่างไม่รีบร้อน เราก็ชมวิว ๒ ข้างทางเรื่อยไป รู้สึกว่าบ้านเมืองเขาสวยกว่าที่อังกฤษหรือเมืองอื่น ๆ ที่ผ่านมามาก อากาศแจ่มใสกว่า มีแสงอาทิตย์ออกมาให้เราชื่นชมพอสมควร แล้วรถก็มาถึงยัง Air Terminal เราก็จัดการหาแท๊กซี่ต่อเข้าไปยังโรงแรม Sydney Ope'ra จะเป็นยามเฮงหรืออย่างไรไม่ทราบ คนขับแท๊กซี่เกิดไม่รู้จักโรงแรมที่เราจะไป กางแผนที่ก็แล้วได้พยายามถามเพื่อนแท๊กซี่ด้วยกันก็แล้วแต่ก็ไม่ได้ความ ท่านเห็นว่า

คงไม่เข้าที่เสียแล้ว จึงหันมาปรึกษาข้าพเจ้าว่า เขาไม่รู้จักจริง ๆ หรือว่าเป็นรายการแหกตา ท่านจึงตัดสินใจทันทีสั่งให้พาเราไปส่งยังสถานทูตไทยซึ่งท่านคุ้นเคยและจำได้ดีว่าอยู่ No.8 Ruegreuze ใกล้กับ Palaes' de chaillot คราวนี้เขารู้จักและพาเรามายังสถานทูตไทยสมความปรารถนา เรามารู้ภายหลังว่าเขาไม่ได้ต้มเรา เขาไม่รู้จักจริง ๆ พอยกกระเป๋าลง เราก็นำมาวางเข้าแถวไว้ที่หน้าสถานทูต ท่านก็เดินขึ้นไปเพื่อต้องการพบ ดร. อุสาห์ โกมลวณิก ผู้ดูแลนักเรียนไทยในฝรั่งเศส ซึ่งชอบพอกับท่านมาแต่สมัยอยู่เมืองไทย เพื่อให้เป็นผู้นำทางในการไปพักยังโรงแรม ส่วนข้าพเจ้าก็มีหน้าที่เฝ้ากระเป๋าเช่นเคย พวกฝรั่งเศสผ่านไปมาก็ตะโกน ไทยลอง ๆ ข้าพเจ้าหันไปดูเขาก็ยิ้ม มีนักเรียนไทยเดินเข้าออกกันเป็นเทือก รออยู่ประมาณครึ่งชั่วโมง ผู้ดูแลนักเรียนไทยก็มา และหลังจากเจรจากับท่านแล้ว ก็รับอาสานำเราไปส่งยังโรงแรม เราพึ่งทราบตอนนี้เองว่าผู้ดูแลนักเรียนอยู่ประจำกรุงปารีสมา ๓ ปียังต้องเปิดดูแผนที่กันอย่างโกลาหล สำมะหาอะไรกับคนแท๊กซี่ ท่านและข้าพเจ้า จึงเชื่ออย่างสนิทใจ ว่าเขาไม่ได้แหกตาเราอย่างแน่นอน ดร.. อุสาห์ โกมลวณิก ได้พาเรามาส่งยังโรงแรมซึ่งชื่อว่า Sydney Opera ต้องหาทางเข้ากว่าจะถึงโรงแรมได้ต้องวิ่งเวียนสามตลบ เพราะติดขัดเรื่องการจราจรทางเดียว โรงแรมแห่งนี้ ท่าน

ฟังจะมานึกออกเมื่อกลับมาเมืองไทยแล้วว่าท่านเคยไปพักครั้งหนึ่ง เมื่อหลายปีมาแล้ว ห้องเดิมเสียด้วย โรงแรมนี้เป็นโรงแรมเล็ก ๆ สะอาด พนักงานต้อนรับทั้งหนุ่มและสาวนิสัยดีมาก เสียอย่างเดียวมันแคบไปเท่านั้น

อันว่าประเทศฝรั่งเศสนี้ เป็นประเทศที่ใหญ่ที่สุดในยุโรป มีพื้นที่เกือบจะเป็นรูป ๖ เหลี่ยมด้านเท่า มีอาณาเขตจดทะเลถึง ๒ ด้าน คือ มหาสมุทรแอตแลนติคด้านหนึ่ง ซึ่งเรียกว่า ช่องแคบอังกฤษ และอ่าวบิสเคย์ อีกด้านหนึ่งติดกับทะเลเมดิเตอร์เรเนียน รวมทั้งเกาะคอร์ซิกา (Corsica) เข้าไปด้วย ส่วนที่เป็นพื้นดินล้อมรอบจากเหนือ ตะวันออก และอ้อมมาจดทิศใต้ คือ เบลเยี่ยม (Belgium) เยอรมัน (German) สวิสเซอร์แลนด์ (Switzerland) อิตาลี (Italy) และสเปน (Spain) มีเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ๖๐๐ไมล์ นครหลวงของฝรั่งเศสเรียกว่า กรุงปารีส (Paris) ซึ่งตั้งอยู่บนแม่น้ำเ ซน (Seine) จัดเป็นเมืองที่สวยงามที่สุดในโลกแห่งหนึ่ง และไม่ได้รับความเสียหายจากภัยของสงครามเลยมีประชากรประมาณ ๔๐ ล้านเศษ นับถือศาสนาโรมันแคทโธลิค

เป็นอันว่าทั้งท่าน และ ข้าพเจ้า ได้เข้ามาอยู่ ในใจกลาง ของกรุงปารีส อันเป็นนครหลวงที่สวยงามของโลก ทั้ง ๆ ที่ข้าพเจ้าไม่กระดิกหูภาษาฝรั่งเศสแม้แต่คำเดียว แล้วยังดันทะเล้นเข้ามาเที่ยว ด้วยเหตุนี้ข้าพเจ้าจึงต้องอาศัยชายผ้าขาวม้าของท่านอธิบดีตลอดเวลาขอให้นุ่งไว้ให้แน่น ๆ ก็แล้วกัน เกิดพลาดท่ามันหลุดติดมือออกมาก็ขออย่าได้ลงโทษข้าพเจ้าเลย เรื่องต่าง ๆ ในเมืองฝรั่งเศสที่ข้าพเจ้าจะเล่าให้ท่านฟังพอประดับสติปัญญาต่อไปก็ได้รับความเมตตาจากท่าน ถ้าข้าพเจ้าจำผิดถูกประการใดก็ขอได้โปรดให้อภัยด้วยเพราะชื่อของสถานที่ต่าง ๆ และบุคคลสำคัญมันช่างจำยากสิ้นดี ซ้ำร้ายยังอ่านไม่ค่อยจะออกอีกด้วย อันว่าโรงแรม ซิดนี่โอเปราที่ท่านและข้าพเจ้ามาพักนี้เป็นย่านใจกลางกรุง เรียกว่าย่านโอเปรามีถนนใหญ่เชื่อมกับย่านอื่น ๆ ที่สำคัญหลายสาย ถนนเหล่านี้เรียกว่าบูเลอะวาด์ (Boulevard) ย่านโอเปรานี้มีสถานที่สำคัญตั้งอยู่คือ โรงละครแห่งชาติ เรียกว่า Theatre de l' Opera สร้างในปี ค.ศ.๑๖๖๙ เป็นที่แสดงดนตรี ละครและระบำบัลเล่ท์ (Ballet) เราได้แต่เดินเลาะข้างโรง เพราะไม่ได้เอาบันไดไปด้วย หูไม่-ถึงและไม่มีวาสนาด้วยท่านอธิบดีเล่าว่า ท่านเคยได้มาดูหนหนึ่ง ซึ่งตามปกติแล้วจะต้องจองล่วงหน้ากันเป็นแรมเดือน ผมถามท่านว่าท่านรู้เรื่องไหม เพราะท่านก็รู้ภาษาฝรั่งเศสพอตัวอยู่ ท่านก็

หัวเราะพร้อมทั้งบอกว่า ท่านก็ไม่รู้เรื่องเหมือนกัน ทูตเขาช่วยแปลให้ฟังอีกทีหนึ่งไม่ได้ดูที่ฝรั่งเศส แต่ดูที่เวียนนา ออสเตรีย เป็นละครร้องโอเปราหรือมหาอุปรากรเมื่อไปกับคณะนักศึกษาวิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร์ รุ่น ๗ เมื่อปี ๒๕-๐๘ โดยมี คุณโอมบุญวนิกกุล ผู้ก่อตั้งสถานทูตไทยในเวียนนา เป็นผู้แปลให้ฟังโดยตลอดเก่งมากท่านบอกว่า หูไม่ค่อยถึงเหมือนกัน ฟังเป็นเสียงหอนไปหมดเป็นอันว่าข้าพเจ้าหมดความทะเยอทะยานที่จะดู ใครชวนให้หัวขาดก็ไม่ยอมดู จากย่านโอเปรานี้เราจะไปไหนมาไหนได้คล่องตัวมาก คือ ถ้าไปทางทิศตะวันออกก็จะไปถึงย่านสถานีรถไฟและย่านลาฟาแยท (Lafayette) ซึ่งมีของขายแบบย่านราชประสงค์หรือสยามสแควร์ของเรา ออกไปทางทิศใต้ก็จะไป สู่ย่านที่เป็นอนุสาวรีย์และประวัติศาสตร์ของฝรั่ง เศส เช่น พลาส เดอ ลา คองคอร์ด (Place de'La Concorde) ซึ่งเป็นที่ที่มีอนุสาวรีย์ของพระเจ้าหลุยที่ ๑๕ (Louis XV) จัดว่าสวยงามที่สุดในโลกแห่งหนึ่งสร้างในปี ๑๗๖๓ และก็เป็นสถานที่ที่มีความสำคัญ ในประวัติศาสตร์อย่างยอดยิ่งของฝรั่งเศส คือเมื่อเกิดการปฏิวัติใหญ่ขึ้นในฝรั่งเศสโดยกองทัพประชาชน เมื่อวันที่ ๑๓ - ๑๔ กรกฎาคม ๑๗๘๙ ได้เข้าทำลายคุกบัสติล (Bastille) และประชาชนทั้งประเทศก็ลุกฮือขึ้นทำการต่อสู้กับกษัตริย์ สาเหตุก็เนื่องมาจาก

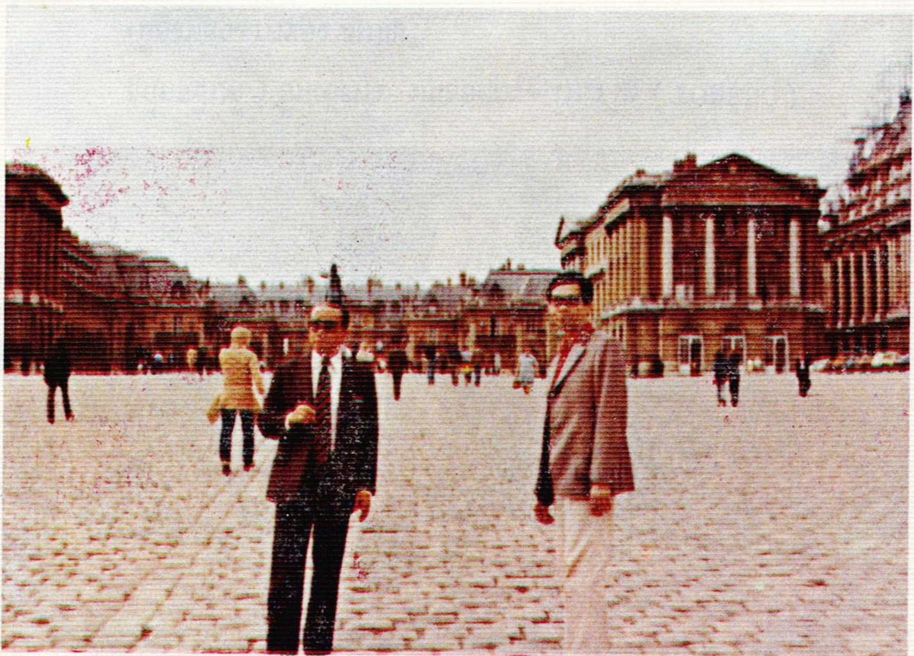
เรื่องภาษีอากรที่เก็บไม่เป็นธรรม ชนชั้นปกครองร่ำรวยแต่ชนชั้นกรรมาชีพยากจน กษัตริย์ต้องถอยร่นจากพระราชวัง แวร์ไซลล์ (Versaille) เข้ามาตั้งป้อมสู้อยู่ที่ พลาส เดอ ลา กองคอร์ด นี้ ขณะนั้นเป็นสมัยของพระเจ้าหลุยที่ ๑๖ กับพระนางแมรี่อังตัวเนทท์ กับขุนนางที่ประจบสอพลอ เช่น โรเบสปีแอร์ (Robespierre) ดังตอง (Danton) และ ณ ที่นี้เองเครื่อง กิโยตีน (Guillotine) ก็ถูกสร้างขึ้น และได้ทำการประหารชีวิตพระราชา พระราชินี และขุนนางที่ประจบสอพลอจนหมดสิ้นทางด้านทิศตะวันตกของย่านโอเปรา ก็เป็นย่าน มัดเดอแลน (Madeleine) สร้างในปี ๑๗๖๔ ณ ที่นี้เป็นที่ตั้งของโบสถ์ซึ่งเป็นชื่อเดียวกัน เป็นย่านที่มีการทำมาค้าขายกันอย่างบางลำพูของเรา ดังนั้น จะเห็นว่าทั้งท่านและข้าพเจ้ามีความพอใจมาก เพราะเราไม่ต้องเสียค่ารถค่าราให้เปลืองเงินซึ่งเก็บไว้กินเหล้าจะดีกว่า เมื่อเห็นพ้องต้องกันเช่นนั้น เราก็เริ่มออกย่ำกันตามแผนที่ ที่ขอมาจากโรงแรม อันดับแรกก็เพื่อจะไปหาร้านอาหารจีนรับประทานกันสักมื้อหนึ่ง โชคไม่เข้าข้างเรา พอเดินเจอร้านเขาก็ปิดไม่ขายเสียนี่เพราะเราไป มันตกบ่ายแล้วอันว่าธรรมเนียมเมืองฝรั่งเศสนี้เขาน่าดูทีเดียว พอตอนกลางวันบ่าย ๆ เขาจะปิดนอนกันหมด พอเย็นจึงจะเปิดขายอีกทีหนึ่ง เป็นอันว่าอดเดินไปเดินมาด้วย

ความหิว จึงแวะเข้าร้านคอฟฟี่ชอพ รับประทานอาหารฝรั่งกันไปตามเรื่อง ฟาดฮอทดอกเข้าไป คนละอันเบียร์คนละแก้ว ก็เป็นอันว่าขาสองข้างของเราเริ่มมีแรงอันว่าของกินและของใช้ในกรุงปารีสนี้มันช่างแพงเหลือหลาย ขนาดผู้ดูแลนักเรียนไทยได้เตือนเราว่าถ้าหากว่าเป็นของเหมือนกันมีขายในประเทศอื่นก็ควรจะไปซื้อที่อื่น และยังบอกอีกว่า ฤดูนี้เป็นฤดูท่องเที่ยวแต่คนจะหนีไปเที่ยวยังประเทศอื่นหมดเพราะของแพง ด้วยเหตุนี้ เวลาเราเดินไปผู้คนจึงบางตา เราเลือกซื้อของแกล้มเหล้าพร้อมทั้งเหล้าแดงกลับมาโรงแรม เพื่อที่จะนำไปรับประทานกันยังบ้านผู้ดูแลนักเรียนไทยในเย็นวันนี้ เพราะคุณอุสาห์ โกมลวณิก ได้เชิญท่านและข้าพเจ้าไว้ จากนั้นเราก็พักผ่อน ทำความสะอาดร่างกายและเครื่องนุ่งห่ม รื้อกระเป๋าหาเหล้าออกมาเข้าแถว ปรึกษากันว่าจะกินขวดไหนก่อนดี กินไปก็คุยกันไปเพราะเราเหน็ดเหนื่อยจากอังกฤษมามากขอพักผ่อนให้สบายในฝรั่งเศสสัก ๒ - ๓ วันเมื่อไปถึงสเปนก็จะต้องดูงานกันอีก จนกระทั่งหลับไป พอตื่นขึ้นมาก็เกือบ ๖ โมงเย็น จัดแจงขจัดกลิ่นเหล้าออกจากร่างกาย แต่งตัวกันโก้เพราะอากาศเย็นพอสมควร ประมาณ ๑ ทุ่ม ผู้ดูแลนักเรียนไทยก็มารับแล้วพาเราไปยังบ้านพัก และ ณ ที่นี้เราก็ได้รับประทานน้ำพริกเป็นครั้งแรก

ตั้งแต่จากแดนกระเหรี่ยงมา ไม่ต้องพูดกันละในเรื่องที่เขาหายาก เย็นอย่างไร เราไม่คำนึงถึง เราฟาดกันแทบจะลุกไม่ขึ้น เนื่องจากผู้ดูแลนักเรียนไทยผู้นี้สุภาพมากจึงทำให้เราเกรงใจ และในวันรุ่งขึ้น ท่าน และข้าพเจ้าจึงขอเลี้ยงตอบแทนเขาสุดแต่เขาจะเลือกเอาร้านอาหารอะไร พออิ่มหนำสำราญแล้วเขาก็นำเรามาส่งโรงแรม หลังจากออกเดินเล่นเพื่อย่อยอาหารแล้วเราก็พักผ่อนกันต่อไป

วันที่ ๒๒ พฤษภาคม ๒๕๑๙ ตรงกับวันเสาร์ เราตื่นกันสาย เพราะนัดกับผู้ดูแลนักเรียนไทยให้มารับเราไปรับประทานอาหารเพื่อเป็นการตอบแทน เรารับประทานอาหารเช้าแล้วเราก็นั่งรอ พอเวลา ๑๑.๓๐ น. เขาก็มารับเราตรงเวลาเป๊ะเลยแล้วพาเรานั่งรถไปย่านไหนก็ไม่ทราบ พาเราผ่านหอ เอฟเฟล (Eiffel) และย่านพลาส เดอ ลา นาซิออง (Place de la nation) มีอนุสาวรีย์สร้างขึ้นเพื่ออุทิศให้แก่ผู้กล้าหาญในการปฏิวัติฝรั่งเศส แล้วสุดท้ายก็มาถึงร้านอาหารจีนที่มีชื่อว่า Ling Nam มีขนมจีบ ซาละเปา อร่อยพอสมควร พอเสร็จผู้ดูแลนักเรียนก็อาสาพาไปชมพระราชวังแวร์ไซลล์ ท่านรีบตอบรับโดยไม่อิดเอื้อนทั้ง ๆ ที่ท่านก็เคยไปมาแล้วหลายครั้งท่านบอกว่ามาปารีสทีไร ต้องดูทุกครั้ง เพราะติดใจและมันไม่ไกลปารีส ซึ่งแสนที่จะถูกใจเป็นยิ่งนักท่านคงจะเห็นใจ

ข้าพเจ้าที่ไม่เคยไปชม กะเหรี่ยงจริง ๆ ครับ อันว่าพระราชวังแวร์ไซลล์ นี้ตั้งอยู่ห่างจากกรุงปารีสไป ๑๒ ไมล์ ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งสามารถจะเดินทางไปถึงได้โดยรถยนต์ รถราง หรือรถไฟก็ได้ สร้างในสมัยพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ และโดยรอบพระราชวังจะเป็นที่ตั้งของกองทหารปืนใหญ่ ทหารช่าง โบสถ์เซนหลุยส์ และ โบสถ์โนเตรอะดาม (Notre Dame) มีถนนใหญ่มาเชื่อมกันหลายสาย ที่หน้าพระราชวังแห่งนี้ ณ จุดที่เด่นที่สุดหน้าวังจะมีอนุสาวรีย์ทองเหลืองปั้นเป็นรูปพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ กำลังขี่ม้า พระราชวังแห่งนี้สร้างในปี ๑๖๖๙ ซึ่งเป็นสมัยที่ฝรั่งเศสรุ่งเรืองที่สุดในด้านการทำนุบำรุงบ้านเมือง ปราศจากศึกสงครามจึงหันมาสร้างบ้านสร้างเรือนกันอย่างจริงจัง ตัวพระราชวังเป็นตัวตึก ๒ ชั้น แบ่งออกเป็น ๒ ปีก ปีกหนึ่งพุ่งไปทางทิศเหนือและอีกปีกหนึ่งพุ่งไปทางทิศใต้ เป็นพระราชวังที่วิจิตรพิสดารและสวยตระการตาที่สุดแห่งหนึ่งของโลก ปีกทางด้านทิศเหนือจะเป็นที่แสดงการเขียนภาพติดกับฝาผนังหรือเพดาน วิจิตรงดงามมาก ส่วนใหญ่จะเป็นภาพในประวัติศาสตร์ และยังใช้เป็นที่ประทับของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔, ๑๕ และ ๑๖ อีกด้วย ส่วนปีกทางด้านทิศใต้จัดเป็นที่ประชุมการบ้านการเมือง มีรูปภาพแสดงถึงการทำสงครามในที่ต่าง ๆ แถมยังมีรูปปั้นแบบครึ่งตัวของกษัตริย์ นักรบและวีรบุรุษ ไม่น้อยว่า ๘๐ รูปอีกด้วย

อดีตอธิบดี ฯ ณ พระราชวัง แวร์ไซลล์ (VERSAILLES)
ประเทศ ฝรั่งเศส

อดีตอธิบดีฯ ยืนเต๊ะท่า บนยอดกรุง โทเรโด (TOREDO)
เมืองหลวงเก่าของ สเปญ

เรานั่งรถออกจากใจกลางกรุงปารีส ใช้เวลาเดินทางโดยรถส่วนตัวมาตามถนนที่แสนจะสวยงามของเขา สองข้างทางมีต้นไม้ร่มรื่น ถนนในประเทศฝรั่งเศสนี้เท่าที่ข้าพเจ้าเคยเห็นมา ไม่มีที่ใดจะงามและสวยเท่า เขามีการวางแผนอย่างยอดเยี่ยม ดูไม่เกะกะลูกตา แทนที่เขาจะทำสะพานลอย (Fly Over) แบบประเทศอื่น ๆ เขากลับเจาะอุโมงค์ลอดไปเสีย ดูแล้วมันช่างเรียบร้อยและสบายตาอะไรเช่นนั้น นั่งดู ๒ ข้างทางเพลินจนมาถึงพระราชวังเมื่อไหร่ไม่รู้ตัว ใช้เวลาเดินทางประมาณ ๓๐ นาที เราก็มาถึงยังหน้าพระราชวัง จัดแจงจอดรถแล้วเราทั้ง ๓ คน ก็หิ้วกล้องถ่ายรูปไปผลัดกันถ่ายตามภาษากะเหรี่ยงธรรมดา ๆ ด้านหน้าพระราชวังจะเห็นพระบรมรูปทรงม้าของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๖ ปั้นด้วยทองเหลืองยืนตากแดดตากฝนอยู่อย่างน่าสงสาร แล้วเราก็เดินผ่านหน้าพระลานที่ปูด้วยหินบล๊อกไปจนถึงตัวพระราชวัง พอถึงเขาก็เก็บเงินเราตามธรรมเนียม ผู้ดูแลนักเรียนไทยไม่เสียเพราะมีบัตรเบ่ง ผู้คนหลามไหลเหมือนกับแย่งกันดู มีนักท่องเที่ยวมากันมากมาย เขาเปิดให้ชมเฉพาะชั้น ๒ ปีกทางทิศเหนือเท่านั้นเราเดินชมกันแบบไม่ต้องมีไกด์ เพราะท่านอธิบดีเป็นไกด์ให้ข้าพเจ้าอยู่แล้วขืนไปแอบฟังไกด์ที่เขาพากันมาเที่ยว ก็คงจะไม่รู้

เรื่อง แต่ละห้องมีภาพเขียนสีน้ำมันชนิดที่ติดกับฝาผนังและชนิดนำมาติดแต่ละห้องดูแล้วไม่เบื่อ สิ่งที่เบื่อก็เห็นจะเป็นคน มันช่างมากมายแทบจะเหยียบกันตาย ท่านพาข้าพเจ้าเข้าชมห้องบรรทมของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ที่ ๑๕ และ ที่ ๑๖ แล้วท่านก็มาหยุดอยู่ที่ห้องแท่นบรรทมของพระนางแมรี่อังตัวเนทท์ แล้วก็หันมาบอกข้าพเจ้าว่า เตียงนี้แหละหมอที่พระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๖ กับพระนางแมรี่อังตัวเนทท์ ..... แล้วท่านก็พูดของท่านต่อไปอย่างหน้าตาเฉย ข้าพเจ้าก็ปล่อยออกมาก๊ากใหญ่ ผู้ใดอยากทราบก็ขอเชิญไปถามท่านเอาเองนะครับ ถ้าผมเขียนลงไปเดี๋ยวบรรณาธิการจะเซ็นเซอร์เอา จากนั้นเราก็เดินชมไป ส่วนใหญ่ก็เป็นห้องสำหรับพระเจ้าแผ่นดินใช้เป็นการส่วนพระองค์ และข้าทาสบริวารจนกระทั่งสุดปีกด้านทิศเหนือ แล้วก็เดินย้อนลงมาเพื่อจะเดินชมสวนหลังพระราชวังตบแต่งไว้อย่างสวยงาม ยากจะหาที่ใดเทียบได้ ออกแบบโดยอังเดรอะ เลอ โนเตรอะ (Andre le Notre) โดยที่บริเวณที่เป็นสวน จะสูงกว่าบริเวณโดยรอบ แต่ละด้านจะค่อย ๆ ลาดต่ำลงไปสู่ชายทุ่ง มีอนุสาวรีย์และรูปปั้นด้วยทองเหลืองและอ่างน้ำพุประดับประดาไว้อย่างสวยงามเป็นสัดส่วนไว้บนที่เป็นสวน กับปลูกไม้ดอกสลับกับรูปปั้นดูสวยงาม เป็นระเบียบเรียบร้อยมาก

ทางด้านทิศตะวันตกของพระราชวังจะทำเป็นถนนใหญ่ปลูกต้นไม้จำพวกยืนต้นโต ๆ ไม่รู้เรียกว่าต้นอะไรไว้สองฟากทาง ถนนนี้จะไปสุดที่คลอง เขาขุดไว้กว้างถึง ๒๐๐ ฟีต และยาวถึง ๑ ไมล์ ทางด้านทิศใต้เขาทำเป็นบันไดใหญ่สองอัน ลงไปสู่ทะเลสาปที่เรียกว่า Swiss Lake ตรงริมทะเลสาปจะมีสวนปาล์มตบแต่งแบบอาหรับสวยงามสุดที่จะพรรณา น้ำดื่มและน้ำใช้มีอย่างเหลือเฟือ ดูจนกระทั่งหมดเวลาก็กลับกรุงปารีส ก่อนกลับพบกับคนไทยกลุ่มหนึ่งที่เดินทางมาจากสหรัฐเพื่อจะกลับประเทศไทยฉวยโอกาสมาแวะชม จากนั้นผู้ดูแลนักเรียนก็พาเรามาส่งยังที่พัก ณ กรุงปารีส

๒๓ พฤษภาคม ๒๕๑๙ ตรงกับวันอาทิตย์ วันหยุดราชการของพวกในยุโรปเขาหยุดกันอย่างจริงจัง บ้านเมืองเงียบเหงา เราก็ได้พักผ่อนอย่างจริงจังกับเขาไปด้วย เราไม่รู้จะทำอะไร เราก็เดินกันไปแถวย่านสถานีรถไฟแบบหัวลำโพงของเรา ผู้คนบางตาจะพบแต่พวกที่กระทำธุรกิจจริง ๆ เท่านั้นจุดประสงค์เพื่อจะไปมอร์นิ่งวอร์ค ขณะที่เดินวนไปวนมาอยู่นั้น พบแม่ค้าขายเนื้อสดออกมายืนเกะกะอยู่ตามถนน กวาดสายตามองเราแบบเชื้อเชิญท้าทาย พร้อมทั้งกล่าวคำอรุณสวัสดิ์ให้กับเราด้วย พอเราถามว่า

เท่าไหร่ เขาจะบอกราคาออกมาทันทีว่า ๑๕๐ ฟรังค์ (Franc) เหมาหมดลองต่อดูก็ลดเหลือ ๑๓๐ ฟรังค์ เราก็ไปตองแห้งอีก จึงถูกขว้างค้อนเข้าหลายที แต่เห็นท่านแอบไปยืนคุยกับแม่สาวลูกครึ่งฝรั่งเศส เวียตนาม ยิ้มน้อยยิ้มใหญ่กันอยู่พักใหญ่ แล้วก็เดินยิ้มมาทางข้าพเจ้า คงจะเกรงใจข้าพเจ้าจึงมิได้ตกลงอะไรกัน แม่ค้าที่นี่สวยสู้เยอรมันไม่ได้ แต่ก็ยังดีกว่าในแอมสเตอร์ดัมข้าพเจ้ามีความแปลกใจอยู่อย่างหนึ่งว่า ทำไมเขาถึงตื่นขึ้นมาทำมาหากินกันยังไม่ทันจะล้างขี้ฟัน ช่างขยันกันแท้ ๆ ถามท่าน ๆ ก็บอกว่าที่ฝรั่งเศสเขาทำกันแบบนี้ ขายกันตลอดจากเช้าไปยันกลางคืนเป็นล่ำเป็นสันกันไปเลย แต่มีการเปลี่ยนสินค้ากันอยู่ตลอดเวลา พอตกกลางคืนก็มีสินค้าอีกประเภทหนึ่งไม่ใช่ชนิดหาบเร่ แต่เป็นของห้าง มีรถส่วนตัวมาพร้อมที่จะบริการ แต่สินค้าชนิดหลังนี้แพงหูฉี่ทีเดียว และอาจกระเป๋าฉีกได้ง่าย ๆ เราลองคิดตัวเลขเป็นเงินไทยพอเพลิน ๆ กันดูก็ได้ ๑ ฟรังค์เท่ากับ ๕.๓๐ บาท ถ้า ๑๕๐ ฟรังค์ ก็ตกราว ๖๕๐ บาท นั่นเพียงขนาดหาบเร่นะครับ ถ้าเป็นของห้างราคาต้องเป็น ๑,๐๐๐ บาท หรือกว่านั้นแน่นอน เก็บไว้กินเหล้าดีกว่า จากนั้นเราก็เดินของเราต่อไปพอพ้นย่านรถไฟก็จะถึงที่พัก เหลือบไปเห็นสุภาพสตรีคนหนึ่งแต่งตัวในชุดยูนิฟอร์มสีเลือดหมู กำลังเขียนอะไรยิก ๆ อยู่ที่รถด้านหนึ่ง พอ

เขียนเสร็จเธอก็แปะลงไปตรงกระจกหน้ารถทันที เจ้าของรถเห็นเข้าก็รีบวิ่งตัวโก่งมายังรถ และทำท่าทางเจรจากันเหมือนอย่างสุภาพสตรีผู้นั้นเป็นแม่ ต้องนอบน้อมพูดแล้วพูดอีกเธอก็หายินยอมไม่ ตัวอย่างที่ดีอันนี้จะนำมาใช้กับเมืองไทย และไม่ควรจะลูบหน้าปะจมูก ทำกันให้เด็ดขาด การจราจรของเราจะได้หยุดเป็นอัมพาตเสียที ท่านชวนข้าพเจ้าเพื่อจะเดินต่อไปยังสถานที่ที่น่าศึกษาหาความรู้ทางประวัติศาสตร์หลายแห่ง แต่เราเหนื่อยกันมากจึงไม่สามารถที่จะไปให้ครบได้จึงขอนำมาเล่าให้ฟังเฉพาะส่วนที่น่าสนใจของชาวคุก และชาวกะเหรี่ยงธรรมดาพอประดับสติปัญญาขอได้โปรดทนอ่านต่อไป

สิ่งที่น่าสนใจของชาวคุกก็คือ คุกบาสติลล์ (Bastille) จัดเป็นคุกประวัติศาสตร์ของโลก ถ้าชาวคุกไม่เคยได้ยินชื่อนี้ก็ควรที่จะตัดออกจากการเป็นสมาชิกภาพได้ อันว่าคุกบาสติลล์นั้นตั้งอยู่ทางด้านตะวันออกของกรุงปารีส เดิมเป็นป้อมที่ฝรั่งเศสสร้างไว้เพื่อป้องกันกรุงปารีสจากการรุกรานของอังกฤษ สร้างในสมัยพระเจ้าชาร์ล ที่ ๕ (Charles V) เมื่อปี ๑๓๗๐ ประกอบไปด้วยป้อมสูง ๑๐๐ ฟีต ๘ ป้อม และมีกำแพงเชื่อมระหว่างป้อมทำเป็นแบบเชิงเทินกว้าง ๘๐ ฟีตโดยรอบ ต่อมาในสมัยพระเจ้า

ชาร์ลที่ ๖ ได้สร้างกำแพงต่อจากคุกบาสติลล์ไปอีกจนยาวพอเพียงที่จะใช้ป้องกันศัตรูได้เป็นการเพียงพอแล้ว เขาจึงนำป้อมแห่งนี้มาดัดแปลงเป็นเรือนจำระดับชาติ เรียกว่า State Prison ใช้ขังพวกนักโทษการเมืองหรือชนชั้นปกครองที่ไม่พึงปรารถนา เท่าที่หลักฐานปรากฏ เขาใช้ขังผู้ต้องขังเป็นครั้งแรกจำนวน ๕๓ คน ต่อจากนั้นมาก็มีนักโทษเฉลี่ยปีละ ๔๐ คน เข้าออกกันเป็นประจำ พอมาถึงสมัยพระเจ้าหลุยที่ ๑๔ ก็มีการดัดแปลงแก้ไข โดยใช้ขังนักโทษประเภทอื่น ๆ เช่น ผู้ต้องขังระหว่างพิจารณา ระหว่างอุทธรณ์ฎีกา เนื่องจากเรือนจำนี้เก่าแก่และใหญ่โตมาก ทำให้หนักงบประมาณและไม่เพียงพอในการบำรุงรักษา และมีแผนว่าจะรื้อทิ้งในปี ๑๗๘๔ แต่ก็หาได้กระทำไม่ พอถึงปี ๑๗๘๙ ก็มีการปฏิวัติใหญ่ขึ้นในฝรั่งเศส โดยกองทัพประชาชนบุกเข้าทำลายคุกบาสติลล์ ซึ่งอยู่ในสภาพจะพังแหล่มิพังแหล่อยู่แล้ว ขณะนั้นมีนักโทษอยู่ภายในเรือนจำเพียง ๗ คนเท่านั้น การพังคุกครั้งนี้จุดมุ่งหมายมิใช่จะให้นักโทษแหกคุก เป็นแต่เพียงเข้าใจว่าภายในมีอาวุธสะสมอยู่มาก แต่ความจริงแล้วไม่มี การเจรจาดำเนินอยู่ ๒ วัน เมื่อตกลงกันไม่ได้ คุกนี้ก็ถูกทำลายราบลงกับพื้นดิน การพังคุกบาสติลล์ก็สิ้นสุดลงด้วยประการฉะนี้ การเก็บซากปรักหักพังกว่าจะแล้วเสร็จก็กินเวลาถึง ๘ ปี ขณะนี้รูปคุกบาสติลล์ได้

ถูกจำลองขึ้น ณ ที่แห่งนี้ เพื่อเป็นการรักษาประวัติศาสตร์ของชาติไว้ ในปี ๑๘๔๐ ก็แล้วเสร็จ แล้วเรียกเสียใหม่ว่า Bastille Column และเรียกสถานที่ตั้งนี้ว่า Place de la Bastille

สถานที่ที่น่าสนใจอีกแห่งหนึ่งก็คือ หอเอฟเฟล (Eiffel Tower) ไทยเรียกกันว่าหอไอเฟล ตั้งอยู่กลางกรุงปารีส จัดเป็นสิ่งมหัศจรรย์ของโลกชิ้นหนึ่ง เป็นหอที่ทำด้วยเหล็กกล้า มีโครงสร้างเป็นเหล็กโปร่งแบบการสร้างสะพานข้ามแม่น้ำ สร้างคร่อมถนนใหญ่สายหนึ่งอยู่บนชายฝั่งของแม่น้ำเซน มีความสูงถึง ๑,๐๕๖ ฟีต ท่านอธิบดีได้ชักชวนให้ข้าพเจ้าขึ้นไปชมวิวนครปารีส แต่ข้าพเจ้าไม่ขึ้นได้แต่ยืนดู ด้วยเหตุว่าไม่มีอะไรที่สนุกข้างบน การขึ้นก็ลำบากต้องรอคิวเสียเวลาเป็นชั่วโมง ๆ การขึ้นลงก็ ใช้ระบบลิฟท์โบราณเหมือนจับคนเข้าไปขังในกรงเสือโปร่ง ๆ อยู่ตรงกลางของหอ ถ้าเกิดลวดเหล็กที่ดึงลิฟท์ขาดก็เท่ากับโดดลงมาจากตึกสูงหลายสิบชั้นคงจะเละแน่ ๆ คิดแล้วหวาดเสียว ขอให้ข้าพเจ้าเล่าความบ้าของมนุษย์ให้ท่านอ่านจะดีกว่า หอเอฟเฟลนี้เกิดขึ้นด้วยฝีมือของวิศวกรชาวฝรั่งเศสชื่อว่า Gustave Eiffel เขาเป็นนายช่างที่จบการศึกษาในทางศิลปกรรมที่กรุงปารีส เมื่อปี ๑๘๕๕ อาชีพของเขาก็คือ เป็นวิศวกร มีความชำนาญในด้านการสร้างสะพาน ผลงานที่

เด่นของเขาก็คือ การสร้างสะพานข้ามแม่น้ำ Douro ในประเทศโปรตุเกส มีความกว้างถึง ๕๓๐ ฟีต และสูง ๒๐๐ ฟีต กับเป็นผู้ออกแบบภายในของอนุสาวรีย์แห่งเสรีภาพ (Statue of Liberty) ที่นิวยอร์ค แต่งานที่ยิ่งใหญ่ที่สุดของเขาก็คือการสร้างหอเอฟเฟล คือ ที่ข้าพเจ้าบอกว่าเขาสติไม่ดีก็ตรงที่ว่า เขาสร้างด้วยทุนทรัพย์ส่วนตัวของเขาเอง นั่งคิดนอนคิดเอาเหล็กมาผูกหุ่นจำลองกันอยู่เป็นเวลาหลายปี ดังได้กล่าวแล้วว่า เขาเป็นนักสร้างสะพาน ดังนั้นหอเอฟเฟลจึงมีโครงสร้างเหมือนการสร้างสะพาน งานของเขาได้เริ่มขึ้นเมื่อ ค.ศ. ๑๘๘๙ และพอสร้างไป ๆ เงินส่วนตัวก็หมด เขาก็กู้หนี้ยืมสินมาทำ ประเภทฉิบหายไม่ว่าแต่ต้องการชื่อเสียง จนกระทั่งแล้วเสร็จในปีเดียวกันนี้ พร้อมที่จะเปิดให้ประชาชนชมทันงานมหกรรม ที่จะมีขึ้นในกรุงปารีสพอดีเป็นอันว่ารัฐบาลฝรั่งเศสชอบใจมาก แต่เป็นเรื่องที่น่าเศร้าสลดใจด้วยเหตุว่า พอหอเอฟเฟลเสร็จ กุสตาฟ เอฟเฟล ก็ล้มละลายพอดี ดังนั้นหอเอฟเฟลจึงตกเป็นของรัฐนับแต่นั้นมา วิศวกรผู้ยิ่งใหญ่ผู้นี้ได้ใช้ชีวิต อย่างสงบอยู่ในกรุงปารีสจนถึงอวสานของชีวิตในปี ๑๙๒๓

ประวัติศาสตร์ของฝรั่งเศสนี้เป็นเรื่องที่น่าเศร้าอยู่อย่างหนึ่ง คือผู้ที่ลงทุนลงรอนในการทำกลับไม่ได้รับการสดุดีแต่ประการใด อย่างเช่น พระราชวังแวร์ซายย์ เจ้าของถูกประหารชีวิต แต่ประเทศ

ฝรั่งเศสกำลังกอบโกยรายได้จากการเข้าชมเป็นเงินมหาศาลอยู่ใน–ขณะนี้ ทั้ง ๆ ที่เคยสาบแช่งกษัตริย์สมัยนั้นว่ากระทำการปกครองแบบทรราช และหอเอฟเฟลก็เช่นกัน ผลที่ได้รับคือผู้สร้างล้มละลาย แต่รัฐก็โกยเงินเอาจนท่วมเค้า แล้วจะให้ข้าพเจ้าคิดว่าทำแบบนี้ไม่บ้าแล้วเมื่อไรจะบ้า

วันที่ ๒๔ พฤษภาคม ๒๕๑๙ ตรงกับวันจันทร์ เป็นวันสุดท้ายที่ท่านและข้าพเจ้าจะอยู่ในกรุงปารีส และเป็นวันที่สถานที่ราชการเปิดทำงาน ผู้คนพลุกพล่านมาก เราก็เตรียมตัวจัดการเกี่ยวกับการเดินทางเช่นเคย ติดต่อกับบริษัทการบินเพื่อทำการ Reconfirmation บริษัทการบินที่จะบินไปยังประเทศสเปญนี้เป็นของสเปญเขาเลยทีเดียว ชื่อว่า บริษัทไอบีเรีย (Iberia) ทำไมถึงชื่อแบบนี้ ถ้าท่านเป็นนักภูมิศาสตร์ก็คงไม่สงสัยมาก เพราะชื่อไอบีเรียเป็นชื่อของผืนแผ่นดินที่ยื่นออกไปในทะเลของสเปญ ซึ่งเป็นต้นกำเนิดของประเทศสเปญนั่นเอง เพื่อสอบถามถึงเรื่องสนามบินและเวลา เพราะข้าพเจ้าได้เคยบอกแล้วว่ากรุงปารีสมีหลายสนามบิน ซึ่งเป็นการรอบคอบดี จากนั้นก็ทำการหาเงินสเปญไปใช้บ้างตอนจะเข้าเมืองกับธนาคาร เมื่อทุกสิ่งเรียบร้อยแล้วทั้งท่านและข้าพเจ้าก็ตกลงกันว่า เราควรจะหาเวลาไปซื้อของที่ระลึกกัน

แถวย่าน โอแปรงตัง (Au Printemps) และย่านลาฟาแยท (Lafayette) ซึ่งก็เหมือนกับไทยไดมารู หรือเซ็นทรัลของเรา ข้าวของมากมาย แต่มันช่างแพงหูดับตับไหม้อะไรเช่นนั้น เราทำเป็นเต๊ะท่าเดินดูไปยังงั้นเองแต่ไม่ซื้อ เมื่อยขาหนักเข้าก็ไปเติมน้ำมันกันแถวใกล้ ๆ พอแก้หิวไป กะกันว่าเย็นนี้จะรับประทานอาหารจีนสักมื้อ และให้เป็นชั้นดี ๆ ด้วย เพื่อเป็นการอำลากรุงปารีสเพื่อนที่แสนจะหน้าเลือดกับเรา คิดถึงเป็ดนไปเลียนแล้วก็แสนที่จะท้อใจเราจะต้องเดินทางผ่านอีกถึงสามประเทศ จะไปรอดหรือไม่รอดต้องยับยั้งชั่งใจให้ดี ๆ ตอนบ่ายเรากลับมาโรงแรมเพื่อทำการเก็บข้าวเก็บของเข้ากระเป๋าให้เรียบร้อย พร้อมทั้งแจ้งแก่เจ้าของโรงแรมว่าให้คิดค่าบริการเราทั้งหมด เพราะพรุ่งนี้เราจะต้องออกเดินทางต่อไปแล้ว เรารีบจัดการกับเหล้าที่เหลืออยู่เพราะขืนทิ้งเอาไว้มันจะบูด หรือไม่ก็ขี้เกียจที่จะต้องแบกไปให้มันหนักแรง พออุ่นเครื่องได้ที่ประมาณ ๒๐.๐๐ น. เราก็เดินออกจากโรงแรมด้วยอารมณ์ครึ้มความจริงร้านอาหารจีนก็ไม่ไกลจากโรงแรมเท่าใดนัก แต่เราต้องใช้เวลาเดินนาน เพราะมัวแต่เดินโซไปเซมาถอยหน้าถอยหลังอยู่ พูดภาษาของเราอย่างสนุกสนาน เพราะถือว่าคนอื่นฟังไม่รู้เรื่อง สุดท้ายก็มาถึงร้านอาหารจีนด้วยความลำบากยากเข็ญ

มองเพ่งแล้วเพ่งอีกว่ามันจะใช่แน่หรือไม่ บ๋อยเขาก็เข้ามาเชื้อเชิญให้เราเข้าไปหาโต๊ะให้เรานั่ง ท่านบอกข้าพเจ้าว่าตอนนี้ห้ามเมาต้องตั้งสติให้ดี ๆ ประเดี๋ยวจะอายเขาเราก็พยายามแต่พอมองรายการอาหารที่ไรมันเหมือนกับดูหนังสามมิติโดยไม่ได้ใส่แว่นทุกที่สุดท้ายต้องงัดแว่นออกมาใส่นั่นแหละถึงได้อ่านออกแบบเด็ก ป.๔ เราค่อย ๆ สั่งอาหารมาทีละอย่าง ๆ ช้า ๆ แบบสะโลว์โมชั่น เพราะจะสั่งเร็วก็ไม่มีปัญญา จำได้ว่าเราสั่งอาหารมารับประทานคนละ ๓ อย่าง คือ ซุบคนละถ้วย แกงคนละชาม และข้าวคนละถ้วย รายการย่อยอาหารของเราก็คือ เหล้าแดงขวดเล็ก ๆ รินคนละครั้งก็หมด เรานึกในใจทำไมเขาถึงชอบนำของยังกับเด็กเล่นมาให้เรากิน ท่านซดเข้าไปหนึ่งอีกแล้วก็พยักหน้ากับข้าพเจ้า แล้วก็บอกว่า ของเขาอร่อยดีหมอ ลองดูซิ แล้วก็ขะยั้นขะยอให้ข้าพเจ้าดื่มทำกันอยู่อีรูปนี้ถึง ๓ ครั้ง ๓ คราหมดเหล้าแดงไป ๓ ขวด เราชักเอะใจขึ้นมา เพราะโต๊ะอื่น ๆ ที่รับประทานอยู่ใกล้ ๆ เขามองแล้วมองอีกเราจึงหยุดแล้วก็รับประทานอาหารจนอิ่ม พอดีตอนบ๋อยเข้ามาเก็บเงินจึงได้รู้ว่าเขามองเราด้วยเรื่องอันใด เพราะเหล้าแดงที่เราซัดกันไปหัวเราะกันไปนั้นขวดหนึ่งปาเข้าไป ๒๕ ฟรังซ์ ตกเป็นเงินไทยก็ ๑๐๐ บาทเศษ รวมค่าอาหารเข้าไปด้วยเป็นบิลเงินสดออก

มา ๑๕๐ ฟรังซ์ เราเลยได้บทเรียนว่าที่หลังไปนั่งกินอย่าตาลาย แบบครั้งนี้ เพราะเหล้าแดงราคาถูก ๆ เขามีเยอะแยะไป อย่าดันไปซื้อราคาแพง ๆ เข้าเป็นอันขาด เราเดินกลับโรงแรมกันได้อย่างถูกต้องดีกว่าขาไป อาจเป็นเพราะหายเมาด้วยราคาเหล้าแดงก็เป็นได้ พอก้าวขึ้นเตียงทั้งท่านและข้าพเจ้าก็หมดเสียงไปตาม ๆ กัน

๒๕ พฤษภาคม ๒๕๑๙ ตรงกับวันอังคาร เราตื่นกันสายโด่ง เพราะหมดภารกิจในการเตรียมตัวเดินทางซึ่งเราได้จัดเสียเรียบร้อยตั้งแต่เมื่อวานนี้ จัดการเช็คเอ๊าท์ที่โรงแรมให้เรียบร้อยและให้เขาหาแท๊กซี่ให้ เราขี้เกียจแบกกระเป๋าหลายทอด เลยว่าแท๊กซี่ไปส่งถึงสนามบินเลย แท๊กซี่ที่กรุงปารีสน่าอัธยาศรัยดีมาก เขานำเราไปส่งยังสนามบินแล้วยังบอกเราด้วยว่าเดินเข้าทางประตูไหนด้วย สนามบินดังกล่าวนี้เป็นคนละสนามกับเมื่อเรามา ทำให้เรามองดูแล้วมันแปลกจำไม่ได้ นึกไปนึกมาก็ถึงบางอ้อ เพราะขามานั้นเราลงที่สนามบิน ชาร์ล เดอ โกล แต่ขาไปนั้นเป็นสนามบินออร์ลี ซึ่งเล็กกว่าสนามบินแรกมาก การเดินทางไม่มีอะไรขัดข้องสะดวกโยธินทุกประการ เครื่องบินออกเวลา ๑๓.๕๐ น. โดยสายการบินไอบีเรีย เที่ยวบินที่ IB ๑๖๗ เครื่องบินเขาใหญ่โตพอ

สมควร มีชาวเอเซียมากหน้าหลายตา เกือบจะเป็นกึ่งหนึ่งของผู้โดยสารทั้งหมด แต่ละคนไม่ค่อยรู้เรื่องรู้ราว ยิ่งกว่ากะเหรี่ยงไทยมากมายนัก ขณะเครื่องบินออกเขาบอกให้รัดเข็มขัดพี่แกก็ไม่รัด เดินกันเกะกะภายในเครื่องบิน สจ๊วตต้องคอยเตือนกันปากเปียกปากแฉะ แถมยังหันมามองหน้าพนักงานอย่างยียวน ซึ่งข้าพเจ้าเข้าใจว่าเขาฟังไม่รู้เรื่องมากกว่า ท่านอธิบดีลองเสียงเข้าไปสอบถามดู ปรากฏว่าเป็นคณะฟุตบอลชาวเกาหลี ซึ่งกำลังเดินทางไปแข่งที่กรุงแมดริด ประเทศสเปญ เรานั่งเครื่องบินกันมานานประมาณ ๒ ชั่วโมง ก็มาถึงจุดหมายปลายทาง คือ กรุงแมดริด อันว่าสนามบินที่กรุงแมดริดนี้ ยังเป็นแบบโบราณเหมือนดอนเมืองของเรา ยังไม่มีท่องวงช้างให้เดิน พอลงจากเครื่องบินก็ถ่ายขึ้นรถบัส แล้วจึงจะแล่นมายังด่านคนโดยสารขาเข้า ไม่มีทางเลื่อนหรือบันไดเลื่อน เราต้องฉุดกระชากลากถูกระเป๋าเอาเอง ดีอยู่หน่อยตรงที่เขามีรถเข็นวางไว้ ถ้าใครแบกไม่ไหวก็ไปคว้าเอารถเข็นมาบรรทุกเอา การผ่านด่านไม่มีอะไรยุ่งยากคงเหมือนกับที่แล้ว ๆ มา เครื่องบินร่อนลงที่สนามบินเวลาประมาณ ๑๕.๓๕ น. เรานั่งรถบัสจากสนามบินมายัง Air Terminal และจากนั้นเราก็จับแท๊กซี่มายังโรงแรม ซิเดอราล (Sideral) กว่าจะเข้าพัก

เรียบร้อยก็เป็นเวลา ๑๗.๐๐ น. โรงแรมนี้เป็นโรงแรมชั้น ๑ มีเครื่องสุขภัณฑ์ชั้นดีพร้อม แต่บ๋อยพูดกันไม่ค่อยจะรู้เรื่อง เหมือนที่เวเนซูเอล่า คนสเปญไม่ค่อยรู้ภาษาอังกฤษ เพราะเขาถือว่าภาษาของเขาก็เป็นหนึ่งในโลกเหมือนกัน พอถึงโรงแรมท่านก็ได้ติดต่อกับเพื่อนเก่าของท่านซึ่งมีอยู่ ๒ คน คือ คุณสุวรี บุนนาคซึ่งได้มาอยู่ในกรุงแมดริด เป็นเวลาหลายปีแล้ว กับท่านทูตบุญล้ำ กังวาฬพงศ์ ซึ่งเป็นเอกอัครราชทูตประจำสเปญ ที่ติดต่อกับคุณสุวรี บุนนาค ก็เนื่องด้วยท่านมีของฝากที่สำคัญจากเมืองไทย โดยที่น้องสาว ของคุณสุวรีเอง ฝากท่านไปให้ ก็ได้น้ำพริกแกงธรรมดานี่เอง แต่มันสำคัญมาก ส่วนท่านทูตนั้นก็เพื่อติดต่องานเกี่ยวกับการดูเรือนจำในเมืองสเปญ เมื่อติดต่อได้เรียบร้อยแล้วท่านก็ไม่พูดพร่ำทำเพลง จัดแจงชวนข้าพเจ้าออกย่ำกรุงแมดริดทันที ก่อนไปเราไม่ลืมแผนที่และการ์ดของโรงแรม เผื่อพลาดท่าจะได้กลับถูกผู้คนเมืองนี้ยิ่งพูดกันไม่รู้เรื่องอยู่ด้วย เดินกันเรื่อยไปตามถนนใหญ่ ๆ จนกระทั่งมืดค่ำเพื่อต้องการอาหารจีนรับประทานกันสักมื้อเดินไปก็ถามเขาไปตลอดทาง ห่างจากโรงแรมสัก ๓ กิโลเมตรเห็นจะได้ขณะที่เดินเข้าตรอกซอยอยู่นั้นก็บังเอิญโชคดี พบคนไทยหนุ่ม ๆ คนหนึ่งกำลังควงอีสาวสเปญเดินมา เขาทักเราก่อนเพราะคงได้ยินเราพูดภาษาไทยกัน ปรากฏว่าพ่อหนุ่มคนนี้เป็นบุคคลสำคัญของบริษัทท่องเที่ยวในกรุงเทพ บริษัทส่งมาเรียนภาษาสเปญเป็นเวลา

๙ เดือน แม่แหม่มคนที่มาด้วยคือ ครูสอนภาษาสเปญให้เขา วิธีการนี้นับว่าคนไทยมีความชำนาญ ในการหาวิธีเรียนลัดอย่างดีเลิศ เขาได้ช่วยบอกร้านอาหารจีนให้ พร้อมทั้งบอกลูกไม้บางชนิดให้เราเกี่ยวกับร้านอาหารในกรุงแมดริดนี้ เขาจะมีเครื่องหมายเป็นซ่อมติดอยู่กับรายการอาหาร อาหารจะแพงหรือไม่แพงดูตามจำนวนซ่อมที่เขาเขียนไว้ ถ้ายิ่งมากอันก็ยิ่งแพง แต่ถ้าขนาดพอรับประทานไหวก็ขนาด ๒–๓ ซ่อม ถ้าเกินกว่านั้นก็ตบกระเป๋าดูให้ดี ๆ การที่ร้านอาหารจีนเป็นของหายากหาเย็นเช่นนี้ ก็ด้วยเหตุว่าอาหารของสเปญเขามีรสดี ดุ เด็ด เผ็ด มันอยู่แล้ว ดังนั้น อาหารชาติอื่น ๆ ก็ไม่ค่อยจำเป็นเท่าใดนัก เมืองสเปญนี้หน่วยเงินตราเขาเรียกเพเซตา (Peseta) คิดเทียบกับเงินไทย ๑ บาท เท่ากับ ๓ เพเซตา เราพึ่งจะรู้สึกภูมิใจที่เมืองสเปญนี้เองว่า เงินไทยของเราใหญ่ คิดว่าคงจะใช้ได้มีค่าพอสมควร เท่าที่ผ่าน ๆ มาเงินของเรามันช่างเล็กเหลือเกิน งัดออกมาเทียบทีไรใจหายทุกที หลังจากรับประทานอาหารกันแล้วเราก็ย่ำกลับโรงแรมถึงประมาณ ๔ ทุ่ม ขณะที่เดินทางผ่านมาตามย่านชุมนุมชนนั้น ท่านและข้าพเจ้าได้เห็นคนล้างถนนของเขา เขาทำงานกันตอนกลางคืน แต่งตัวสวมเสื้อผ้าแบบผู้ดี ใส่โอเวอร์โค๊ตด้วย กำลังถือท่อน้ำฉีดล้างถนนทั้ง ๆ ที่ถนนของเขาก็สะอาดอยู่แล้วเขาคงจะล้างพวกขี้ฝุ่นมากกว่า

และบางตอนเขามีรถฉีดน้ำล้างถนนแล่นไปฉีดไป ระบบระบายน้ำข้างถนนของเขาเยี่ยมมาก ไม่มีน้ำขังเลยแม้แต่หยดเดียวและขยะข้างถนนเขาก็ไม่ทิ้งเกะกะเหมือนบ้านเรา ข้าพเจ้าไม่ทราบว่าเขานำไปเก็บไว้ที่ไหนเหมือนกันจะเห็นในตรอกซอกบางตอนเท่านั้นที่มีถุงพลาสติกทึบ มีของบรรจุข้างในเต็มผูกปากไว้เรียบร้อยวางอยู่หน้าบ้าน บ้านละถุงสองถุง ซึ่งท่านชี้ให้ดูว่า นี่แหละขยะของเขาละเขาเก็บกันเรียบร้อยง่ายต่อการเก็บและนำไปทิ้ง และไม่ส่งกลิ่นรบกวนใครด้วย ถ้าหากบ้านเมืองเราทำได้อย่างเขาก็คงจะได้เลื่อนจากความเป็นเมืองที่สกปรกที่สุด อันดับหกของโลกในขณะนี้มาเป็นอันดับสูงขึ้น หรือตกอันดับไปเสียนานแล้วไม่ต้องให้ลูกหลานต้องมานั่งขายขี้หน้าชาวต่างประเทศเขาอย่างทุกวันนี้

เป็นอันว่าทั้งท่านและข้าพเจ้า ได้เข้ามาอยู่ในมหานครแมดริด ซึ่งเป็นนครหลวงของเมืองแมลงวัน ที่มีชื่อเสียงที่สุดในโลก คนทั่วโลกรู้จักประเทศนี้ดีก็ด้วยชื่อเสียงของแมลงชนิดนี้ ซึ่งเขาเรียกว่า Spanish Fly รูปร่างหน้าตาไม่ได้เหมือนกับแมลงวันตามบ้านเราเลย อย่าเข้าใจผิดเป็นอันขาด เพื่อนฝูงจากแดนกะเหรี่ยงสั่งนักสั่งหนาว่า ถ้าหากมาถึงเมืองแมลงวันก็ขอให้เอามาฝากกันคนละตัวสองตัวให้ได้เชียวนะ ความจริงเจ้าแมลงวัน

ชนิดนี้มันไม่ใช่แมลงวันอย่างที่เราคิด มันเป็นแมลงชนิดหนึ่งของเขา รูปร่างเหมือนแมลงตดของเรา แต่ตัวมันโตกว่าและมีสีกระเดียดไปทางแมลงทับ ภายในตัวของมันมีสารชนิดหนึ่งเรียกว่า แคนธาริดีน (Catharidin) มีฤทธิกระตุ้นให้ไตทำงานสูงขึ้น ประโยชน์ของมันในมนุษย์ไม่ค่อยมาก เขาเอามาผสมในพวกยาปลูกผม ส่วนในสัตว์ เช่น ม้า มีฤทธิกระตุ้นทำให้สัตว์มีความต้องการในการผสมพันธุ์ก็ไอ้เท่านั้นเอง มีมนุษย์อุตริดันไปกินเข้าผลที่ได้รับคือไตอักเสบและถ่ายปัสสาวะเป็นเลือดที เขาโฆษณาว่ามันปลุกเซ็กอย่างโน้นอย่างนี้ ขออย่าได้ไปเชื่อเลย ขอได้เชื่อหมอกระเหรี่ยงธรรมดาสักครั้งหนึ่งเถิด อันว่าเมืองสเปญนี้ นอกจากจะมีชื่อเสียงในด้านแมลงวันแล้ว ยังมีชื่อเสียงในการสู้วัว (Bull Fighting) เขามีสนามชนวัวโดยเฉพาะ หากเราทำการศึกษาแล้วจะเห็นว่ามันเป็นเรื่องแหกตากันชัด ๆ ด้วยเหตุว่า วัวพันธุ์ที่ดุร้ายนี้เขาเลี้ยงไว้สำหรับต่อสู้โดยเฉพาะ และก็หาประโยชน์มิได้ในด้านอื่น เนื้อก็กินไม่อร่อย ถ้าเลี้ยงไว้โดยไม่มีการฆ่า มันก็จะเต็มบ้านเต็มเมือง ด้วยเหตุนี้สนามชนวัวก็เป็นโรงฆ่าสัตว์สำหรับวัวพันธุ์นี้โดยเฉพาะ แถมยังได้เงินมากกว่าการฆ่าธรรมดาเสียด้วยซ้ำไป ทำให้นักสู้วัวเป็นเศรษฐีและมหาเศรษฐีไปตาม ๆ กัน นัดหนึ่ง ๆ หากมี มาทาดอร์ (Matador) ที่มีชื่อเสียงคน

หนึ่ง ๆ จะมีรายได้เป็นแสน ๆ ชาวสเปญถือว่าการสู้วัวเป็นกีฬาที่มีเกียรติชนิดหนึ่ง และหลงไหลกันมากทีเดียว นักสู้วัวบางคนก็ถูกวัวขวิดตาย หรือไม่ก็พิการไปตลอดชาติก็มี ทั้งท่านและข้าพเจ้าเห็นว่า เป็นเรื่องเศร้า เป็นการเอาเปรียบและทารุณสัตว์ จึงไม่มีความกระตือรือล้นที่จะดู คนสเปญนี้รูปร่างหน้าตาก็เป็นฝรั่ง แต่ตัวขนาดเท่า ๆ กับคนไทย ผู้ชายก็ดูไม่เลือดร้อนอะไร อย่างที่เราเข้าใจกันเห็นเขาก็อยู่กันสงบดีไม่มีขบวนอันธพาล ข้าพเจ้าคิดว่าหนุ่มไทยเรายังเลือดร้อนเสียกว่า ส่วนผู้หญิงของเขาก็หน้าตาเก๋ไก๋ไม่ใช่เล่น ผิวเป็นฝรั่ง หน้าเป็นแขก ตัวขนาดคนไทย นุ่งกางเกงรัดรูปทั้งเบื้องหน้าและเบื้องหลัง ดังนั้น ผู้ชายสเปญจึงไม่ต้องมีการเสี่ยงแบบชายไทย คือได้เลือกแล้ว เห็นแล้ว และพอใจแล้ว จึงตกลงซื้อของ จะมาโทษกันภายหลังว่าย้อมแมวขายหรือหลอกลวงกันก็ย่อมจะเป็นเรื่องที่ไม่ถูกต้อง ส่วนหนุ่มไทยหนีเมียมาเที่ยวนั้น ไม่ต้องพูดกันละ เห็นแล้วน้ำลายหกรดที่นอนกันทีเดียว

อันว่าประเทศสเปญนี้ ตั้งอยู่ในแถบตะวันตกเฉียงใต้ ของทวีปยุโรป มีเนื้อที่เล็กกว่าประเทศไทยเพียงนิดเดียวเท่านั้น และอาณาเขตส่วนใหญ่ ติดกับทะเล ด้านเหนือเป็นมหาสมุทร

แอตแลนติคด้านใต้เป็นทะเลเมดิเตอร์เรเนียน คิดเป็นความยาวของเส้นเขตแดนแล้วจะเป็นฝั่งทะเลเสีย ๗ ใน ๘ ส่วน แต่จะหาฝั่งทะเลที่ทำเป็นท่าเรือดี ๆ ได้เพียงสองสามแห่งเท่านั้น ส่วนที่ติดกับประเทศอื่นก็มีด้วยกันเพียงสองประเทศ คือ ด้านตะวันตกติดกับโปรตุเกส และทิศเหนือจดกับประเทศฝรั่งเศสเท่านั้นเอง นอกนั้นมองไปทางไหนก็เจอแต่ทะเล ด้วยเหตุนี้นั้นเอง สเปญจึงเป็นนักเดินเรือที่สามารถมิได้ยิ่งหย่อนไปกว่าอังกฤษเลย สามารถไปมีเมืองอาณานิคมมากมาย เช่น หมู่เกาะฟิลิปปินส์และทวีปอเมริกาใต้เป็นต้น เคยทำสงครามทางเรือร่วมกับฝรั่งเศสต่อสู้กับอังกฤษ ถึงกับยิงแขนขวาของท่าน หลอด เนลสัน แม่ทัพเรืออังกฤษจนกระทั่งแขนด้วน ดังข้าพเจ้าได้เคยกล่าวมาแล้วข้างต้น และด้วยเหตุที่สเปญมีฝั่งทะเลอันยาวเหยียด ทำให้การป้องกันการรุกรานในสมัยโบราณเป็นไปด้วยความลำบากยากยิ่ง ด้วยเหตุนี้ สเปญจึงต้องตกเป็นเมืองขึ้น ของประเทศอื่นผลัดกันเข้าครอบครองเป็นเวลาหลายร้อยปี ประเทศสเปญเป็นประเทศที่เก่าแก่ประเทศหนึ่งรองลงมาจากสมัยโรมัน คือ เมื่อโรมันมีอำนาจก็ได้ไปรุกรานนครคาร์เธจ (Carthage) อันเคยเป็นอาณาจักรอันรุ่งเรืองตั้งอยู่ในอาฟริกาเหนือ ชาวคาร์เธจพ่ายแพ้ และอพยพกันข้ามน้ำข้ามทะเลมาฝั่งรกรากกันอยู่ที่แหลม ไอบีเรีย ซึ่งเป็นแผ่นดินส่วนใหญ่ของ

สเปญในขณะนี้ แต่ก็หนีชาวโรมันไม่พ้นอีก ชาวโรมันตามมารุกรานและเข้าครอบครองอีก ด้วยเหตุนี้ อาณาจักรโรมันจึงผนวกเอาประเทศสเปญเข้าไปจนหมดสิ้น จึงทำให้อาณาจักรโรมันกว้างใหญ่ไพศาลมาก ถึงขนาด จูเลียส ซีซาร์ (Julius Ceacar) จอมจักรพรรดิ์แห่งโรมต้องส่งชาวอิตาเลี่ยนมาผสมพันธุ์กับคนสเปญเพื่อเป็นกุสโลบายทางการปกครอง จึงสามารถปกครองสเปญอยู่ได้ถึง ๖๐๐ ปี และในขณะเดียวกันก็ได้กอบโกยทรัพยากร เช่นเงิน และทองคำไปอย่างมหาศาล และกล่าวกันว่าสมัยนั้นเหล้าองุ่นของสเปญอร่อยที่สุดและก็ถูกที่สุดเสียด้วยประมาณศตวรรษที่ ๕ อาณาจักรโรมันก็ค่อย ๆ เสื่อมลง ก็ได้มีชนเผ่าหนึ่งอพยพลงมาทางด้านเหนือของประเทศ เป็นเชื้อสายเยอรมันเรียกว่า พวกไวซิโกธส์ (Visigoths) เข้ามาแย่งที่ทำมาหากินกับคนเผ่าเดิม แต่ก็ไม่ได้รับการขัดขวางเท่าที่ควร สุดท้ายก็มารวมได้กับชนเผ่าเดิมและได้ตั้งเมืองหลวงขึ้นเป็นปึกแผ่นที่เมือง โทเลโด (Toledo) ห่างจากกรุงแมดริดในปัจจุบันนี้ประมาณ ๖๐ กิโลเมตร ซึ่งถ้าจะเปรียบก็คงจะเหมือนกับพระนครศรีอยุธยาของเรา การต่อสู้ทางลัทธิศาสนาของคนทั้งสองเผ่าได้ดำเนินไปอย่างเผ็ดร้อน ผลสุดท้ายก็ตกลงกันได้โดยถือศาสนาโรมันแคทอลิค ด้วยเหตุนี้จึงถือว่าสเปญเป็นประเทศที่นับถือศาสนานิกายนี้มาเก่าแก่ที่สุดของยุโรปก็ว่าได้

และพวก ไวซิโกธส์ ก็ครอบครองสเปญเป็นสุขต่อมาถึงสองศตวรรษประมาณศตวรรษที่ ๘ พวก มัวร์ (Moor) ซึ่งเป็นแขกอาหรับเรืองอำนาจได้แผ่อำนาจจากทางเหนือของทวีปอาฟริกาผ่านทางมอรอคโค (Morocco) เข้ามายังสเปญ และได้ตีกรุงโทเลโดแตกกษัตริย์ ไวซีโกธส์ ถูกถอดจากราชบัลลังก์ พวกแขกมัวร์ก็เข้าครอบครองสเปญแต่บัดนั้น ดังนั้น ศาสนาอิสลามจึงตามพวกแขกเข้ามาด้วย จะเห็นว่าเผ่าพันธุ์มนุษย์ ในสเปญนี้ปนเปกันยิ่งกว่าสงครามเวียตนามเสียอีก และศาสนาก็มีนิกายต่าง ๆ มากมายทำให้ท่านและข้าพเจ้าไม่รู้จะดูของใคร โบสถ์แขกก็มี โบสถ์ฝรั่งก็มี แต่ว่าโบสถ์พราหมณ์ไม่ยักกะมี มันน่าเจ็บใจไหมล่ะ แต่ในขณะเดียวกันที่แขกมัวร์ปกครองอยู่นี้ พวกไวซิโกธส์เจ้าถิ่นเดิมก็มิได้นิ่งนอนใจได้รวมสมัครพรรคพวกเข้าป่าออกไปทำการต่อต้านอยู่มิได้หยุดยั้งรอว่าเมื่อไรแขกจะหมดแรงเสียทีเท่านั้น พวกต่อต้านเหล่านี้ได้ไปสร้างอาณาจักรขึ้นอีกหลายแห่ง รวบรวมกำลังกันเป็นก๊กเป็นเหล่าแบบเรื่องสามก๊กเลยทีเดียว รวมกันบ้างแยกกันบ้าง กาลและเวลาก็ผ่านไปถึงศตวรรษที่ ๑๕ พวกแขกมัวร์ก็หมดแรง พวกเจ้าของถิ่นเดิมก็กลับเข้ามาปกครองประเทศอีกครั้งหนึ่ง ประเทศสเปญจึงรุ่งเรืองในสมัยนี้เอง ซึ่งเราคงจะได้ยินการกล่าวขวัญถึงพระนางอิสาเบลลา (Isabella) ซึ่งสมัยพระราชินีองค์นี้แหละที่สเปญ

รุ่งเรืองที่สุด การล่าเมืองขึ้นทำกันเป็นล่ำเป็นสันได้ทวีปอเมริกาใต้แทบทั้งหมด เช่น เวเนซูเอลา, คิวบา, เมกซิโก อเมริกากลาง เช่น ฟลอริดา, มิสซิสซิบปี้ และทางตะวันออกก็คือ ประเทศฟิลิปปินส์ จากพระราชินีองค์นี้ก็มีกษัตริย์ปกครองประเทศสเปญเรื่อยมามิได้ขาดสาย จนล่วงเลยมาปลายศตวรรษที่ ๑๘ กษัตริย์ที่ปกครองสเปญก็เริ่มเสื่อมอำนาจลงและอ่อนแอ แต่ในทางตรงกันข้าม ฝรั่งเศสกับอังกฤษกลับมีอำนาจมากขึ้น หาทางที่จะเข้ามาครอบครองสเปญแบบใครดีใครได้ เมื่อเสือสองตัวกัดกันหญ้าแพรกก็แหลกรานลงไป สเปญได้ทำสงครามทั้งทางบกและทางเรือกับลอร์ดเนลสันบ้าง กับนโปเลียนบ้าง สุดท้ายก็เสียท่าโปเลียนจนได้ และฝรั่งเศสก็เข้ายึดครองอยู่เป็นเวลาถึง ๑๐ ปี ระยะนี้สเปญดวงตกเอามาก ๆ ต้องเสียอาณานิคมในอเมริกาใต้ไปแทบทั้งหมดแทบจะสิ้นเนื้อประดาตัวกันทีเดียว บ้านเมืองผู้คนถูกผสมพันธุ์กันแหลกไม่รู้ว่าใครเป็นใคร จึงทำให้ผู้คนของเขาหน้าเป็นแขกตาคม จมูกโด่ง ผมดำ ผิวเป็นฝรั่ง ตัวเท่ากับคนไทยด้วยประการฉะนี้ และในต้นศตวรรษที่ ๑๙ นโปเลียนเริ่มเสื่อมอำนาจลง ได้รับความพ่ายแพ้ แทบทุกจุดที่ออกไปรุกราน เช่น ที่มอสโคว (Moscow) และทางตะวันออกกลาง ซ้ำร้ายท่านลอร์ดเวลลิงตัน (Wellington) แห่งอังกฤษยังตีกระหนาบ เข้ามาอีกทางหนึ่ง

นโปเลียนก็เลยจำเป็นต้องถอนทัพออกจากสเปญไป จากนี้สเปญก็เป็นอิสระมีกษัตริย์ปกครองกันเรื่อยมาจนถึง ค.ศ. ๑๘๗๐ จึงได้มีการเรียกร้องจากประชาชนให้มีการปกครองแบบสาธารณรัฐ ผู้นำขบวนปฏิวัติคือ นายพลฟรังซิสโก เซอร์ราโน (Francisco Serrano) แต่เนื่องจากการดำเนินนโยบายแบบล้มลุกคลุกคลาน ผลที่สุดก็เจ๊งไปไม่ทันนกกระจอกกินน้ำ พอปี ๑๘๗๕ กษัตริย์ก็กลับคืนมาปกครองประเทศอีก อีคราวนี้อยู่ได้นานถึงเกือบ ๖๐ ปี พอถึงปี ๑๙๓๑ ก็เริ่มแย่งอำนาจกษัตริย์กันอีก และทหารที่ค้ำบัลลังก์กษัตริย์ก็อ่อนแอลง พรรคการเมืองเกิดขึ้นเป็นดอกเห็ดแบบประเทศไทยเราขณะนี้ นโยบายเป็นไปแบบไม่เป็นแก่นสารเป็นอยู่อีรุปนี้ถึง ๕ ปี จนหมดทางจะปรองดองกันได้ สงครามกลางเมืองก็ระเบิดขึ้นในปี ๑๙๓๖ บ้านเมืองเดือดร้อนไปทุกหย่อมหญ้า ฝ่ายรัฐบาลได้กระทำการปราบปราม โดยมีนายพลฟรังโก ฟรังซิสโก (Franco Francisco) เรียกกันสั้น ๆ ว่า นายพลฟรังโก เป็นหัวหน้า ค่อย ๆ ปราบพวกก่อการร้ายไปทีละเมือง เริ่มต้นจากกรุงแมดริด ต่อไปก็กรุงบาร์เซโลนา (Barcelona) สุดท้ายก็กำชัยชนะไว้ได้ทั้งประเทศ กว่าจะปราบกันลงราบคราบได้ก็กินเวลาถึง ๓ ปี ทำให้ผู้คนล้มตายไปมิใช่น้อย ท่านและข้าพเจ้าเสียดายแต่ผู้หญิงสเปญเท่านั้น ผู้ชายช่างหัวมันเถอะ คราว

นี้เราก็มาเข้าจุดของระบบการปกครองประเทศสเปญในปัจจุบันกันเสียที ด้วยเหตุว่าในขณะที่ท่านและข้าพเจ้าได้บุกรุกเข้ามายังเมืองแมลงวันนี้ ท่านนายพลฟรังโก ได้ถึงแก่อสัญกรรมไปไม่นานนัก ทิ้งความโศกเศร้าไว้ให้แก่ชาวสเปญเป็นอย่างยิ่งก่อนที่ท่านนายพลวีรบุรุษผู้นี้จะถึงแก่อสัญกรรม ท่านได้กล่าวคำคมไว้ว่า บ้านเมืองมันวุ่นวาย ท่านได้ขอยืมอำนาจกษัตริย์เข้ามาปกครองประเทศสเปญนี้ ก็เพื่อที่จะทำความเจริญรุ่งเรืองให้แก่ประเทศโดยที่ระบบกษัตริย์ไม่สามารถจะทำได้ เมื่อท่านได้บริหารประเทศเจริญรุ่งเรืองมาถึงเพียงนี้แล้ว ก็ขอคืนอำนาจที่ขอยืมมาใช้นี้ให้แก่กษัตริย์ตามเดิม คำกล่าวนี้ชาวสเปญซาบซึ้งเป็นอย่างยิ่ง เพราะคำที่กล่าวนั้นเป็นความจริง และระบบการปกครองแบบของนายพลผู้นี้เราจะมองเห็นได้โดยง่ายจากการเปรียบเทียบกับสมัย จอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์ ของเรา บ้านเมืองของเขาสะอาดเรียบร้อย ถนนหนทางสวยงามตา แต่ละคนมีความปลอดภัยในการดำรงชีวิต ปราศจากโจรผู้ร้าย แม้แต่สุภาพสตรียังเล่าให้ท่านและข้าพเจ้าฟังว่า ในเมืองแมดริดนี้คนเดินถนนแม้จะค่ำมืดอย่างไรก็ไม่มีอันตราย ทำกุญแจบ้านหายยังมีคนมาช่วยเปิดให้ มันช่างสงบจริง ๆ บอกตรง ๆ ข้าพเจ้าอิจฉาบ้านเมืองเขาจริง ๆ

อันว่ากรุงแมดริดนี้ เป็นเมืองหลวงของสเปญ อาจกล่าวได้ว่าตั้งอยู่ที่ใจกลางของประเทศก็ว่าได้ จัดเป็นเมืองที่ตั้งอยู่บนที่สูงที่สุดในยุโรป สูงจากระดับน้ำทะเลถึง ๘๐๐ เมตร จึงทำให้อากาศบริสุทธิ์มาก กษัตริย์สเปญได้สถาปนาเป็นเมืองหลวงในปี ๑๕๖๑ แต่ความจริงแล้วกรุงแมดริดนี้ได้เป็นเมืองเก่าแก่มาแต่สมัยพวกโรมันและพวกแขกมัวร์เข้าครอบครอง ซึ่งชาวสเปญใช้เป็นที่ชุมนุมต่อต้านพวกที่เข้ามายึดครองสมัยที่กรุง โทเลโด เป็นนครหลวงอยู่แล้ว และพวกกบฎได้ยึดเป็นที่ต่อต้านฝ่ายรัฐบาลในการทำสงครามกลางเมืองกัน กว่าฝ่ายรัฐบาลจะตีได้แตกหัก ก็ต้องทำการปิดล้อมกันอยู่ถึง ๒ ปีครึ่ง กรุงแมดริดตั้งอยู่บนฝั่งแม่น้ำแมนซานาริส (Manzanares) ด้านเหนือของเมืองเป็นป่าและเป็นหุบเขา ส่วนทางด้านใต้เป็นที่ราบทำการเพาะปลูก โรงแรมซิเดอราลที่ท่านและข้าพเจ้าไปพักนี้อยู่ในย่านกลางเมืองทีเดียว ตั้งอยู่บนเนิน ด้านตะวันออกของโรงแรมจะเป็นสวนสาธารณของชาติมีชื่อว่า เรติโร (Retiro Park) ซึ่งทำไว้สวยงาม ที่ใจกลางสวนมีทะเลสาบใหญ่ ที่ขอบทะเลสาบจะมีซากของวังหลวงเก่า กับอนุสาวรีย์ของพระเจ้าอัลฟองโซ ที่ ๑๒ (Alphonso XII) น้ำภายในสระใสแจ๋ว คนลงไปพายเรือเล่นกันสนุกสนาน มีปลาตัวโต ๆ

ว่ายไปมาอย่างว่องไว รูปร่างคล้ายปลาไน ดูช่างน่ากินจริง ๆ ส่วนทางด้านใต้ก็เป็นสวนพฤกษาชาติ (Botanical Garden) สำหรับไว้ศึกษาทางวิชาการทิศตะวันตกก็เป็นพิพิธภัณฑ์ ส่วนทางทิศเหนือนั้นเป็นย่านของปลาซา (Plaza) และอะไรต่ออะไรอีกจำไม่หวาดไม่ไหว

๒๖ พฤษภาคม ๒๕๑๙ ตรงกับวันพุธ ทั้งท่านและข้าพเจ้าทำตนเหมือนกับพระยาน้อยชมตลาด เดินดูสินค้าต่าง ๆ ซึ่งมีของประเภทที่ระลึก (Souvenir) มากมาย พอเริ่มจะเข้าเขตก็บังเอิญพบ คุณสุวรี บุนนาค กำลังเดินจูงสุนัขมาพอดี ได้ทักทายกับท่านอธิบดีซึ่งเป็นเพื่อนเก่า โดยการแนะนำของคุณตุลัย น้องสาวของคุณสุวรี ก็ยังบุญอยู่หน่อยที่ยังจำกันได้ คุณสุวรี เป็นลูกสาวเจ้าคุณสุพรรณสมบัติ อดีตทูตไทยประจำประเทศสเปญ ท่านชอบอากาศและชีวิตความเป็นอยู่ของสเปญมาก เมื่อท่านเกษียนอายุราชการแล้ว ท่านก็ปักหลักอยู่ที่สเปญจนถึงแก่กรรมศพของท่านยังฝังอยู่ที่สเปญ คุณสุวรีก็เลยอยู่ที่นี่เฝ้าศพบิดาของท่านจนตราบเท่าทุกวันนี้ คุณสุวรี เคยเป็นแอนเนาเซอร์ ภาษาอังกฤษประจำสถานี วิทยุกระจายเสียงของกรมประชาสัมพันธ์ จัดเป็นผู้ที่มีสุ้มเสียงภาษาอังกฤษไพเราะที่สุดในครั้งนั้น ท่านอธิบดีของเราในสมัยนั้น ก็ไม่

เบาเหมือนกัน ออกกระจายเสียงเผยแพร่วัฒนธรรม เมื่อครั้งสถานีวิทยุเป็นเรือนไม้อยู่ที่ศาลาแดงไม่ใช่หลังคาแดงนะครับ ท่านออกอากาศเป็นประจำตลอดเวลา ขณะที่ท่านเป็นหัวหน้าแผนกเผยแพร่วัฒนธรรมสภาวัฒนธรรมแห่งชาติเป็นเวลา ๓ ปี ตอนที่ญี่ปุ่นมาตั้งฐานทัพอยู่ในเมืองไทยเมื่อสงครามโลกครั้งที่ ๒ และในตอนนั้น ญี่ปุ่นก็มาตั้งข่ายวัฒนธรรมญี่ปุ่นอยู่ในเมืองไทยด้วย มีการแสดงวัฒนธรรมทำนองนิทรรศการบ่อยที่สุด เป็นการต่อสู้ทางด้านวัฒนธรรมและอารยธรรมกับชนต่างชาติในยามคับขัน ซึ่งมีความสำคัญแก่การอยู่รอดของประเทศชาติทานบอกว่า เมื่อท่านริเริ่มงานนิทรรศการ ผลิตภัณฑ์ราชทัณฑ์เป็นครั้งแรก เมื่อปี ๒๕๑๔ นั้นท่านได้ไอเดียมาจากงานแสดงวัฒนธรรมครั้งกระโน้น หลายอย่างหลายประการทีเดียว คุณสุวรี ผู้มีน้ำใจโอบอ้อมอารีย์ ได้กรุณาแนะนำสถานที่และถนนให้แก่เรา เราเดินกันไปเดินกันมา ผู้คนมากมายคึกคัก เดินเข้าร้านโน้นออกร้านนี้ ซื้อของกันคนละอย่างสองอย่างตามประสาของคนมีเงินมากไม่รู้จะใช้อย่างไรดีถึงจะหมดขณะที่เดินไปนั้นเราก็ได้ศึกษาถึงการทำมาหากินของคนบ้านเมืองนี้ เขาทำมาหากินกันอย่างไร สองข้างทางที่เราเดินผ่านไปจะเห็นมีคนพิการ คนตาบอดอายุมาก ๆ ยืนขายสลากกินแบ่งกันเป็นแถว

ปากก็ตะโกนเชื้อเชิญคนซื้อเป็นจังหวะ ๆ คนซื้อก็ซื้อเองขายเอง เขาไม่มีการโกงกัน เดินกันอยู่ครึ่งวันพบคนขอทานเพียงรายเดียว เป็นผู้หญิงหน้าตาก็ไม่เหมือนคนสเปญ เหมือนแขกอาหรับเสียมากกว่า ถ้าจะพูดถึงขบวนการขอทานนี้ดูเหมือนจะมีอยู่แทบทุกประเทศที่ผ่านมาที่ทำกันขึ้นหน้าขึ้นตาก็เห็นจะที่กรุงแอมสเตอร์ดัม เขามีรถเข็นเป็นรถตู้เพลงแบบพวกยิบซี (Gypsy) เพียงจอดตามมุมถนนแล้วก็เปิดเพลง ซึ่งข้าพเจ้าคิดว่าของเขาเพราะดีเหมือนกันแล้วก็มีคนเดินเที่ยวขอเงินคะไปพึ่งไม่พึ่งฉันไม่ทราบ บางครั้งก็เป็นที่เดือดร้อนแก่ตำรวจเหมือนกัน ต้องมาว่ากล่าวตักเตือนอย่าจอดรถเข็นให้กีดขวางทางจราจร ส่วนในประเทศอื่น ๆ เช่นเวเนซูเอลา เราไม่พบเลยพบในอังกฤษอีก ๑ ราย ขอแบบดื้อ ๆ อย่างในสเปญเหมือนกัน เราเดินกันจนเมื่อยขาและหิว ท่านและข้าพเจ้าก็ตกลงกันว่าจะหาอาหารเบา ๆ รับประทานกันสักมื้อ ตกลงก็แวะเข้าไปที่คอฟฟี่ชอปแห่งหนึ่งมีอาหารวางโชว์ ไว้ในตู้มากมายส่วนใหญ่เป็นอาหารสำเร็จรูป เป็นอาหารทะเล ดูเหมือน ๆ กับของบ้านเราแทบทั้งสิ้น แต่รสชาติจะเป็นอย่างไรก็ต้องลองเสี่ยงกันดู เสียอย่างเดียวตรงไม่มีข้าวเท่านั้น เราสั่งปลา หอย กุ้ง และอาหารประเภทใช้นิ้วชี้กันเอา แหกปากพูดไปก็เหนื่อยเปล่า รับประทานกันไปบ่นกันไปทั้งท่านและข้าพเจ้ารู้สึกว่าค่อย

ยิ้มออก เพราะรสอาหารของเขาคล้ายของไทยเขาขาดแต่เพียงรสเผ็ดเท่านั้น แต่เราก็หากลัวไม่ เพราะพริกของเรานั้นยามหลับเท่านั้นแหละที่จะพรากออกจากตัวเรา เราสนุกสนานกับการกินฟาดเบียร์กันไปคนละหลายแก้ว จากที่ตั้งใจไว้เดิมว่าจะกินกันเพียงเบาะ ๆ ก็เป็นอันว่ากลายเป็นอย่างแรงไปโดยสมัครใจ พอเรียกเขามาเก็บเงินจึงรู้ว่าเรากินกันถึง ๑,๕๐๐ เพเซตา (500 บาท) เล่นเอาเศรษฐีสดุ้งเหมือนกัน แต่ถ้าเรามองดูรอบตัวเรา ดูคนของเขาที่มากินกันนั้นเขาไม่ได้สั่งมากมายเหมือนอย่างเรา เขาสั่งให้พอดีกับท้องของเขา แต่เรากินแบบไทยจะต้องกินเผื่อสุนัขด้วย คือ เมื่อกลับถึงบ้าน มันก็จะกระดิกหางเข้ามาหาด้วยความดีใจ ถึงอย่างไรเสียนายมันคงจะต้องคายให้มันกินอย่างไม่ต้องสงสัย เมื่อเรียบร้อยแล้วเราก็จะเดินดูซื้อของกันตามอัธยาศัย ที่เมืองแมดริดนี้เขามีถนนสายใหญ่อยู่สายหนึ่งยาวประมาณ ๑ ไมล์ ชื่อว่า คาสเตลลานา (Castellana) มีเกาะกลางถนนกว้างมาก ถึงขนาดเขาทำที่พักผ่อนหย่อนใจกันได้ทีเดียว มีน้ำพุ มีที่นั่งเล่น มีต้นไม้ปลูกไว้ร่มรื่นแทนสวนสาธารณะได้เลย ถนนหนทางเขาก็มีเครื่องหมายชัดเจนสำหรับในการข้ามถนน แต่เขาเขียนเป็นภาษาสเปญเท่านั้น เราสังเกตไฟเอาก็พอรู้เรื่อง เขาจะเขียนคำว่าหยุดเป็นภาษาสเปญว่า เอสเปอรอง (Esperen)

และจะเขียนคำว่าไปว่า พาเซน (Pasen) เวลาเราจะข้ามถนนกันครั้งหนึ่ง ๆ ก็ต้องคอยดูเครื่องหมาย บางทีขณะที่เรากำลังยืนรอจะข้ามถนนอยู่ ท่านอธิบดีก็ดูโน่นดูนี่ของท่านเรื่อยไป ข้าพเจ้าก็คอยจ้องดูอยู่แต่เครื่องหมาย พอไฟเขียว ข้าพเจ้าก็บอกท่านว่าท่านครับ พาเสนแล้ว ท่านก็หัวเราะ ฟังดูแล้วมันตลกดี เพราะเราพูดของเราแบบไทย ๆ ณ ที่แมดริดนี้เอง ข้าพเจ้าก็ได้ชื่อเล่นจากท่านอธิบดีอีกชื่อหนึ่งคือ ด๊อกเตอร์พาเสน นอกเหนือจากหมอกะเหรี่ยงธรรมดา ประมาณบ่ายสามโมงเย็นเราก็เดินมาถึงโรงแรม ก็ได้รับข่าวจากคุณสุวรี บุนนาค ว่าเย็นวันนี้ท่านทูตขอเชิญเราไปรับประทานอาหารที่บ้านของท่าน และวันพรุ่งนี้เป็นวันหยุดราชการของสเปญเขา การที่เราจะขอดูงานเรือนจำของเขานั้นเป็นอันว่ากระทำไม่ได้ จะต้องรอดูในวันต่อไป การได้รับข่าวว่าจะเลี้ยงอาหารนั้นเราไม่ค่อยตื่นเต้นเท่าไหร่ เพราะอาหารพื้นเมืองของสเปญเรากินได้สบายบื้ออยู่แล้ว ก็เป็นอันนัดแนะกันว่า คุณสุวรี จะต้องมารับเราที่โรงแรม ประมาณ ๑ ทุ่มตรงจากนั้นก็จะขับรถเมล์ไปยังบ้านท่านทูต ซึ่งจะใช้เวลาเดินทางสัก ๑๕ นาทีก็ถึง รถเมล์เมืองสเปญนี้แปลกกว่าประเทศอื่น ๆ ในยุโรปอยู่อย่างหนึ่งก็ตรงที่เขามีรถเมล์พ่วง (Trolley Buses) นอกเหนือไปจากรถเมล์ธรรมดา รถรางเขาเลิกใช้ไปแล้ว รถเมล์พ่วง

นี้เขาก็แปลกดี รูปร่างเหมือนรถรางสองคันต่อกัน ราคาค่าโดยสารถูกกว่ารถเมล์ธรรมดา แต่สภาพรถของเขาดีกว่าของบ้านเราหลายเท่านัก และเขาจะไม่ยอมให้ผู้โดยสารยืนยกเว้นแต่ในชั่วโมงที่สับสนวุ่นวายเท่านั้น (Rush Hours) กระเป๋ารถของเขาไม่มีคนขับทำหน้าที่เองหมดเหมือนในคาราคัส และแอมสเตอร์ดัม รถส่วนตัวและรถแท๊กซี่ของเขา ใช้ผลิตภายในประเทศทั้งหมดดูเหมือนว่าจะเป็นรถเฟียตของอิตาลีดี ๆ นี่เอง แต่ผลิตในประเทศสเปญ และแปลงยี่ห้อเสียใหม่เป็น สีท (Seat) รถพี่ยุ่นไม่ได้แอ้มเสียละ พอได้เวลา คุณสุวรี ก็มารับและก็นำเราไปให้รู้จักที่พักของท่าน จากนั้นก็พาเราไปขึ้นรถเมล์ไปตามถนนสายใหญ่ที่เคยกล่าวมาแล้ว การจราจรที่นี่ไม่ค่อยคับคั่ง เพราะถนนใหญ่จัดให้รถวิ่งทางเดียว และยิ่งกว่านั้นเขายังจัดช่อง (Lane) ไว้สำหรับรถเมล์โดยเฉพาะ รถอื่นจะเข้าไปวิ่งไม่ได้ และแม้แต่รถเมล์ด้วยกันเองก็ยังแซงกันไม่ได้ด้วย ระเบียบของเขาดีมาก และตำรวจจราจรของเขาก็ยังมีการยืนรำกันกลางถนนแบบบ้านเราบ้างเหมือนกันแต่น้อยมาก การกลับรถจะทำได้ตามใจชอบแบบบ้านเราก็ไม่ได้อีก เขามีช่องไว้ให้ถ้าต้องการกลับรถก็ต้องไปให้ถึงช่องแล้วเข้าช่องรอจนกว่าสัญญาณไฟจะบอกให้ไปได้ ดังนั้นอุบัติเหตุเขาจึงเกิดน้อยมาก คนนิยมใช้บริการรถเมล์มากกว่ารถ

ส่วนตัวเพราะสะดวกกว่ามากและปลอดภัยด้วย คนในกรุงแมดริด นิยมอยู่กันแบบนก (Apartment) คือ เขาอยู่แฟลตกันเป็นส่วนใหญ่ สร้างขึ้นไปสูงเทียมฟ้า คนอยู่ชั้นบน ๆ ก็เหมือนนกเราดี ๆ นี่เอง และผู้ใดใช้รถส่วนตัวก็ไม่มีโรงเก็บ เขาจอดกันไว้ตามข้างถนนแล้วก็ไม่รู้จักหายเสียด้วย อย่างนี้ถ้าเราไม่อิจฉาเขาก็ไม่รู้จะว่าอย่างไรแล้ว พอรถวิ่งมาถึงบ้านท่านทูตที่ข้าพเจ้าเรียกว่าบ้านก็เพื่อให้เกิดความโก้เท่านั้นเองความจริงเป็นแฟลตท่านอยู่ชั้นที่ ๔ คุณสุวรี ก็พาเราขึ้นลิฟท์แบบโบราณไปจนถึงชั้นที่ท่านทูตและครอบครัวอาศัยอยู่ ถ้าจะเทียบความกว้างขวางของห้องก็คงจะมีขนาดสัก ๓๐ ตารางวา เห็นจะได้ ท่านทูตและภรรยาได้ต้อนรับท่านและข้าพเจ้าเป็นอย่างดี เพราะท่านเป็นเพื่อนเก่าแก่ของท่านทูต เราได้รับประทานอาหารแบบไทย ๆ กันที่นี่ เช่น ผัดวุ้นเส้น ผัดพริกขิง ณ ที่นี้ท่านทูตได้แนะนำให้รู้จักกับ คุณสุจินดา เรืองศรี เลขานุการเอก พร้อมทั้งภรรยา ซึ่งเป็นผู้ติดต่อประสานงานเกี่ยวกับการเข้าดูเรือนจำและจัดหาล่าม (Interpreter) ให้เราด้วย ท่านอธิบดีมีความสนุกสนานมากด้วยเหตุว่า ร้อยวันพันปีจึงจะได้พบเพื่อนเก่าสักครั้งหนึ่ง คุยกันแต่ความรู้เรื่องเมืองไทยและความหลังเก่า ๆ แทบทั้งนั้น และ ณ ที่นี้เองท่านก็ได้รับจดหมายเป็นทางการจากรองอธิบดี

ทวี ชูทรัพย์ รายงานข้อราชการต่าง ๆ ที่ได้ปฏิบัติอยู่ในเมืองไทยให้ท่านอธิบดีรับทราบ ปรากฏว่าเป็นที่พอใจท่านเป็นอย่างยิ่ง เมื่ออิ่มหนำสำราญแล้ว คุณสุจินดา เรืองศรี ก็อาสาขับรถมาส่งคุณสุวรี และเราถึงที่พัก

๒๗ พฤษภาคม ๒๕๑๙ ตรงกับวันพฤหัส เป็นวันหยุดราชการของสเปญ ท่านได้ปรึกษากับข้าพเจ้าตั้งแต่เมื่อคืนแล้วว่าพรุ่งนี้เราจะทำอะไรกันดี จะดูงานเรือนจำก็ไม่ได้ เป็นอันว่าไม่มีอะไรดีกว่าการไปท่องเที่ยวหาความรู้ จึงงัดเอารายการนำเที่ยวออกมากางดูว่าถูกหรือแพง ใช้เวลามากน้อยเท่าใด ซึ่งเราจะต้องกะให้พอดี เพราะคุณสุวรี บุนนาค ได้เชื้อเชิญท่านและข้าพเจ้าพร้อมด้วยท่านทูตและภรรยา รับประทานอาหารเย็น ณ ร้านอาหารจีนที่ดีที่สุดในกรุงแมดริด ซึ่งเราจะพลาดไม่ได้ ดูไปดูมาท่านก็ชี้ขาดว่าจะไปดูเมือง โทเลโด (Toledo) ซึ่งเป็นเมืองหลวงเก่าของประเทศสเปญ เทียบเท่ากับจังหวัดพระนครศรีอยุธยาของเรา อยู่ห่างจากกรุงแมดริดประมาณ ๖๐ กิโลเมตร เมื่อเราแจ้งความประสงค์แก่พนักงานต้อนรับของโรงแรมแล้ว เราก็ต่างคนต่างนอน เรานอนกันอย่างอิ่มหนำสำราญ ด้วยเหตุว่าอากาศที่นี่บริสุทธิ์ดีเหลือเกิน ไม่ร้อนไม่หนาว แถมน้ำประปาก็ยังอร่อย

ที่สุดในภาคพื้นยุโรปนี้ไม่มีเมืองใดเทียบได้ บ๋อยก็มีนิสัยดี เป็นหญิงอายุค่อนข้างจะวัยดึก เราแจกเหล้าบ้างบุหรี่บ้าง เขายิ่งเอาใจใส่ในการทำความสะอาดห้องของเราเป็นพิเศษ เราตื่นกันประมาณ ๗ โมงเช้า ตระเตรียม เครื่องอุปกรณ์ต่าง ๆ มีกล้องถ่ายรูป พริก มะนาว แล้วก็ลงมารับประทานอาหารเช้า พอ ๘ โมงเช้า รถบริษัทนำเที่ยวก็ผ่านมารับเราที่หน้าโรงแรม เขาเที่ยววิ่งตระเวณรับกันหลายแห่ง สุดท้ายก็นำเรามาส่งไว้ตรงหน้าบริษัทนำเที่ยวซึ่งอยู่ตรงจตุรัส โอริเอนเต (Oriente) ห่างจากโรงแรมไม่ไกลนักอันว่าจตุรัส โอริเอนเต นี่เป็นที่ตั้งของวังหลวงในปัจจุบัน ที่หน้าพระราชวังนี้จะมีอนุสาวรีย์ของพระเจ้าฟิลิปที่ ๔ (Phillip IV) ขี่ม้ายืนตากแดดตากฝนอยู่ วังหลวงนี้ได้เลือกสร้างตรงชัยภูมิที่สามารถจะชมภูมิประเทศของแม่น้ำแมนซานาริส ได้อย่างชัดเจน หน้าพระราชวังจัดทำเป็นสวนตบแต่งอย่างสวยงาม ล้อมรอบอนุสาวรีย์ของพระเจ้าฟิลิปที่ ๔ ไว้ จัดเป็นสถานที่ที่สวยที่สุดของกรุงแมดริดทีเดียว พอถึงบริษัทท่องเที่ยว ทั้งท่านและข้าพเจ้าก็แสดงตั๋วให้เขาดู เขาก็จะเก็บตั๋วของเราไว้ แล้วเปลี่ยนเป็นบัตรสีเหลืองให้เราคนละใบ เท่าที่ได้สังเกตุเขามีบัตรหลายสี สีชมพูก็มี สีอื่น ๆ ก็มี และพอเวลาเขาเรียกขึ้นรถเขาจะเรียกตามสีของบัตรว่า ผู้ถือบัตร

สีอะไรจะต้อง ขึ้นรถคันไหน เพราะแต่ละคนเลือกไปเที่ยวไม่เหมือนกัน ก็รู้สึกว่าเข้าท่าดี ในรถคันหนึ่งเขาจะมีไก๊ด์ ๒ คน คนหนึ่งพูดภาษาสเปญ อีกคนหนึ่งพูดภาษาอังกฤษ และฝรั่งเศส พอ ๙ นาฬิกาตรง รถก็ออกจากจตุรัสนี้มุ่งหน้าไปทางทิศใต้ อันเป็นทุ่งราบ ใช้ในการกสิกรรม มีต้น โอลีฟ (Olive) ขึ้นประปราย มีหมู่บ้านสร้างอยู่เป็นหย่อม ๆ ถนนนอกเมืองของเขาก็แบบเดียวกับของเรา ไม่แตกต่างกันมากนัก ผิดกันที่ในท้องนาของเขาไม่มีควายมีแต่รถไถ และเครื่องจักรกล บริเวณชานเมืองของเขา ขยายทำเป็นแฟลตมากมาย สวยงามแบบเวเนซูเอลา อย่างไรอย่างนั้นทีเดียว เรานั่งรถกันประมาณ ๑ ชั่วโมงเศษ ก็มาถึงยังเมืองโทเลโด อันว่าเมืองโทเลโดนี้ก็เป็นเมืองที่ตั้งอยู่บนภูเขา หรือที่ราบสูงเช่นกัน เห็นแต่ไกลมีความสวยงามพอสมควร เพราะของเขาไม่ถูกเผาแบบพระนครศรีอยุธยาของเรา ตั้งอยู่บนแม่น้ำ ทากุส (Tagus) ซึ่งแม่น้ำแมนนาซารีสจะไหลลงมาสู่แม่น้ำนี้ สูงจากระดับน้ำทะเลประมาณ ๘๐๐ เมตร กล่าวกันว่า เป็นเมืองที่ศาสนาคริสเตียนได้เข้ามาประดิษฐานอยู่ในสเปญเป็นครั้งแรก แต่กว่าจะฝังรกรากลงไปได้ก็ต้องต่อสู้กับพวกอาหรับเสียคางเหลือง เมืองโทเลโดนี้เป็นเมืองเก่าแก่มากมาก่อนคริสตกาล ตั้งแต่สมัยอาณาจักรคาร์เธจรุ่งเรือง

ก็ได้ยึดเอา เมืองนี้เป็นจุดศูนย์กลางของการทำมาค้าขาย พอคาร์เธจเสื่อมอำนาจลง โรมันก็เข้ามาครอบครองแทน ก่อนที่พระเยซูจะเกิดเสียอีก ศาสนาคริสเตียนพึ่งจะเข้ามาฝังรกรากได้ก็หลังจากพระเยซูสวรรคตไปแล้วถึง ๔๐๐ ปี และก็มาเสื่อมลงอีกเมื่อพวกไวซิโกธส์ เจ้าของถิ่นได้พ่ายแพ้แก่แขกมัวร์ เมื่อศตวรรษที่ ๘ ดังนั้น จะเห็นว่า เมืองโทเลโดนี้ จะมีพลเมืองเป็นคนหลายเชื้อชาติหลายภาษาเหลือเกิน ชาวคาร์เธจก็มี ชาวโรมันก็มีชาวไวซิโกธส์เชื้อสายเยอรมันก็มี ชาวอาหรับก็มี ชาวยิวก็มีแต่ถึงอย่างไรก็ดี เขาก็เป็นมนุษย์เหมือนกัน ผสมพันธุ์กันให้วุ่นไปหมด จนขณะที่ท่านและข้าพเจ้า ไปชมนี้เขาเหล่านี้เป็นชาวสเปญไปหมดแล้ว แต่ก็ยังคงไว้ซึ่งสัญญลักษณ์ของเชื้อชาติของตน เช่น ยังมีหมู่บ้านอาหรับ – ยิว เป็นย่านสินค้าใหญ่โตทำผ้าไหมและผ้าขนสัตว์ขาย ซึ่งยังคงรักษาวัฒนธรรมเดิมอยู่สินค้าที่นับว่ายอดเยี่ยมและมีชื่อเสียงที่สุดของเมืองนี้มาแต่โบราณก็คือ ดาบสเปญ แต่เป็นที่น่าเสียดายขณะนี้แทบจะไม่ได้ทำเสียแล้ว รถนำเที่ยวพาเรามาจอดอยู่ข้างกำแพงเมืองซึ่งเขาจัดทำเป็นภัตตาคาร ให้เราจัดแจงถ่ายเทของเสีย ออกจากร่างกายเสียก่อน พร้อมกันนี้ก็มีของเบา ๆ จำพวกเครื่องดื่ม ถ้าใครอยากจะเติมเข้าไปอีกก็ยังได้ พร้อมทั้งบอกว่า ที่นี่แหละเขาจะนำ

เรามารับประทานอาหารกลางวันหลังจากที่เราเข้าชมเรียบร้อย แล้วแต่ท่านและข้าพเจ้าไม่สนใจนัก เพราะในรายการไม่เห็นบอกว่าจะเลี้ยงเหล้า จากนั้นเขาก็ต้อนพวกชอบเที่ยวทั้งหลายขึ้นรถ พาเราวิ่งผ่านประตูเมืองเข้าไปวกวนเป็นถนนแคบ ๆ ทำด้วยหินปูเรียงกันแบบพระราชวัง แวร์ซายย์อย่างนั้นแหละ วิ่งไต่ระดับสูงขึ้นไปเรื่อย ๆ แล้วสุดท้ายก็มาจอดอยู่ตรงหน้าพระราชวัง แล้วเขาก็จอดรถจากนั้นก็พาเราเดินเข้าวังไป แบบพาเราเข้าไปดูวัดพระแก้วอย่างไรอย่างนั้นทีเดียว พอเข้าไปถึงจุดหมายปลายทางซึ่งเป็นโบสถ์แคธอลิคใหญ่โตมาก สร้างในราวศตวรรษที่ ๑๓ สร้างโดย เซ็นต์ เฟอรดินานด์ (St. Ferdinand) ซึ่งเป็นนักบวช กว่าจะแล้วเสร็จก็กินเวลาเป็นร้อย ๆ ปี (๑๒๒๗–๑๔๙๓) ประกอบด้วยโบสถ์ที่สร้างติดต่อกันหลายหลัง ภายในโบสถ์นี้มีที่สำหรับฝังศพนักบวชด้วย ขณะที่เราเดินชมก็เหยียบย่ำไปบนหลุมฝังศพ ก็แปลกดีฝรั่งไม่ยึดถือ พอถึงภายในตัวโบสถ์ทั้งท่านและข้าพเจ้าก็พยายามติดตามไก๊ด์มิให้คลาดสายตา เขาถือธงสีเขียวนำหน้าพวกกะเหรี่ยงทั้งหลายซึ่งเป็นกะเหรี่ยงจากแว่นแคว้นแดนอื่นทั้งนั้น มีจากประเทศไทยเพียงท่านและข้าพเจ้าเท่านั้น คนที่ถือธงเป็นไก๊ด์พูดภาษาสเปญ ส่วนไก๊ด์ที่พูดภาษาอังกฤษและฝรั่งเศสเขาจัดไว้สำหรับชาวต่าง

ประเทศนั้นไม่มีธงเราก็เดินตามคนถือธงกันเรื่อยไป พอถึงที่เขาหยุดอธิบาย ท่านก็หันมาพูดกับข้าพเจ้าว่า นี่หมอเขาพูดภาษาอะไรของเขาน่ะ ฟังไม่เห็นรู้เรื่องเลย ข้าพเจ้าก็ตอบท่านว่า ผมก็รู้เรื่องเสียเมื่อไหร่เล่า พ่อไก๊ด์เห็นเราสองคนส่ายหัวไปส่ายหัวมาคงจะเกิดความสงสารหรือรำคาญก็ไม่ทราบ เขาหยุดอธิบายชั่วขณะแล้วก็เดินมายังเรา พยายามพูดเท่าไหร่เราก็ไม่เข้าใจ สุดท้ายเขาทนไม่ได้เขาเลยจูงมือเราพาไปส่งให้กับไก๊ด์สำหรับชาวต่างประเทศ ข้าพเจ้าเกิดบ่มเชื่องขึ้นมาทันททันใดทีเดียว จึงหันไปกระซิบกับท่านว่าเขาจัดเราให้เป็นชาวต่างประเทศเชียวนะ ต่อไปนี้ท่านอย่ามาเรียกผมว่าหมอกะเหรี่ยงอีกไม่ได้นะเป็นอันว่าไก๊ด์สำหรับชาวต่างประเทศพูดภาษาอังกฤษและฝรั่งเศสได้แบบน้ำไหลไฟดับพาเราดูโน่นดูนี่อธิบายเป็นลำดับด้วยความชำนาญ วันที่เราเข้าไปชมนี้เป็นวันสำคัญทางศาสนาของเขาด้วย คนสเปญเคร่งศาสนาคริสเตียนเป็นอย่างยิ่ง เขามาโบสถ์กันเต็มไปหมด และกระทำพิธีสวดของเขาไปเราก็ดูของเราไป ที่ไหนเขาทำพิธีอยู่เราก็เว้นไม่ดู ความสวยงามของสถานที่แห่งนี้ท่านและข้าพเจ้าไม่สามารถจะถ่ายทอดออกมาเป็นตัวอักษรได้ เพราะจะไม่สมกับของจริงที่เป็นอยู่ สถาปัตยกรรมเป็นแบบโกธิก (Gothic) ออกแบบโดยให้แสงอาทิตย์ตามธรรมชาติผ่านเข้ามาทางช่องกระจกที่เขาได้จง

ใจจัดเอาไว้เป็นสีสรรค์ต่าง ๆ กัน เข้ามากระทบกับลวดลายนูนของฝาผนังที่ปั้นและสลักเสลาเอาไว้ มีชีวิตชีวางดงามเหลือที่จะพรรณา ชาวสเปญนิยมรูปสีน้ำมันกันมาก เขาจะมีห้อง ๆ หนึ่งโดยเฉพาะสำหรับแสดงภาพสีน้ำมันที่เด่น ๆ และส่วนใหญ่จะเป็นฝีมือของ เอล กรีโค (Elgreco) เราก็ดูไปอย่างนั้นเอง เพราะตาเราสูงกว่าตาตุ่มเพียงนิดเดียว จากนั้นเขาก็จะพาเราเข้าห้องสุดท้ายของโบสถ์นี้ และก็จะพาเราไปดูที่อื่นต่อไป ห้องที่เขาจะพาเราเข้าไปนี้เป็นห้องเล็ก ๆ จุคนได้ไม่เกิน ๓๐ คน มีเจ้าหน้าที่คุมกันแข็งขันมีไฟเปิดสว่างไสว ปรากฏว่าเป็นห้องมหาสมบัติที่เขาได้เก็บไว้เป็นพิพิธภัณฑ์ โดยมากจะเป็นเครื่องสำหรับกษัตริย์ เช่น พระแสงดาบทองคำ มงกุฏทองคำประดับเพชร ปราสาทราชวังจำลองทำด้วยทองคำฝังทับทิมเม็ดโต ๆ และของที่ระลึกจากกษัตริย์ต่างแดนมอบให้แก่กษัตริย์สเปญ ดูแล้วเป็นสิ่งที่ล้ำค่าแทบทั้งสิ้น ที่ร้ายที่สุดก็คือเขาห้ามถ่ายรูป ดังนั้น ถ้าใครอยากดูก็ขอให้ไปดูเองนะครับ จากนั้นไก๊ด์ก็พาเราออกจากโบสถ์นี้เข้าโบสถ์โน้น จนยุ่งไปหมด สุดท้ายก็พาเรามายังโบสถ์อีกโบสถ์หนึ่งซึ่งมีภาพสีน้ำมันติดอยู่กับผนังสูงประมาณ ๓ เมตร กว้างประมาณ ๕ เมตร เขาคุยว่าเป็นภาพสีน้ำมันที่สวยที่สุดในโลกภาพหนึ่ง เป็นภาพเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ ไก๊ด์เขาอธิบายแต่จะเป็นฝีมือของชาวสเปญผู้ใด

ข้าพเจ้าจำไม่ได้ จะเป็นของ Greco หรือ Goya ก็ขอให้ผ่านไปเถอะครับ เขาพาเราต่อไปอีก คราวนี้ไปยังโบสถ์แขกมัวร์ ดีเหมือนกัน รู้สึกว่าไม่น่าจะเป็นโบสถ์น่าจะเป็นโรงเลี้ยงม้าเสียมากกว่า เป็นโบสถ์ใหญ่ไม่มีฝาผนังกั้น ใหญ่โตจุคนได้เป็นพัน ทำลวดลายตามเสาและเพดานเป็นแบบอาหรับ เขาพยายามบำรุงรักษา เพราะครั้งสมัยเมื่อ นโปเลียนเข้ายึดครองสเปญ ได้เอาโบสถ์แห่งนี้เป็นโรงเลี้ยงม้า ทำให้พื้นของโบสถ์ชำรุดทรุดโทรมได้ทำการซ่อมให้คงสภาพเดิมมาหลายครั้งแล้ว รู้สึกไก๊ด์มีอารมณ์โกรธทั้ง ๆ ที่พูดภาษาฝรั่งเศสของเขา เราคนไทยก็โดนฝรั่งเศสเล่นงานเสียย่ำแย่เหมือนกัน ก็ไอ้หัวอกอันเดียวกันนั่นแหละ จวนจะเที่ยงขณะที่เราอยู่ในโบสถ์แขก ฝนก็ตกภายนอกพรำ ๆ ไก๊ด์เขาบอกว่าจะฝ่าฝนออกไปกันหรือไม่ ปรากฏว่าพวกชอบเที่ยวทั้งหลายไม่กลัวฝน เราก็วิ่งบ้างเดินบ้างไปขึ้นรถกัน แล้วเขาก็พาเราไปรับประทานอาหารกลางวันที่ร้านเดิม ก่อนจะรับประทานอาหารเขาพาเราไปชมโรงงานแกะสลักของที่ระลึกด้วยมือ เขาทำได้สวยงามมาก สามารถล้วงกระเป๋านักท่องเที่ยวไปคนละหลาย ๆ เงิน เมื่อรับประทานอาหารแบบฝรั่งของเขาเรียบร้อยแล้ว เขาก็พาเราไปดูโรงพยาบาลเก่าแก่ตั้งแต่ศตวรรษที่ ๑๕ มีตำราแพทย์ภาษาที่เราอ่านไม่ออกมากมายเก็บไว้เกือบจะผุอยู่แล้ว เขียนด้วยมือเสียด้วย และต่อมาโรงพยาบาล

แห่งนี้ก็ถูกดัดแปลงมาเป็นพระราชวังของกษัตริย์ผู้พ่ายแพ้ และขณะที่ท่านและข้าพเจ้าเข้าไปชมนี้ก็มีสภาพเป็นพิพิธภัณฑ์ไปแล้ว จากนั้นเขาก็ต้อนเราขึ้นรถอีก คราวนี้พาเราวิ่งขึ้นเขาไปยังจุดที่จะมองเห็นเมือง โทเลโด ได้สวยงามที่สุด ท่านและข้าพเจ้าแย่งกันถ่ายรูปได้หลายรูป มองเห็นแม่น้ำทากุสไหลอ้อมตัวเมือง ลึกลงไปเหมือนเหวสวยก็สวยเสียวก็เสียว เขาทำเขื่อนทดน้ำลดหลั่นลงไปแบบน้ำตกแล้วแจกจ่ายน้ำเข้าไปในบริเวณที่ เพาะปลูกสวยอย่าบอกใครเชียวพอทุกคนได้ถ่ายภาพกันจนเป็นที่พอใจแล้วเขาก็ต้อนเราขึ้นรถอีกคราวนี้เขาแล่นกลับทางเดิมผ่านเมืองอีกครั้งหนึ่ง และก็ค่อย ๆ ทิ้งเมือง โทเลโด นครแห่งความหลังจนลับหายไปจากสายตา ประมาณสักครึ่งชั่วโมงเขาก็พาเรามาแวะร้านข้างถนนใหญ่อีกแห่งหนึ่ง แล้วก็ชักชวนให้เราซื้อของพวกเครื่องปั้นดินเผา ของลายครามของที่ระลึก และเครื่องแต่งกายแปลก ๆ อีกมากมาย เราก็เป็นคนว่าง่ายเสียด้วย ซื้อกันไปตามอัธยาศัย ประมาณครึ่งชั่วโมงก็ขึ้นรถกลับยังกรุงแมดริด เขาโอบอ้อมอารีย์ต่อนักท่องเที่ยวมากทีเดียว เขาพยายามไปส่งเราให้ใกล้จุดที่เราต้องการมากที่สุด เขานำเราไปส่งยังหลังพิพิธภัณฑ์ซึ่งเราลงแล้วเดินกลับโรงแรมของเรา ๑๐ นาทีก็ถึงซึ่งเป็นเวลาเกือบจะ ๕ โมงเย็นอยู่แล้ว เราจัดการลอกคราบของเก่าออก คราวนี้แต่งตัวกันโก้เพื่อจะไปงานรับเลี้ยงอันมีเกียรติของ

คุณสุวรี บุนนาค พอประมาณ ๑ ทุ่มตรง ท่านและข้าพเจ้าก็ออกเดินย่ำกันไปยังที่พักของคุณสุวรี ใช้เวลาเดินสัก ๒๐ นาทีเห็นจะได้ พอไปถึงก็พบท่านทูตและภรรยารออยู่ก่อนแล้ว และยังแถมมีฝรั่งชาติสก๊อตมาร่วมด้วยอีก ๑ คน ฝรั่งผู้นี้เคยมาทำงานอยู่ที่กรุงเทพเกี่ยวกับการประกันภัย ซึ่งรู้จักกับคุณสุวรีมานานแล้ว จากนั้นก็นั่งสนทนากันไปพลางดื่มกันไปพลางจนได้ที่ แล้วจึงชักชวนกันเคลื่อนย้ายไปยังร้านอาหารจีน ซึ่งชื่อว่าอะไรข้าพเจ้าก็จำไม่ได้เสียแล้ว แต่สังเกตดูเป็นร้านหรูมาก อาหารจีนที่เขาจัดมาให้เรารับประทานนั้นล้วนแต่เป็นของดีราคาแพงทั้งสิ้น แม้แต่ในเมืองไทยก็เป็นของที่หารับประทานได้ยาก เช่น หอยโข่งแห้ง หูฉลามแผ่นปลิงทะเล เห็ดหอมจีน เป็ดปักกิ่ง ลูกพลับเมืองจีน จนกระทั่งท่านและข้าพเจ้าต้องมองตากัน เพราะจำนวนคนกินกับอาหาร มันไม่สมดุลย์กัน ส่วนเจ้าฝรั่งชาติสก๊อตนั้นนั่งซัดเอา ๆ จนทำให้ท่านและข้าพเจ้าสงสารคุณสุวรีเป็นอย่างยิ่ง และมาทราบภายหลังว่าคุณสุวรี มอบให้ฝรั่งผู้นี้เป็นผู้กำหนดรายการอาหาร รู้สึกท่าน และข้าพเจ้าไม่ค่อยจะสบายใจนัก ท่านทูตและภรรยาก็ทำท่าอึดอัดเหมือนกัน ท่านก็เลยกระซิบคุณสุวรี และข้าพเจ้าว่า ของที่รับประทานนี้มันเหลือขนาดครึ่งต่อครึ่ง เราอย่าไปอายใครเลย เราควรจะห่อกลับบ้าน เพราะถ้านำมาแช่ตู้เย็นไว้จะสามารถรับประทาน

ต่อไปได้อีกสองสามวัน เป็นอันว่า คุณสุวรีและข้าพเจ้าปฏิบัติตามคำสั่งนายทุกอย่าง และข้าพเจ้าอีกนั่นแหละต้องเป็นคนหิ้วถุงอาหารเหล่านี้ไปส่งถึงบ้านคุณสุวรี อาหารมื้อนี้เขาซุบซิบ ๆ จ่ายเงินกัน ท่านและข้าพเจ้าไม่ทราบว่าเป็นจำนวนเงินเท่าใด แต่ถ้าเทียบราคาโดยประมาณกันแล้วเห็นจะไม่ต่ำกว่า ๔,๐๐๐ บาทเป็นอย่างน้อย และถ้าเฉลี่ยคงไม่น้อยกว่าหัวละ ๗๐๐ บาทอย่างแน่นอน ท่านและข้าพเจ้าทนกันไม่ได้จริง ๆ และที่ทนไม่ได้ก็คือเรากินของเขาข้างเดียวมาตลอด จึงปรึกษากันว่าเราควรจะเลี้ยงเขาในวันต่อไป ซึ่งเป็นวันสุดท้ายที่เราจะต้องจากสเปญไปแล้ว ข้าพเจ้าเห็นด้วยและตกลงด้วยความยินดี แต่ก็มีเรื่องทะเลาะกับท่านจนได้ ท่านผู้อ่านคงไม่ทราบว่าท่านและข้าพเจ้าทะเลาะกันเรื่องอะไร บอกให้ก็ได้ครับ ก็เรื่องแย่งกันออกเงินน่ะซีครับ

๒๘ พฤษภาคม ๒๕๑๙ ตรงกับวันศุกร์ เป็นวันที่ท่าน และข้าพเจ้ารอฟังผลการติดต่อของสถานฑูตไทยกับกระทรวงยุติธรรมสเปญ เพื่อให้ท่านและข้าพเจ้าเข้าดูเรือนจำ โดย คุณสุจินดา–เรืองศรี เป็นผู้ติดต่อประสานงานล่วงหน้าเป็นเวลา ๒ วันแล้ว จะได้ชมคุกหรือไม่ได้ก็เป็นอันรู้ผลกันวันนี้แหละ ประมาณ ๘ นาฬิกาเศษ คุณเลขานุการเอกก็มารับเราทั้งสองคนไปยังสถานฑูต

มีความโอ่อ่าพอสมควร ขณะที่ผ่านไปตามถนนจะเห็นมีการประดับประดาสถานที่ตามข้างถนน จัดพลับพลาเวทีกันวุ่นวาย เพราะวันรุ่งขึ้นเขาจะมีการสวนสนามกัน ท่านทูตอ้อนวอนให้ท่านอธิบดีอยู่ดูสวนสนามอีกสักวัน แต่เรามีหมายกำหนดการเสียแล้วเลยเบี้ยวไม่ได้ พอมาถึงสถานทูตไทยเราก็ยังไม่ได้รับคำตอบจากกระทรวง ต้องนั่งรอกันอยู่ที่สถานทูตนั้นจนกระทั่งเวลาประมาณ ๑๐.๐๐ น. จึงได้รับคำตอบว่าอนุญาต ท่านและข้าพเจ้านึกประมาทในใจว่าการเรือนจำของสเปญไม่เห็นจะมีอะไร ไม่เคยมีบทบาทในต่างประเทศให้เราเห็นเลย ถึงไม่ได้ดูก็คงไม่เสียใจอะไร แต่ที่ไหนได้เรื่องกลับกลายจากหน้ามือเป็นหลังมือเลยทีเดียว ดังข้าพเจ้าจะเล่าให้ท่านฟังในอันดับต่อไป พอเขาตอบว่าอนุญาต คุณเลขานุการเอกก็จัดรถให้เรา ๑ คัน คนขับ ๑ คน ล่าม ๑ คน ผู้ที่จะเข้าไปชมเรือนจำก็มี ท่านอธิบดี ข้าพเจ้า และภรรยาท่านทูต ติดตามไป ให้ความสะดวกด้วย ตกลงเราก็มีอุปกรณ์ในการดูเรือนจำพร้อม คือล่าม ๒ คน ล่ามคนที่ทูตจัดไปให้นั้น เป็นชาวคิวบา อยู่ในสหรัฐมาเป็นเวลา ๙ ปี และได้หนีจากคิวบามาอยู่ในสเปญ พูดภาษาสเปญและอังกฤษได้คล่องแคล่ว ส่วนล่ามอีกคนนั้นเป็นล่ามกิตติมศักดิ์ คือ ภรรยาท่านทูต แปลภาษาสเปญเป็นไทยโดยตรงทีเดียว เมื่อคณะของเราเรียบร้อย เราก็แล่นรถออกจากสถานทูตไทย มุ่งตรง

ไปยังเรือนจำ ซึ่งตั้งอยู่ชานเมืองทางตอนใต้ของกรุงแมดริด ห่างจากสถานทูตไปราว ๘ กิโลเมตร เราแล่นรถหาเรือนจำกว่าจะพบก็กินเวลาประมาณครึ่งชั่วโมง เรือนจำแห่งนี้มีชื่อว่า คาราบันเชล (Carabanchel) อ่านตามภาษาสเปญนะครับ เป็นเรือนจำชายเทียบเท่ากับเรือนจำพิเศษกรุงเทพมหานครของเรา (Provincial Prison) ซึ่งเรือนจำแห่งนี้ท่านรองอธิบดี ทวี ชูทรัพย์ เคยไปดูมาแล้วสมัยที่ท่านณรงค์ บัณฑิตย์เป็นอธิบดี และที่เมืองแมดริดนี่เอง ซึ่งท่านได้เคยส่งคุณประเสริฐ เมฆมณี แห่งกรมราชทัณฑ์เป็นผู้แทนไทยไปประชุมอาชญาวิทยาระหว่างประเทศ ในฐานะผู้แทนรัฐบาลไทยซึ่ง คุณประเสริฐ เมฆมณี ได้รับเกียรติถูกเลือกเป็นรองประธาน ในการประชุมใหญ่ มีผู้เข้าร่วมประชุมถึง ๘๐๐ คน เป็นที่น่าภูมิใจและเป็นเกียรติแก่ประเทศไทยอย่างยิ่ง ข้าพเจ้าคิดว่าคงไม่เป็นการเอามะพร้าวมาขายสวนนะครับ หรือถ้าเป็นเช่นนั้นก็ขอข้าพเจ้าฉายซ้ำอีกสักรอบเถอะครับ ขบวนการยุติธรรมของสเปญเขาต่างกับของเราและของอังกฤษ ตรงที่กรมราชทัณฑ์ของเขาขึ้นโดยตรงต่อกระทรวงยุติธรรม และเขาก็ไม่มีผู้บัญชาการเรือนจำด้วย เรือนจำแห่งนี้จัดเป็นเรือนจำที่มีความมั่นคงสูง มีอาณาบริเวณขนาดเรือนจำพิเศษกรุงเทพ-มหานครเห็นจะได้ เขาจัดแบ่งการปกครองของเรือนจำออกเป็น

๓ ฝ่าย คือ ฝ่ายธุรการ ฝ่ายแพทย์ และฝ่ายควบคุม แต่ละฝ่ายเป็นอิสระแก่กัน มีหัวหน้าฝ่ายขึ้นตรงต่อกรมราชทัณฑ์ กระทรวงยุติธรรมเลยทีเดียว ทำการรับผู้ต้องขังทุกประเภท และยังสามารถใช้เป็นที่ประหารชีวิตได้อีกด้วย เมื่อเราถึงบริเวณหน้าเรือนจำ เห็นสถานที่โอ่โถงกว้างขวางกว่าเรือนจำพิเศษกรุงเทพ ฯ ของเรามาก เจ้าพนักงานเรือนจำได้พาเราเข้าไปพบกับหัวหน้าฝ่ายธุรการ เมื่อเขารู้ว่าคณะเราเป็นใครแล้วเขาก็ต้อนรับขับสู้นำคณะเราเข้าไปยังห้องหัวหน้าฝ่าย แล้วการซักถามก็เปิดฉากขึ้น โดยท่านอธิบดีพูดผ่านล่ามที่เรานำไปนั้น ข้าพเจ้ารู้สึกว่าเราถามคำถามเขา ๑ ประโยค เขาจะตอบเรานานมาก ทำไมภาษาสเปญถึงยืดยาดเช่นนั้นก็ไม่ทราบเราได้ข้อเท็จจริงว่า พลเมืองสเปญมีประมาณ ๕๐ ล้านคน มีนักโทษทั่วประเทศก่อนที่ท่านนายพลฟรังโก จะถึงอสัญกรรม ๑๔,๐๐๐ คน และหลังจากนายพลฟรังโกถึงอสัญกรรมแล้วได้มีการอภัยโทษ ขณะนี้เหลือเพียง ๘,๘๔๗ คน เท่านั้น และมีนักโทษหญิงทั่วประเทศทั้งหมดเพียง ๖๖๕ คน มีเจ้าหน้าที่ราชทัณฑ์ทั่วประเทศประมาณ ๔,๐๐๐ คน สำหรับที่เรือนจำแห่งนี้มีนักโทษ ๑,๒๙๗ คน มีเจ้าพนักงานทั้งหมด ๒๐๐ คน การอยู่เวรยามของเจ้าพนักงานไม่มีเบี้ยเลี้ยงเหมือนบ้านเรา เพราะเขาจัดให้ผู้ที่ออกเวรมีเวลาพักผ่อนถึง ๒ วัน พอจะ

ชดเชยกันไปได้ ส่วนการพักโทษ (Parole) ของประเทศนี้ยึดถือกฎหมาย แองโกล–แซกซอน (Anglo-Saxon) และมีเงื่อนไขประกอบด้วย มีคณะกรรมการชุดหนึ่งพิจารณาเรื่องนี้แล้วเสนอขึ้นไปยังคณะรัฐมนตรีอีกทอดหนึ่ง กว่าจะแล้วเสร็จก็กินเวลาประมาณ ๓ เดือน ส่วนเรื่องการควบคุมความประพฤติ (Probation) นั้น เขาก็ดำเนินการเช่นกันแต่จะใช้ในกรณีที่ศาลตัดสินจำคุกไม่เกิน ๑ ปี เขาจะทำการจดประวัติ วางเงื่อนไขควบคุมความประพฤติ แบบที่ข้าพเจ้าเคยเล่าให้ฟังในอังกฤษนั่นแหละครับ งานเรือนจำของสเปญเขาก้าวหน้าไม่แพ้เมืองใด ๆ ในยุโรปเลย การอภัยโทษนั้นในสเปญเขาก็มีบ่อย ๆ โดยมากจะเป็นวันเกี่ยวกับการศาสนาของเขา (Holly Catholic) การอภัยโทษครั้งหนึ่ง ๆ จะพ้นโทษออกมาราว ๕,๐๐๐–๖,๐๐๐ คน การนิรโทษกรรมก็มี แต่เขาไม่เหมือนเมืองไทย เขายังยัดเยียดให้มีใบแดงติดตัวไปอีกด้วย ทำให้ลำบากในการหางานทำ โทษประหารชีวิตในสเปญยังคงใช้อยู่ แต่เขาให้อำนาจศาลให้ทำการเปลี่ยนแปลงโทษนี้ได้ แต่ของเขาไม่มีบ่อยนัก ในระยะเวลา ๑๕ ปี ที่ผ่านมานี้มีการประหารชีวิตกันเพียง ๔ ครั้งเท่านั้นเอง และวิธีการประหารชีวิตก็นับว่าแปลกประหลาดที่สุดในโลกด้วย กล่าวคือเขาจะนำนักโทษเข้าที่ประหารซึ่งจัดไว้เป็นเก้าอี้ที่มีพนักพิงติดกับ

เสาต้นหนึ่ง ให้นักโทษนั่งบนเก้าอี้หลังพิงเสา แล้วผูกติดกับเสาให้มั่นคง จากนั้นเขาก็นำปลอกเหล็กมาคล้องคอนักโทษกับเสาเข้าด้วยกัน ซึ่งปลอกนี้มีลักษณะแบบเข็มขัดแต่ทำด้วยเหล็ก เวลาประหารก็ขันชะเนาะปลอกเหล็กนี้ข้างหลังเสา ปลอกเหล็กนี้ก็จะรัดคอนักโทษเข้าไปติดกับเสา ทำให้ถึงแก่ความตาย โดยรวดเร็ว และไม่ทรมานด้วย และก็ไม่ทุเรศเหมือนแขวนคอหรือยิงเป้าอย่างที่กฎหมายของเราใช้อยู่ การประหารชีวิตแบบนี้เขาเรียกว่า Carrote Vil ซึ่งเขาว่ามีอยู่ที่สเปญเพียงแห่งเดียวในโลก เมื่อเราทราบเกี่ยวกับเรื่องงานคุกงานตะรางของเขาพอสมควร ข้าพเจ้าก็จะขอเล่ารายละเอียดในการดำเนินงานของเรือนจำแห่งนี้ เป็นลำดับไป ดังได้กล่าวมาแล้วว่า เรือนจำนี้เขาแบ่งการดำเนินการออกเป็น ๓ ฝ่าย แต่ละฝ่ายก็มีผู้อำนวยการ (Director) ซึ่งขึ้นตรงต่อกระทรวงยุติธรรม ดังจะได้กล่าวเป็นลำดับต่อไป

ฝ่ายธุรการ เป็นฝ่ายที่กระทำงานทั่วไปเกี่ยวกับกิจการภายนอก เรือนจำ เช่น งานทะเบียนประวัติ งานเยี่ยม งานย้ายผู้ต้องขัง งานติดต่อประสานงานและงานรักษาความสงบภายนอกเรือนจำ

งานทะเบียนประวัติของเขาไม่ใหญ่โตนัก เป็นห้องขนาด ๔ × ๖ เมตร เห็นจะได้ภายในมีแฟ้มประวัติที่เรียงอยู่ในตู้เป็นหมวดหมู่ เขาเป็นแต่เพียงทะเบียนรับ และจำหน่ายนักโทษเท่านั้น

นักโทษของเรือนจำนี้มีตั้งแต่ ฝากขัง ระหว่างพิจารณา อุทธรณ์ ฎีกา และนักโทษเด็ดขาด และถ้าตัดสินแล้วเขาก็จะส่งไปยังเรือนจำอื่น ๆ ตามความเหมาะสม ส่วนใหญ่จะจัดตามความร้ายแรงของโทษ ว่าจะส่งไปยังเรือนจำอื่นที่มีความมั่นคงปานกลางหรือสูงสุด หาก นักโทษผู้ใดฝ่ายการแพทย์ลงความเห็นว่าควรส่งโรงพยาบาล เขาก็ จะจัดส่งโรงพยาบาลของเรือนจำทันที ซึ่งตั้งอยู่เป็นเอกเทศอยู่ ภายนอกเรือนจำ

งานเยี่ยมญาติ สถานที่เยี่ยมที่นี่กว้างขวางมาก เขาจัดให้ญาติ เข้ามาอยู่ในห้องโถงตรงกลางแล้วรอบ ๆ ห้องโถงจะมีเฉลียงโดย รอบกั้นด้วยลูกกรงเหล็กเป็นที่ ที่นักโทษจะยื่นหน้าออกมาคุยกับ ญาติง่ายต่อการควบคุมเพราะยืนอยู่ตรงกลางห้องโถงจะเห็นหมด และที่น่าสนใจอีกอย่างหนึ่งก็คือ ห้องทนายความ เขาให้สิทธิทนาย ความสูงมาก เขาจัดที่ให้ทนายความพบลูกความและปรึกษาความ ได้สะดวก เท่าที่ข้าพเจ้าเห็นมีถึง ๑๑ ห้อง ท่านอธิบดีสนใจในเรื่อง นี้มาก และพูดกับข้าพเจ้าว่า เรากลับไปคราวนี้เราควรจะทำอย่าง เขาบ้าง ไม่เช่นนั้นชาวต่างประเทศมาพบเข้าจะว่าเราป่าเถื่อนและ อาจดูถูกเราได้เขาอนุญาตให้เยี่ยมได้อาทิตย์ละ ๒ ครั้ง ครั้งละ ๒๐ นาที เวลาจากพระอาทิตย์ขึ้นถึงพระอาทิตย์ตก สำหรับวันหยุด นั้นเขาก็ให้เยี่ยมแต่ยอมให้เพียงเดือนละครั้ง และต้องเป็นวัน อาทิตย์ด้วย

ฝ่ายรับตัวผู้ต้องขัง ฝ่ายนี้เป็นฝ่ายของงานด้านวิชาการที่ประกอบไปด้วยงานวิชาการหลาย ๆ ฝ่ายมาผสมประสานกันเข้า เขาเรียกว่า Observation Unit ซึ่งมีฝ่ายแพทย์ อันประกอบด้วยแพทย์ จิตแพทย์ นักจิตวิทยา นักอาชญาวิทยา นักสังคมสงเคราะห์ และนักบวช เพราะเขาเป็นเมืองเคร่งทางศาสนา ซึ่งทำงานเต็มเวลาทั้งสิ้น มีแพทย์อยู่ถึง ๘ คน ต้องทำการวิจัยคนไข้ถึงวันละ ๔๘ คน เขามี ห้องตรวจโรคที่ทันสมัย มีเครื่องมือที่ใช้ในการถ่ายรูป เอ๊กซ์เรย์ เครื่องมือตรวจคลื่นสมอง และห้องประชุม (Conference) สามารถที่จะเชิญแพทย์ผู้เชี่ยวชาญสาขาวิชาการต่าง ๆ มาทำการวิจัยร่วมด้วย เขาทำมานานแล้ว ซึ่งของเราพึ่งจะเริ่มกันเมื่อปีที่แล้วนี้เอง เมื่อแพทย์ได้ผ่านการวิจัยแล้วว่าไม่เป็นการเพียงพอ เขามีโรงพยาบาล ของกรมราชทัณฑ์ของเขาอีกแห่งหนึ่งซึ่งตั้งอยู่ใกล้ ๆ กันนั้นถ้าแพทย์พบว่าผู้ใดเจ็บป่วยเขาจะจัดการส่งไปโรงพยาบาลทันที และเขามีทุกแผนกของโรคด้วย เช่น โรคจิต อายุรกรรม ศัลยกรรม โรคติดต่อ ตลอดจนกระทั่งโรคสตรี โรงพยาบาลนี้รับผู้ต้องขังไว้โดยเฉพาะ เขาก้าวหน้าขนาดถึงโรงพยาบาลสามารถที่จะมีหน่วยเภสัชกรรม ทำยาเม็ดและยาฉีดเองสำหรับนักโทษของเขา เล่นเอาเราอายเขาม้วนต้วน

ไปเลยทีเดียว แต่ข้าพเจ้าไม่อายหน้าด้านเสียอย่างใครจะทำไม โรงพยาบาลของเขาก็รับผู้เจ็บป่วยทุกสาขา ดังได้กล่าวมาแล้ว เมื่อผ่านการตรวจของคณะแพทย์แล้ว ถ้าเห็นว่าปกติเขาก็จะทำการวิเคราะห์ทางจิตวิทยา ทางอาชญาวิทยา ทำกันอย่างละเอียดละออ เช่น มีการถ่ายภาพของกะโหลกศีรษะ วัดส่วนต่าง ๆ ของร่างกายจากหัวจดเท้าเพื่อนำมาวิเคราะห์เหตุแห่งการประกอบอาชญากรรม งานสุดท้ายคืองานของนักสังคมสงเคราะห์ที่จะจัดและแยกประเภทของผู้ต้องขัง ผู้ต้องขังแรกรับจะถูกส่งเข้ามาที่นี่ทั้งหมด และจะอยู่ในความดูแลของฝ่าย Observation นี้อย่างน้อยสองเดือน ศาลจะอาศัยข้อเท็จจริงและผลวิจัยของฝ่ายนี้ทั้งหมดไปประกอบการพิจารณาตัดสินลงโทษ เห็นแล้วชื่นใจจริง ๆ เขาทำตามหลักวิชาทุกกระเบียดนิ้ว และเมื่อศาลตัดสินแล้วคราวนี้ก็เป็นหน้าที่ของฝ่ายบริหารที่จะแยกเอาไปไว้ ณ ที่ใด อาจขังไว้ที่เรือนจำแห่งนี้ อาจส่งไปโรงพยาบาลของเรือนจำ หรือส่งไปยังเรือนจำอื่นตามลักษณะของความผิดและโทษ ที่เขาแบ่งชั้นของเรือนจำไว้ เป็นขนาดความมั่นคงสูง ปานกลาง ต่ำ หรือเรือนจำเปิด ก็เป็นอันว่าพ้นภาระของฝ่าย Observation นี้หมดไป กว่าจะดูงานของฝ่ายนี้หมดและฟังการอธิบายก็ กินเวลาเป็นชั่วโมง ๆ นายแพทย์ที่เป็นหัวหน้าฝ่ายพูดภาษาฝรั่งเศสได้พอ

สมควร จึงสามารถเจรจาโดยตรงกับท่านอธิบดี ข้าพเจ้ามีหน้าที่ฟัง ท่านแปลเป็นภาษาไทยเท่านั้นก็จะแย่อยู่แล้ว เขาเห็นเราดูปากเขาพูดจนเมื่อยตาเต็มทนเขาก็พาเราไปยังร้านค้าในเรือนจำ ชักชวนเราดื่มกาแฟและของเบา ๆ รับประทานฟรีครับ ท่านอธิบดีเลือกเอากาแฟเอสเปรสโซ ส่วนข้าพเจ้าเลือกเอากาแฟธรรมดา พอเสร็จก็ใกล้เที่ยงเต็มทน ฝ่ายเขาไม่มีการท้อถอย เขาบอกว่าไหน ๆ อนุญาตให้ดูแล้วก็จะพาดูให้ตลอดรอดฝั่ง อาหารกลางวันไม่สำคัญ จากนั้นเขาก็พาเราไปยังฝ่ายควบคุม

ฝ่ายควบคุม จัดเป็นฝ่ายที่ใหญ่โตที่สุดในเรือนจำ ใช้เนื้อที่มากที่สุด หัวหน้าฝ่ายเขามารับคณะเราไปจากนายแพทย์ใหญ่ แล้วเราก็เดินตามเขาไป ล่ามของเราที่นำไปด้วยเก่งมาก สามารถแปลภาษาในทางวิชาการราชทัณฑ์ได้อย่างน่าทึ่งจริง ๆ ถามไปถามมาจึงรู้ว่าเขาจบกฎหมายจากอเมริกาดังนั้น เราก็เลยเลิกสงสัยไป ตึกที่ใช้ควบคุมผู้ต้องขังนี้เขาสร้างเป็นตึกสามชั้น มีสามหลัง แต่ละตึกจะพุ่งมาชนกันยังจุดศูนย์กลางที่ทำเป็นห้องโถงใหญ่ มีลักษณะเป็นวงกลม และทางเข้าออกของแต่ละตึกก็อยู่ที่ห้องโถงวงกลมนี้ ทางอื่น ๆ จะไม่มีอีกเลย เขาพาเรามายังจุดศูนย์กลางนี้ แล้วก็พาคณะเราเข้าชมเพียงตึกเดียว พอเราเดินผ่านประตูจะเข้าตึกก็มี

สัญญาณเป็นแตร บอกทุกประตูที่ผ่าน ดูเขาจะระมัดระวังทุกกระเบียดนิ้ว เขาพาเราเข้าไปชมชั้นล่างก่อน เรือนขังของเขากว้างขวางมาก ตรงกลางเปิดโล่งตลอดชั้น กว้างสัก ๑๐ เมตร และยาวสัก ๕๐ เมตร เห็นจะได้ ริมตึกเขาจะสร้างเป็นห้องขังซึ่งดูสภาพแล้วเป็นห้องที่ขังจำนวนคนไม่เท่ากัน เล็กบ้างใหญ่บ้าง เขาจะขังคนไว้ในห้องเป็นเลขคี่ เช่น ๑, ๓, ๕, ๗ ถึงมากสุด ๑๑ คน ถามเขาว่าทำไมทำเช่นนี้เขาก็ตอบว่า เวลานักโทษทะเลาะกันจะได้แบ่งพวกไม่ได้ เพราะต้องมีขาดมีเกินอยู่ ๑ คน เข้าทีดีเหมือนกันครับ และสำหรับชั้นล่างสุดนี้เขาจะจัดไว้ สำหรับผู้กระทำความผิดที่พึ่งแรกรับ จัดให้อยู่เป็นหมวดหมู่ตามภาค เช่น พวกภาคใต้ก็อยู่ห้องหนึ่ง พวกภาคเหนือก็อยู่ห้องหนึ่ง พวกอิสานก็อยู่พวกหนึ่ง อย่างนี้เป็นต้น พวกที่ขังในชั้นล่างนี้เป็นพวกที่อยู่ในระหว่างพิจารณา เขาจึงขังรวมกันไว้ชั่วคราวก่อน แต่ละห้องขังของเขานั้นจะมีห้องน้ำสองห้อง มีเตียงนอนครบทุกคน มีเสียงตามสายให้เปิดฟังได้ทุกห้อง ยิ่งกว่านั้นยังสามารถพูดติดต่อกับฝ่ายควบคุม หากมีเรื่องที่ต้องการความช่วยเหลือ เช่น การทะเลาะวิวาท การเจ็บไข้ได้ป่วย และในทางตรงกันข้ามฝ่ายควบคุมก็สามารถจะสั่งงานโดยตรงมายังห้องขังได้ทันที บางท่านอาจคิดว่าเป็นนิยาย แต่ขณะที่ข้าพเจ้าเขียนนี้รับรองว่า

ไม่ได้ฝิ่นหรือกินเหล้าแม้แต่กึ๊งเดียว นอกจากนั้น เขายังมีระบบควบคุมที่ทันสมัยที่สุดในโลก เป็นห้องขนาด ๔×๔ เมตร จะเห็นได้ตรงที่เราย่างเท้าเข้าไปในเขตประตูของเรือนขังเป็นห้องควบคุมด้วยระบบโทรทัศน์ เขาจะมีโทรทัศน์ตั้งอยู่ ๓ เครื่อง แต่ละเครื่องจะมองเห็นภาพของแต่ละชั้น ว่าชั้นไหนนักโทษกำลังทำอะไรอยู่ เขาใช้คนเพียงคนเดียวสามารถรู้ความเคลื่อนไหวของนักโทษได้ทั้งสามชั้น และรายงานได้ทันท่วงที หากมีเหตุผิดปกติเกิดขึ้น เล่นเอาท่านและข้าพเจ้าลืมอาหารกลางวันเสียสนิททีเดียว นอกจากนั้น แต่ละชั้นของเรือนขังเขายังเอาเจ้าหน้าที่ตำรวจมาทำการควบคุมร่วมด้วยกับพนักงานราชทัณฑ์อีกถึงชั้นละ ๔ คน จากนั้นเขาก็พาเราขึ้นไปยังชั้นสองของเรือนขัง ซึ่งชั้นสองนี้จะเป็นห้องขังเดี่ยวทั้งหมด ใช้สำหรับขังพวกนักโทษพวกที่หัวดื้อหัวรั้นที่อยู่รวมกับพวกชั้นล่างสุดไม่ได้ หรือไม่ก็ถ้าไม่แยกขังอาจถูกเหยียบตายเสียก่อน ส่วนชั้นสามซึ่งเป็นชั้นสุดท้ายนั้นเขามีไว้ขังนักโทษการเมืองโดยเฉพาะ เป็นห้องขังเดี่ยวทั้งหมด ในขณะที่ท่านและข้าพเจ้าเข้าเยี่ยมนั้นมีอยู่ ๙๗ คน ส่วนใหญ่จะเป็นพวกหัวรุนแรงที่ก่อความไม่สงบ ส่งมาจากทางภาคเหนือของประเทศ เป็นพวกบาสท์ ซึ่งชาวสเปญยอมรับว่าพวกดังกล่าวนี้มีความเฉลียวฉลาดกว่าเผ่าพันธุ์ของตน ตึกนี้ใช้ขังคนระหว่างและนักโทษ

การเมืองเป็นจำนวนถึง ๖๐๐ คน ส่วนอีกสองตึกนั้นเขาแบ่งไว้สำหรับขังนักโทษเด็ดขาดตึกหนึ่ง และนักโทษวัยรุ่นอีกตึกหนึ่ง นักโทษเด็ดขาดคดีธรรมดาเข้าขังเดี่ยวหมดมีอยู่ประมาณ ๓๑๖ คน ส่วนวัยรุ่นของเขานั้นเขาคิดอายุจาก ๑๖–๑๘ ปี และแต่ละตึก เขามีระบบโทรทัศน์และเสียงตามสายควบคุมทุกตึก ดูแล้วเพลิดเพลินมาก แต่ข้าพเจ้าไม่คิดอยากจะอยู่เลย จากนั้นเขาก็พาเราไปดูงานฝึกวิชาชีพ

การฝึกวิชาชีพ เป็นงานอยู่ในฝ่ายควบคุม เป็นงานที่ทำกันอย่างเสียไม่ได้มากกว่า เพราะผู้ต้องขังที่จะทำงานนั้น ต้องแจ้งความจำนง ด้วยความสมัครใจ ไม่มีการบังคับ เขามีงานอยู่หลายอย่าง เช่น งานช่างไม้ งานตัดเย็บเสื้อผ้า และที่เห็นเอาจริงเอาจังก็คืองานโรงพิมพ์ กับงานทำดอกไม้เทียม สามารถทำรายได้ให้แก่ผู้ทำอาทิตย์ละ ๑๕๐ เพเซตา หรือ ๕๐ บาท ต่ออาทิตย์ งานพิมพ์หนังสือของเขาเล็กกว่าที่เรือนจำกลางคลองเปรมของเรามาก แต่ฝีมือของเขาอย่าให้พูดเลยปราณีตทิ้งของเราอย่างไม่มีทางติดฝุ่น ส่วนงานทำดอกไม้เทียมเขาทำได้สวยงามพอสมควร แต่สู้ทัณฑสถานหญิงของเราไม่ได้ มีข้อน่าทึ่งใจและน่าแปลกประหลาดอยู่อย่างหนึ่ง คือนายแพทย์ที่พูดภาษาฝรั่งเศส ได้บอกกับท่านว่าประเทศไทยสั่งทำส้นรองเท้าหนังถึงล้านชิ้นจริงเหรอ

การสันทนาการ เขามีห้องโถงหน้าห้องขังกว้างขวางมากอยู่แล้ว จึงทำให้บรรยากาศปลอดโปร่งดีมาก เขามีห้องสมุดซึ่งไม่ใหญ่โตนัก กับมีหนังสืออยู่เป็นพัน ๆ เล่มเหมือนกัน มีห้องนั่งเล่น ห้องประชุม และห้องประกอบพิธีทางศาสนาสุดแต่จะเลือกเอา ซึ่งเขาทำโก้กว่าในอังกฤษมาก เนื่องจากเมืองของเขาเคร่งศาสนา บริเวณที่ว่างในเรือนจำมีน้อย เขามีสนามเล็ก ๆ ระหว่างเรือนขังอยู่สองสนาม สำหรับฝึกกายบริหาร ขณะที่เข้าเยี่ยมเขากำลังฝึกกายบริหารกันอยู่

การสูทกรรม เขาพาคณะเราเข้าไปดูห้องประกอบอาหาร เขาตั้งโรงครัวของเขาอยู่ภายในตัวตึกเลย เขาได้นำอาหารที่ทำสำเร็จแล้วมาให้เราดู ซึ่งจะเป็นอาหารมื้อเย็นของผู้ต้องขัง ท่านและข้าพเจ้าเกือบสุดแสนที่จะทนทานได้ ความหิวมันวิ่งพรูเข้ามาจับยังหัวใจ น้ำลายก็ไหลเอา ๆ กลืนจนคอโก่งก็ไม่หมดสักที อาหารของเขาถ้าจะพูดกันก็เหมือนอาหารฝรั่งที่เราสั่งเป็นชุด ๆ มารับประทานตามโรงแรมใหญ่ ๆ ในเมืองไทยเราดี ๆ นี่เอง ท่านอธิบดีหันมายิ้มกับข้าพเจ้าแล้วก็กระซิบอย่างอาย ๆ ว่าตัวท่านเองอยู่บ้านยังไม่มีกินอย่างนี้เลย สรุปแล้วท่านชักชวนข้าฯ ให้มาติดที่คุกสเปญกัน ข้าพเจ้าตกลงแต่ยังเถียงกันอยู่นิดหน่อยว่าจะเอา

ข้อหาอะไรก็ที่โทษมันน้อย ๆ สักหน่อย แล้วก็จะติดพร้อมกันไม่ได้ประเดี๋ยวไม่มีใครเยี่ยม ค่าอาหารของนักโทษเขามีหลักการวางไว้ดังนี้คือ นักโทษธรรมดาจะได้วันละ ๑๘ บาท นักโทษที่เจ็บไข้ได้ป่วยปกติจะได้วันละ ๒๗ บาท และถ้าเจ็บป่วยเรื้อรังจะได้วันละ ๓๖ บาท ถ้านำมาเปรียบเทียบกับของประเทศไทยจะเห็นว่าทำไมมันถึงเป็นมุมกลับกันไปก็ไม่ทราบ ผู้ต้องขังธรรมดากลับได้งบประมาณค่าอาหารสูงกว่าผู้ต้องขังที่เจ็บป่วย ซึ่งเรื่องนี้เห็นสมควรที่จะสัมมนาแก้ไขกัน ให้มันถูกต้องตรงกับความเป็นจริงและอารยะประเทศเขาปฏิบัติกันเสียที อย่าปล่อยให้เป็นเรื่องน่าขายหน้ากันอีกต่อไปเลยนะครับ

เราดูของเขาเสียเพลินจนล่วงเลยเวลาเกือบจะบ่าย ๒ โมง พยายามตื๊อจะให้เขาเชิญเรารับประทานอาหารกลางวัน แต่เขาก็ไม่เชิญสักที คนสเปญทนหิวเก่งชมัด เขาบอกว่าจะพาเราเข้าไปชมโรงพยาบาลอีก แต่เราขอร้องเขาเอาไว้ว่าเราไม่มีเวลา เป็นการแก้หน้า ก็เป็นอันว่าร่ำลากันตรงหน้าเรือนจำนั่นเอง พร้อมทั้งขอบคุณเขาอย่างจริงใจแล้วก็มิได้ชักช้า คณะเรารีบบึ่งรถอย่างรวดเร็วเพื่อแข่งกับความหิว มุ่งตรงไปบ้านท่านทูต ซึ่งเขาเตรียมอาหารก๋วยเตี๋ยวเส้นหมี่เนื้อเปื่อย และข้าวผัดกระปิไว้คอย

ท่าเราอยู่ กว่าจะได้รับประทานอาหารกันก็ตกเข้าไปบ่าย ๓ โมง แต่ละคนไม่พูดพล่ามทำเพลงก้มหน้าก้มตารับประทานกัน พอเงยหน้าขึ้นมาสบตากัน ก็ต่อเมื่ออาหารทั้งหลายที่วางอยู่ได้อันตรธานไปจนเกือบจะหมดสิ้น ฝรั่งชาติคิวบาที่เป็นล่ามให้เรา เขาชอบอาหารไทยมากเขาชอบข้าวคลุกกะปิ ประกอบกับเขาเป็นชายโสดด้วย ท่านทูตเลยอนุญาตให้ห่อส่วนที่เหลือไปรับประทานที่บ้าน เขาดีใจมากรีบรับปากทันที จากนั้นทั้งท่านและข้าพเจ้าก็ได้นัดแนะกับท่านทูต เลขานุการเอก ล่าม ขอเชิญรับประทานอาหารเย็นกันเพื่อเป็นการตอบแทนเขา โดยให้เลขานุการเอกเป็นผู้เลือกว่าจะเอาร้านไหนดี เลือกไปเลือกมาก็ได้ร้าน ๆ หนึ่งที่มีชื่อว่าร้าน Six To ซึ่งเป็นร้านอาหารสเปญ โดยเราจะไปกินอาหารชนิดหนึ่งซึ่งเป็นของสเปญโดยเฉพาะ ซึ่งมีชื่อว่า Paella Valenciana ซึ่งเป็นข้าวผัดสีเหลือง ๆ ใส่ปลาทะเล กุ้ง ไก่ เนื้อ หอย ผสมกันลงไปเลย จากนั้นเราก็เดินทางกลับโรงแรม โดยคุณล่ามได้เอารถส่วนตัวขับมาส่งเราถึงโรงแรม ท่านอธิบดีได้ให้ของขวัญเขาชิ้นหนึ่งเพื่อเป็นสินน้ำใจในฐานะที่เป็นล่ามผู้สามารถ แล้วทั้งท่านและข้าพเจ้าก็เข้าพักผ่อนพร้อมทั้งรวบรวมสิ่งของต่าง ๆ เข้ากระเป๋าให้เรียบร้อย เพราะวันรุ่งขึ้นเราจะต้องเดินทางไปกรุงโรมกันแต่เช้า

พอประมาณ ๖ โมงเย็น ท่านและข้าพเจ้าก็จัดแจงแต่งตัวกันโก้พอสมควร เพราะจะต้องเป็นเจ้าภาพเลี้ยงเขา มาอยู่แมดริด ๓ คืนแล้ว กิเลสก็พอกพูนมากขึ้น แต่ไม่รู้จะเอาไปทิ้งที่ไหน ข้าพเจ้าคิดในใจอย่างไรเสียวันนี้ก็เป็นวันสุดท้ายแล้ว ต้องรีบจัดการให้รู้เรื่องให้จงได้ บุคคลที่เรารู้จักมักคุ้นก็ล้วนแต่เป็นบุคคลที่เราไม่สามารถจะปรับทุกข์ได้ทั้งสิ้น พอประมาณ ๑ ทุ่มตรง ท่านและข้าพเจ้าก็เดินออกจากโรงแรม ตรงไปยังที่พักคุณสุวรี เพื่อไปสมทบกันเพราะเราไม่รู้จักร้านอาหารที่เรียกว่า ซิกโต คุณสุวรีก็พาเราไปด้วยความชำนาญ พอถึงร้านก็พบท่านทูตและภรรยา เลขานุการเอกและภรรยา กับคุณล่าม ซึ่งมารออยู่ก่อนแล้ว รวมเราด้วยกันทั้งหมด ๘ คน หลังจากนั่งประจำที่กันเรียบร้อยแล้ว คุณเลขานุการเอกก็รับหน้าที่เป็นผู้สั่งอาหารและเครื่องดื่ม เราก็สั่งอาหารประเภทแกล้มเหล้ามารับประทานกันก่อน มีพวกกุ้งและอาหารทะเล ซึ่งเมืองเขาหาได้ง่ายจริง ๆ ส่วนเครื่องดื่มเขาแนะนำให้เราดื่ม Sanglia ซึ่งเป็นเหล้าองุ่นแดงผสมบรั่นดีกับ Cointreau หรือ Licor de Naranja และโซดา น้ำตาลเล็กน้อย และเปลือกผลไม้ตามฤดูกาล ยิ่งปอกติดต่อกันเป็นชิ้นเดียวกันโดยไม่ขาดตอนทั้งผลได้ ยิ่งเพิ่มความน่าดื่มยิ่งขึ้น รสชาดอร่อยมาก ถ้าใครอยากทราบตำรับขอให้ไปขอจากท่านอธิบดีได้ ซึ่งเป็นผู้เชี่ยวชาญทาง

ด้านนี้มาก ข้าพเจ้ายังมาคิดปรารภในใจเลยว่า ท่านน่าจะเป็นอธิบดีกรมสรรพสามิตอีกตำแหน่งหนึ่งก็จะดี เมื่อคราวพิมพ์หนังสือนี้เป็นครั้งที่ ๒ ข้าพเจ้าได้ทราบว่า ท่านได้มีโอกาสผสม แซงเกลีย ด้วยมือของท่านเอง เมื่อไปสเปญอีกครั้งหนึ่ง เมื่อ ๒–๓ ปีมานี้เอง ได้เชิญชวนคุณหลวงชาติตะการโกศล และคุณหญิงซึ่งรู้จักกับคุณสุวรี อยู่ก่อนแล้ว กับเพื่อนบางคนไปร่วมด้วย คุณผู้หญิงติดใจฝีมือ ถึงกับขอเป็นแก้วที่ ๒ ทั้ง ๆ ที่ท่านไม่ใช่คอ เด็กหญิงของคุณสุวรีก็เก่งสามารถปอกเปลือกส้มได้เป็นชิ้นเดียวกันทั้งลูกเลย จากนั้นเราก็คุยกันอย่างสนุกสนาน ทั้งท่านและข้าพเจ้าก็ต่างคนต่างเล่าถึงการปล่อยไก่ในการเดินทางที่ผ่านมา เรียกเสียงเฮฮากันได้พอสมควรแต่จะสนุกสนานปานใดก็ตาม ความในใจของข้าพเจ้ายังกลัดกลุ้มอยู่หามีผู้ใดล่วงรู้ไม่ นั่งรอจังหวะอยู่ว่าเมื่อไรคุณล่ามแกจะเดินเข้าห้องน้ำสักที เราจะได้ฉวยโอกาสไปด้วย พี่แกก็ไม่ลุกสักที เราต้องขยั้นขยอแกให้ดื่ม แซงเกลียมาก ๆ แต่แกก็ไม่ค่อยจะดื่มเหล้าเสียอีก จนกระทั่งเกือบจะหมดหวังอยู่แล้ว แกก็ขยับตัวทำท่าจะลุกขึ้นข้าพเจ้าก็จับมือและถามว่าจะไปไหน ถ้าหากเข้าห้องน้ำจะขอไปด้วยเป็นอันว่าสมความปรารถนา เราก็ยอมหน้าด้านถามเขา ภายในห้องน้ำเลยว่าบ้านนี้เมืองนี้หนุ่มโสด ๆ เขามีทางผ่อนคลายความตึงเครียดกันด้วยวิธีใดบ้าง เขายิ้มให้ข้าพเจ้าอย่างรู้เท่าทัน แต่พอ

เขาตอบมาเราก็แทบเข่าอ่อน เขาบอกว่า เมืองสเปญเขาเคร่งศาสนามาก การทำมาค้าขายเนื้อสดนั้นมีน้อย ทั้งกรุงแมดริดมีอยู่เพียงแห่งเดียว และก็มีให้เลือกไม่มากด้วย และผู้ที่มาเปิดกิจการก็มิใช่พวกสเปญหรือชาวเมืองนี้ ส่วนใหญ่มาจากที่อื่น เช่น มาจากฝรั่งเศส หรืออิตาลี ถ้าอยากจะสนุกสนานก็ควรไปที่เมืองบาเซโลนา ซึ่งอยู่ทางภาคเหนือติดกับฝรั่งเศสจึงจะมีอย่างเหลือเฟือพวกที่มาคุยโม้ในเมืองไทย ส่วนมากก็ไปจากฝรั่งเศสแค่บาเซโลนาเท่านั้นเอง มิใช่ที่แมดริด พอได้ฟังเช่นนี้ข้าพเจ้าก็หมดอาลัยตายอยาก เดินคอตกกลับมานั่งโต๊ะ คราวนี้นั่งกินเหล้าให้มันเมาเข้าไว้จะได้ไม่คิดถึงเรื่องอื่น จนเป็นที่อิ่มหนำสำราญแล้ว คุณเลขานุการเอกได้นำพวกเราไปส่งยังโรงแรม พอถึงโรงแรมท่านอธิบดีก็ถามข้าพเจ้าอย่างรู้เท่าทัน ในการที่ข้าพเจ้าหายเข้าไปในห้องน้ำกับล่ามเป็นเวลานานผิดสังเกตุนั้น คงจะพูดกันเรื่องพรรณอย่างว่าเป็นแน่ ข้าพเจ้ารับสารภาพออกมาอย่างเด็กที่ถูกผู้ใหญ่จับผิดได้ว่า ผมเปล่าพูดครับ เรื่องราวของวันสุดท้ายในกรุงแมดริดก็จบลงด้วยประการฉะนี้ และก่อนที่คุณเลขานุการเอกจะจากเราไป ได้ให้คำมั่นสัญญาแก่ท่านอธิบดีว่า วันพรุ่งนี้เขารับอาสาจะมารับประทานอาหารเช้ากับเรา และจะนำเราไปส่งยังสนามบินด้วย

วันที่ ๒๙ พฤษภาคม ๒๕๑๙ ตรงกับวันเสาร์ เราตื่นกัน ประมาณ ๗.๐๐ น. จัดแจงแต่งตัวและเตรียมเข้าของให้เป็นที่เรียบร้อย เพื่อที่จะออกเดินทางไปสนามบิน และสิ่งที่เราลืมไม่ได้ก็คือจะต้องทำการจ่ายค่าโรงแรมเขา ประมาณ ๘.๐๐ น. คุณสุวรีนำปาท่องโก๋สเปญมาให้เราลองรับประทาน และคุณเลขานุการเอกสถานทูตไทยพร้อมทั้งภรรยา ก็มาถึงพอดีตามที่ได้นัดกันไว้ เราเลยรับประทานอาหารเช้าด้วยกันที่นี่เอง ภรรยาเลขานุการเอกรู้สึกเป็นห่วงท่านและข้าพเจ้ามาก ได้อุตส่าห์นำพริกป่น และมะนาวฝรั่งมาให้ ซึ่งความจริงเรามีอยู่แล้ว เราก็รับไว้ด้วยมรรยาทและด้วยความขอบคุณขณะที่กำลังสนทนากันอยู่นั้น ฝนตกหนักมาก เกือบจะ ๙.๐๐ น. เราก็จำเป็นต้องออกเดินทางผ่าฝนไปยังสนามบิน ซึ่งเราจะต้องไปให้พ้น ในการบินเที่ยวนี้เราใช้สายการบิน ไอบีเรีย เที่ยวบินที่ IB ๓๕๒ ออกเวลา ๑๐.๔๐ น. หลังจากร่ำลา เป็นที่อาลัยอาวรณ์อย่างสุดซึ้ง คุณสุวรีก็ฝากของท่านอธิบดีเพื่อนำมาให้น้องสาวของท่านที่กรุงเทพ ฯ พร้อมทั้งสำทับด้วยว่าห้ามอมเป็นอันขาด จากนั้นก็ให้คำแนะนำแก่เราบางประการเกี่ยวกับเมืองโรม ว่าคนโรมความประพฤติไม่ค่อยดีพึงระมัดระวังในการเดินทาง อย่าเที่ยวเดินตามตรอกซอกแบบในแมดริดไม่ได้ ดีไม่ดีจะเอาชีวิตไปทิ้งเสีย เรารับคำตักเตือน

ด้วยความขอบคุณ จากนั้นรถท่านเลขานุการเอกก็พาเราผ่าฝนไปจนถึงสนามบิน ซึ่งเป็นเวลา ๑๐.๐๐ น. พอดี เราก็ต้องไปยืนรอเข้าคิวเพื่อนำกระเป๋าเข้าเช็คอิน เจ้าพนักงานที่นี่ทำงานกันโอ้เอ้มากจนเรารำคาญ แต่จะทำอย่างไรได้เพราะขืนพูดกันมากไปมือเราก็เมื่อยโดยเปล่าประโยชน์ เพราะเขาจะประกาศออกมาดัง ๆ ว่า ผู้โดยสารเที่ยวบินที่เท่านั้นเท่านี้ให้เข้าเช็คอินได้ ถ้ายังไม่ถึงลำดับเขาประกาศ ก็ให้ยืนรอเหงือกแห้งไปก่อน แล้วจะมายืนเข้าแถวกันหาพระแสงอะไรก็ไม่ทราบ กว่าเราจะรู้วิธีการของเขาก็หลวมตัวเข้าไปจนหมดทางแก้ไขแล้ว เมื่อจัดการเรื่องนี้เสร็จคุณเลขานุการเอกและภรรยาก็ขออำลากลับ ปล่อยให้ท่านและข้าพเจ้าเดินเข้าด่านตรวจคนเข้าเมืองไปด้วยความสะดวกดาย เราเราพยายามจัดการกับเงิน เพเซตาที่เหลือในกระเป๋าประมาณ ๔๐๐ – ๕๐๐ บาท ให้หมดไปด้วยการซื้อเหล้าบ้าง บุหรี่บ้าง และเวลาเครื่องบินออกก็มาถึง เราเดินไปขึ้นเครื่องบินกันด้วยความชำนาญแต่ก็ต้องเบียกปอนไปตาม ๆ กัน เพราะสนามบินแห่งนี้ไม่มีท่องวงช้างให้เราเดิน ต้องนั่งรถแล้วไปขึ้นเครื่องบินกันอีกต่อหนึ่ง แต่ก็ต้องทนเอาเพราะไม่มีใครเขาใช้ให้เรามาเครื่องบินต้องเสียเวลามาก ด้วยเหตุว่าฝนตกหนัก อากาศไม่ดีขึ้นไม่ได้ต้องรอเสียเวลาอยู่ประมาณ ๓๐ นาที เห็นจะได้จึงเหาะ

ขึ้นฟ้าได้ แต่ถึงจะอยู่บนฟ้าก็ตามทีเถอะ เครื่องบินก็ยังสั่น โคลงไปโคลงมา เหมือนกับไม่เต็มใจจะไปอย่างนั้นแหละ กว่าจะพ้นดงพายุไปได้ก็ประมาณ ๓๐ นาที จากนั้นก็จะเห็นท้องฟ้าแจ่มใส เห็นทะเลเมดิเตอร์เรเนียนเขียวขจีอยู่เบื้องล่าง เห็นเรือเดินสมุทรแล่นเป็นทาง ทิ้งคลื่นเป็นฟองขาว แตกกระจายเป็นทางยาวไว้เบื้องหลัง ดูแล้วพอคุ้มกับที่เรา ได้รับความหวาดเสียวมาเมื่อตะกี้นี้ และก็ลืมมันเสียโดยสิ้นเชิง บนเครื่องบินมีการแจกอาหาร เป็นของว่างให้เรารับประทาน เราไม่รู้สึกหิวอะไรแต่ก็กินกันไปตามธรรมเนียมอย่างนั้นเอง เครื่องบินบินอยู่ราว ๑ ชั่วโมงครึ่งเห็นจะได้ เราก็มาพบผืนแผ่นดิน กัปตันก็บอกเราให้เตรียมตัว เพราะจวนจะถึงกรุงโรมแล้ว และแล้วเครื่องบินก็แตะยังสนามบิน โดยสวัสดิภาพ ท่านและข้าพเจ้ามิได้รอช้า จัดแจงกระวีกระวาดลงจากเครื่องบิน สนามบินที่นี่เขาใหญ่โตพอสมควร เราผ่านด่านตรวจคนเข้าเมืองไปได้อย่างสะดวกดายโดยไม่ต้องมีวีซ่า รับกระเป๋าเดินทางจากที่เวียนเทียนแล้วก็จับรถบัสเข้าไปยัง Air Terminal บ้านเมืองที่นี่ดูจากรถบัสที่ผ่านไปไม่สวยงามอะไร มีสถานที่เก่า ๆ ที่กำลังผุพังซึ่งเขารักษาไว้เป็นพิพิธภัณฑ์วัตถุทางประวัติศาสตร์มากมายข้าพเจ้าอดรนทนไม่ได้เลยเย้าท่านไปว่าท่านได้สัญญากับข้าพเจ้าไว้ตั้งแต่

ออกจากกรุงเทพฯ แล้วว่า จะพาไปดูความเจริญของเมืองนอก แต่กลับพาข้าพเจ้ามาดูบ้านเมืองที่กำลังจะพังแหล่มิพังแหล่ ท่านทำอย่างนี้เป็นการแหกตากันชัด ๆ นี่ครับ ท่านหัวเราะพร้อมทั้งย้อนกลับมาว่า จะดูหรือไม่ดู ถ้าไม่ดูพรุ่งนี้กลับกันเลย โธ่ข้าพเจ้าล้อเล่นแท้ ๆ ไม่น่าเอาจริงเอาจังเลย และแล้วรถบัสก็มาถึงยังจุดหมายปลายทาง จากนั้นเราก็ลงจากรถบัส หาแท๊กซี่เพื่อจะไปยังโรงแรมที่จองไว้ เมืองโรมนี้ไม่มีระเบียบใด ๆ เลย แท๊กซี่มาคอยเสนอหน้ากันสลอนไปหมด ดูมันช่างสับสนวุ่นวายดีจริง ๆ เราบอกชื่อโรงแรมที่เราจะไปว่า ออกัสเตีย (Augustea) เขาก็ส่ายหัว เราเลยพูดไม่เป็น ออกุสตีอา เขาก็ร้องอ๋อ แล้วรู้จักทันที บอกราคาเรา ๓,๐๐๐ ลีร์ (Lire) ต่อไปต่อมาพ่อแท๊กซี่ก็โมเมพูดเองเออเอง จัดแจงขนกระเป๋าเราขึ้นรถแล้วก็บอกเราว่าเอา ๒,๕๐๐ ลีร์ ก็แล้วกัน ท่านหันมาบอกข้าพเจ้าว่า ถ้ามันจะต้มเราก็ช่างหัวมัน เพราะเงินลีร์มันแย่มากไม่กี่อัฐกี่พสถึงต้มก็ไม่กลัว คือ ๑๐๐ ลีร์ จะตกราว ๆ ๙ สลึง เรื่องขี้ผง ขณะที่เราก้าวขึ้นรถยังไม่ทันจะปิดประตูก็มีคนอิตาลีพวกแท๊กซี่ด้วยกันมายืนขวางประตูไว้ ปากก็ตะโกนซิกการิลโล ๆ (Cigarillo) ข้าพเจ้าทราบว่าเขาขอบุหรี่สูบ แต่ข้าพเจ้าทำแบบพี่ยุ่นตามที่ท่านเคยสอน ทำไม่รู้เรื่องเข้าไว้

แล้วแกล้งทำเป็นไม่เข้าใจ เขาก็ยืนขวางไม่ยอมให้เราปิดประตูรถ ข้าพเจ้าชักยั๊วะดึงบานประตูปิดชนสะโพกของเขาโดยแรง แล้วรถก็ออกทันที เขาจะเจริญพรเราหรือไม่เราไม่สามารถจะทราบได้ รถวิ่งมาไม่เกิน ๕ นาที ก็มาถึงโรงแรมที่เราจองไว้ ท่านก็สกิดข้าพเจ้าทันทีพร้อมกับพูดว่า คนโรมนี้ไม่ซื่อเผลอไม่ได้เห็นไหมล่ะ จากนั้นเราก็ต่างคนต่างกระชากลากถูกระเป๋าของเราขึ้นโรงแรม โรงแรมนี้ดูแล้วมันไม่น่าจะเป็นโรงแรมเลย น่าจะเป็น เพนชั่น (Pension) เสียมากกว่า โรงแรมนี้ เหมือนกับตึกว่างแบ่งให้เช่าอย่างนั้นแหละ ลิฟท์ของเขาก็แสนจะโบราณ ทำแบบกรงเสือเหมือนกับที่ใช้ที่หอเอฟเฟลอย่างนั้นแหละ ถ้าจะใช้ลิฟท์ก็ต้องเลือกเอา ๒ ทาง คือ ถ้าคนขึ้นของก็เอาขึ้นไม่ได้ ถ้าเอาของขึ้นคนก็ขึ้นไม่ได้ ท่านกระซิบบอกว่า เราพักอย่างประหยัด จะเอาถูก ๆ มันก็อย่างนี้แหละ ไอ้ที่หรู ๆ เขาก็มีจะเอาไหมล่ะ พรุ่งนี้จะได้ย้ายไปเลย ข้าพเจ้าเลยคอตก หลังจากที่ติดต่อกับพนักงานต้อนรับของโรงแรมแล้ว บ๋อยก็นำกระเป๋าของเราทั้งหมดขึ้นไปไว้ยังห้องพัก เราก็เดินตามของของเราขึ้นไป พอบ๋อยวางของลงไม่ทันจะเงยหน้าเขาก็เอ่ยปากขอเหล้าเรากินทันที ท่านและข้าพเจ้าแสนจะกลุ้มใจเป็นที่ยิ่ง ปรารภกันว่าทำไมคนโรมถึงได้ขี้ขอจริงนะ สุดท้ายก็พยักหน้าให้ข้าพเจ้าให้เขา เขาก็จัดแจงเอาแก้วมา เรามีเหล้า

ติดมาจากสนามบินสองขวด คือ บรั่นดีทำในสเปญ ๑ ขวด กับวิสกี้ตราดำ ๑ ขวด เขาจัดแจงเปิดตราดำทันทีแล้วก็เทเอาไปครึ่งแก้ว ท่านก็หัวเราะพร้อมทั้งพูดว่า บ๋อยที่นี่หัวสูงจริงนิ รู้จักกินเหล้าดี ๆ เสียด้วย เวลาท้องถิ่นที่กรุงโรมนี้จะมีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ซึ่งทางการเขาจะประกาศให้ทราบ ดังนั้น เราควรต้องรู้มิฉะนั้นจะเป็นฝ่ายเสียประโยชน์เช่นดังโรงแรมที่ท่านและข้าพเจ้ามาพักนี้ เวลาอาหารเช้าเขากำหนดไว้ไม่เกิน ๑๐.๐๐ น. เราตื่นขึ้นมาดูนาฬิกาปรากฏว่ายังไม่เกิน ๔ โมงเช้า ก็จะลงมารับประทานกัน พอลงมาเขาบอกว่าเลยเวลาไปแล้ว ทางการเขาประกาศเปลี่ยนแปลงเมื่อคืนนี้เราเลยอด พอเข้าพักเรียบร้อยเราก็จัดการแลกเงินลีร์ เพื่อที่จะออกย่ำกรุงโรม ณ ที่โรงแรมนี้เอง พอสมความปรารถนาแล้ว ท่านก็เริ่มออกย่ำข้าพเจ้าก็ย่ำตาม ไปไหนไปกัน เพราะเราหมดภารกิจที่จะต้องทำแล้ว มีอยู่อย่างเดียวก็คือเพื่อศึกษาประวัติศาสตร์และดูความเจริญบ้านเมืองของเขา เดินดูสินค้าต่าง ๆ ไปตลอดทาง ท่านพาไปดูพระราชวังและน้ำพุตึกเก่า ๆ ที่จะพังแหล่มิพังแหล่อยู่แล้ว โดยเขาจงใจที่จะไม่ซ่อมเพื่อเก็บไว้เป็นพิพิธภัณฑ์วัตถุให้นักท่องเที่ยวมาศึกษาประวัติศาสตร์ จนกระทั่งมืดค่ำเราก็กลับมารับประทานอาหาร

อิตาเลี่ยนกันที่ข้างโรงแรมนั้นเอง เรารับประทานสะปาเก็ตตี้ (Spaghetti) เติมพริกและมะนาวของเราเอง เรียกว่าอร่อยพอใช้ได้ทีเดียว เหล้าแดงที่โรมก็ไม่แพ้ของชาติ ใด ๆ ในยุโรป เสียอย่างเดียวบ๋อยที่นี่ไม่ค่อยจะสุภาพนัก ขี้เล่นกันไปหมด เขาหยิบไฟแช็กของข้าพเจ้าไปดูแล้วเอาใส่กระเป๋าทำเป็นทีเล่นทีจริง ท่านอธิบดีเห็นว่าเขาชักเล่นไม่เข้าท่า ท่านเลยดุเอาและทำท่าขึงขัง เขาก็เลยนำมาคืนแล้วขอโทษเรา พออิ่มเราก็จ่ายเงินจะกลับพร้อมทั้งทิป (Tip) ไปเล็กน้อยเขาก็มากล่าวคำอำลาเป็นภาษาญี่ปุ่นว่า อาริกาโตะ ท่านและข้าพเจ้าเลยสวมรอยไปเลย อาริกาโตะก็อาริกาโตะกัน แล้วเราก็กลับไปพักผ่อนของเรา

๓๐ พฤษภาคม ๒๕๑๙ ตรงกับวันอาทิตย์ เนื่องจากเป็นวันหยุดเราก็ตื่นกันสาย และไม่รู้จะทำอะไรดี จะไปเที่ยวก็เหนื่อยเต็มทน ความคิดถึงบ้านก็ชักจะคุกคามความสงบของท่านและข้าพเจ้าเข้ามาทุกขณะ เราคุยกันแต่เรื่องอาหาร คิดถึงแกงป่าปลาไหลผัดเผ็ด น้ำพริก น้ำปลาร้า แล้วนาน ๆ ท่านก็ตั้งปัญหาขึ้นถามตัวเองว่า นี่เรามากันทำไม อยู่เมืองไทยแสนจะสุขสบายแส่ไม่เข้าเรื่อง และก็ไม่มีคำตอบจากสวรรค์ ในตอนเช้าท่านก็ชวนข้าพเจ้าออกย่ำกรุงโรมกันตามภาษา เพราะขืนอยู่ในโรงแรม

คงคลั่งตายแน่ เราเลยตกลงเดินไปทำธุระเกี่ยวกับการบินที่บริษัท สวิสแอร์ ทำการสอบถามและขอให้ยืนยันว่าไม่มีการเปลี่ยนแปลง แล้วก็ย่ำดูสินค้านา ๆ ชนิดไปตามถนนสายใหญ่ ปะเหมาะเคราะห์ดีเผื่อจะพบร้านอาหารจีนเข้าบ้าง แต่ก็ผิดหวัง สุดท้ายเราก็เดินมาป้วนเปี้ยนอยู่แถวน้ำพุ เทรวี (Trevi) มีฝรั่งเห่อกันมาชมมากมายทั้ง ๆ ที่ไม่ได้สะสวยอะไรนัก ที่เป็นเช่นนี้เห็นจะเป็นเพราะการโฆษณาของภาพยนตร์เสียมากกว่า เพราะหนังเรื่องโรมรำลึก และเรื่อง Three coins in the fountain ได้แพร่ไปทุกมุมโลก พร้อมทั้งบอกประเพณีไว้ด้วยว่า ถ้าหากผู้ใดไปเยี่ยมน้ำพุแห่งนี้ก่อนจากไปจะต้องโยนเหรียญลงไปในอ่างเสียก่อนกี่สลึงก็ได้ไม่จำกัด แล้วจะมีโชคได้กลับมากรุงโรมอีกในอนาคต ใครจะทำหรือไม่ทำไม่เป็นการบังคับ แต่ท่านอธิบดีได้ให้อรรถาธิบายว่า เขาเอาเงินที่นักท่องเที่ยวโยนลงไปนี้ไว้สำหรับบูรณะน้ำพุ พิโธ่เอ๋ย แค่นี้ก็ต้องมานั่งแหกตากันด้วย บอกว่าขอเงินบำรุงเสียก็สิ้นเรื่อง อันว่าน้ำพุเทรวีนี้ สร้างในราว ค.ศ. ๑๖๙๗ ออกแบบโดย Nicolas Salvi และกว่าจะแล้วเสร็จก็ต้องใช้เวลาสร้างอยู่เป็นชั่วอายุคน คือราว ๖๕ ปี จนกระทั่งนักออกแบบคนเก่าตาย และมาสำเร็จด้วยน้ำมือของ Giuseppe Pannine ในปี ๑๗๖๒ กระบวนการน้ำพุทั้งหลายนี้ ประเทศในทวีปยุโรปนิยมชมชอบ

กันมาก และแข่งขันกันสร้างให้สวยงาม เช่น ในอังกฤษก็มีสร้างไว้ที่ ทราฟัลกาสะแคว์ ที่ฝรั่งเศสก็สร้างไว้ที่ พลาส เดอ ลา คองคอร์ด ที่สวิสเซอร์แลนด์ก็สร้างไว้ที่ เจนีวา ซึ่งดูเหมือนว่าจะพุ่งน้ำได้สูงที่สุดถึง ๔๒๕ ฟิต ที่สเปญก็มี เรียก แอลเฮมบรา (Alhambra) ซึ่งรู้สึกจะเก่ากว่าที่อื่น คือสร้างในศตวรรษที่ ๑๔ และในบรรดาน้ำพุที่เก่าที่สุดในโลกที่ยังเหลือถึงปัจจุบันเห็นจะอยู่ที่เมืองปอมเปอี (Pompeii) เรียกว่า house of the great fountain สร้างในคริสต์ศตวรรษที่ ๑ แสดงถึงอาณาจักรโรมันเป็นต้นกำเนิดของน้ำพุมาก่อน แล้วเราก็รับประทานอาหารกลางวันกันข้างน้ำพุนี้เอง และก็เป็นสปาเก็ตตี้ตามเคย จากนั้นท่านก็ พาเดินต่อไปยังอนุสาวรีย์ของพระเจ้า Victor Emmanuel ที่ ๒ ซึ่งเป็นสัญญลักษณ์ของความสามัคคีของชาวอิตาเลี่ยน ซึ่งสร้างในปี ๑๘๘๕ ทำไมถึงได้เป็นเช่นนี้ก็ด้วยเหตุว่า สถานที่นี้แต่เดิมเป็นสถานที่เขารักษาไว้เป็นประวัติศาสตร์ของโรมัน เรียกว่า Palazzo di Venezia ประชาชนพร้อมใจกันรื้อถอนแล้วสร้างบ้านสร้างเมืองให้สวยงามลงไปแทนที่ ทำให้ประชาชนเดินทางลัดไปยังโบสถ์ เซ็นท์ปีเตอร์ และสำนักวาติกัน ได้ง่ายขึ้น ซึ่งกระทำในสมัยพระเจ้าเอมมานูเอลเขาจึงสร้างอนุสาวรีย์ของท่านไว้ จากนั้นเราก็เดินกลับมาโรงแรมเพื่อพักผ่อน คนอิตาลีรูปร่างหน้าตา

ก็คล้าย ๆ กับคนสเปญ แต่รู้สึกว่าไม่ค่อยจะเคร่งศาสนานัก มีการเดินลูบคลำกันตามท้องถนนเช่นเดียวกับในฮอลแลนด์ อังกฤษและฝรั่งเศส ทำให้เราทนกระพริบตาไม่ค่อยจะได้ พอถึงโรงแรมก็พบกับบ๋อย เขาให้ความสนิทสนมเรียกเราว่าเพื่อนรัก จัดการเอาใจใส่ดูแลเราเป็นอย่างดี ทำให้เรามีความสบายใจท่านบอกข้าพเจ้าว่า คนอิตาลี ก็คือเจ๊กยุโรปเราดี ๆ นี่เอง ข้าพเจ้าสังเกตดูก็มิได้ผิดจากท่านพูดเลยคนของเขาพูดกันดังเอะอะ นอนอยู่ที่โรงแรมยังได้ยินเสียงชาวบ้านคุยกัน หรือทะเลาะกันก็ไม่ทราบเพราะเราฟังไม่รู้เรื่อง ในระหว่างที่ท่านและข้าพเจ้าเข้ามาเหยียบประเทศนี้ การเศรษฐกิจของเขาตกต่ำอย่างมากมาย มีการสไตรค์กันไม่หยุดหย่อน ทำให้เราต้องระมัดระวังมากในความปลอดภัยของตนเอง วันนี้ทั้งวันเราใช้เวลาส่วนใหญ่พักผ่อนอยู่ภายในโรงแรม ข้าพเจ้าจะขอเล่าเรื่องราวของประเทศอิตาลีให้ท่านอ่านพอเป็นสังเขป

ประเทศอิตาลีเป็นประเทศเก่าแก่ที่สืบทอดมาจากอาณาจักรโรมัน และในสมัยที่อาณาจักรโรมันรุ่งเรือง อิตาลีเปรียบเสมือนศูนย์บัญชาการโดยมีนครหลวงตั้งอยู่ที่กรุงโรม ด้วยเหตุนี้กรุงโรมจึงไม่ได้เป็นเมืองหลวงของอิตาลีเพียงประเทศเดียว แต่

เป็นนครหลวงของอาณาจักรโรมันทั้งหมด ซึ่งกว้างใหญ่ไพศาล ทางทิศเหนือไปจดทะเลเหนือ รวมทั้งประเทศอังกฤษเข้าไปด้วย ทิศตะวันตกจดแหลมไอบีเรีย (สเปญ) และทวีปอาฟริกาเหนือ ทิศใต้จดอียิปต์ และทิศตะวันออกแผ่เข้ามาถึง เมโสโปเตเมีย ประเทศอิรัคในปัจจุบัน แต่ขณะนี้เหลือเพียงผืนแผ่นดินเล็ก ๆ ที่มีรูปร่างเหมือนรองเท้าบู๊ตยื่นออกมาในทะเลเมดิเตอร์เรเนียน กับเกาะใหญ่ ๆ อีกสองเกาะ ซึ่งอยู่ในรัศมีไม่ไกลจากกรุงโรม เท่าใดนัก ทิศเหนือของประเทศนั้น จดกับประเทศบ้านใกล้เรือนเคียง มี ฝรั่งเศส สวิสเซอร์แลนด์ ออสเตรีย และยูโกสลาเวีย ส่วนทิศตะวันออก ทิศใต้ ทิศตะวันตก จดทะเลทั้งสิ้น จะเห็นว่าสภาพทางการเมืองมีความคล้ายคลึงกับประเทศไทย คือ ลัทธิ-คอมมิวนิสต์ กำลังเข้ามาเคาะประตู ทางด้านตะวันออกของประเทศ เช่น จากฮังการี ยูโกสลาเวีย ออสเตรีย การเมืองในอิตาลีจึงสับสนวุ่นวายล้มลุกคลุกคลาน มีรัฐบาลแบบร้อยพ่อพันแม่ล้มแล้วตั้ง ตั้งแล้วล้ม ในขณะที่ท่านและข้าพเจ้าไปเยี่ยมนี้พรรคฝ่ายซ้ายกำลังมีบทบาททางการเมือง และได้รับความนิยมสูงก้ำกึ่งกับฝ่ายขวา จึงทำให้ท่านและข้าพเจ้ามองเห็นประเทศอิตาลีเป็นสีชมพู และอาจเข้มข้น ๆ จนกลายเป็นแดงไปภายใน

อนาคตอันไม่ไกลนัก ขณะนี้ประเทศอิตาลีปกครองแบบสาธรณ-รัฐ (Repubblica Italina) มีพื้นที่เล็กกว่าประเทศไทยประมาณกึ่งหนึ่ง มีพลเมืองประมาณ ๖๐ ล้านคน นับถือศาสนาโรมันแคธอลิค รายได้ของประเทศได้จากการอุตสาหกรรม เครื่องจักรกล เครื่องไฟฟ้ารถยนต์ สารเคมีและยารักษาโรค ส่วนการกสิกรรมก็มีการปลูกข้าวสาลีกันอย่างกว้างขวาง เพื่อนำมาทำสปาเก็ตตี้ออกจำหน่าย ซึ่งเรารู้จักกันดีในชื่อว่า มาคาโรนี (Macaroni) หลังจากที่อาณาจักรโรมันได้สลายตัวไปแล้ว อิตาลีก็เป็นประเทศหนึ่งที่เกิดขึ้นมาแทน และกว่าจะรวบรวมให้เป็นประเทศได้ก็ต้องอาศัยวีรบุรุษที่มีชื่อว่า ออกุสตุส (Augustus) ชื่อคล้ายโรงแรมที่ท่านและข้าพเจ้าพักอยู่ เมื่อประมาณศตวรรษที่ ๕ มานี้เอง คำว่า อิตาเลีย (Italia) มาจากคำกรีกว่า วิทเตเลีย (Vitelia) แปลว่า calf land หมายความว่า น่อง และต่อมาส่วนปลายของน่องได้ผืนดินมาผนวกเข้าไปอีก จนดูเหมือนปลายเท้า เรียกว่า toe แปลว่านิ้วเท้า ดังนั้น คำว่าอิตาลีก็หมายถึงขาข้างหนึ่งที่นับจากหน้าแข้งลงไปถึงปลายเท้า ในตอนบ่ายของวันนี้ท่านและข้าพเจ้าเก็บตัวกันอยู่แต่ภายในโรงแรม แล้วข้าพเจ้าก็หลับไปพอตื่นขึ้นมาก็เห็นท่านอธิบดีเดินถือถุงมาใบหนึ่ง ข้างในมี

อาหารเต็ม ท่านก็จัดแจงนำออกมาวาง แล้วก็ช่วยกันปรุงและก็รับประทานกันบนห้องพักนี้เอง ขณะที่รับประทานกันท่านบอกข้าพเจ้าว่าท่านนอนไม่หลับจึงลงไปเดินแถวข้าง ๆ โรงแรมแล้วซื้ออาหารติดมือมา จะปลุกข้าพเจ้าก็เกรงใจ ข้าพเจ้าไม่รู้จะกล่าวคำขอบคุณท่านอย่างไรดีถึงจะเป็นการเหมาะควรที่ท่านรอบคอบและห่วงใยต่อลูกน้อง ข้าพเจ้ายังมีความผิดหวังมาจนกระทั่งบัดนี้ว่า ข้าพเจ้าเป็นแพทย์ที่ติดตามท่านไปก็เพื่อที่จะคอยช่วยเหลือท่านเวลาเจ็บไข้ได้ป่วย แต่ตัวข้าพเจ้ากลับป่วยเสียเอง ส่วนท่านอธิบดีมีสุขภาพแข็งแรง ตลอดทางจึงไม่มีโอกาสที่จะใช้วิชาแพทย์กับท่านเลยแม้แต่นิดเดียว

๓๑ พฤษภาคม ๒๕๑๙ ตรงกับวันจันทร์ เราออกเดินกันจำเพาะแต่ในโรมเท่านั้น มิได้ไปบริการท่องเที่ยวแต่ประการใด บริเวณรอบโรงแรมทุกทิศในรัศมีประมาณสองกิโลเมตร เราไปเดินสำรวจกันให้ทั่วไปหมด ดังได้กล่าวแล้วว่า ท่านเป็นคนชอบดูอาหารการกินเป็นอย่างยิ่ง ในตอนเช้า ๆ เราจะเดินไปดูตลาดสดของเขา ซึ่งเหมือนกับตลาดแผงลอยของเรา มีขายกันเฉพาะตอนเช้า ๆ เท่านั้น พอสายก็เลิกกันไป แล้วเราก็เดินไปดูของใช้ต่าง ๆ แถวย่านใกล้เคียง เดินไปสำรวจสถานีรถไฟซึ่งเขาสร้างไว้

ติดกับ Air Terminal ทำให้เกิดความสะดวกสบายต่อผู้โดยสารมาก อยู่ห่างจากโรงแรมที่เราพักกันเดินสัก ๑๐ นาทีก็ถึง แท๊กซี่ที่นี่เอาเราตั้ง ๒,๕๐๐ ลีร์ คิดแล้วมันก็แพงเอาการอยู่ กลางวันก็หาอาหารรับประทานกันเป็นอาหารอิตาเลี่ยน แล้วก็กลับมาพักผ่อนยังโรงแรม กะกันว่าตอนเย็นจะออกมาย่ำราตรีกันสักกันสักครั้งหนึ่ง

อันว่ากรุงโรมนี้ เป็นนครหลวงของอิตาลีในปัจจุบัน แต่ก็เป็นนครหลวงของอาณาจักรโรมันในอดีต มีนิยายมากมายเกี่ยวกับการสร้างกรุงโรมนี้ และนอกจากนั้นกรุงโรมยังเป็นที่ตั้งของสำนักวาติกัน (Vatican) ซึ่งถือเป็นศูนย์กลางทางศาสนาของลัทธิโรมันแคธอลิคของโลก มี โป๊ป เป็นประมุข และประทับอยู่ที่โบสถ์เซ็นต์ปีเตอร์ จะมีคริสตศาสนิกชนไปเฝ้าในวันที่มีพิธีทางศาสนาอย่างล้นหลาม ถ้าเราจะมองภาพของกรุงโรมกันทุกแง่ทุกมุมแล้ว จะต้องหลับตานึกภาพกันถึง ๓ สมัยทีเดียว คือสมัยโรมัน สมัยปัจจุบัน และในแง่ของศาสนา และทั้งสามสมัยนี้ซึ่งเป็นเวลาทั้งหมดประมาณ ๒,๐๐๐ ปี มาแล้วมีของเก่าปนกับของใหม่ คละกันไปทุกหนทุกแห่ง ถ้าคิดว่าจะดูของเก่าเราก็ทำเป็นไม่เห็นของใหม่เสีย และจะดูของใหม่ก็ทำเป็นไม่เห็นของเก่าเสีย ถ้าดูแล้วคิดว่าทั้งเก่าและใหม่มาพร้อมกันก็จะหาเป็นสับประรดไม่

ก่อนที่อาณาจักรโรมันจะเกิดขึ้นนั้น ข้าพเจ้าขอพาท่านย้อนหลังไปก่อนคริสตกาลสัก ๑,๖๐๐ ปี ซึ่งในขณะนั้นมีแผ่นดินที่กำลังเจริญรุ่งเรืองอยู่สองอาณาจักร ที่ถัดจากประเทศอิตาลีไปทางตะวันออกกลาง อาณาจักรแรกคือ กรีก (Greek) และอีกอาณาจักรหนึ่ง คือ ทรอย (Troy) ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของประเทศตุรกีในปัจจุบันนี้ และทั้งสองอาณาจักรก็มีความเจริญพอฟัดพอ-เหวี่ยงกัน การปกครองของกรีกในสนัยนั้นพออนุโลมได้ว่าเป็นแบบสหรัฐ แต่ละเมืองมีกษัตริย์ปกครอง และเลือกเอาเจ้าครองนครที่ใหญ่ที่สุดเป็นหัวหน้าส่วนฝ่ายทรอยนั้นปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราช ทั้งสองอาณาจักรนี้ได้ทำสงครามขับเคี่ยวกันเพื่อที่จะแย่งตัว นางเฮเลน ซึ่งสงครามครั้งนี้ฝ่ายไทยได้เอามาแปลว่าศึกอนงค์ ขณะนั้นฉายอยู่ที่โรงภาพยนตร์อะไรข้าพเจ้าก็จำไม่ได้ เรื่องราวของศึกครั้งนี้ก็มีอยู่ว่า ลูกชายของกษัตริย์กรุงทรอยมี-นามกรว่า ปารีส (Paris) ได้ไปขโมยเมียของเจ้าชายแห่งกรุงสปาร์ตา ซึ่งเป็นแคว้นหนึ่งของฝ่ายกรีก ชื่อว่า นางเฮเลน (Helen) เมื่อขโมยมาได้แทนที่ กษัตริย์กรุงทรอยจะวากล่าวลูกชายก็หาไม่กลับยกย่อง นางเฮเลน ซึ่งเป็นผู้มีความงามเป็นเยี่ยมว่าเป็น เฮเลน ออฟ ทรอย (Helen of Troy) ฝ่ายผัวเก่าก็มิได้ยอมลดละ ได้ป่าวประกาศไปทั่วแคว้นแดนกรีกชักชวนกัน

ยกทัพเป็นสหทัพพยุหยาตราทางชลมารค ข้ามน้ำข้ามทะเลเพื่อไปทำสงครามกับเมืองทรอยเพื่อแย่งเมียคืน การสงครามได้กระทำกันระหว่างกรีกกับทรอย ผลัดกันแพ้ผลัดกันชนะอยู่ถึง ๑๐ ปี ฝ่ายทรอยก็เป็นฝ่ายพ่ายแพ้ ต้องยอมคืนนางเฮเลน ให้แก่เมนนิเลอัส ซึ่งเป็นสามีเก่าไป เมื่อสงครามสิ้นสุดลง ปารีส สามีใหม่ของ นางเฮเลนตายในที่รบ ยังมีนักรบฝ่ายทรอยอีกคนหนึ่งที่ข้าพเจ้าขอเรียกว่า นักรบเดนตาย มีนามกรว่า อีเนียส (Aeneas) เมื่อกรุงทรอยถูกเผาเป็นเถ้าถ่านลงไปแล้ว เขาก็หลบหนีออกจากกรุงทรอยมุ่งหน้าไปยังเขา ไอดา ณ ที่นี้เขาก็ได้รวบรวมสมัครพรรคพวก และได้ต่อเรือขึ้นลำหนึ่งและเรือลำนี้เองที่อีเนียสใช้ท่องเที่ยวไปตามทะเล ไปจนถึงเกาะ ซิซิลี แต่ในขณะนั้นคนเกาะยังป่าเถื่อนมาก พูดกันไม่รู้เรื่องอีเนียส จึงเดินทางต่อไปจนถึงฝั่งอาฟริกาเหนือ อันเป็นแว่นแคว้นที่เจริญรุ่งเรืองอีกแห่งหนึ่ง เรียกว่านครคาร์เธจ ขณะนั้นมีนางพญาองค์หนึ่งปกครองอยู่เรียกว่า พระนาง ไดโด (Dido) เป็นหม้าย และอีเนียสก็หลงเสน่ห์นางพญาหม้ายอยู่ ณ นครคาร์เธจนั่นเอง ตราบกาลนานมาความเบื่อหน่ายก็เกิดขึ้นตามวิสัยของนักรบอีเนียสก็หนี นางไดโดออกจากนครคาร์เธจมุ่งหน้าไปยังประเทศอิตาลี ซึ่งในสมัยนั้น

เรียกดินแดนนี้ว่า เฮสพอเรีย (Hesperea) อีเนียสได้แล่นเรือเลาะตามริมฝั่งทะเล จนมาพบชัยภูมิแห่งหนึ่งซึ่งเป็นปากแม่น้ำไทเบอร์ (Tiber) พอดี จึงแล่นเรือเข้าไปจอดที่ปากอ่าว เจ้ากรรมแท้ ๆ สะเบียงก็มาหมดลงพอดี เมื่อเป็นเช่นนี้อีเนียสก็ต้องหยุดเดินทาง และก็มีความจำเป็นที่จะต้องหาสะเบียงพร้อมทั้งสืบว่าผู้ใดเป็นเจ้าครองนครอยู่ปรากฏว่าเจ้าของเมืองนี้มีนามกรว่าท้าวลาตินัส (Latinus) อีเนียสก็นำเครื่องบรรณาการไปถวายท้าวลาตินัสก็ต้อนรับเป็นอย่างดี แต่ชาวเมืองไม่ชอบชนต่างถิ่นผลที่สุดอีเนียสจึงต้องทำสงครามกับคนเจ้าถิ่น รบพุ่งกันอยู่ผลัดกันแพ้ผลัดกันชนะเป็นสามารถ จนผลสุดท้ายอีเนียสก็ประสบชัยชนะ จากนั้นอีเนียสก็สถาปนาตนขึ้นเป็นกษัตริย์ สร้างบ้านสร้างเมืองบนเนินเขาที่มีอยู่ด้วยกันถึง ๗ ลูก ณ ลุ่มแม่น้ำ ไทเบอร์ นั้นเอง ซึ่ง เมืองนี้ต่อมา ในภายหลังได้เป็นจักรวรรดิโรมันอันยิ่งใหญ่ด้วยประการฉะนี้

ประมาณ ๖ โมงเย็น แดดร่มลมตกท่านก็พาข้าพเจ้าออกย่ำไปดูผู้คนโรมเขาพักผ่อนหย่อนใจกันตามสวนสาธารณะ คนอิตาลีชอบนั่งกันตามร้านอาหารที่สร้างคลุมทางเดินเท้า มีอาหารเบา ๆ เช่น เครื่องดื่มและขนมขาย มีสาว ๆ แต่งตัวสวย ๆ นั่งทอดสะพาน

อยู่ ส่วนเราจะเดินหรือไม่เป็นเรื่องของเรา แต่ตามบริเวณหน้าโรงแรมจะมีสุภาพบุรุษแต่งตัวเรียบร้อย เดินเข้ามาหาเราและพูดภาษาอังกฤษอย่างนอบน้อมว่า "You speak English ?" แต่เราทำเป็นไม่รู้เรื่องเขาก็พยายามต่อเรา ท่านอดรนทนไม่ได้เลยตอบเป็นภาษาไทยไปสองคำ ล้วนแต่เป็นอวัยวะในร่างกายมนุษย์ทั้งสิ้นคำต้นเป็นคำที่มีความหมายสูงสุด แต่คำท้ายเลื่อนลงมาอยู่แถวกลาง ๆ ตัว ข้าพเจ้าตกใจเป็นอย่างยิ่ง เพราะขณะนั้นมีความคิดอยู่ว่ากำลังเดินอยู่ในเมืองไทย ถ้าตอบกันอีรูปนี้ก็แสดงว่าจะต้องออกกำลังกันเป็นแน่แท้ แต่เหตุการณ์กลับตรงกันข้ามเขาไม่สนใจเขาก็เดินผ่านเราไปเพราะเขาฟังเราไม่รู้เรื่องนั่นเอง ท่านเล่าให้ฟังว่า เมื่อสมัยก่อนท่านมาที่เมืองนี้คนเดียวเกิดความเหงาขึ้นมาก็ตกลงไปกับสุภาพบุรุษหน้าโรงแรมเช่นว่านี้ พาท่านไปเข้าบาร์เข้าคลับ หาผู้หญิงให้คุย หาเหล้าให้ดื่ม จนเป็นที่สำราญบานใจและผลสุดท้ายเงินก็บินออกจากกระเป๋าไปอย่างไม่คุ้มค่า แถมยังถูกยียวนแกล้งยึดเอาเสื้อคลุมไว้อีก ถ้าหากยึดเอาหนังสือเดินทางไปละก็หมดทางทำมาหากินกันทีเดียว ท่านจึงไม่ยอมให้เกิดเหตุการณ์ดังที่ว่านั้นอีก พอเมื่อยขาเราก็เดินกลับโรงแรม มารับประทานอาหารญี่ปุ่น มีเหล้าสาเก กุ้งเทมปุระ ปลาดิบ จัดเป็นอาหารที่อร่อยที่สุดเท่าที่เราได้รับประทานในกรุงโรมนี้ โดย

ที่ท่านเป็นนักปรุงอาหาร แปลงน้ำจิ้มปลาดิบของเขาเสียเลอเลิศ แม้แต่ในเมืองไทยน้ำจิ้มชนิดดังกล่าวนี้ก็หารับประทานไม่ได้ เรารับประทานกันอย่างเอร็ดอร่อย หมดเหล้าสาเกไปหลายขวด ตาชักจะลาย ๆ ก็หยุด เรียกบ๋อยมาเก็บเงิน คิดเป็นเงินอิตาลี ๑๓,๐๐๐ ลีร์ บอกได้คำเดียวว่าถูกเป็นบ้า จากนั้นเราก็เดินขาพันกันไปพันกันมา เดินชนกันเองบ้าง แต่คนอื่นเราไม่กล้าชนเพราะไม่เมาจริง พอถึงโรงแรมท่านมองเห็นบันไดที่จะขึ้นไปบนห้องมันเล็กเกินไป อยู่มาตั้งสองวันไม่ยักกะเป็นไร พึ่งจะมาเล็กเอาอีวันนี้เอง ท่านไม่รู้จะทำอะไรท่านก็ยกเอาแจกันดอกไม้เทียมไปวางขวางบันไดไว้ ข้าพเจ้าปล่อยให้ท่านขึ้นไปก่อนจนลับตาจึงยกเอาแจกันนั้นกลับมาวางไว้ที่เดิม แล้วจึงขึ้นตามท่านไป ท่านถามข้าพเจ้าว่าทำไมถึงขึ้นตามมาช้านัก ข้าพเจ้าก็บอกท่านไปตามตรง ท่านโมโหข้าพเจ้ามากหาว่าทำการลบล้างการกระทำของเจ้านาย แต่ก็ไม่ได้ว่าอะไร อาบน้ำอาบท่าแล้วเราก็เข้านอนกัน

๑ มิถุนายน ๒๕๑๙ ตรงกับวันอังคาร เราตื่นกันที่หลังไก่นานโขทีเดียว พอรับประทานอาหารเช้าเสร็จ ท่านก็มีแผนที่จะพาข้าพเจ้าไปดูของโบราณอีก ๒ แห่ง จากนั้นก็จะพาข้าพเจ้าไปเดินชมตลาดอีกแห่งหนึ่งซึ่งเรายังไม่เคยไปกัน แห่งแรกที่ท่านพาข้าพเจ้าไปดูคือ โคโลสเซี่ยม (Colosseum) หรือเรียกอีกอย่าง

หนึ่งว่า Amphi Theatrum Flavirum ซึ่งสร้างอยู่บนที่ที่ค่อนข้างจะต่ำเป็นที่ที่กษัตริย์ เนโร (Nero) เคยใช้เป็นทะเลสาบ เป็นที่ล่าสัตว์ ซ้อมรบ และเป็นสถานที่ให้คนสู้กับสัตว์ ถึงฤดูน้ำหลากสถานที่นี้น้ำจะท่วม เนโรยังใช้ซ้อมรบทางเรือได้อีกด้วย โคโลส–เซี่ยมดังกล่าวสร้างขึ้นเป็นรูปวงกลมรี ๆ แบบเวทีมวย มีซุ้มประตูโดยรอบถึง ๘๐ ช่อง แต่ละซุ้มจะสูงถึง ๔๘.๕ เมตร ส่วนที่เป็นอัฒจันทร์ทำด้วยคอนกรีต ที่นั่งต่าง ๆ ทำด้วยหินอ่อนสามารถจุคนดูได้ถึง ๕๐,๐๐๐ คน มีเส้นผ่าศูนย์กลางตามทางรี ๖๒๐ ฟีตทางกว้าง ๕๑๕ ฟีต จัดเป็นโรงมหรสพที่ใหญ่ที่สุดในอาณาจักรโรมันสมัยนั้นทีเดียว ตรงกลางเป็นเวทีรูปกลมซึ่งคนสามารถจะมองเห็นได้ทุกทิศทาง สร้างขึ้นในสมัย ๑๐๐ ปี ก่อนคริสตกาล

ส่วนสถานที่อีกแห่งหนึ่งท่านบอกข้าพเจ้าว่าเป็นบันไดสเปญ ความจริงเป็นโบสถ์แห่งหนึ่งมีบันไดที่สูงมาก มีอยู่ด้วยกันถึง ๔ ทอด กะโดยประมาณมีสัก ๑๐๐ ขั้น เห็นจะได้ การที่เขาเรียกเช่นนี้ท่านอธิบายว่า ชาวสเปญได้มาสร้างโบสถ์นี้ไว้ เท็จจริงประการใดขอให้ไปถามท่านอธิบดีดู

ตามที่ข้าพเจ้าได้เคยกล่าวแล้วว่า อีเนียส ผู้สถาปนากรุงโรมนี้ ได้เลือกเอาทำเลที่เหมาะสมของผืนแผ่นดินอันอุดมสมบูรณ์ของลุ่มแม่น้ำ ไทเบอร์ และแม่น้ำนี้ได้ไหลผ่านแผ่นดินที่เป็นหุบเขา

อันเกิดจากเนินเขาทั้งหมด ๗ ลูกด้วยกัน แต่ละเนินจะมีปราสาทราชวังตั้งอยู่ทั้งนั้น หรือเราจะเรียกกรุงโรมว่า เมืองแห่งเนินเขาเจ็ดลูกก็ไม่ผิด ซึ่งแต่ละเนินก็มีชื่อเรียกโดยเฉพาะสุดที่จะจดจำได้ไหว กรุงโรมตั้งอยู่ห่างจากฝั่งทะเลประมาณ ๑๗ ไมล์ สูงกว่าระดับน้ำทะเลประมาณ ๑๐๐ เมตรเศษ ตัวเมืองส่วนใหญ่จะสร้างขึ้นบนด้านฝั่งซ้ายของแม่น้ำ ไทเบอร์ ส่วนทางฝั่งขวาก็เป็นเมืองของศาสนา มีสำนักวาติกันตั้งอยู่ (Vatican City) ซึ่งแม่น้ำนี้จะไหลคดเคี้ยวผ่านเนินเขาทั้งเจ็ดลูกนั้นอย่างทั่วถึง ถนนหนทางในกรุงโรมไม่กว้างเหมือนกับในฝรั่งเศส หรือสเปญ การจราจรเดินทางขวาเหมือนในยุโรปทั่วไป แต่กรุงโรมนี้ช่างแสนจะใหญ่โตมโหฬารเสียจริง ๆ อยู่สัก ๑ เดือนก็ไม่สามารถที่จะศึกษาประวัติศาสตร์ได้จบสิ้น ท่านและข้าพเจ้าจะขอเล่าเรื่องการย่ำกรุงโรมของเราในขณะที่ไปเยี่ยมนี้จะดีกว่า ขณะที่เราย่ำไปยังถนนสายหนึ่งที่อยู่ในย่านสถานีรถไฟ ท่านได้พาข้าพเจ้าเดินและเข้าไปดู คอฟฟี่ช๊อปแห่งหนึ่ง ในขณะที่เดินออกมาจากร้านและเดินคุยกันออกมานั้น ข้าพเจ้าได้ยินเสียงดัง ฟ๊อด ทางด้านท่านอธิบดีพอหันไปดูเห็นท่านกำลังทำท่าตกใจ เพราะมีแหม่มคนหนึ่งลุกขึ้นจากที่นั่งซึ่งกำลังรับประทานอาหารอยู่แล้ววิ่งไล่จูบท่าน แหม่มคนนี้หน้าตาดี อายุอานามประมาณสัก ๔๐ ขวบเห็นจะได้ พร้อมทั้ง

เชิญชวนให้จองเวรกันจะเอาอย่างไรก็ได้ ท่านเดินปัดแก้มที่ถูกจูบและยังคงจะงงไม่หาย หันมาปรึกษาข้าพเจ้าแบบสองจิตสองใจ สุดท้ายท่านก็บอกว่าอีกสามสี่วันก็ถึงบ้านแล้ว ปล่อยให้ศัตรูอันสุนทรดูถูกเราต่อไปจะดีกว่า ว่าแล้วเราก็เดินกันต่อไป และเข้าไปดูร้านขายของประเภทของที่ระลึก เจ้าของร้านเป็นคนวัย ๕๐ – ๖๐ ขวบ เห็นจะได้ ขณะที่เดินดูของกันอยู่นั้น ท่านอธิบดีก็ไอออกมาสองสามคำ ส่วนข้าพเจ้าก็ควักบุหรี่ออกมาจุดสูบ นายห้างผู้นั้นก็เดินเข้ามาหาเราทั้งสอง พร้อมทั้งชี้ไปที่กระเป๋าเสื้อของท่านซึ่งมีบุหรี่อยู่ภายใน พร้อมทั้งแสดงอากัปกิริยาว่า ท่านไอไม่ควรสูบบุหรี่ แล้วเขาก็ขอดูว่าบุหรี่ยี่ห้ออะไร ขอเขาสูบสักมวนหนึ่งซิ เมื่อท่านให้เขาสมใจแล้วเขาก็หันมายังข้าพเจ้าอีก เห็นบุหรี่ที่ข้าพเจ้าสูบยี่ห้อแปลกประหลาดดีเขาก็ขออีก ท่านก็เลยหัวเราะแล้วพูดว่า คนกรุงโรมนี้ช่างกระจอกเหลือหลายขอเก่งชะมัด ขี้ขอนับตั้งแต่บ๋อยจนถึงระดับผู้จัดการร้านขายของ จนกลายเป็นธรรมเนียมไปเสียแล้ว คราวนี้ถ้าคนอิตาลีขออะไรก็อย่าไปถือเขาเลยเพราะเขาถือเป็นของธรรมดา เดินออกจากร้านนี้เข้าร้านโน้นกันไปตามเรื่อง พอใกล้เที่ยงท่านก็เหลือบไปเห็นร้านอาหารร้านหนึ่ง ชื่อ อาดอง A-Dong ท่านก็บอกข้าพเจ้าว่า นั่นมันร้านขายอาหารญวน กลางวันนี้เรามากินอาหารญวนกันดีกว่า

ข้าพเจ้ารีบตกลงทันที เพราะร้านอาหารจีนในกรุงโรมหายากเหมือนกับในกรุงแมดริดนั่นเทียว เจ้าของร้านเป็นคนญวนจริง ๆ อายุประมาณ ๔๐ เศษ พูดภาษาฝรั่งเศสได้คล่องแคล่ว เป็นอันว่าเราสบายบรื๋อ ท่านเป็นผู้สั่งอาหารมารับประทาน มีกับข้าวอยู่ ๓ อย่าง คือ ไก่ผัดขิง แกงจืดลูกชิ้นเนื้อ และรายการสุดท้ายเรียกว่าย่ำหม่ำต๋อย เป็นภาษาญวน ซึ่งท่านอธิบดีรู้จักดีเพราะเคยไปรับประทานที่ไซ่ง่อนมาแล้วเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๗๖ สมัยเรียนมหาวิทยาลัยปีแรกแหม่มช่างจำ ลักษณะก็เป็นปลากาลังเจี๋ยนธรรมดานี่เอง แต่เขาราดหน้าด้วยวุ้นเส้นหมูสับ รับประทานกันอร่อยพอสมควร เราแก้ผัดคอกันด้วยเหล้าแดงอิตาเลี่ยน เจ้าของร้านบริการเราอย่างดี คุยกับท่านอธิบดีอย่างถูกคอ เพราะเขาเคยมาเมืองไทยและญาติของเขาก็อยู่แถวคลองใหญ่ จังหวัดตราด พออิ่มหนำสำราญแล้วเราก็ย่ำกลับโรงแรมของเรา เตรียมจัดของลงกระเป๋าให้เรียบร้อย เพราะวันรุ่งขึ้นเราจะต้องเดินทางต่อไปยังเมืองซูริค สวิสเซอร์แลนด์

มาถึงตอนนี้ ในการพิมพ์เรื่องนี้เป็นครั้งที่สอง ข้าพเจ้าได้บังเอิญอ่านเรื่อง "แม่เล่าให้ลูกฟัง" นิพนธ์โดยสมเด็จพระพี่นางเธอเจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา ว่าด้วยเรื่องราว เกี่ยวกับพระราชประวัติบาง

เรื่องบางตอน ของสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ทำให้ข้าพเจ้าฉุกคิดฟื้นฟู ความจำถึงท่านกับข้าพเจ้าได้คุยกันที่ร้านอาหารเวียตนามในกรุงโรม

ที่ร้านอาหารเวียตนาม ณ เมืองโรมนี้เอง เห็นท่านคุยภาษาฝรั่งเศสกับเจ้าของร้านอย่างสนุกสนาน ข้าพเจ้าชักสงสัย เพราะตอนท่านพูดภาษาฝรั่งเศส กับนายแพทย์ที่เรือนจำที่แมดริดก็ยังเฉย ๆ อยู่เพราะมัวใจจดใจจ่อบันทึกเรื่องงานเรือนจำที่ท่านและล่ามได้ถ่ายทอดให้ข้าพเจ้าจด คือสงสัยว่าท่านไปเรียนภาษาฝรั่งเศสมาจากไหนถึงพูดกับอีตาเวียตนามคนนั้นเป็นคุ้งเป็นแคว ข้าพเจ้าจึงได้ถามขึ้น ท่านก็ทำท่ายิ้มดอกเน้นเสียงดังกว่าปกติว่า "นี่หมอขนาดไม่ค่อยได้ใช้ตั้งหลายสิบปีแล้วนะ" แล้วท่านก็พูดเสียงอ่อยเบาลงว่า " หมอรู้เคล็ดไว้เถอะเรามีพื้นอยู่บ้างเราพูดได้คล่องก็ต่อหน้าคนไทย ที่ไม่กระดิกฝรั่งเศสอย่างหมอนี่แหละคนที่เขาเก่งจริง ๆ มานั่งอยู่ต่อหน้าเราก็ไม่กล้าพูดมากนักเพราะที่เราพูดมันผิด ๆ ถูก ๆ ทั้งนั้น จะเอาอย่างไง ทำให้เขารู้เรื่อง ขอข้าวขอแกงเขากินได้ก็น่าจะพอใจแล้วนะหมอ"

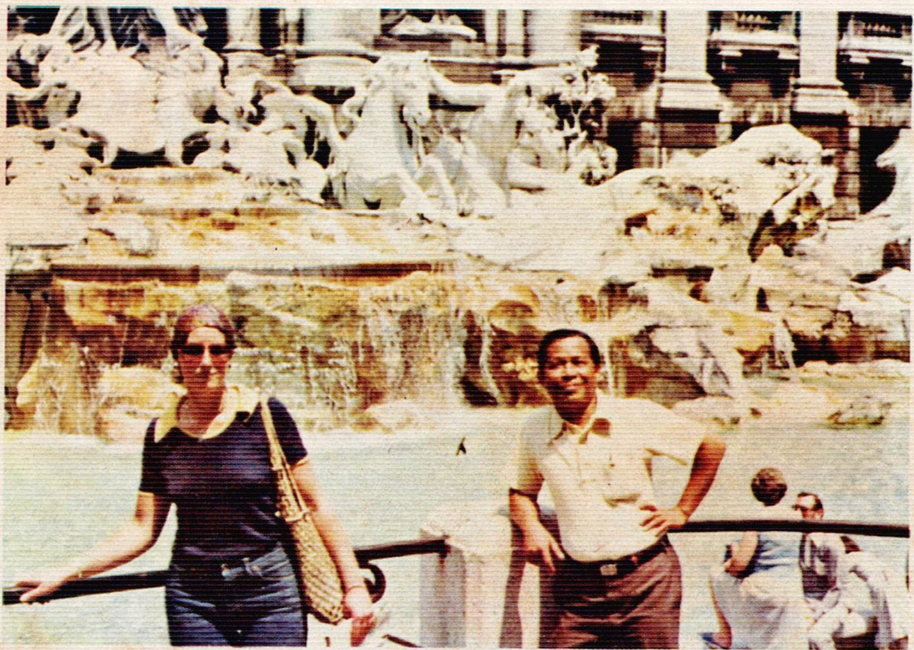
ท่านเล่าให้ฟังว่า ท่านมีพื้นภาษาฝรั่งเศส เรียนมาแต่มัธยมปีที่ ๕ ที่โรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย ขณะอยู่ชั้นมัธยม ๘ และไป

ต่อมหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์แผนกอักษรศาสตร์ ก็เลือกเรียนภาษาฝรั่งเศสเป็นภาษาเอก และยังได้ไปเรียนภาษาฝรั่งเศสกลางคืน ที่สมาคมฝรั่งเศส (Alliance Francaise) ในชั้นเรียนหลักสูตรชั้นกลาง (Cours Moyen) สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี เมื่อครั้งยังมิได้สถาปนา ก็ได้ทรงเรียนอยู่ด้วย มีครูฝรั่งเศสเป็นผู้สอนชื่อ Monsieur Paul Schweisquth ตรงกับที่สมเด็จพระพี่นางบันทึกไว้ว่า "เมื่อทราบแล้วว่าจะไปอยู่โลซานน์ซึ่งเป็นเมืองที่ใช้ภาษาฝรั่งเศส แม่ก็ไปเรียนภาษาฝรั่งเศสที่ Alliance Francaise (สมาคมฝรั่งเศส) จัดสอนให้ประชาชนที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ข้าพเจ้าขอตามไปด้วยครั้งหนึ่ง แต่ก็เล็กเกินไป ที่จะเรียนกับผู้ใหญ่ได้ แม่จึงขอให้อาจารย์ชาวฝรั่งเศส ซึ่งชื่อ M. Schweisquth มาสอนข้าพเจ้าที่วัง อาจารย์คนนี้ใจดีมาก ข้าพเจ้าไม่ได้เรียนอะไรมากเพราะแทนที่จะเรียนกลับเอาสีน้ำมันมาเขียนหน้าอาจารย์แทน Indian แดง" นี่ก็ตรงกับที่ท่านเล่าให้ฟังถึงการเรียนภาษาฝรั่งเศส พร้อมกับสมเด็จพระบรมราชชนนี ในครั้งกระนั้น ท่านคุยให้ฟังถึงชีวิตเบื้องหลัง เกี่ยวกับครูฝรั่งเศสท่านนั้นยืดยาวได้เกร็ดความรู้อะไรต่ออะไรจากท่าน เหลือที่จะจดจำแต่เป็นที่น่าสนใจมากทีเดียวดังนั้นในการพิมพ์หนังสือเล่มนี้เป็นครั้งที่สอง ข้าพเจ้าจึงได้ไปพบหารือกับท่านว่าจะขอเพิ่มเติม

เกี่ยวกับเสี้ยวหนึ่งของชีวิตของท่านที่เคยเล่าให้ฟังที่กรุงโรม กับที่ท่านคุยเรื่องสนุก ๆ อื่น ๆ บางเรื่องเช่นไปดูงานราชทัณฑ์ กับท่านอธิบดี สุวรรณ รื่นยศ กับเรื่องไปเกาหลีกับนายทหารอเมริกันหน่วยจัสแม็กสอดเข้าไปให้หนังสือมีความครึกครื้นยิ่งขึ้น จำได้ว่าข้าพเจ้าได้รับเกร็ดความรู้ที่สอดแทรกอยู่ในเรื่องที่ท่านเล่า หลายอย่างหลายประการ ท่านก็ว่าไม่ดีละมั้งหมอ เอาเรื่องส่วนตัวมาแฉให้ชาวบ้านฟังดูจะไม่เหมาะกับจะทำให้หนังสือนี้ เยิ่นเย้อยืดยาวโดยใช่เหตุ ทั้งจะเป็นการผิดวัตถุประสงค์ในการเขียนหนังสือเล่มนี้ข้าพเจ้าก็ว่าหนังสือนี้เขียนให้ลูกหลานราชทัณฑ์อ่านยาวสั้นก็ไม่เห็นสำคัญ เพราะท่านก็เป็นผู้สร้างความเจริญให้แก่กิจการราชทัณฑ์อย่างมากมาย ทำไมกับประวัติส่วนตัวที่น่ารู้น่าศึกษาในสมัยของท่านมาตีแผ่ให้ลูกหลานได้รู้ข้อเท็จจริงบ้างไม่ได้เชียวหรือ ท่านอาจจำนนด้วยเหตุผลของข้าพเจ้าหรือจะหลงใหลในคำเยินยอของข้าพเจ้าไม่รู้นะ แล้วข้าพเจ้าก็ได้ทบทวนรวบรวมความจำกับท่านอย่างละเอียดละออ เหมือนของเดิมเปี๊ยบทีเดียว จึงได้เรื่องราวเพิ่มเติมดังบันทึกต่อไปนี้.

จำเดิมแต่ท่านเรียนภาษาฝรั่งเศสกลางคืนที่ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยนั้น เพราะที่สมาคมฝรั่งเศสตั้งอยู่ถึงถนนสาธรไกล

มาก การคมนาคมยังไม่สะดวกไม่มีไฟฟ้าตามถนนเวลากลางคืน เพราะสถานที่คงแคบเป็นเรือนไม้ ไม่มีตึกใหญ่โตกว้างขวางอย่างในขณะนี้ จึงได้อาศัยห้องเรียนของตึกวิทยาศาสตร์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยเป็นห้องเรียน หลักสูตรเรียนมีสามชั้น ชั้นต้นชั้นกลางและชั้นสูง ท่านอยู่ในชั้นกลาง (Cours Moyen) มีนักเรียนไม่มาก สัก ๑๕–๒๐ คน เท่านั้น กลางคืนก็ไปมาลำบาก เพราะไฟฟ้าตามถนนก็ยังไม่มีค่อนข้างเปลี่ยว ครูสอนชื่อ Monsieur Paul Schweisquth (นายปอล ชะไวกู้ซ) ครูรักท่านมาก ท่านไปบ้านครูเป็นประจำช่วยครูทั้งงานส่วนตัวของครู และตั้งใจเรียนสนองคุณครูจนเมื่อจบหลักสูตร ท่านสอบได้รับรางวัล เป็นหนังสือปกแข็งขลิบทอง เรื่อง " Moliére " ดูเหมือนไปรับจากมือราชทูต ครูเป็นคนสะอาดชอบมะม่วงอกร่องซื้อทีละมาก ๆ ใส่กระด้งผึ่งไว้จนเปลือกแทบเหี่ยวเวลาจะกินก็เอามาล้างเปลือกเช็ดแห้งแล้วเอามีดผ่านเป็นสองซีกเอาช้อนตักกิน เพื่อป้องกันความสกปรกจากการปอกเปลือก ครูไม่ไว้ใจน้ำดื่มในเมืองไทยต้องกินน้ำแร่จากฝรั่งเศส ชื่อวิชี่ (Vichy) ขณะนั้นขวดละสิบสามสตางค์ซึ่งก็แพงมากสำหรับค่าครองชีพในสมัยนั้น ครูเป็นคนประหยัด ไม่ชอบหลอดไฟที่ให้แสงสว่างมาก ๆ ชอบแสง

ผู้เขียน กำแหงทาบกับคุณแหม่ม ที่น้ำพุ เทรวี (TREVI) กรุงโรม อิตาลี

ผู้เขียนที่เมือง ซูริก (ZURICH) ประเทศสวิทเซอร์แลนด์

สลัว ๆ ระมัดระวังการปิดเปิดไฟฟ้า ไม่จำเป็นแล้วก็ปิด ครูทำอย่างนี้แม้นเมื่อท่านไปเยี่ยมครูที่ปารีส ก่อนจะออกจากที่พักในตอนค่ำไปกินข้าวกันครูจะต้องตรวจตราไฟฟ้าเสียก่อนทุกครั้งไป ครูเมตตาพาท่านไปซื้อรถจักรยานสองล้อทำในฝรั่งเศสให้ ๑ คัน เพราะเห็นโหนรถเมล์ รถราง เป็นที่น่าเวทนา เวลานั้นคันละ ๒๕ บาท ก็แพงมากแล้วสำหรับสมัยนั้น เดี๋ยวนี้จักรยานอย่างนั้น มิปาเข้าไปเป็นพัน ๆ บาทยังจำได้ว่าซื้อที่ห้างฝรั่งเศสชื่อเดสกูเอกาโบด์ (Descours et Gabaud) สี่แยก S. A. B. เมื่อท่านเข้าเรียนอักษรศาสตร์ที่มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์ปี ๑ ครูให้ท่านช่วยจัดห้องสมุดที่บ้านครูเป็นนักศึกษาใฝ่หาความรู้เป็นสมาชิกสยามสมาคม (Siam Society) ซึ่งเป็นสมาคมชั้นสูงสำหรับผู้มีเกียรติที่มีวิชาการ เดี๋ยวนี้ก็ยังมีสมาคมนั้นตั้งอยู่ซอยชิดลม ท่านไปช่วย classify หนังสือภาษาฝรั่งเศสในห้องสมุดของครูมีหนังสือเหลือนอกประเด็น ราว ๑๐๐ เล่ม ครูก็ให้ท่าน ท่านบอกว่าไม่มีปัญญาอ่านหนังสือยาก ๆ ทั้งนั้น ท่านเลยมอบเป็นสมบัติห้องสมุดอักษรศาสตร์ของมหาวิทยาลัยไป

ครูชอบเดินทางไปศึกษาภูมิประเทศเงียบ ๆ ชอบชมปูชนียสถานเป็นประจำ แต่ครูไปไม่ได้ไกลจากกรุงเทพ ฯ นัก ท่าน

ติดตามครูไปไหนต่อไหนเสมอเป็นประจำ จึงได้รับประสบการณ์จากครูเสมอมาเป็นลำดับโดยไม่รู้ตัว เช่น คราวหนึ่งขึ้นรถไฟด่วนไปหัวหิน ตอนนั้นกินอาหารเย็นในรถเสบียง รถไฟสมัยที่กรมพระกำแพงเพชรอัครโยธิน จัดทำไว้ตามตำหรับฝรั่งเปี่ยบ สะอาดสะอ้าน กินเสร็จแล้วก็ต้องลุกไปจะมานั่งอ้อยอิ่งเมาหยำเปกันเช่นเดี๋ยวนี้ไม่ได้ คราวที่ไปนั้นมีเพื่อนร่วมไปด้วยคนหนึ่งระหว่างเข้านั่งโต๊ะ เขาก็เสริฟซุปก่อน มีด ช้อนซ่อม ใช้อย่างไร ท่านบอกว่าท่านได้เรียนรู้ ระเบียบเรื่องการกินอยู่ของฝรั่งเขาไปในตัว โดยสังเกตจากครู ส่วนเพื่อนคนนั้น (เดี๋ยวนี้ตายแล้ว) ไม่พึ่งอีร้าค่าอีรมเด็ดขนมปังเป็นชิ้นเล็ก ๆ โรยลงไปในซุป เอาช้อนตักซดเอาซดเอาโดยไม่เหลียวแลใครความจริงมันก็ไม่ผิดกติกาอะไร เขาก็มีเสรีที่จะทำอย่างนั้น แต่มันดูรุ่มร่าม เป็นการไม่สมควรหรือหมอว่ายังไง ครูปฏิบัติตนเหมือนพ่อ ครูเป็นคนสุภาพเรียบร้อย มีระเบียบวินัย มีมารยาทดี ใจเย็นพูดเสียงค่อย ๆ ใจดีเป็นที่สุดอย่างที่สมเด็จพระพี่นางได้ทรงนิพนธ์ไว้

ต่อมาครูได้ย้ายไปดำรงตำแหน่ง ผู้อำนวยการเครดิทฟอง–ซิเอร์ที่พนมเปญ ไม่นานนักครูก็โทรเลขเรียกให้ท่านไปเที่ยวอินโดจีนในช่วงจังหวะหยุดเทอมของมหาวิทยาลัย (ปี พ.ศ. ๒๔๗๖)

ส่งค่าใช้จ่ายมาให้เสร็จบอกว่าให้ไปทางเรือ กลับทางรถเพื่อจะได้เห็นอะไรมาก ๆ ท่านเอาเพื่อนไปด้วยคนหนึ่งท่านลงเรือ "นิภา" ของบริษัทอิสต์เอเชียติ๊ก ซึ่งเดินระหว่างกรุงเทพฯ กับเมืองเรียม (Ream) ประเทศเขมรจากท่าราชวงศ์ พอขึ้นจากเรือก็ผ่านด่านตรวจเข้าเมืองและศุลกากรของฝรั่งเศส ที่เมืองเรียม โดยนายตรวจด่านชาวฝรั่งเศส ถามและขู่ตะคอกว่าจะไปไหน ครูก็ปร้าดเข้าไปที่เจ้าหน้าที่ เรื่องก็เรียบร้อย ครูเอารถยนต์มารับแต่ครูขับรถเร็วเหลือเกินขนาด ๑๒๐ ตรงไปเมืองฮาเตียน (Hatien) พักโรงแรมซึ่งตั้งอยู่บนเนินเขาติดทะเล ทิวทัศน์สวยงามมากห้องอาหารโอ่โถงเป็นระเบียบเรียบร้อยครูเลี้ยงอาหารเย็นที่โรงแรมนั้น เวลากินอาหารเสร็จบ๋อยเอาใบเสร็จมารับเงินที่ครูท่านบอกว่าท่านทะลึ่งขอดูใบเสร็จด้วยถามครูว่า Service คืออะไรตั้ง ๑๐ % ครูบอกว่าก็เป็นค่าบริการแก่คนรับใช้ที่เขาต้องรับใช้เสริฟอาหารเรา ตลอดจนเครื่องดื่มเหล่านี้ก็ต้องให้เขา เท่านั้นยังไม่พอกินเสร็จแล้วยังต้องตบรางวัลแก่คนเสริฟอีกตามอัธยาศัย ซึ่งในภาษาฝรั่งเศสเขาเรียกว่า Pour boire (pour - สำหรับ boire - ดื่ม) คือเอาไว้ดื่ม อังกฤษเรียกทิพ (tip) ทางไทยเราใช้ทับศัพท์ของอังกฤษคือทิพฝรั่งเศสคล้ายไทย เราจะตกรางวัลใคร เราก็บอก

ว่าเอ้า เอาไปกินกาแฟ พอดีอีกโต๊ะหนึ่งท่านเห็นถังโลหะและมีขวดอยู่ในนั้น ท่านก็ถามครูว่านั่นอะไร ครูบอกว่าเป็นเหล้าขาว (Vin blanc) ตามธรรมเนียมเหล้าขาวเขาต้องแช่เย็นเจียบในถังเงิน (Bucket) แต่เหล้าแดง (Vin rouge) ไม่ต้องแช่น้ำแข็งตั้งที่ไหนก็ต้องตามอุณหภูมิที่นั่น หรือนัยหนึ่ง room temperature ท่านบอกว่าท่านไม่ค่อยสนใจเท่าใดนักเพราะไม่ได้ดื่มเหล้าแดงเหล้าขาว เล่นแต่วิสกี้ แม่โขง เหล้าโรง แต่ต่อมาต้องคบกับฝรั่งบ่อย ๆ ได้ศึกษาตำราเกี่ยวกับการกินของฝรั่งก็ได้ความรู้ว่าเหล้าขาวเขาต้องเสริฟ while chilled คือต้องแช่ให้เย็นเจียบ ส่วนเหล้าแดงนั้นก็ต้อง room temperature ดังได้กล่าวมาแล้วและโดยเฉพาะ เหล้าแดงก็ต้องกินกับอาหารประเภทเนื้อ ส่วนเหล้าขาวกับอาหารประเภทปลา

รุ่งขึ้นอีกวัน ครูขับรถจากฮาเตียนไปพนมเปญ เข้าพักที่บ้านของครูอยู่ใกล้กับทะเลสาบ Tongié Sap แหล่งปลากรอบอันมหาศาล และลือชื่อก่อนนี้ส่งมาขายเมืองไทย เราเรียกว่าปลากรอบเมืองเขมร ระหว่างพักอยู่ในพนมเปญ ครูขับรถพาไปเที่ยวบ้างไปเที่ยวกับเพื่อนคนนั้นตามลำพังบ้าง ยังแวะไปเยี่ยมร้านดาราสยามของหลวงรณสิทธิพิชัย ซึ่งลี้ภัยตอนกบฎบวรเดชไปค้าขาย

ที่นั้น ท่านบอกว่าฝรั่งเศสเขามีกฎหมายบังคับว่า หน้าบ้านของใคร หรือหน้าร้านของใครต้องทำความสะอาดเอง บ้านเมืองของพนมเปญในระยะที่ขึ้นอยู่กับฝรั่งเศส จึงสะอาดสอ้านและสวยง่ามมากตอนไปนั้นพนมเปญกำลังสร้างตลาดใหญ่ (Marche' Central) มีถนนกว้างใหญ่ล้อมรอบ ยังไปกินโจ๊กตอนเช้าวันหนึ่ง ชามเกาเหลาใหญ่ ๖ สตางค์ แต่ใส่ไข่เป็ดเหม็นคาวชะมัด ครูว่างครูก็ขับรถพาไปเที่ยวนครวัด นครธมผ่านไปทางเมืองต่าง ๆ บริเวณที่สีหนุ เซ็งลี้ให้เวียตกงเข้าไปซ่องสุมผู้คนและอาวุธยุทโธปกรณ์สู้กับเวียตนามใต้ เช่น เมืองสวายเรียง ป่าไม้ยางพาราดูเหมือนชื่อ Chub ที่ฝรั่งเศสเขาอวดว่าใหญ่ที่สุดในโลกซึ่งก็ดูเหมือนจะเป็นจริงดังเขาว่าเพราะท่านไปอ่านเรื่องพบในหนังสือ Reader's Digest เข้าเขาก็ว่าใหญ่ที่สุดในโลก เท็จจริงอย่างไงก็ไม่รู้

อยู่มาวันหนึ่ง ครูไปเล่นเรือใบที่สโมสรเรือใบข้างบ้านพักบอกให้ท่านและเพื่อนรอที่บ้านเย็น ๆ จึงจะกลับ เห็นจวนมืดแล้วครูก็ยังไม่กลับ ท่านจึงเดินเล่นไปที่สโมสรเรือใบเพื่อไปดูครูที่หน้าประตูสโมสร มีป้ายเบ้อเร่อเป็นภาษาฝรั่งเศสว่า ห้ามหมาและคนพื้นเมืองเข้าไปโดยเด็ดขาด ท่านรู้สึกสลดใจชวนให้นึกถึงคำโคลงของพระบาทสมเด็จพระมหาธีรราชเจ้าขึ้นมาทันที" ใคร

เป็นเจ้าเข้าครองคงจะต้องบังคับขับไส เคี่ยวเข็ญเย็นค่ำร่ำไป..... ตามวิสัยเชิงเช่นผู้เป็นนาย" เพราะเขมรก็พวกผิวเดียวกันกับเรา พอกลับถึงเมืองไทย ท่านก็เขียนบทความเรื่องคนไทยในต่างแดน ลงในหนังสือพิมพ์รายวัน "สยามนิกร" ทันทีลงอยู่หลายวันจบ ขณะนั้นคุณสุภา ศิริมานนท์ เพื่อนท่านเป็นบรรณาธิการ จุดประสงค์อยู่ที่ความรักชาติ ตกเป็นขี้ข้าเขามันลำบากยากเข็ญเพียงใด ท่านเล่าต่อไปว่าตอนนั้น เกิดโมโหพูดกับเพื่อนว่าลองเข้าไปดูซิว่ามันจะว่าอย่างไง เพราะเราไม่ใช่คนพื้นเมืองนี่หว่าเราเป็นชาวต่างประเทศ พอเดินผ่านประตูใหญ่เข้าไปเท่านั้นเอง คนยามชาวเขมรวิ่งมาจากไหนก็ไม่รู้ท่าทางดุดัน ตะโกนมาแต่ไกลเป็นภาษาเขมรดังลั่นทีเดียวว่าอย่างไงบ้างก็ไม่รู้ แต่ท่านเข้าใจเอาเองว่า "มึงไม่เห็นป้ายหรือดันทะลึ่งเข้ามาทำไม" ท่านก็บอกเขาพร้อมกับเอานิ้วชี้ที่ตัวเองว่า "Siamois, Siamois" (คนไทย ๆ ในสมัยนั้นยังเรียกสยาม) มันก็ไม่ฟังอีร้าค่าอีรมณ์ พูดภาษาฝรั่งเศสพร้อมกับโบกมือไล่ให้ไปท่าเดียว พอดีจังหวะเหมาะกับที่ครูขึ้นจากท่าน้ำเล่นเรือใบเห็นแต่ไกลก็รีบโบกไม้โบกมือ บอกคนยามให้เราเข้าไปได้ เรื่องมันก็เรียบร้อยโรงเรียนจีนความจริงท่านบอกว่า มันคงคิดว่าท่านเป็นญวนเพื่อนท่านค่อนข้างดำเป็นคนเขมร หารู้ไม่ว่านี่ข้านี่แหละไทยแท้ไม่เคยเป็นขี้ข้าใครโว้ย

ที่ไซ่ง่อนครูให้เงินเปียสต์เงินญวนสมัยนั้น ไปใช้อีกมาก พอสมควร พักที่โรงแรมในถิ่นคนจีน(Chinatown)ญวนเขาเรียก โชลอง (Cholong)ไปร่วมสนุกกับนักเรียนไทยที่เรียนอยู่ที่นั่น หลายคน ไซ่ง่อนสวยงามมากยังพบคุณหลวงจักปาณีศรีศีลวิสุทธิ์ผู้ พิพากษาชั้นสูงผู้เป็นพี่เขยของคุณจินดา ณ สงขลา เพื่อนท่าน ที่สถานกงสุลไทย คุณหลวงพาครอบครัวไปเที่ยวยังจำได้ว่า คุณหลวง ฯ พูดกับท่านว่าไซ่ง่อนนี้คือปารีสตะวันออกท่านเที่ยวอยู่ ไซ่ง่อนหลายวันแต่ย้อนกลับมาพักกับครูที่พนมเปญรวมทั้งหมด เป็นเวลาแรมเดือน ก็เดินทางกลับทางรถยนต์ผ่านมาทาง เสียมราฐ คลองลึกถึงอรัญประเทศซึ่งฝรั่งเศสเรียกอรัญญ่า จับ รถไฟเข้ากรุงเทพฯ ท่านหมดตัวที่อรัญประเทศตรงด่านคลองลึก นี้เอง ท่านจำและอาฆาตไว้ตลอดชีวิต คือครูให้สตางค์ซื้อ ของต่างประเทศที่ไซ่ง่อน พนมเปญมามากมายตามใจชอบ ไม่ ต้องห่วงเรื่องน้ำหนักในเครื่องบินเหมือนเดี๋ยวนี้ ศุลกากรก็ ตรวจค้นรีดภาษีเสียจนเหลือติดตัว ๕ สตางค์จริง ๆ ขออ้อนวอน ว่าเป็นนักเรียนเท่าใด ๆ ก็ไม่ยอม เขายังย้อนว่านี่จะเอาไปขาย กันหรือไง คนที่ตรวจเอาภาษีท่านนี้คือคุณกมล พหลโยธิน (ตายแล้ว) ขณะนั้นเป็นศุลกากรชั้นตรีไม่เคยรู้จักกันเลยต่อมาอีก

๓๐ ปี ในปีพ.ศ.๒๕๐๗ ท่านบังเอิญไปร่วมกับการอบรมนักบริหาร รุ่น ๖ กับคุณกมล ฯ ท่านบอกว่าสิ่งแรกที่ท่านพูดคุยกับคุณกมลฯ คืออะไร รู้ไหมท่านต่อว่าคุณกมล ฯ ว่าจำคุณกมล ฯ ได้ตลอดชีวิต เรื่องที่ด่านคลองลึก คุณกมล ฯ เป็นคนสนุกสนาน หัวเราะชอบใจ ใครจะไปจำได้เพราะคุณกมล ฯ ปรับคนมามากหน้าหลายตาเหลือเกินที่ด่านศุลกากรต่าง ๆ

เรื่องเล่าของท่านเกี่ยวกับครูยืดยาวเหลือเกิน ท่านจำความเล่าได้อย่างละเอียดถี่ถ้วนจริง ๆ เป็นที่สบอารมณ์ของข้าพเจ้า เอ้าเล่าต่อไปหนังสือเล่มนี้จะได้หนายิ่งขึ้น อีก ๓ – ๔ ปีต่อมา ท่านเรียนสำเร็จจากมหาวิทยาลัยแล้วก็เข้าทำงานเป็นครู ต่อมาโอนมาอยู่กรมราชทัณฑ์ ตอนหนึ่งในปี ๒๔๘๑ – ๒๔๘๒ ไปเป็นผู้รักษาการณ์ ผู้ปกครองโรงเรียนฝึกอาชีพ เกาะใหญ่ บางไทร อยุธยา (คือโรงเรียนดัดสันดานเด็ก) ครูมาเมืองไทย พบกัน ท่านยังพาครูไปพักค้างที่เกาะใหญ่ ๑ คืน ครูยังให้เงินก้อนหนึ่งแก่ท่าน ซะรอยจะคงเวทนาสงสารที่ท่านไปลำบากตรากตรำ สมัยนั้นกันดารมาก ไฟฟ้าไม่มีใช้ น้ำประปาก็ไม่มีต้องใช้น้ำในแม่น้ำเจ้าพระยาแกว่งสารส้ม การคมนาคมก็แย่ มีแต่ทางเรือทางเดียว ถึงฤดูทวนน้ำ วิ่งจากกรุงเทพ ฯ กว่าจะถึง

เกาะใหญ่ต้องใช้เวลาถึง ๕ – ๖ ชั่วโมง คุมเด็กดัดสันดาน รวมทั้งนักโทษเรือนจำชั่วคราวด้วยราว ๔๐๐ คน ไม่มีรั้วรอบขอบชิดเอากันกลางแปลงจริง ๆ ขนาด ๔๐๐ คน เป็นสมัยนี้คนคุมก็ต้องซี. ๗ แต่ท่านรักษาการณ์แทนได้เงินเดือนเพียงไม่กี่อัฐรสไหวที่ไหน ตอนบ่าย ๆ ระหว่างทำงานเดี๋ยว ๆ ก็ได้ยินเป่าเขาควายมาจากเรือเขียว มีหลวงมิลินทรเจ้าของเรือเขียวบ้าง ป่าไม้ที่บางปะอินบ้าง หัวหน้าสถานีตำรวจบางไทรบ้างต่อมาเป็น พล. ต. ต. จรัส สุทธิเสถียร (ถึงแก่กรรมแล้ว) ครั้งนั้นยังเป็นร้อยเอก ชวนไปล่องเรือกินเหล้ากันเป็นที่สนุกสนาน เด็กดัดสันดานก็ยังกับปลาไหลพยายามหนีกันเรื่อย ท่านก็ลูกทุ่งคนหนึ่ง เรื่องเหล้ายาไม่ต้องพูดกัน กินได้ทุกชนิดทุกประเภทส่วนใหญ่ก็เหล้าเถื่อนเกิดนึกครึ้ม ๆ ขึ้นมาคราวหนึ่ง ออกติดตามจับเด็กหลบหนีเอง ขึ้นไปทางอยุธยาขากลับจวนถึงโรงเรียนราวตีห้าท่านขับเรือถือพวงมาลัยเองเพราะเห็นใจคนขับที่ตรากตรำมาแทบตลอดทั้งคืน ดันขับผ่าเข้าไปในโป๊ะจับปลาของชาวบ้าน แหเหอพันเข้าไปในใบพัดเรือวิ่งต่อไปไม่ได้ เสียหายหลายสตางค์ ท่านบอกว่า มันสะลึมสะลือดวดเหล้าเข้าไปมาก ไม่ได้นอนทั้งคืน แต่ทำไมรู้ไหม ท่านบอกว่าเจ็บใจ ๆ จับมันไม่ได้ ท่านพูดเสมอว่า ไม่รู้ท่านเอาตัวรอดขึ้นมาเป็นอธิบดีได้อย่างไร

ทีนี้กลับมาพูดถึงเรื่องครู ที่มีเรื่องเกี่ยวข้องกับชีวิตของท่านในกาลต่อมา ก่อนสงครามโลกครั้งที่สอง จับตอนก่อนญี่ปุ่นขึ้นเมืองไทยเล็กน้อย ครูได้พบกับท่านอีก บอกว่าจะต้องย้ายไปฮานอย สถานการณ์บ้านเมืองเริ่มไม่สู้จะดีแล้ว ครูไม่แน่ใจในชะตาชีวิตของครูในอนาคต ครูได้ทำพินัยกรรมเป็นภาษาฝรั่งเศสขึ้นฉบับหนึ่งว่า หากครูมีอันเป็นอะไรไป ขอมอบทรัพย์สินบรรดาที่มีอยู่ในเมืองไทยให้ท่านทั้งหมด ความจริงท่านไม่มีอะไรมากจำได้ว่า ส่วนใหญ่เป็นหุ้นบริษัทแต่ต่อมาเมื่อเดียนเบียนฟูแตกครูก็กลับไปอยู่ปารีสหลังที่ จากกันไปหลายปีท่านก็ได้พบครูอีกเมื่อปี พ.ศ.๒๕๐๐ โดยท่านข้ามจากสหรัฐอเมริกามายุโรปผ่านแวะฝรั่งเศสท่านก็สวมกอดดีใจกันมากกับครู ท่านยังเตรียมหิ้วกางเกงแพรปังลิ้นกับเกือกแตะ แบบผู้ดีจีนโบราณ ตะรอนไปทั่วสหรัฐอเมริกาตั้ง ๕ เดือน ครูอยู่บ้าน ครูชอบนุ่งกางเกงแพรปังลิ้นกับใส่เกือกแตะแบบจีนผู้มีอันจะกิน ครูให้ดูหนังสือเล่มหนึ่งที่ครูเขียนขายเรื่องการเล่นว่าวในเมืองไทย

ต่อมา ตอนที่ท่านเป็นผู้อำนวยการส่วนอาชญาวิทยา ปี พ.ศ.๒๕๐๔ ครูได้ปรึกษาหารือกับท่านว่าจะมาตั้งรกรากในเมืองไทย ท่านก็ได้เตรียมการให้ขนทรัพย์สินข้าวของมาทางเรือ

ท่านฝากไว้ที่บ้านเพื่อนผัวเมียคู่หนึ่งไม่มีลูกเป็นการชั่วคราว เป็นบ้านทันสมัยเมียปรุงอาหารฝรั่งได้ ครูเหมาชั้นบนทั้งหมดผัวเมียอยู่ชั้นข้างล่าง ต่อมาครูบ่นกับท่านว่ากรุงเทพ ฯ นี้ไม่เหมือนก่อนเสียแล้วแสงสีมันมาก แล้วเสียงหนวกหูเป็นที่น่าหงุดหงิดใจ ตามปกติครูชอบเงียบ ๆ ครูอายุก็มากแล้ว ท่านก็หาบ้านให้ใหม่ไปเช่าบ้านคุณวิญญู อังคณารักษ์ตอนพบกันที่ปารีสครั้งนั้น ครูบอกว่าอยากทำงานแก้เหงาไม่หนักนักทางสถานทูตไทยจะให้ทำอะไรได้บ้าง ท่านก็ได้หารือกับทูตทหารเรือ (พ ล . ร . อ . จิตต์ สังขดุลย์) เพื่อนกับท่านว่าจะมีอะไรให้ครูทำบ้าง เพื่อนบอกว่าจะทำอะไรกันอายุก็มากแล้ว ก็ไม่สำเร็จ อยู่ต่อมาราว ๖ เดือนเห็นจะได้ ครูอดทนไม่ไหวจริง ๆ เห็นบ่นซ้ำ ๆ ซาก ๆ ว่ากรุงเทพ ฯ ไม่เหมือนก่อนจะไปอยู่หัวเมืองก็ไม่คุ้นเคยกับใคร ในที่สุดครูก็อำลาจากเมืองไทย ขนข้าวของกลับสู่ฝรั่งเศสบ้านเกิดเมืองนอนไม่กลับมาเมืองไทยอีกเท่าทุกวันนี้

ท่านปรารภกับข้าพเจ้าด้วยความภาคภูมิใจว่า ท่านนี้มีดวงดีที่ผู้ใหญ่อุปถัมภ์มาตลอดแต่เล็กเติบใหญ่ จับตอนหลัง ๆ นี้ ก็ได้รับเลื่อนเป็นอธิบดีกรมราชทัณฑ์ ที่เป็นลูกหม้อคนแรกเป็นประวัติการณ์ งานนิทรรศการผลิตภัณฑ์ราชทัณฑ์ท่านเป็นคนริเริ่ม

เปิดดำเนินการเป็นครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๑๔ ท่านเสนอขอให้ท่านรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย (จอมพลประภาส จารุเสถียร) เป็นผู้ทำพิธีเปิด ท่านรัฐมนตรีฯ ก็ดีใจหายกรุณาไปเป็นประธานในพิธีเปิดให้ด้วยตัวเอง เลยเป็นธรรมเนียมให้คนใหญ่คนโตไปทำพิธีเปิดให้มาจนทุกวันนี้ เท่ากับเป็นกำลังใจให้คนรุ่นหลังได้มีมานะจัดงาน ให้เจริญรุ่งเรืองมาโดยลำดับ ดังที่เราท่านได้เห็นประจักษ์แล้ว อีกเรื่องหนึ่งก็คือในปี พ.ศ. ๒๕๑๔ นั้นเอง คุณชำนาญ ยุวบูรณ์ เพื่อนท่าน สมัยที่เป็นนายกเทศมนตรีก็ได้สนับสนุนให้ท่านเอานักโทษออกไปทำงานสาธารณะประโยชน์ลอกคลองสะพานเหลือง ตลอดแนวเป็นเวลาแรมเดือนใช้แรงงานนักโทษนับร้อย ๆ เป็นตัวอย่างให้ คุณสาย หุตะเจริญ อธิบดีกรมพัฒนาชุมชนขณะนั้น เอานักโทษไปลอกคูคลองข้างวัดราชบพิธ เป็นการใหญ่เช่นกัน กับยังมีอีกเรื่องหนึ่ง คือตั้งแต่ตั้งกรมราชทัณฑ์มาผู้คุมที่อยู่เวรยามในเวลาค่ำคืน และในวันหยุดราชการไม่เคยได้รับเงินค่าเบี้ยเลี้ยงเลย เรียกว่าทำงานให้ฟรี ท่านก็ได้รับการสนับสนุนจากกระทรวงมหาดไทยร่วมกับ ก.พ. สำนักงบประมาณและกรมบัญชีกลางตลอดจนคณะรัฐมนตรีเห็นชอบตั้งงบประมาณให้ นับสิบสิบล้าน จ่ายเบี้ยเลี้ยงให้แก่ผู้คุมที่อยู่เวรยามดังกล่าวเป็นประจำจนบัดนี้ ซึ่งเป็นเรื่องที่กว่าจะได้ก็ลำบากยากเย็นเต็มที่ นับเป็น

ประวัติการณ์สำคัญของกรมราชทัณฑ์ท่านยังได้บอกอีกว่า ท่านได้ทำงานกับอธิบดีต่าง ๆ รวมถึง ๑๕ อธิบดี ท่านอธิบดีท่านหนึ่งที่ท่านจำเป็น ต้องกล่าวขานชื่อก็คือ คุณหลวงนรกิจบริหาร ซึ่งเป็นผู้ช่วยอธิบดีกรมราชทัณฑ์ช่วงหนึ่ง แล้วโอนกลับไปอยู่กรมมหาดไทย กับอีกช่วงหนึ่ง ได้โอนกลับมาเป็นตัวอธิบดีกรมราชทัณฑ์ ในช่วงที่ คุณหลวงนรกิจบริหารโอนกลับไปกรมมหาดไทย ท่านก็ได้โอนไปอยู่สภาวัฒนธรรมแห่งชาติเพราะไม่ถูกเส้นกับอธิบดีกรมราชทัณฑ์ ในช่วงที่ คุณหลวงนรกิจบริหารโอนกลับ มาเป็นอธิบดีกรมราชทัณฑ์นั้น ก็พอดีกับที่สภาวัฒนธรรมแห่งชาติเลิกล้ม เพราะญี่ปุ่นแพ้สงคราม คุณหลวงนรกิจบริหาร ได้ให้คุณ อาภา ภมรบุตร (อดีตรองอธิบดีกรมราชทัณฑ์) ไปตามตัวท่านโอนกลับมากรมราชทัณฑ์ใหม่ ตามทางปฏิบัติข้าราชการที่โอนมาจากที่อื่น มักไม่ได้ขึ้นเงินเดือนในที่ใหม่ในปีที่โอนมา ขณะท่านโอนกลับ อยู่ในระยะพิจารณาเงินเดือนพอดี ท่านก็ได้รับการพิจารณาขึ้นเงินเดือนทันที ท่านอธิบผู้นี้ได้กรุณาใช้สอยท่าน แม้งานนอกหน้าที่อยู่เป็นประจำ ท่านได้เรียนรู้ศิลปะ ในการทำงานจากคุณหลวงนรกิจบริหารอย่างลึกซึ้งตรึงใจ และได้รับความกรุณาปรานีแนะนำสั่งสอนและสนับสนุน

ท่าน แม้คุณหลวงนรกิจบริหารออกจากราชการไปเป็นเลขาธิการ ก.ต.ภ. และเป็นประธานอนุกรรมการพิจารณาปรับปรุงอัตราข้าราชการชั้นพิเศษ ก็ได้ช่วยเหลือท่านไม่ขาดสายมีหลายอย่างหลายประการ ที่ท่านบอกว่าไม่ควรบันทึกลงในหนังสือเล่มนี้ ผู้ใดสนใจอยากทราบ ท่านยินดีจะเล่าให้ฟัง ฯ ล ฯ

ต่อไปนี้ เป็นความคิดเห็นของข้าพเจ้าเอง คือสานุศิษย์ของท่าน ที่ท่านปั้นขึ้นมาให้เป็นใหญ่เป็นโต ก็ล้วนทำงานทำการก้าวหน้ารุ่งเรืองมีชื่อเสียงขจรขจายไปทั่วทุกแห่งหน สมดังคำที่ ม.จ. ทองคำเปลว ทองใหญ่ ผู้ประสานงานชมรมข้าราชการบำนาญ กระทรวงมหาดไทยขนานนามท่านว่าพระอาจารย์ กุโสดอแห่งกรมราชทัณฑ์ แต่ไม่รู้ว่าเดี๋ยวนี้ ท่านยังมีดวงดีอยู่ดังเดิมหรือเปล่า ?

ข้าพเจ้าขอกลับมาคุยต่อจากคำ บอกเล่าของท่าน ที่กรุงโรม เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๐๓–๒๕๐๔ คุณ สุวรรณ รื่นยศ ดำรงตำแหน่งใหม่ ๆ ท่านก็ขอกับ ร.ม.ต. ประภาส จารุเสถียรว่า ท่านไม่รู้เรื่องงานของกรมราชทัณฑ์เลย ขอไปดูงานราชทัณฑ์ประเทศใกล้เคียงเพื่อนำแบบอย่างมาปรับปรุงแก้ไขให้ก้าวหน้า คณะที่ไปมีท่าน (ขณะนั้นเป็นผู้อำนวยการส่วนอาชญาวิทยา) กับคุณสมัย บุนนาค

(หัวหน้ากองคลัง) รวมสามคน เริ่มแต่ ญี่ปุ่น เกาหลี ไต้หวัน และเวียตนาม ท่านไม่ค่อยพูดเรื่องงานคุกงานตะราง ที่นั่นอย่างเป็นชิ้นเป็นอัน เพราะท่านบอกว่าเขียนเป็นเล่มสมุดไว้แล้ว ไปหาอ่านเอาเองที่กรมราชทัณฑ์เอาที่เป็นเกร็ดเล็ก ๆ น้อย ๆ ให้อ่านเพลิดเพลินกันเล่นและมิให้หนังสือยาวจนเกินไปจนเป็นที่น่าเบื่อหน่าย นี่ก็คงเบื่อกันแล้วนะครับ

ที่เกาหลีมีงานเด่นคือ งานทัณฑสถานวัยหนุ่ม มีหลักการน่าชมมาก วันที่ไปดูนั้นเป็นเวลาบ่ายราว ๑๔.๓๐ น. ตอนกลางวันอธิบดีราชทัณฑ์เขาพาคณะของเรา ไปเลี้ยงกลางวันเมาแประแล้วเพราะเป็นกันเองมาก เมื่อมีการพูดกล่าวต้อนรับ และกล่าวตอบทางราชการกันอย่างยืดยาวฝ่ายเขาพูดก่อนเป็นภาษาเกาหลี มีล่ามแปลเป็นอังกฤษ ล่ามเขาคล่องมาก ชื่อ **Mr. Lee** ชอบพอกับทูตไทยของเรามากเคยมาเมืองไทย พอถึงฝ่ายเราอธิบดีเราก็พูดเป็นภาษาไทยสู้กับเขา เขารักชาติเขา เราก็รักชาติเรา ก็พูดเป็นภาษาของตนท่านเป็นล่ามแปลเป็นภาษาอังกฤษ วันนั้นล่ามแปลเละทั้งคู่ เพราะ-เมาขนาดตาลายกันไปทั้งสองฝ่าย อธิบดีสุวรรณพูดแต่ละทียาวมากท่านก็ต้องกับมาถามบ่อย ๆ ว่ายังไงครับ ๆ (เมาไปหน่อยจำความยาว ๆ ไม่ค่อยได้) เขาพูดเสร็จ อธิบดีสุวรรณก็ว่าล่ามทั้งสองฝ่าย

และไม่ค่อยได้เรื่องทั้งคู่ให้ ๖๕ % ในคืนนั้นมีเลี้ยงกันอีก ที่นี้ปลัดกระทรวงยุติธรรมของเขาพร้อมอธิบดี และคนอื่น ๆ อีกรวมทั้ง พล.ท. ชาญ อังศุโชติ ทูตไทยหลายคนด้วยกันคราวนี้ท่านนึกแล้วต้องมีการชพีคกันอีก ไปถึงโรงแรมอาบน้ำแต่งตัว พยายามเตรียมตัวสงบสติอารมณ์ กินเหล้าให้น้อยเพราะยังไม่สร่างเมาเวลาเลี้ยงกันจวนเสร็จก็จริงอย่างว่าได้มีการชพีคกัน ล่ามทั้งสองฝ่ายพูดได้ดีทั้งสองคน ที่นี้ อธิบดีสุวรรณให้คะแนนท่าน ๙๐ % เลยที่เมืองเกาหลีนี้เองในปี พ.ศ. ๒๕๑๔ ท่านมีราชการลับเกี่ยวกับนักโทษทหารอเมริกัน รบในเวียตนามที่กระทำผิดต้องขังอยู่ในเมืองไทย โดยฝ่ายจัสแม็กเชิญให้ท่านไปดูการปฏิบัติต่อนักโทษทหารอเมริกันที่เกาหลี โดยมีคุณทวี ชูทรัพย์ (ขณะนั้นเป็นผู้อำนวยการกอง อาชญาวิทยา) ไปด้วย มีนายทหารอเมริกันชั้นพันเอก ฝ่ายกฎหมายของจัสแม็ก. ร่วมไปด้วย ๒ ท่าน ไปโดย เครื่องบินทหารของฝ่ายอเมริกันขึ้นที่สนามบินทหารที่ดอนเมือง แวะที่ไหนก็สนามบินทหารตลอด ขาไปแวะไปไซ่ง่อนอีก แต่ไม่ได้ดูอะไรเพราะพอลงถึงสนามบิน ก็ได้ยินเสียงปืนใหญ่เสียงระเบิดตูมตามรอบสนามบินตลอดเวลา เขากำลังรบกับเวียตกง งานที่ไปศึกษามาท่านเอามาทำที่เมืองไทย โดยทางฝ่าย

อเมริกัน ให้เงินช่วยเหลือทำได้ดีกว่าเกาหลี เป็นที่พอใจทางฝ่ายอเมริกันมาก กระทรวงมหาดไทยก็พอใจมากจากผลงานนี้ เมื่อท่านเกษียนราชการ ฝ่ายจัสแม็กยังได้มอบโล่ห์สัมพันธ์ดีเด่นให้ ๑ อัน พร้อมมีการเลี้ยงกันที่จัสแม็ก อธิบดีสุวรรณกับอธิบดีศักดิ์ ไทยวัฒน์ก็ไปร่วมด้วย ที่เกาหลีท่านได้มีเวลานอกเลี้ยงดูเมากับฝ่ายทหารอเมริกัน พร้อมทั้งอธิบดีกรมราชทัณฑ์เกาหลีกันสนุกสนานมาก มีการร้องเพลงสรวลเสเฮฮากันเป็นที่ครึกครื้นสนุกสนาน คืนหนึ่งมีการเลี้ยงอาหารกัน มีหญิงสาวเกาหลีสวย ๆ พูดอังกฤษได้คล่องนั่งขนาบเป็นคู่ ๆ ไป เลี้ยงกันจวนเสร็จจะกลับแล้ว ท่านก็พูดไปตามภาษาซื่อ ๆ ว่าอีหนู อยู่ที่ไหนทำอะไร เธอก็ถามท่านว่าพักโรงแรมไหน เมื่อท่านบอกแล้วเธอก็บอกว่าจะไปพบท่านคุยกันที่โรงแรมนั้น ภายใน ๑๐ นาทีพอคณะของเราออกรถกลับโรงแรมใช้เวลาสัก ๑๐ นาที ก็ถึงความจริงโรงแรมอยู่ตรงข้ามภัตตาคารชั่วเดินข้ามถนน แต่รถต้องอ้อมวกมาเพราะเป็น one way ๑๐ นาที เดินไปกับขึ้นรถไปก็พอ ๆ กัน พอถึงโรงแรมยังไม่ทันจะเปลี่ยนเครื่องทรง สาวสวยผู้นั้นก็รอท่านอยู่แล้ว ทำให้ท่านประหลาดใจมาก เกาหลีเขาช่างมีไหวพริบ และวิธีการในการต้อนรับแขกบ้านแขกเมืองมาก

ข้าพเจ้าก็คันปากถามท่านว่าแล้วคุณทวี ชุทรัพย์ มีนัดกันอย่างนั้นหรือเปล่า ท่านบอกว่า เอ๊ะไม่รู้นี่ เรื่องส่วนตัวอย่างนี้ ไม่ได้ถามกันตัวใครตัวมันว่ะพักกันคนละห้องโว้ย ท่านขอข้ามการดูงานของคณะอธิบดีสุวรรณที่ญี่ปุ่นไปเพราะยืดยาวเป็นทางการมากไปแวะลงที่ไต้หวันจะสนุกกว่า ขอกล่าวเรื่องการพัฒนาทางด้านจิตใจนักโทษสักเล็กน้อย ในบริเวณเรือนจำย่างเข้าไปที่ไหนจะมีสวนหย่อมตกแต่งด้วย ไม้ดอก ไม้ใบ และรูปจำลองย่อส่วนสถานที่สำคัญ ๆ น่าศึกษาเช่น รูปกำแพงเมืองจีน รูปบ้านพักเจียงไคเช็ค รูปป่าเขาลำเนาไพร รูปสัตว์ รูปลิง หมู หมา กา ไก่ ดูแล้วดึงดูดประทับใจจริง ๆ วันนั้นไปดูงานแทบตลอดวันจนตกบ่ายนักโทษเลิกงานจากโรงงาน ก็ออกมานั่งดูสวนหย่อมรอการอาบน้ำ คณะของเราติดใจถึงกับนั่งดูใกล้ ๆ นักโทษเหล่านี้นั้นมีประโยชน์แก่กิจการเรือนจำของเราอย่างยิ่ง อธิบดีสุวรรณกลับมาถึงเมืองไทย ก็สั่งให้เรือนจำทำสวนหย่อมเป็นการใหญ่ที่สวย ๆ อยู่ทุกวันนี้ เป็นการริเริ่มของอธิบดีสุวรรณจริง ๆ จากแบบอย่างที่ไต้หวันนี่เอง คืนหนึ่งรัฐมนตรียุติธรรมได้เชิญไปเลี้ยงที่บ้านหลายคนมีทูตไทย (พล.ร.อ. สุนทร สุนทรนาวิน) ด้วย คุยกันไปก็มีล่ามแปลกันไปมาเป็นภาษาอังกฤษเสียเวลา

ยืดยาว ดูเงียบ ๆ ไม่ครึกครื้นเป็นทางการอยู่ตั้งนาน ไม่รู้ใครไปแอบถามว่าท่านเรียนกฎหมายที่ไหน ท่านก็บอกว่าท่านสำเร็จดอคเตอร์อังดรัวจากฝรั่งเศส ท่านของเราก็แอบเดาะภาษาฝรั่งเศสเข้าให้เท่านั้นแหละ รัฐมนตรียุติธรรมยิ้มน้อยยิ้มใหญ่ คุยพุ่งเป็นภาษาฝรั่งเศส คราวนี้ไม่ต้องล่ามให้เสียเวลา เลยสนุกกันจนดึกดื่นเที่ยงคืน คว่ำแก้วกันไม่รู้จักเท่าไร ๆ เหล้าดีมอยแรงมากขนาดเหมาไถแถมยังมีของหวานลูกบัวต้มน้ำตาลสลับของคาว ซึ่งจีนเขาถือเป็นการเลี้ยงอย่างหรู ถึงตอนกินลูกบัวกันก็ว่าคงจะสิ้นกันแล้วของคาวก็อิ่มมากแล้ว ก็ไม่ค่อยกินกันหรือบางคนไม่กินเลย ถึงกับท่านหนึ่งนั่งอยู่ข้าง ๆ ท่านพูดพลางชี้นิ้วว่า This is gold gold ทำไมไม่กินเพราะลูกบัวแพงมากยังกับทองคำ และมาจากเมืองไทยเลี้ยงลูกบัวนี้ไต้หวันถือเป็นเกียรติมาก อ้ายตอนเล่นหวานเล่นคาวสลับแล้วมีเหล้าแรง ๆ เป็นยากระษัยนี่สิท่านบอกว่ามันแย่เมาตาลายเลย เพราะท่านเป็นตัวยืนโรงคว่ำแก้วกับเขาด้วย ท่านทูตไทยถึงกับออกปากกับท่านว่ากินเข้าไปยังไงกันไม่รู้จักเท่าไร ๆ ท่านขอเขาท้าคว่ำแก้วก็ต้องเอากับเขา มิฉะนั้นจะเสียชื่อชาวไทยคุณสมัยถึงกับออกไปคายอะไร ๆ ในท้องออกมาหมดในห้องน้ำ

ตอนร่ำลากันพวกเขาก็จับมือกับพวกเรากล่าวคำอำลาว่าพบกันบน แผ่นดินใหญ่ (Meet you, again on mainland) เขายังนึกอยู่เสมอ ว่าเขาจะต้องยึดจีน เมาเซตุง คืนมาได้เสมอ ท่านได้พบ Mr. Siah (นายเซี๊ยะ) รองอธิบดีราชทัณฑ์ไต้หวันคราวไปประชุมร่วม กันที่ออสเตรเลีย และรัฐมนตรียุติธรรมไต้หวันเมื่อคราวประชุม ร่วมกันที่ญี่ปุ่น ในกาลต่อมาท่านทั้งสองก็พูดอำลาต่อท่านว่า พบ กันอีกบนแผ่นดินใหญ่ถือเป็นคติเลย แต่แล้วก็ขึ้นไม่ได้จนบัดนี้

เดี๋ยวก่อน อย่าเพิ่งเบื่อ จวนจะจบแล้วครับ แหมอดทน อ่านมาได้ถึงตอนนี้แล้ว ยังจะอดทนต่อไปอีกสักนิดไม่ได้หรือเอ้า ทีนี้ข้ามมาไซ่ง่อน พอลงจากเครื่องบิน ณ สนามบิน ทันซอนนัท ก็งามหน้าไปเลย อธิบดีสุวรรณเดินนำหน้าลงทางบันไดเครื่องบิน ชั้น ๒ อย่างภูมิฐานสง่าผ่าเผยอธิบดีกรมราชทัณฑ์ของเวียตนามใต้ พ.อ. ดัท แต่งเครื่องแบบทหาร และมีข้าราชการติดตามมาเป็น ขบวนเป็นแถว แต่ดันผ่าไปยืนรอรับอยู่โน่น ทางตีนบันได ชั้นหนึ่ง เพราะพวกเราตีตั๋วเครื่องบินในชั้นประหยัดตลอดเวลา ฉิบหายละซีอธิบดีสุวรรณบ่นอุบอิบ อารมณ์ไม่ค่อยดี งามหน้า ไหมล่ะ คณะของเวียตนามเขาจึงแปรขบวนไปรับท่านหน้าบันได ชั้น ๒ เขาก็ดีใจมากพอจับมือกัน เขาก็พูด great friend friend (เพื่อนตาย) เพราะเราช่วยร่วมมือทางทหารกับเวียตนามใต้เป็น

อย่างดี ตอนนั้นเวียตนามใต้เขารักเรามาก ถือเป็นเกียรติอันสูงส่งที่ไปดูงานราชทัณฑ์ของเขา จัดรถยนต์มาให้เราใช้มีรถเกราะของทหารวิ่งคุ้มกันตลอดเวลา อธิบดีราชทัณฑ์ของเขามักจะอยู่กับเราตลอดเวลาเหตุการณ์กำลังเข้าที่คับขัน ไม่ปลอดภัยในไซ่ง่อน เพราะขณะที่ไปเป็นเวลาที่ประธานาธิบดีโงดินห์เดียม จวนเจียนจะสิ้นบุญแล้วคณะของเราได้ไปดูงานที่เรือนจำกลางชื่อ ฟูเลย เป็นเรือนจำกลางที่ใหญ่ที่สุดในเวียตนาม ตั้งอยู่กลางเมืองไซ่ง่อน ตัวตึกใหญ่โตสวยงามมาก แต่จะสง่าและภูมิฐานมากกว่านี้หากไม่ปลูกต้นไม้ใหญ่และอาคารอื่น ๆ บังตัวตึก นักโทษอยู่กันอย่างแออัดยัดทะนานถึง ๗,๐๐๐ คน ความมาตรฐานของสหประชาชาติที่วางกฎไว้ ผู้คุมคนหนึ่งคุมนักโทษได้ ๕ คน แต่ของไซ่ง่อนผู้คุมหนึ่งคนต่อนักโทษ ๒๖ คน และใช้ทหารคุมเสียด้วย เพราะมีพนักงานราชทัณฑ์ไม่เพียงพอ ส่วนมากเป็นพวกต้องคุมขังทางการเมือง ส่วนหนึ่งแบ่งกันไว้ขังนักโทษหญิงมีลูกเล็กเด็กแดงที่ติดแม่เข้าไป ร้องกระจองอแงข้าวของวางเรียงไว้ระเกะระกะไม่น่าดู วินัยก็เห็นจะไม่ต้องพูดถึงกันไม่ได้เรื่องอะไรเลย วันหนึ่งวิ่งรถไปดูศูนย์การฝึกอบรมพวกคอมมูนิสต์ที่จับมาได้ ตั้งอยู่นอกเมืองไซ่ง่อน เขาจัดรถให้คณะเรานั่งเป็นคันกลาง มีรถข้างหน้าข้างหลังเราอีก

สองคัน มีรถเกราะนำหัวขบวนท้ายขบวนคุ้มครอง ความปลอดภัยเต็มที่ ระหว่างนั่งรถไปตามทางเดี่ยว ๆ ก็มีโทรศัพท์เข้ามาในรถพูดกับอธิบดีราชทัณฑ์ของเขาตลอดเวลาทั้งไปและกลับ อธิบดีสุวรรณถามว่าโทรศัพท์อะไร เขาก็บอกว่าประธานาธิบดีโงดินห์เดียม เป็นห่วงความปลอดภัยของแขกบ้านแขกเมือง ไม่ว่าใคร ๆ ต้องติดตามถามอยู่เสมอระหว่างวิ่งรถไปก็ได้ยินเสียงปืนใหญ่เสียงระเบิดในบริเวณรอบนอก ๆ อยู่ตลอดเวลาเขากำลังสู้กับเวียตกง ที่ศูนย์ฝึกอบรมนี้เปล่าประโยชน์ไม่ได้ผลอะไร จับมาอบรมจนได้ที่คิดว่าจะกลับใจ พอปล่อยออกไปก็กลับไปเป็นคอมมูนิสต์อีกตามเคย ๑๐๐% วันที่เราไปดูงานวันนั้นรุ่งเช้าก็ได้ข่าวว่าผู้ว่าราชการจังหวัดคนหนึ่งใกล้เมืองไซ่ง่อนถูกคอมมูนิสต์เวียตกงยิงตาย โรงแรมที่คณะเราพักชื่อ Caravelle หรูที่สุดขณะนั้น และคิดว่าในขณะนี้ด้วย

ทั้งหมดนี้เป็นคำคุยของท่านที่เมืองโรม และข้าพเจ้านำมาปรับปรุงใหม่ จริงเท็จอย่างไรหรืออยากรู้อะไรก็ไปสอบถามท่านเอาเองเถอะ ข้าพเจ้าหมดปัญญาเพราะถอดมากจากท่านจนหมดเปลือกแล้ว สิ้นหน้ากระดาษไปก็แยะไม่นึกว่าจะยืดยาวอย่างนี้ รู้อย่างนี้ไม่พิมพ์เสียดีกว่า ครั้นจะไม่พิมพ์ก็เกรงท่านจะลงศอกเอา

เพราะข้าพเจ้าอุตส่าห์บากหน้าไปหลอกลวง ให้ท่านทบทวนความจำเรียบเรียงเสียใหม่ให้ต่อเนื่องกันเป็นเวลาอันยาวนาน ถ้าผู้อ่านได้อ่านจนถึงตอนนี้แล้วก็คิดเสียว่าดีกว่าอยู่เปล่า ๆ ก็แล้วกันจริงไหมครับชักเลอะแล้วไปถึงไหนกันล่ะเอ้อพรุ่งนี้ ๒ มิถุนายน ๒๕๑๙ จะออกเดินทางกลับบ้านแล้ว ในเย็นวันที่ ๑ มิถุนายน ๒๕๑๙ นั้น พอประมาณ ๖ โมงเย็น เราก็เริ่มออกซุกซนกันอีก เราเดินออกกำลังกันไปเรื่อย ๆ ดูผู้คนเขากลับจากการทำงานกัน พอเมื่อยเราก็ยึดชัยภูมิร้าน คอฟฟี่ช๊อป ข้างถนน เข้าร้านหนึ่งแล้วก็นั่งดูเบื้องหน้าเบื้องหลังของพวกคุณแหม่มทั้งหลาย พร้อมทั้งทำการอุ่นเครื่องกันไปในตัว รู้สึกว่าคนอิตาเลี่ยนไม่นิยมใช้รถคันโต ๆ แบบบ้านเรา ทั้ง ๆ ที่เขาเป็นเมืองอุตสาหกรรมทำรถยนต์ และเครื่องจักรกลเขาใช้รถเล็ก ๆ ซึ่งเป็นรถเฟียต (Fiat) เสีย ๙๐ % และก็ใช้ขนาด ๑,๐๐๐ ซีซี. หรือ ๖๐๐ ซีซี. เท่านั้น ส่วนรถใหญ่ ๆ เขาทำออกขายต่างประเทศ บางครั้งเราเห็นก็แปลกดีรถคันเล็กนิดเดียวเขานั่งยัดกันมาได้ถึง ๖ คน เป็นเมืองไทยคงแย่มากเพราะอากาศบ้านเมืองของเรามันร้อน ถ้าขืนทำอย่างเขาคงจะทำให้ วีโต้ ปราบเต่าขายดีเป็นเทน้ำเทท่า พออุ่นเครื่องได้ที่แล้วเราก็เดินมายังร้านขายอาหารญี่ปุ่น ด้วยความติดใจที่ว่าอยู่

ใกล้โรงแรม และอีกอย่างหนึ่งสามารถปรุงน้ำจิ้มได้อร่อย มีรสเหมือนน้ำพริกเผาของเรา เรารับประทานกันอร่อยเหมือนกับเมื่อวานนี้ พนักงานบริการเป็นหญิงชาวญี่ปุ่น กิริยามารยาทเรียบร้อยมาก ขณะที่ท่านและข้าพเจ้ากำลังพูดหยอกล้อกันเล่นอยู่นั้น เขาพึ่งไม่ถนัดเข้าใจเอาเองว่าเราว่าเขาพูดภาษาอังกฤษไม่ดี เขาน้อยใจมาก แต่ความจริงเราพูดของเราอีกเรื่องหนึ่งซึ่งไม่เกี่ยวกันเลย เราก็แก้ความเข้าใจผิดของเขาได้ พออิ่มหนำสำราญเราก็จ่ายเงินพร้อมทั้งรางวัลให้เป็นที่พออกพอใจเขามาก จากนั้นเราก็เดินสะเปะสะปะกลับโรงแรม บันไดโรงแรมดูยิ่งเล็กไปกว่าเมื่อวันวานนี้อีก ท่านรู้เท่าทันข้าพเจ้า ท่านจึงไล่ให้ข้าพเจ้าขึ้นไปก่อนแล้วท่านตามขึ้นทีหลัง พร้อมทั้งยกแจกันดอกไม้แห้งไปวางขวางไว้กลางบันได ข้าพเจ้าก็หมดโอกาส ที่จะยกมันกลับคืนมายังที่เดิมได้แบบเมื่อคืนที่แล้ว หลังจากขึ้นไปบนห้องเรียบร้อยท่านก็พูดว่า หมออย่าคิดว่าผมเป็นคนดิบคนดีนักนะ ผมได้ดิบได้ดีมาก็เพราะชอบทำในสิ่งที่คนอื่นเขาไม่ทำกัน หมอชอบมายุ่งกับผมเรื่อย หัดทำแผลง ๆ อย่างผมเสียบ้างซิแล้วก็จะได้ดีเล่นเอาข้าพเจ้าไม่มีทางเถียงทั้งท่านและข้าพเจ้ามีอารมณ์ดี เพราะมีความหวังว่าเรากำลังใกล้จะถึงบ้านเข้ามาเต็มทีแล้ว

๒ มิถุนายน ๒๕๑๙ ตรงกับวันพุธ เราตื่นกันประมาณ ๐๘.๐๐น. จัดแจงจ่ายค่าโรงแรมให้เขาเรียบร้อย รับประทานอาหารเช้า และบอกบ๋อยให้ช่วยหาแท๊กซี่ให้ เพื่อที่จะไปยัง Air Terminal บ๋อยช่วยจัดการให้เราเป็นอันดี พร้อมทั้งมีความอาลัยอาวรณ์ นำเอาเนยแข็งมาให้เราหลายก้อนแต่เราไม่รับ เขาแบกกระเป๋าให้เราเรียบร้อยทุกประการ ท่านทิพ์ไปเท่าใดไม่ทราบ เมื่อมาถึงยัง Air Terminal เราก็จัดแจงนำกระเป๋าขึ้นรถบัส มุ่งตรงไปยังสนามบินซึ่งใช้เวลาเดินทางประมาณ ๓๐ นาที พอถึงสนามบินเราเข้าทำการชั่งกระเป๋าเสร็จ ก็ผ่านด่านตรวจคนออกเมือง ได้เป็นที่เรียบร้อยเราบินเที่ยวนี้โดยสายการบิน Swiss Air เที่ยวบินที่ SR. ๖๐๑ ออกเวลา ๑๐.๒๕ น. สนามบินที่นี่ใหญ่โตพอสมควร มีประตูเข้าออกถึง ๕๔ ช่อง พอผ่านเข้าไปอยู่ในเขตผู้โดยสารขาออกเดินหาประตูที่จะขึ้นเครื่องบินแล้ว เราก็ทำการเทกระเป๋าเงินลีร์ของอิตาลี เป็นเหล้าเป็นบุหรี่กันตามอัธยาศัย เมื่อถึงเวลาเครื่องบินออกเราก็เดินไปเข้าช่องตรวจกันอีกทีหนึ่ง แล้วจึงนั่งรถบัสไปขึ้นเครื่องบิน เป็นแบบบริการแย่งกันนั่ง ใครขึ้นก่อนได้ก่อนเลือกที่นั่งกันเอาเองไม่ว่าชนชาติไหน ถ้าหากปล่อยให้เป็นอีรูปนี้จะหาความเป็นสุภาพบุรุษกันไม่ได้ อย่าไปคิดว่าฝรั่งเขาจะ

ดีไปกว่าเราก็หาไม่ เห็นแก่ตัวด้วยกันทั้งนั้น เรานั่งเครื่องบินกันมาประมาณ ๑ ชั่วโมง ก็มาถึงยังสนามบินเมือง ซูริค (Zurich) มองไม่เห็นเมืองเลย เพราะมีเมฆและหมอกคลุมหนาทึบ พอเกือบจะลงถึงสนามบินจึงได้เห็นพื้นดิน สนามบินที่นี่ทันสมัย มีท่องวงช้างให้เราเดินขึ้นและเดินลง เราผ่านด่านเข้าเมืองกันด้วยความชำนาญ นั่งรถบัสจากสนามบินมา Air Terminal จากนั้นก็นั่งแท๊กซี่มายังโรงแรมซึ่งมีชื่อว่า กล๊อกเคนฮอฟ (Glockenhof) พอมาถึงขณะที่ทางโรงแรมกำลังตรวจดูใบจองของเราอยู่นั้น ท่านและข้าพเจ้าได้พบกับคนไทยคณะหนึ่ง ซึ่งเดินทางมาท่องเที่ยว กำลังจะออกจากโรงแรมเดินทางไปยังกรุงโรมต่อไป สอบถามได้ความว่า คณะท่องเที่ยวคณะนี้โชคไม่ดี เพราะเขามาอยู่ที่ซูริค ๓ วัน ฝนตกทั้งวันทั้งคืนทั้ง ๓ วัน ไม่ต้องมองเห็นเดือนเห็นตะวันกันละอากาศก็ค่อนข้างจะหนาวกว่าที่อื่น ๆ ถึงกับต้องใส่เสื้อคลุมและหมวกกันฝน เราก็พลอยรับโชคที่เขาทิ้งไว้ให้เราต่อไปด้วย คือ เรามาอยู่ ๒ วันฝนก็ตกตลอดกาล หมดความสนุกสนานกันไปเลยทีเดียว แต่อย่างไรก็ตาม ทั้งท่านและข้าพเจ้าก็ไม่ย่อท้อ เพราะเรามีภารกิจที่จะต้องกระทำเกี่ยวกับท้องของเราที่กำลังหิว อย่างหนึ่งและอีกอย่างหนึ่ง เราจะต้องจัดการเกี่ยวกับกระเป๋าเดินทางของ

เราคือในตอนขากลับบ้านของเรานี้เราจะต้องบินจากที่นี่ไปยัง กรุงแอมสเตอร์ดัม เปลี่ยนเครื่องบินที่แอมสเตอร์ดัม จากสวิสแอร์ เป็น เค.แอล.เอ็ม. แล้วบินตรงมายังกรุงเทพฯ เลย ดังนั้นปัญหาก็อยู่ตรงที่ว่ากระเป๋าเดินทางของเราจะต้องถ่ายจากเครื่องบิน สวิสแอร์ ไปยังเครื่องของ เค.แอล.เอ็ม. เลยทีเดียวโดยเราไม่ต้องไปยุ่งกับกระเป๋าของเราอีก วิธีการแบบนี้เขาเรียกว่า เช็ค ธรู (Check-Through) พอเอากระเป๋าทั้งหลายบรรดามีขึ้นไปบนห้องเรียบร้อยท่านก็พาข้าพเจ้าออกสำรวจเมืองซูริค โดยมิยอมให้เสียเวลาเลยแม้แต่วินาทีเดียว ขอแผนที่และนามบัตรของโรงแรมเสร็จเราก็ออกย่ำกันทันที โดยมีความมุ่งหมายว่าจะไปหา บริษัท สวิสแอร์ เดินขึ้นเหนือลงใต้กันอยู่พักหนึ่งก็ไม่พบ สุดท้ายก็ต้องถามเขาจนได้ พอไปพบบริษัทก็ทำ Reconfirmation พร้อมทั้งบอกความประสงค์ว่าจะ เช็คธรู เขาก็จัดการอธิบายให้เราทันที คือ เขาจะมีบัตรแบบ เช็คธรู ติดกับสมุดตั๋วของเรา ซึ่งก็เหมือนกับบัตรสำหรับรับกระเป๋าธรรมดานี่เองแต่ใบใหญ่กว่า ต่างกันตรงเมื่อเราไปถึงสนามบิน ที่เราต้องการที่จะให้เขาถ่ายกระเป๋าของเราขึ้นเครื่องบินอีกลำหนึ่ง เราต้องนำหลักฐานนี้ ไปแสดงกับสายการบินที่เราโดยสารมา เขาก็จะจัดการถ่ายเทกระเป๋าเดินทางของเราโดยตรง

ยังเครื่องบินสายที่เราจะต้องเดินทางต่อไปได้ทันที โดยเราไม่ต้องไปคอยรับกระเป๋า และนำเข้าชั่งน้ำหนักเสียค่าธรรมเนียมกันอีกก็เป็นอันว่าเรียบร้อยไปหนึ่งเปลาะ เหลือก็แต่เรื่องท้องของเราเท่านั้น เราก็พยายามหาร้านอาหารจีนรับประทานกันเช่นเคย กว่าจะพบก็ต้องถามกันปากเปียกปากแฉะ และพอพบก็หมดเวลากินเสียแล้ว เขาปิดเวลาบ่าย ๒ โมง เป็นอันว่าอดก็แล้วกัน เราก็ต้องเดินสะเปะสะปะกันต่อไป ทนหิวไม่ไหวก็หันเข้าร้านค๊อฟฟี่ช๊อปข้าพเจ้าเดินจนหมดแรง ได้แต่นั่งดู ท่านอธิบดีเป็นคนสั่งแล้วเดินเอาอาหารมาให้ข้าพเจ้ากิน มีอาหารแบบบุฟเฟ่เบ็ดเตล็ดเป็นพิเศษด้วย พร้อมทั้งประชดข้าพเจ้าว่า เชิญท่านรับประทานเสีย ข้าพเจ้าพูดไม่ออกเพราะมันเกิดอาการแบบอยากจะเป็นลม แต่มันก็ไม่เป็นพอกระเดือกอาหารชาวสวิสลงไปได้หลายคำ อาการก็ดีขึ้น พออิ่มก็ออกเดินกันได้อีกฝนก็ตกพรำ ๆ อยู่ตลอดเวลา บ้านเมืองนี้เขาสะอาดเรียบร้อยมาก คนก็สุภาพ รถก็สุภาพ เขาเห็นเราเดินเก้ ๆ กัง ๆ เขาก็หยุด แล้วโบกมือให้เราข้ามถนนก่อน คนของเขาตัวโต ๆ แบบในฮอลแลนด์การจราจรเขาวิ่งทางเดียว รถรางยังคงมีใช้อยู่ในถนนสายใหญ่ ๆ สถานีรถไฟของเขาทันสมัยมาก มีทั้งบนดินและใต้ดิน มีตลาดใต้ดินใหญ่โตขนาดไดมารู หรือเซ็นทรัล

มีของขายสารพัดอย่างจากของกินไปจนถึงของ ใช้และเครื่องประ-ดับ เราเดินกันแถวสถานีรถไฟเดินขึ้นเดินลงซื้อของ มีทางขึ้นทางลงหลายสิบทาง มีทางใต้ดินสำหรับให้เราเดินข้ามถนนได้อีกหลายทางด้วย ด้วยเหตุนี้เราจึงไม่ค่อยเห็นมีคนเดินข้ามถนนกันเลย และคนบนพื้นดิน ก็มีน้อยกว่าคนใต้ดิน เนื่องด้วยอากาศหนาวซ้ำฝนยังตกด้วย แล้วมนุษย์หน้าไหนเล่าครับที่อยากจะโผล่ออกมาจากรู เพราะใต้ดินมันอุ่นกว่าบนดินอย่างเทียบกันไม่ติดทีเดียว เห็นทีที่เราทั้งสองจะเมื่อยขากันเต็มทน ก็ชักชวนกันเดินกลับโรงแรม เพื่อจัดการกับเสื้อผ้าที่เปรอะเปื้อน และพวกชั้นในต่าง ๆ ที่ได้หมักกันเอาไว้ ถ้าหากเป็นเมืองร้อนหนอนอาจขึ้นก็ได้ โรงแรมที่ซูริคเขามีมินิบาร์ไว้ในห้องให้เราด้วย แบบที่คาราคัสและที่เบอร์ลิน เราก็เลือกรับประทานกันตามใจชอบพอประมาณ ๑ ทุ่มตรงเราก็ออกเดินทางไปเพื่อ ไปรับประทานอาหารจีนกันที่ร้านที่เราพบเมื่อตอนกลางวันนั้น ร้านอาหารจีนที่นี่เขาเล่นตัวมาก เปิดเป็นเวลา เขาจะขายจาก ๑๘.๐๐ น. แล้วไปเลิกเอา ๒๑.๐๐ น. และตอนกลางวันเขาเปิด ๑๒.๐๐ น. ถึง ๑๔.๐๐ น. เท่านั้น เรารีบเข้าโดยไม่ยอมฟังเสียงเพราะอดอาหารจีนมาหลายวันแล้ว อาหารจีนที่เมืองซูริคนี้ แพงพอสมควรรสอาหารก็พอแก้ขัดไปได้ ดีกว่า

ไม่มีเสียเลย ท่านมักจะชอบสั่งอาหารประเภทที่มันแปลกแตกต่างไปจาก รายการอาหารที่เขามี ทำให้ต้องพูดต้องคุยทำความเข้าใจกันนาน ๆ รู้สึกว่าเป็นที่พอใจของ เจ้าของร้านเขามากทีเดียวถึงกับขนาดเราอิ่มและจะกลับเรายังบอกขอจองที่นั่งที่เดิมที่เรานั่งวันนี้วันพรุ่งนี้เวลาเดียวกันนี้จะมาอีก เขาก็เข้าใจและรับปากรับคำเป็นอันดี จากนั้นเราก็จ่ายค่าอาหาร พร้อมทั้งค่าทิปให้เขาเป็นที่พอใจแล้วก็เดินผ่าความหนาวกลับโรงแรม

๓ มิถุนายน ๒๕๑๙ ตรงกับวันพฤหัส เป็นวันสุดท้ายที่เราจะอยู่เมืองนี้ ฝนก็ตกไม่ลืมหูลืมตาตลอดวันไม่ได้เห็นแสงอาทิตย์เลย จะเดินออกไปไหนก็ไม่อยากไป หมดท่าเข้าก็นั่งจับเจ่ากันอยู่แต่ภายในโรงแรม คอยรอจังหวะอยู่ว่าเมื่อไหร่ฝนจะหายสักที พอรับประทานอาหารเช้าเสร็จ ท่านก็ออกไปข้างนอกคนเดียว ส่วนข้าพเจ้าก็นั่ง ๆ นอน ๆ เขียนบันทึกช่วยความจำ ท่านออกไปสักครู่ใหญ่ก็กลับเข้ามาพร้อมทั้งบอกว่าไม่สนุกเลย ก็เลยขลุกกันอยู่ภายในห้องนั่นเอง ไม่รู้จะทำอะไรก็เลยชวนกันกินเหล้าแก้หนาวนาน ๆ ท่านก็แอบไปชะโงกที่หน้าต่างแล้วตะโกนประกาศให้ชาวซูริครู้ว่า เราคิดถึงบ้านกันเหลือเกิน ก็ดีเหมือนกันพอท่านแอบไปตะโกนหนหนึ่งแล้วท่านก็เดินยิ้มกลับมาทุกครั้ง ดูแล้วสบายใจดี

ข้าพเจ้าก็พลอยขำไปด้วย ที่ท่านเคยบอกข้าพเจ้าไว้ว่าท่านไม่ใช่คนดิบคนดีอะไรนัก ดู ๆ ไปก็เห็นท่าจะจริงอีตอนนี้เอง

ประเทศสวิสเซอร์แลนด์ ทำการปกครองแบบสหพันธรัฐ (Confederation) ประกอบไปด้วย ๒๒ มณฑล เป็นประเทศที่ตั้งอยู่ตรงใจกลางของทวีปยุโรป ล้อมรอบไปด้วยประเทศเพื่อนบ้านมี เยอรมัน ออสเตรีย อิตาลี และฝรั่งเศส มีแม่น้ำใหญ่ ๆ ไหลผ่านอยู่สามสาย คือ แม่น้ำไรน์ (Rhine) แม่น้ำโรน (Rhone) และแม่น้ำแดนูบ (Danube) ซึ่งแม่น้ำเหล่านี้เกิดจากหุบเขาของเทือกเขาแอลป์ส (Alps) ซึ่งส่วนใหญ่เกิดอยู่ในผืนแผ่นดินของสวิสทั้งสิ้น ด้วยเหตุที่เป็นบ่อเกิดของแม่น้ำใหญ่ ๆ ถึงสามสาย จึงทำให้ประเทศนี้มีทะเลสาบน้ำจืดมากมาย แต่ที่ใหญ่ที่สุดคือ เจเนวา แต่สวิสไม่ได้เป็นเจ้าของทั้งหมด ส่วนที่ถือว่าเป็นของสวิสจริง ๆ และใหญ่ที่สุดคือ นูชาเตล (Neuchatel) สำหรับที่ซูริคนั้นเป็นขนาดกลาง ๆ ไม่ใหญ่นัก นอกจากนั้นยังมีอีกเป็นสิบ ๆ แห่ง สมควรที่ท่านผู้อ่านจะต้องไปดูเองจึงจะควร นอกจากนั้น สวิสยังเป็นเจ้าของธารน้ำแข็ง (Glaciers) อีกเป็น ๑,๐๐๐ แห่ง ซึ่งคิดเป็นพื้นที่ที่มีน้ำแข็งปกคลุมไม่น้อยกว่า ๗๐๐ ตารางไมล์ ดังนั้น เมืองสวิสจึงไม่รู้จักคำว่าร้อน และน้ำแข็งเหล่านี้จะละลายลงสู่ทะเลสาบและแม่น้ำทั้ง ๓ ดังกล่าวเมื่อถึง

ฤดูร้อน ในแม่น้ำและทะเลสาบ เช่น แม่น้ำไรน์ ทะเลสาบซูริค ยังมีปลาเทร้า (Trout) และปลาแซลมอน (Salmon) ไว้ให้จับกินได้อีกด้วย ทะเลสาบในเมืองสวิสนี้ถือว่ามีความสวยงามที่สุดในยุโรป ได้มีผู้จำลองแบบและนำไปสร้างที่พระราชวังแวร์ซายเรียกว่า (Swiss lake) ชนชาติสวิสนั้นไม่ใช่เป็นเผ่าพันธุ์ดั้งเดิมมาแต่ไหน ที่จริงก็เป็นเชื้อชาติเยอรมัน เชื้อชาติอิตาเลียนที่อยู่ในเขตบ้านนอกเข้ามารวมกันนั่นเอง ดังนั้น ชาวสวิสส่วนใหญ่จึงพูดภาษาเยอรมัน เมืองหลวงของสวิสเซอร์แลนด์คือ กรุงเบอร์น (Berne) ส่วนเมืองที่ท่านและข้าพเจ้าไปเยี่ยมนั้นคือ เมืองซูริค เป็นเมืองที่ใหญ่ที่สุดในสวิสเซอร์แลนด์ ตั้งอยู่ในมณฑลซูริคมีการทำมาค้าขายอย่างใหญ่โต เพราะการคมนาคมสะดวกทั้งทางบก ทางเรือ และทางอากาศ เมืองซูริคนี้ตั้งอยู่บนแม่น้ำ ลิมแมท (Limmat) สูงจากระดับน้ำทะเลประมาณ ๔๐๐ เมตร เป็นเมืองที่สวยงามที่สุดในยุโรปเมืองหนึ่ง แต่เป็นที่น่าเสียดาย ฝนเจ้ากรรมทำให้ท่านและข้าพเจ้าอดดูทัศนียภาพของเมืองนี้ไป ได้แต่เดินกรำฝนกันไม่เป็นอันได้ดูของดี ๆ ของบ้านเมือง กลับต้องเดินดูสินค้าแทน พอตกตอนบ่ายประมาณ ๔ โมงเย็นฝนซา เราก็ออกเดินกันอีก เพื่อที่จะซื้อของฝากที่ถูกใจเพราะเป็นประเทศสุดท้ายแล้ว สินค้าที่ถูกใจข้าพเจ้ามากที่สุดก็คือ นาฬิกา ซึ่งของเขามี

ชื่อเสียงที่สุดในโลก มีตั้งแต่ราคาถูกที่สุด ๓๐๐–๔๐๐ บาท ไปจนถึงราคาหลายแสนบาท มีให้เลือกมากมาย แต่ส่วนใหญ่เราจะดูเพราะซื้อไม่ลง เงินสวิสเขาเรียกสวิสฟรังซ์ (Swiss Franc) ราคาค่างวดก็ตกฟรังซ์ละ ๘.๓๐ บาท นาฬิกาบางชนิดติดราคาไว้ถึง ๒,๐๐๐ ฟรังซ์ ก็มี เราเดินทำดู ๆ เพื่อความโก้ไปอย่างนั้นเอง แต่หามีเงินซื้อไม่ ฝนก็ตกไม่ค่อยจะยอมหยุดให้ง่าย ๆ หมดท่าหนักเข้าท่านและข้าพเจ้าก็ชักชวนกันไปนั่งผ่อนคลายอารมณ์ในร้านอาหารจีนร้านเดิม และก็ที่นั่งเดิมโดยที่บ๋อยเขารีบต้อนรับเราเป็นอย่างดี เรานั่งรับประทานกันเป็นเวลานานมาก ฝนก็ตกไม่ได้หยุด พอออกจากร้านอาหารก็เป็นเวลาสองทุ่มเห็นจะได้ เราก็เดินกันไปยังริมฝั่งแม่น้ำลิมแมท เพื่อชะโงกหน้าลงไปดูว่ามันสวยงามแค่ไหน ปรากฏว่าน้ำในแม่น้ำไหลเชี่ยวแต่ใสแจ๋วทีเดียว มีเป็ด และห่านลงไปว่ายน้ำเหมือนกับไม่รู้สึกว่าหนาวเลยอย่างนั้นแหละมีเรือยนต์หลังคาเล็ก ๆ วิ่งขึ้นล่องแม่น้ำโตขนาดคลองบางกอกน้อยเห็นจะได้ มีฝรั่งหนุ่ม ๆ คนหนึ่งยืนอยู่แถวนั้น ท่านก็เลยทักทายและคุยกัน ปรากฏว่าเขาไม่ใช่ชาวสวิสเหมือนกัน เป็นนักเรียนทุนรัฐบาลตุรกีส่งมาเรียนเป็นเวลาสองปีแล้วคุยไปคุยมาท่านก็บอกว่าเมืองสวิสน่าอยู่ แต่ฝรั่งตุรกีคนนี้เขาบอกว่า เขาไม่ชอบคนสวิส จะด้วยเหตุผลกลใดก็

ไม่ทราบ จากนั้นเราก็เดินกรำฝนมาจนถึงโรงแรม พอถึงหน้าโรงแรมก็ได้ยินเสียงหวอดังลั่นมาแต่ไกลและใกล้ตัวเรามาทุกที เราก็เห็นรถดับเพลิงสองคันมาหยุดอยู่ที่หน้าโรงแรม มีเจ้าพนักงานประมาณ ๑๐ – ๑๕ คนเห็นจะได้ กรูกันขึ้นไปบนตึกฝั่งตรงข้ามซึ่งไฟดับหมด พนักงานเหล่านี้ได้ถือไฟฉายขึ้นไปสำรวจทุก ๆ ชั้น ปรากฏว่าเป็นคลังสินค้าเจ้าของไม่อยู่ เขาค้นอยู่ประมาณ ๑ ชั่วโมง ไม่พบอะไรแล้วจึงกลับ ซึ่งเรามาทราบภายหลังว่า ระบบสัญญาณการแจ้งเหตุไฟไหม้ได้ดังขึ้นที่สถานีดับเพลิง และสถานีดับเพลิงเขารีบมาระงับตามสัญญาณที่บอกเหตุ จัดได้ว่าเขามีระบบป้องกันไฟไหม้อย่างยอดเยี่ยมและทันการ และขณะที่เจ้าหน้าที่กำลังดำเนินการอยู่นั้น มีไทยมุงอยู่สองคน คือท่านและข้าพเจ้า ส่วนสวิสมุงนั้นไม่มีเลย ท่านผู้อ่านลองเปรียบเทียบกับเมืองเราดูบ้างซีครับ ของเราเหนือกว่าของเขามากทีเดียวในเรื่องนี้ หรือจะเป็นเพราะเราสืบเชื้อสายมาจากมุงเซเตาก็ไม่ทราบ

จากนั้นเราก็ขึ้นห้องพัก จัดแจงเก็บของบรรดามีลงกระเป๋า เพราะวันรุ่งขึ้นเราจะต้องเดินทางจากซูริค ไปยังกรุงแอมสเตอร์ดัม โดยสายการบิน สวิสส์แอร์ เที่ยวบินที่ SR. ๗๙๐ แล้วก็นั่งคุยกันเรื่องไม่เป็นเรื่อง กระหยิ่มยิ้มย่องด้วยเหตุว่า มะรืนนี้แล้วหนอ

เราจะได้พบหน้าลูกเมีย เพื่อนฝูงและที่สำคัญคือ ทำไมหนอจะส่งกระแสจิตให้ผู้ที่จะไปรับดลใจให้นำน้ำพริกปลาทู แกงปลาดุก ไปให้เรารับประทานที่ดอนเมืองขณะที่เราก้าวลงถึงสนามบิน พูดไปน้ำลายก็ไหลไป ทนไม่ไหวเลยต้องเข้านอนให้มันกลายเป็นความฝันไป

๔ มิถุนายน ๒๕๑๙ ตรงกับวันศุกร์ เราจำเป็นต้องตื่นกันแต่เช้า ประมาณตีห้าเห็นจะได้ท่านตื่นก่อนข้าพเจ้า แล้วไปชะโงกดูที่หน้าต่าง แต่ท่านไม่ได้ตะโกนอะไรอย่างที่เคยทำมานะครับ แล้วท่านก็เรียกข้าพเจ้าไปดู เป็นสิ่งที่น่าดูเหลือเกิน ไม่ใช่อะไรหรอกครับดูเขาเก็บขยะกันน่ะ ขบวนการเก็บขยะของเขาทำเป็นระเบียบเรียบร้อย พนักงานเก็บขยะมีทั้งหญิงและชายแต่งตัวเป็นระเบียบ รถเก็บขยะก็สวยทำด้วยเหล็กไม่เป็นสนิมทั้งคัน ราคาค่างวดก็คงตกหลายล้านบาท ภายในมีที่บดขยะไปในตัวเสร็จนอกจากนั้น ยังมีเครื่องกลไกกระทำโดยอัตโนมัติหมด นับตั้งแต่ยกถังขยะขึ้นเทใส่รถเอง เอาลงเอง บดเอง และกวาดเข้าที่เองคนเป็นแต่เพียงคอยป้อนถังขยะให้ตรงกับเครื่องจับ และกดปุ่มเท่านั้นส่วนถังขยะก็ทำด้วยเหล็กไม่เป็นสนิม มีลูกล้อเข็นได้ มีฝาปิดมิดชิดดีกว่าตู้กับข้าวของเราเสียอีก เมื่อเทขยะออกหมดแล้วเขาก็จะจัดการเข็นไปวางไว้ยังที่เดิม ท่านและข้าพเจ้าดูกันเพลิน

พร้อมทั้งวิจารณ์เปรียบเทียบกับของเมืองไทย สุดท้ายท่านก็เป็นคนสรุปว่า ถ้าเห็นเขาดีกว่าเราก็อยู่เมืองเขาเสียเลยจะกลับไปเมืองไทยหาพระแสงอะไร เรื่องก็จบโดยเรียบร้อย และถ้ามัวแต่โม้กันอยู่ก็เห็นจะต้องตกเครื่องบินเป็นแน่แท้ เพราะเราจะต้องออกบินกันเวลา ๐๘.๐๐ น. ซึ่งเราได้บอกหัวหน้าบ๋อยไว้เมื่อเย็นวานแล้วว่า ให้แท๊กซี่มาให้เรา ๑ คัน เพื่อจะไปยังแอร์ เทอร์มินัลก่อน ๗ โมงเช้า เราจัดแจงแบกของลงมาจากห้อง จ่ายค่าโรงแรมเขาเรียบร้อยแต่เมื่อคืนนี้ จับแท๊กซี่ไปยังแอร์เทอร์มินัลพอถึงก็ต่อรถบัสไปยังสนามบิน การนำกระเป๋าขึ้นรถบัสของเขาก็มีระเบียบคือ เขาจะแบ่งเป็น ช่อง เอ กับช่อง บี ถ้านำขึ้นช่อง เอ หมายถึงกระเป๋าของผู้โดยสารที่เดินทางภายในประเทศ ถ้าเป็นช่อง บี เป็นของพวกเดินทางต่างประเทศ ซึ่งจะเป็นช่องไหนขอให้เราดูจากตั๋วที่เราซื้อตอนจะขึ้นรถ เขาจะเขียนไว้ในตั๋วว่า เอ หรือ บี ทั้งนี้เพื่อเป็นการป้องกันการหยิบผิดพลาดและสะดวกในการขนย้าย พอถึงสนามบินซึ่งมีอยู่สนามเดียวและทันสมัยมาก เราจัดการนำกระเป๋าเดินทางของเราเข้าเช็คอิน พร้อมทั้งบอกเขาด้วยว่าเราต้องการเช็คธรู เขาก็จัดการให้เราตามความประสงค์ ดังที่ข้าพเจ้าเคยกล่าวมาแล้ว ผ่านด่านคน

ออกเมือง สะดวกดายทุกประการ แล้วเราก็เข้าไปอยู่ในส่วนของผู้โดยสารขาออก เราเดินหาประตูขึ้นเครื่องบินพอพบแล้วเราก็เดินซื้อของไม่เสียภาษีกันพอหอมปากหอมคอ จนเงินสวิสฟรังค์หมดกระเป๋า แล้วก็มานั่งรออยู่ที่ประตูจะขึ้นเครื่องบิน โดยผ่านการตรวจค้นอย่างถี่ถ้วน ขณะที่นั่งรออยู่นั้น มีเจ้านายของพวกนิโกรอาฟริกาเดินมา มีลูกน้องเดินตามอีก ๒ คน ลูกน้องแต่งชุดสากลแบบเรา ๆ แต่ตัวนายแต่งเหมือนกับเอาผ้าห่มผืนใหญ่ ๆ มาเจาะรูตรงกลาง เอามาคลุมตัวแล้วเอาหัวรอดออกมาจากรู ดูแล้วเหมือนคนเดินห่มผ้าห่ม ท่าทางใหญ่โตไม่ใช่เล่น ท่านอธิบายว่า ชุดที่เขาแต่งนี้เป็นชุดตรงกันข้ามกับชุดกันหนาว คือเมืองเขาร้อนแต่งแบบนี้มันจะกันแดดได้ดี จะใช้กันหนาวก็ได้ แต่มันผิดกาลเทศะ คือมันควรจะเป็นชุดตอนนอน หรืออยู่ภายในบ้านเสียมากกว่า พอเวลา ๘.๐๐ น. เครื่องบินก็ออก เรานั่งมาประมาณ ๑ ชั่วโมง ก็ถึงสนามบินกรุงแอมสเตอร์ดัม ณ สนามบินนี้เราเป็นแต่เพียงผู้โดยสารผ่าน (Transit) เท่านั้น ดังนั้น พอลงจากเครื่องบินเราก็รีบเดินไปที่ทำการของสายการบิน Swiss Air ยื่นตั๋วเครื่องบินให้เขาดูว่าเราได้ขอเช็คธรู มาจากต้นทางแล้ว เขาก็จัดการถ่ายเทกระเป๋าของเราต่อไปยังเครื่องบินของบริษัท K.L.M เลย พร้อมทั้งออกบอร์ดดิ้งการ์ดให้เสร็จ เราเดินหาประตูที่จะขึ้นเครื่องบินกันเรียบร้อย คราว

นี้ก็เป็นเรื่องของการเดินซื้อของ เพราะสนามบินนี้ข้าพเจ้าได้เคยบอกแล้วว่า เป็นสนามบินที่ใหญ่เป็นอันดับหนึ่งของโลก มีร้านขายของที่ไม่ต้องเสียภาษีมากมาย ถ้าเราจะเดินดูกันโดยไม่ซื้อเลยก็จะกินเวลาประมาณ ๑ ชั่วโมง ถ้าซื้อด้วยก็แล้วแต่ความจู้จี้ขี้เหนียวว่าจะใช้เวลามากน้อยเท่าใด เราจัดแจงจับจ่ายใช้สอยเงิน กิลเดอร์ ที่เหลือติดตัวมาให้หมดไป เพราะกลับถึงเมืองไทยก็ไม่รู้จะเอาไปฉีกเล่นที่ไหน พอได้เวลาเครื่องบินจะออกเราก็มายังช่องที่เขากำหนดทำการตรวจค้นตัวเราเหมือนอย่างจะเข้าคุกอย่างนั้นแหละ แล้วเราก็ไปขึ้นเครื่องบินของบริษัท K.L.M. เที่ยวบินที่ KL ๘๓๓ ออกบินเวลา ๑๑.๓๕ น. เครื่องบินใหญ่โตมาก ที่นั่งว่างประมาณ ๕๐ % เราจึงเลือกนั่งได้ตามใจชอบ และก็ซุกซนไปตามเรื่องตามราว รู้สึกท่านและข้าพเจ้าต่างก็อารมณ์ดีด้วยกัน เพราะอีกคืนเดียวเท่านั้นเราก็จะถึงบ้านกันแล้ว เป็นแต่เพียงว่าคืนนี้เราจะต้องนอนแบบเทวดากันหรือจะพูดว่านอนเหนือเมฆก็ได้ เราบินผ่านเหนือประเทศภาคพื้นยุโรปเห็นเทือกเขา แอลป์ส มีน้ำแข็งปกคลุมเหมือนอย่างเทวดาในภาพวาด และประมาณ ๕ โมงเย็น เราก็เห็นเกาะในทะเลเมดิเตอร์เรเนียนสวยงามตา ในสายการบินเขาบอกว่าจะแวะพักชั่วคราวที่กรุงเอเธน เมืองหลวงของกรีก มองลงไปเบื้องล่างเห็นกรุง

เอเธนสวยงามมาก สวยกว่าเมืองอื่น ๆ ที่เคยมองเห็นจากเครื่องบิน เป็นเมืองที่ตั้งอยู่บนฝั่งทะเล มีท่าเรือและตึกรามสร้างไว้ด้วยแผนผังที่ดีเยี่ยม ข้าพเจ้าพยายามสอดส่ายหายอดเขา ไกรลาส (Olympus) ซึ่งเป็นที่อยู่ของพระอินทร์ (Jupiter) และพระอุมา (Juno) ก็ไม่พบ เห็นทีฝรั่งก็คงจะแหกตายิ่งกว่าหนังอินเดียเสียอีก แล้วเครื่องบินก็ร่อนลงยังสนามบินกรุงเอเธน เขาให้เราลงไปยังสนามบิน เราก็ลงเดินดูสินค้าเมืองกรีก ท่านซื้อเหล้ากรีกได้อย่างหนึ่ง ซึ่งข้าพเจ้าก็ไม่ทราบว่ามันมีคุณภาพดีอย่างไร แต่ท่านเป็นผู้เชี่ยวชาญ ท่านอธิบายว่า เมืองกรีกนี้เป็นต้นตำรับของพวกเหล้าบรั่นดี ฝรั่งเศสมาเรียนแบบเอาไปทีหลัง เป็นความจริงที่เถียงไม่ได้ ด้วยเหตุว่าตะวันออกกลางเจริญรุ่งเรืองมาก่อนยุโรป เครื่องบินพักประมาณ ๔๕ นาที แล้วก็เริ่มทำการบินต่อไป พอถึงเวลาอาหารเย็นเขาก็นำอาหารมาให้เรารับประทาน พอรับประทานเสร็จเขาก็มีหนังฉายให้ดู พอหนังจบเขาก็ปิดไฟให้เทวดาทั้งหลายนอนกัน ส่วนเทวดาองค์ใดไม่นอนจะเปิดไฟอ่านหนังสือก็ได้ ส่วนท่านและข้าพเจ้าเดินหาที่ว่างพอที่เราจะนอนกันแบบมนุษย์ คือนอนจริง ๆ ไม่ต้องนั่ง มารู้สึกตัวเอาอีกครั้งหนึ่งเมื่อเขามาปลุกให้ลุกเพื่อรัดเข็มขัด เพราะเครื่องบินกำลังจะร่อนลงสนามที่กรุง การาจี (Karachi) ประเทศปากีสถานตะวันตก

(West Pakistan) ซึ่งตั้งอยู่ชายทะเล ประมาณสักตี ๓ เห็นจะได้ เครื่องบินต้องเสียเวลา ณ ที่แห่งนี้เป็นเวลาถึง ๒ ชั่วโมง เนื่องจากกัปตันได้ประกาศขอโทษขอโพยว่า มีการสไตร๊ค์ของกรรมกรขนส่งเราจึงทราบ ต้องนั่งกระสับกระส่ายกันอยู่อย่างนั้น บุหรี่ก็สูบไม่ได้ มองไปนอกหน้าต่างเครื่องบินก็มืดไปหมด เห็นแต่ดวงไฟเป็นระยะ ๆ ประมาณ ตี ๕ เราก็ออกเดินทางต่อ ทิวทัศน์ในภูมิภาคเหนือประเทศอินเดีย พม่า และไทย มองไม่เห็นเอาเลยเพราะเมฆหนาทึบ มองออกไปก็เห็นแต่ก้อนเมฆแทนพื้นผิวของโลก แสงเงินแสงทองก็โผล่ขอบฟ้ามาให้เราเห็นอย่างแจ่มชัด อาหารเช้าบนเครื่องบินก็มาให้เรารับประทานตามระเบียบ และแล้วประมาณ ๑๑.๓๐ น. ของวันที่ ๕ มิถุนายน ๒๕๑๙ เครื่องบินก็ร่อนลงสู่สนามบินดอนเมือง ท่ามกลาง ญาติ มิตร เพื่อนฝูงและครอบครัว ที่มาต้อนรับกันอย่างอบอุ่น ซึ่งท่านและข้าพเจ้าขอขอบพระคุณไว้ ณ ที่นี้เป็นอย่างสูง

ในการเดินทางไปต่างประเทศครั้งนี้ หมอกะเหรี่ยงขอขอบพระคุณท่านอธิบดีกรมราชทัณฑ์ นายประดิษฐ พานิชการ ไว้เป็นอย่างสูงที่ได้อุตส่าห์หอบหิ้วกะเหรี่ยงอย่างข้าพเจ้าเดินทางไปด้วยความขายหน้า พร้อมทั้งประสิทธิ์ประสาทความรู้ความชำนาญทั้งในด้านประสบการณ์และวิชาการให้แก่ข้าพเจ้าอย่างจะ

หาที่เปรียบมิได้ สิ่งที่ปรากฏอยู่ในบันทึกของข้าพเจ้านี้เป็นสิ่งที่ข้าพเจ้าได้พยายามจดจำจากท่าน อาจจะขาดตกบกพร่องไปบ้างก็ขอได้โปรดอภัยให้ข้าพเจ้าผู้มีปัญญาน้อยด้วย ความดีและคุณประโยชน์ทั้งหลายที่เกิดขึ้นจากบันทึกนี้ ข้าพเจ้าขอมอบให้ท่านอธิบดี ประดิษฐ พานิชการ แต่ผู้เดียว และถ้าหากข้อความบางตอนเกิดไปยียวนอารมณ์ของท่านผู้อ่านหรือไม่สุภาพ ข้าพเจ้าขอน้อมรับไว้แต่ผู้เดียว และขอขอบคุณท่านผู้อ่านที่ได้ทนกัดฟันอ่านจนกระทั่งถึงบรรทัดสุดท้าย.

พิมพ์ที่

โรงพิมพ์ราชทัณฑ์ เรือนจำกลางคลองเปรม

นายพูนพิตร จึงเจริญ ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา โทร. ๕๘๘๓๓๙๖

พ.ศ. ๒๕๒๕